

DĚJINY PARDUBIC NAD LABEM.

NAPSAL
JOSEF SAKAŘ.

**

DÍLU I. ČÁST 2.

DĚJINNÝ PŘEHLED MĚSTA, ZÁMKU
A BÝV. PANSTVÍ VLETECH 1648—1900.

**

1923.

V PARDUBICÍCH. — NÁKLADEM MĚSTA PARDUBIC.
TISKEM SPOLEČNÉ KNIHTISKÁRNY V PARDUBICÍCH.

OBSAH.

Strana

Hlava V. Královské komorní panství Pardubské. (Pokračování).

Vývoj města a panství po válce třicetileté 1648—1740:	
Kříšení života v městě a na panství. Omezování městských práv.	133—142
Cís. Leopold I. v Pardubicích. Výzdoba města. Válečná léta 1701—1714. Mor. Zástava panství.	143—148
Vláda Karla VI. Císař na Pardubském zámku. Svatořečení Jana z Pomuku. Války r. 1753—1759.	148—152
Doba Marie Terezie a Josefa II.:	
Válka o rakouské dědictví	153—162
Válka sedmiletá	163—165
Mor. III. radnice. Císařské návštěvy. Úřady. Katastr.	165—167
Papírna. Kladrubská továrna a hřebčinec. Život městský. Komunikace	168—170
Drahota. Hlad a mor. Selská vojna. Válka r. 1778.	170—172
Toleranční patent. Poměry církevní. Školství. Chudinství. Magistrát. Raabův systém. Nové osady. Zemský hřebčinec. Správa zbytkového statku. Nové živnosti. Zrušení měst. a církevního statku. Kasárna. Populace. Výnos panství. Germanisace.	172—179
Konec vlády Josefa II.	179—180

Pardubice za válek napoleonských:

Císař Leopold II. a František II. I. a II. válka koaliční. Živelní škody. Drahota. Válka r. 1805 a 1809. Státní bankrot r. 1811. Neúroda r. 1810—1811. Bitva u Lipska a Waterloo	181—188
--	---------

Život v městě a na panství po vídeňském kongresu:

Císařské návštěvy. Hmotný a kulturní rozkvět Pardubska. Rozvoj komunikace. Společenské zábavy. Divadlo. Parfors. Pardubští spisovatelé. Cholera. Živelní pohromy. Stavba železné dráhy. Pošta. Dr. J. B. Pichl a M. Čacká. Národní výchova. Divadelní a hudební slavnosti. Politické probuzení.	189—199
---	---------

Hlava VI. Rok 1848.

Počátky zápasu o konstituci. Národní stráž. Místní časopisy. Demonstrace po frankfurtský sněm. Přípravy na český sněm. Svatoodušní bouře. Venkov Praze. Zmar venkovského zbrojení. Pardubická Jednota pro zachování veřejné bezpečnosti. Odpor proti magistrátu. Židé.	203—208
Volby do říšského sněmu. Statut N. stráže. Ústava z r. 1849. Zřízení Pardubského kraje. Zánik patrimonía i magistrátu.	208—209

Hlava VII. Doba absolutismu Bachova.

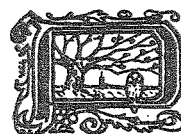
Okresní hejtmánství. Okresní soud. Pardubský vikariát. Pražsko-pardubská obchodní a živnostenská komora. Obecní zastupitelstvo.	210—212
Válečné napětí roku 1850. Práce podkrajského úřadu. Krajský a místní hospodářský spolek. Výstava. Svěcení praporu N. stráže. Konec N. stráže, Ostrostřelců a Divadelních ochotníků. Společenské živoreni. Loyální projevy. Válka krímská. Zánik Pardubského kraje a zástava panství. Cholera.	212—218

Podreálka. Průmysl. Diligence. Telegrafní stanice. Stavba dráhy Pardubsko-Liberecké. Dostihy. Ressource. Odeon. Pokus o úpravu města. Zrušení cechů. Válka r. 1859. 218—221

Hlava VIII. Pardubice v nové době (1860—1900).

Diplom říjnový. Prvé volby do obce a zemského sněmu. První čestní měšťané Palacký a Rieger.	222—224
Občanská záložna. Hospodářská jednota. Výstava. Parcelace Pardubského panství. Obnova M. Besedy. J. Lorenc a prof. Kovář. Spolek Pernštýn. Divadelních ochotníků a Sokol. Živnostenský spolek čtenářský. V. Bubeník. Vyšší dívčí škola. Základ vyšší reálky. J. Jahn. Hr. Belcredi. Okr. zastupitelstvo.	224—228
Válka r. 1866. Konec války a její následky.	228—235
Příjezd císaře Františka Josefa I. Ochromení společenského života. Zemské volby. Vítání korunovačích klenotů. Okr. přednosta Spulák.	235—238
Prosincová ústava. Židovská škola. Oslava Fr. Palackého a obnova Sokola. Persekuce. Obecní volby.	238
Dělnické hnutí. Besední dýchánky. Oslava základu Národního divadla. Deklarace. Pocta deklarantům. Tábory lidu. Deklarantské volby.	239—240
Vítání Francouzů. Pardubské jednání o fundamentálních článcích. Čestní měšťané. Smetanův koncert.	240—245
Projekt Národního domu. Dráha do Něm. Brodu. Prvé továrny. Krajská hospodářská výstava. Trhy koňské. Resignace obecního zastupitelstva. Školství. Cís. návštěva. Sestátnění reálky. Pokus. hospodářská stanice. Německé školy. Dráha do Borohrádku. Živnostenská politická. Korunní princ Rudolf v Pardubicích. Zkáza zámku.	245—249
Oslava bratřanců Veverků. Výstava. Riegrova slavnostní řeč. Požáry. Pocta Národnímu divadlu. Městské museum. Spořitelna. Rozvoj spolků.	249—253
Sněmovní volby. Politické strany. Místní časopisy. Mužské a dívčí gymnasium. Organizace nábož. Zřízení židovské školy a synagogy. Slavnost Remeslnické Jednoty, Ú. M. S., Sev. N. J. a Sokola. K. Č. T. Cyklisté.	253—259
Hospodářství obecní. Poruchy v svérázu města. Nová radnice. Donucovací pracovna. Velkopřůmysl. Aviatický spolek. Nová kasárna. Školství. Výstavy. Knihovna a čítárna. Banky. Pošta. Průmyslové museum. Okrašlovací spolek. Okresní nemocnice, sirotčinec a městský chorobinec. Zlepšení komunikace. Regulace řek. Krajská výstava.	259—260
	260—272
	272—273
Doslov.	274
Rejstřík osobní a věcný.	275—308
Dotázky a opravy	308

Obraz pardubského náměstí v půli XIX. věku.

VÝVOJ MĚSTA A PANSTVÍ PO VÁLCE TRICETILETÉ.
(1648—1740.)

o dlouhé vojně načínalo Pardubsko nový život ve znamení nouze a živoření. Roku 1650 zvětšila bídu zhrouteného kraje rána morová. Pro omezení nákazy stavěli konšelé po čtyři týdny občanskou stráž, aby odvracela od města cizince z podezřelých míst.¹⁾ Vlekou tíseň množily peněžitě oběti, které přinášel obecným potřebám na panství usedlý lid, zvláště však Pardubčané, tištění nadto vojenskou posádkou, v městě bytující.²⁾ Navrhoval sice člen vojenské rady, Raimund Montecucoli, při chystané reorganisaci armády a zpevněných míst již v prosinci léta 1648 zrušení pevnosti v Pardubicích; žádal přemístění posádky do střediska přírodou i uměním pevného, zdravého, výhodného a rozsáhlého, kde vedle vojska bylo by lze umístiti i obecní lid. Avšak jeho úmysl se neprovedl a vojsko setrvalo na Pardubsku ke škodě.³⁾ Nenáhle pomáhali si sousedé pardubští — zcela již pokatoliceň⁴⁾ — k lepší budoucnosti sami, zdvihajíc svá stavení v důvěře, „poněvadž již svatý pokoj jest a na předměstí zase stavěti se moci bude“. Úřad konšelský stanovil zpravidla i termín k dokonání stavby, neb aspoň pro začátek stavení „v roce pořad zběhlém“ i „pod zůstavením řemesla.“⁵⁾ Veliká chudoba však byla silnější, než dobrá vůle. Proto vyrůstaly v prvních čtyřech letech po vestfálském míru na místě starodávných kamenných statků „do podval rozmetaných“ převahou chýše z bezcenných zlomků starého zdiva, bachořic a dřeva. A mezi těmito ještě několik let v druhé půli sedmnáctého věku kryl na Malém

¹⁾ Účet z 24. června r. 1650. (Regest v Červenkové Comp. VII. l. c.)

²⁾ Platilo se z usnesení sněmovního na vychování lidu vojenského, servitie, fortifikaci, tureckou sbírku, na obilí, služby kraj. hejtmánům, táč z piva a vína vedle stálých platů urbenních, desátek a j.

Roku 1666 platil na př. každý usedlík na Pardubském panství „na vychování vojenského lidu od 25. ledna 39 kr., na servitie 9; 1. března 37 kr., serv. 8 kr.; 15. května 23 kr. (společně s panstvím), 30. května 35 kr., serv. 8 kr. a 15 kr.; 28. srpna 35 kr. a serv. 8 kr.; 26. října 35 kr., serv. 8 kr.“ Na službu krajským hejtmánům sbíralo panství (r. 1666) od každého usedlíka 4 kr. 2⁷/₈ d. Panství v též roce přispělo dle repartice „k slavnosti JMC. a král. svatebního veselí též na present“ (k summě 50.000 zl.) 898 zl. rýn. 40 kr. 3³/₄ d. z vlastního měšce. (Patentenbuch Rkps. g. 85 v arch. m. mus.)

³⁾ V září r. 1650 poslal krajský hejtmán p. Hynka ml. Talacko a Jindřicha Bořického do Pardubic, aby vyšetřili škody od vojska. Město uctilo je 30 žejdlíky vína. Krátce nato podobně hostilo i jiné úřední delegáty.

⁴⁾ Zpráva purkmistra a konšel krajskému hejtmánovi r. 1650. (Regest v Červenkové Comp. VII.)

⁵⁾ Kniha Zelená D XVIII. v arch. zem. v Praze. (Pardub. knihy grunt.)

předměstí za Bílou branou šest zkažených gruntů mohutný „šanc“; jiné dva statky zůstávaly v sutinách. Na Dlouhém předměstí trvala do konce století osmnáctého šancem zkažená stavení ří. Z dvou míst pustých zužitkovalo se městiště obecního dvora pro novou stavbu při r. 1662. Chvályhodna byla péče konšel při obnově domů v hradbě městské. Avšak trvalo řadu let, než po dobrém, neb tlakem hrozeb vyzdobili si někteří sousedé pokažené domy střízlivým štítem barokním.¹⁾

Stejně nenáhlé křížení k životu ukazovalo se na pardubském venkově, vojnou krutě zpleněném.²⁾ Panské úřady snažily se vložiti do obnoveného života předem pevný řád. Šlo jim o zjištění základny pro další příjem urbunní, za války do kořene otřesený. Proto připravovala královská Česká komora visitace svého zboží. Tiživou starost působil vrchnosti náležitý odvod naturálních dávek, různými patenty panským poddaným ukládaných. Hlavním činovníkem v této práci byl na konci války baron Jindřich Kustoš ze Zubřího a Lipky, pán na Novém Studenci, podkomoří ovdovělé císařovny Eleonory a generální

¹⁾ Obširnější zprávy uloženy jsou v IV. dílu.

²⁾ Do konce války třicetileté mělo městečko Sezemice mezi 65 usedlými pustých a spálených gruntů 6, Počaply ze 3-3, Choteč z 16-13, Lány z 17-2, Koloděje Malé z 3-2, Koloděje Veliké z 5-0, Kladina ze 7-3, Lukovna z 7-7, Zminné z 9-0, Časy z 11-5, Dříteč z 20-12, Rokytno z 35-15, Dražkov z 13-10, Bukovina z 17-17, Borek z 14-5, Oujezd z 11-7, Bohumilice z 9-5, Vysoká z 36-22, Chvojenc z 31-10, Chvojno Vysoké z 24-2, Býstě z 41-21, Bělče z 21-10, Hoděšovice z 8-3, Albrechtice z 7-0, Štěpánovsko z 13-1, Ves Nová na Království z 9-0, Bělečko z 17-0, Poběžovice z 12-1, městečko Holice z 70-23, Redice 74-37, Ostřetín z 41-15, Veliny z 23-7, Vlčkovice u Velin z 1-0, Litěšiny z 26-1, Roveň z 76-12, Čeradice z 10-0, městečko Dašice z 68-25, Řečany z 3-2, Komárov z 17-4, Prachovice z 13-7, Kostěnice z 19-3, Hostovice z 20-0, Lhota Úřetická z 12-3, Platěnice z 17-0, Turov z 20-7, Moravany z 30-2, Slepčice z 14-1, Bělošovice z 4-0, Pardubičky z 10-7, Drozdice z 12-1, Černá za bory z 6-5, Zížín z 8-0, Mněšice z 10-0, Nemošice z 16-2, Blato (pardubské) z 1-0, Tuněchody z 24-5, Ostřešany z 30-7, Jesenčany z 13-0, Dražkovice z 22-4, Jestbořice z 19-3, Barchov z 14-4, Bezděkov z 13-1, Lány na důlku z 17-2, Krchleby z 4-1, Srnojedy z 7-0, Opočen z 7-5, Opočinek z 4-0, město Přelouč z 92-22, Mokošín z 7-3, Lhočka z 7-5, Škudly z 8-7, Kozáň z 7-1, Jankovice z 6-2, městečko Týnec Labský z 50-13, Kojice z 18-7, Vinařice z 7-1, Krakovany z 13-5, Lhota Uhlířská z 15-3, Selmice z 20-5, Chrčice z 6-1, Břehy z 16-2, Semín z 13-2, Sopčice z 18-2, Žaravice z 7-0, Habřina Vlčí z 14-1, Lohenice z 13-3, Měčce z 6-0, Živanice z 25-4, Přelovice z 11-6, Bukovka z 10-2, Habřinka z 3-1, Bělá z 16-0, Vyšehňovice (Vyšehnějovice) z 16-0, Neralov z 9-2, městečko Bohdaneč z 86-13, Černá u Bohdaneč z 10-1, Lhočka z 6-1, Rybitvy z 9-0, Pravy z 7-4, Kasalice Malé z 5-3, Kasalice Veliké z 4-4, Voleč z 16-2, Zdanice z 25-10, Dolany z 21-11, Rohoznice z 11-7, Křičeň z 11-3, Osice z 21-7, Osičky z 16-1, Dobřenice z 2-1, Polizy ze 4-0, Hubenice z 6-0, Roudnice z 36-1, Lhota pod Libčany z 19-6, Libišany z 29-12, Opatovice z 22-9, Pohřebačka z 15-6, Podůlský z 13-8, Hradišče z 10-1, Brozany z 14-0, Hrobice z 6-5, Němčice z 11-1, Kunětice z 21-4, Srch z 16-14, Steblůvka z 9-0, Pohranov z 5-1, Hrádek z 8-4, Rosice z 23-12, Trnová z 13-1, Doubravice z 5-1, Ohrazenice z 5-5, Svítkov 15-2, Mateřov z 16-0, Třebosice z 16-0, Popkvice z 12-2, Číjovice (Čívce) z 22-0, Mikulovice z 9-0, Jenikovice z 12-2. (Urbář z r. 1583-8 s doplňky sig. G. 50 v arch. m. mus.)

proviantmistr. Dne 16. února r. 1649 přijel na Pardubský zámek s některými důstojníky, častován jsa i z peněz městských.¹⁾ Zde staral se nejprve o stanovení desátku na základě dobrozdání, jež dali komisaři Petr Příbek z Ottoslavic a Čankovic i Jaroslav Konarovský z Libánic, meškajíce tu několik dní před tím pro „osvědčování desátého mandele pro krajskou zásobárnu vojenskou a odhad škod na obilí zdělaných.“²⁾ Bidu v obci generální proviantmistr sice viděl, avšak nového desátku města neušetřil, ač nebylo schopno poslati uložené dávky do krajské zásobárny ani za léta 1646-1648.³⁾ Po Kustošově upomínce poslali konšelé písemnou omluvu, rozvratem města a běhy válečnými podpíranou, ověřivše ji dne 5. března 1649 svědectvím Ant. Rulikovského, zdejšího guardiána Minoritů a panského forstmistra Jana Samuele Kluge. Také komisaři krajští, Příbek a Konarovský, připsali a upečetili prohlášení, že město trpělo po tři léta veliké škody a zkázu na žních. Konečným rozhodnutím ze dne 25. března ukládalo se krajskému proviantmistru, Danieli Šebastýanu z Častolovic, odepsati k dobru města půl dluhu. Druhou polovici měla obec odezdati v čas sv. Bartoloměje, nejprve příštího.⁴⁾

Nechav po válce třicetileté úřadu generálního proviantmistra, pověřen byl Jindřich Kustoš dozorem na panství Kolínském, Poděbradském a Pardubském. Shledal všude valné nedostatky. Uznával nutnost oprav zámeků, stavby dvorů, pomoci poddaným a lepšího řádu také v lesnictví. Když však mu bylo nabídnuto místo nejvyššího hejtmána panství královských v Čechách, odmítl.⁵⁾

Na panství Pardubském připravoval se zatím počátek k budoucí správě zřizováním nového urbáře. Popud k tomu dal dne 30. prosince 1650 Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat na Teynici, Vrhavci a Lomnici, JMC rada, soudce zemský a president České komory. Komisař Vavřinec Košín z Freydenfeldu, „JMC rada nad počty puchalterie komorní“, podjal se práce vedle panského hejtmána Havla Gotthefa z Freydenberku „se vši bedlivostí a pilností s dostatečným examinyrováním všechných lidí, obzvláště pak rychtářův a konšelův k tomu obeslaných a dosažených“. Urbář upraven byl již 25. března 1651.⁶⁾

¹⁾ Poslalo se na zámek 85 žejdlíků vína kromě chleba rezného pro konfoy. Počet m.

²⁾ Zpráva gen. proviantmistra bez sing. v arch. měst. m. Počet m.

³⁾ Dle specifikace Havla Gotthefa z Freydenberku, panského hejtmána, bylo to celkem 13 strýchů 2 věrtele, 1 mira, 1 měrice pšenice, 213 strýchů, 2 věrtele, 1 měrice žita, 131 strych, 2 m., 1 věrtel ječmene, 24 strychy, 3 věrtele, 3 měrice ovsa. (Zpráva g. proviantmistra l. c.)

⁴⁾ Německý list s. p. Kustoše v arch. m. m. (Listář.)

⁵⁾ Děj. Č. a M. I. c. I., 70.

⁶⁾ O jeho úpravě a podrobnějším obsahu v díle o hospodářství na panství P. VI. Měření pozemků a kladení mezníků při gruntech městských nebylo však tím skončeno. Dodatečně vykonalo se toto dílo teprv v červnu 1670. (Počet m. z 7. VII. 1670 v Comp. VII.)

Nedbaje však výslovně skutečného stavu gruntů,¹⁾ staral se nový soupis jen o peníz, jež platiti měli sousedé ze zbytku jmění uchovaného; zvláště náležitý byl tu výčet platů z rolí, různých dávek a robot.²⁾ Dle Košinova šetření po různu podnikali sedláci stavby nové;³⁾ největší část — jak se zdá — meškala delší čas v příbycích pokazených. Mnohé grunty spálené a pobořené vymizely zcela. O pozemky rozdělili se sousedé a panské dvory.⁴⁾ Zvláště zkázou trpělo panské rybníkářství⁵⁾ a lesy.

Po všech převratech bylo v roce 1650 na panství Pardubském napočteno v novém urbáři 2658 robotou zatížených statků. Skutečných usedlíků napočítalo se v roce 1665 1393^{1/2}, léta 1667 1415, v roce 1668 1439^{1/2} a roku 1676 1509^{18/16}.⁶⁾ Město Pardubice mělo roku 1650 262 usedlé s ročním úrokem 308 kop 59 grošů a 6 a půl denáru.⁷⁾

Nesmazané znamení nedávné zkázy lpělo na Hoře Kunětické. Trosky hradu, ničeného přítelem i nepřitelem, stály bez ochrany, jsouce odsouzeny k trvalému zániku.⁸⁾

Nové šetření stavu města a panství ukládalo se r. 1653 přímo od zemských stavů pro berní. Ke komisi přidávala se družina visitační, vyšetřující život nábožensko-společenský. Komisaři zkoumali také dle urbářů a register stav farních domů, kostelů a kněží, oddělujice pozemek zádušní od farských polí. Při sčítání lidu bylo přihlížeti k povaze majetkové i mravní.⁹⁾ Komisi ukládala se také péče policejní, zkouška vah, úprava silnic, stíhání loupežníků a vylučování židů z úřadů, zvláště pokud drželi cla. V kraji Chrudimském a Hradeckém podnikal tento úkol Krištof opat Ptasský, Krištof Karel Přehořovský, Bernard

1) O zkáze jednotlivých gruntů vzpomínáno tu výjimečně. Ze vsi Černé, r. 1639 spálené, zbyli tehdy jen 3 hospodářové. Avšak i ti opustili své místo, zakoupivše se jinde. Mlýn v Přelouči, za války do gruntu zkažený, nebyl zdvižen a pole jeho obrátila se jednak v nájem soukromý, jednak k hospodářství panskému. Stejně v sutinách zůstával mlýn spálený v Sezemicích.

2) Všeho úroku čítalo si panství o sv. Jiří 2889 kop 50 g., o sv. Havle 3048 k. 8 g.

3) V Dašicích do r. 1651 napočítalo „v nově postavených“ gruntů 7; zvláště stavělo se pilně v Týnci a Rovni.

4) Ku př. v Jenkovicích.

5) Ze 254 rybníků zůstávaly pusté 74 (některé ovšem již z delší doby).

6) Patentenbuch, Rkps I. c.

7) Dle mohutnosti gruntů lze stanovit v Pardubicích tehdejší počet všech obyvatel přibližně na 2500—2800 duší. (V hradbách města bylo 111 hospodářů [úrokem povinných]; kromě toho byla tu radnice, škola, pivovary, mlýn panský a obecní, děkanství, klášter a zámek.) Na předměstí Malém (Bílém) čítal se 81 dům a dvůr panský. Na předměstí Dlouhém (Zeleném) bylo osedlých 76 a pernstěinský špitál.

8) Radní „Kalendář“ z r. 1645 má při dnu 17. listopadu zápis „Hora Kunětická hoří“. Podstatnou zkázu přinesl hradu však již 25. října švédský Torstenson. Oheň, radním písařem 17. listopadu t. r. připomínaný, rozvrat hradu dokončil. (Orig. „Kalendáře k létu Páně MDCXXXV. vytištěného v St. M. Pražském v Impressy J. M. C. Dvorské u Jana st. Byliny“ v arch. m. mus. Sig. Sd 120.)

9) Pro poznání majetku bylo třeba užiti zpráv urburních v souladu s přiznáním z r. 1615 a s listy přiznávacími k berní, svolené r. 1653. Rozdílly bylo třeba poznamenati.

Smrkovský z Lidkovic a Maximilián de Cara z Roseneta.¹⁾ V Pardubicích objevili komisaři celní hospodářství v rukou židů. To pak záhy i zde zrušilo se dle rady jejich z rozkazu císařského. Město zastihli zchudlé a v úpadku,²⁾ jenž rostl jak z příčin starší doby, tak i z přítomné škody, již plodily valné dávky, veliká obecní vydání, upřílišněná radní štedrost,³⁾ vojenská posádka⁴⁾ a zhoubný oheň, zanícený (roku 1653) neopatrností děvečky ve stáji domu (čp. 83a) v ulici Bartolomějské. Týž zkazil vedle mnoha domů i zvonici a zvony městské. Proto několik let sloužila za zvonici věž Zelená.⁵⁾

Počet obecní ukazoval hluboký pokles. Příjem roční i „s restem“ dostoupil sotva na polovici výše, již chlubilo se město před sto lety za hospodářství pernstěinského. Zato vydání bylo dvakrát větší.⁶⁾ Hospodářství na obecním roli bylo nepatrné, ježto se pod vlastní správou spracovávala jen malá část. Ostatní pozemky města, sousedstvem rozebrané,⁷⁾ po léta neprosplávaly. Panství však přihlíželo, aby zachovával se sousedský statek ucelen dle výměry v starém urburu. Hájilo zásady, „že polní grunty bez zaopatření equivalentu od domův odcizený býti nemohou“. Královská komora, znajíc žalostný rozvrat živností sousedských, trpěla městu od r. 1639 neplacení dávek urburních. Teprve dne 19. února 1651 napomínal komorní president pardubského hejtmana, aby vynutil úrok „pro ta již minulá léta vystalých nátliskův vojenských a ochuzelostí zadrželý“.⁸⁾ Jednání hejtmánovo bylo však, tuším, marné. Omlouvali se konšelé ještě roku 1657, že „ouroku obecního z gruntův, rolí, luk a jiných případností sousedských (dátí nemohou), poněvadž pro mnoho obtížností a časté contributí až posavad od sousedův upomínán není, nýbrž z nařízení vrchnosti dříve (dokonalý) urbur městský obnoven býti má“.⁹⁾

1) Visitovali však také i v kraji Kouřimském, Boleslavském a v Kladsku. (Rezek A., Dějiny Čech a Moravy I. c. I., 423.)

2) Drobný obrázek ukazuje zpráva konšel, zasláná panskému úředníku Rabsteinkovi a odpověď na urgenci o zasedělý dluh. Omlouvají se konšelé, „že pro mnohé všelijaké vydání a náklady obecní, kteréž nižádného shovění bezelstně jmiti nemohou, toho se nestalo“. Slibovali plat na lhůty. (Ze sbírky p. řed. Vambery v Pardubicích.)

3) Ve správním roce 1659—1660 vydali radní páni na „jídlo, pivo a víno při spívání počtův, vejchozech, na renovaci ouřadu konšelského a za počty v příjezdu (lidí) počtívých“ 272 zl. rýn. 44 kr. — skoro polovici ceny, za jakou tehdy prodávaly se domy v ulici u věže Zelené.

4) Podrobný přehled pluků pardubských položen jest v dílu II. „Zřízení městského“.

5) Červenkovu „Popsání“, I. c. 196.

6) Za půldruhého léta v r. 1657—1658 čítala se summa všeho příjmu „i s předešlým restem“ 2610 zl. rýn. 20 kr. (r. 1547 3019 kop 35 gr.); summa všeho vydání v půl létě 2576 zl. 24 kr. půl d. (r. 1547 1137 kop 26 gr. 3 d.)

7) Ostrov Šišatkovský pronajalo si panství 18. prosince 1637 za roční úrok 5 zl. 30 kr. Obrácen byl na rozšíření bažantnice (severně od dnešního Židova“.)

8) List v arch. mus. zem. v Praze. (Pardubice I.)

9) Počet m. z r. 1657—1658 v arch. z. m. v Praze.

Některou náhradu skýtalo obci od roku 1651¹⁾ trvalé věnování posudného, ale jednostranně, když v shromážděné obci slevili si právo- váreční občané placení tácu o celou třetinu.²⁾

Nábožensky žila nová, pobělohorská generace pardubská v dokonalem podrobení se katolicismu, vylučující poněmáhlu ze spolu- žití i židy. Význam duchovenstva pardubského sílil se v domě rad- ním i ve škole ne bez vlivu zámeckých hejtmanů.³⁾ Značný peníz obětovali sousedé na výzdobu zdejších chrámů, ale všestranné chuti pro zachování všech pravidel konfesních přece jen namnoze se ne- dostávalo. Liknavost k velikonočnímu pokání, přísně ukládanému, pro- zrazuje roku 1657 prosba děkanova v domě radním o napomenutí osadníků, „kteří u sv. zpovědi nebyli, aby časně jí hleděli“. Nebezpeč- nější snahám protireformačním byl sklon některých pokatolických venkovanů k židovství, živěný lačností po četbě Písma Starého zákona, když kniha Nového zákona byla jim nepřístupna.⁴⁾ Občas ukázali se na panství tajní kazatelé evangeličtí; útulku skýtal jim mnohý odlehlejší mlýn. Proti svodu od víry, nově šfípené, pracovali však na Pardubsku po celé století četní misionáři.⁵⁾

Přichylnost občanstva k rodu Habsburskému byla znenáhla tak ztížena, že den korunovace císaře Leopolda I. (28. srpna 1658) oslavil se v Pardubicích velmi hlučně. K výzvě hejtmana zámeckého zhro- máždili se úředníci i sousedé ze všech měst a vesnic do Pardubic k zvláštní „zvony oslavované“ slavnosti. Pardubská obec přidala „těm osobám trunk vína a piva pro budoucí památku a uctění“.⁶⁾

Záhy potom probouzel se na zámku nový ruch, vyznačující se chvatem po zvelebení zemědělské správy a merkantilního rozvoje v duchu časů tehdejších. Ke zmohutnění panství jakožto celku smě- řovala císařská instrukce, léta 1652 sdělená zámeckým úředníkům.⁷⁾ K splnění uložených povinností uvázali se všichni služebníci zvláštní přísahou.⁸⁾

Na celém panství podnikaly se stavební opravy a novostavby, zlev- něné otevřením nového vlastního vápenného lomu u Vinařic.

¹⁾ Dle císařské resoluce z 30. října 1651. (Tamtéž. Počet z r. 1659—60 v m. m. č. 10583 akv. prot.)

²⁾ Počet z r. 1660 l. c.

³⁾ „Přicházejíc k (radnímu) auřadu (dne 5. Marti) JMPan diekan v příčině, aby Pánům sausedům oznámeno bylo, aby k sv. zpovědi časně jíti hleděli, pro uctění jeho dáno na 4 pinty vína 56 kr.“ (Počet z r. 1660 l. c.)

⁴⁾ O tom v díle III. (Dějiny kulturní).

⁵⁾ G. 103 v arch. m. pardub. Mairiky pardub. děkanství. Srov. Dra J. V. Šimáka seznamy arcid. Pražské z l. 1671—1725 sv. 2.

⁶⁾ Počet z r. 1658 v arch. zem. musea v Praze.

⁷⁾ Rkps „Instrukci od J. M. C. (Ferdinanda III.) na panství Pardubské vydaná“ z 21. října 1652 v arch. m. musea Sig. G. 109. Tiskem vydal r. 1901 V. Diviš.

⁸⁾ Kniha přísazní z doby císaře Leopolda I. v arch. zámeckém v Pardubicích (bez sing.).

Zdvihal se chov skotu i ovcí ve dvořích,¹⁾ a zvelebila se koňská obora v Kladrubech, již od r. 1590 upravená proměnou selmických gruntů na ladný sad.²⁾

Lesy, rostoucí na rozloze 235215 provazců, ošetřovala v 13 re- vírech četná lesní stráž „Jägerpartey“.³⁾

Spíše pro mysliveckou kratochvíli než pro valnější užitek chovala lesní správa znamenitý počet zvěře. Vysoká a černá zvěř, probíha- jící všemi revíry, živila se zvláště v hájemství hoděšovském, Bělče, Bělečka, na Chvojně a v „kančí ohradě“ při oboře kladrubské.⁴⁾ Značným nákladem udržovala se proslulá „obora danielčí“ pod Hůrou Kunětickou. I Balbín se zálibou všiml si na Pardubsku tohoto oddílu lesního hospodářství, poznamenav: „Nyní spatříš u Pardubic v nej- krásnějších místech velké obory na kance, jeleny a daňky. Tu je velmi mnoho bahnišť a rybníků; tyto ke koupání jelenů, ona pro vá- lení kňourů, duby pro žír, háje a křoví pro chlad“. Kromě rozlehlé bažaninice podél labských břehů mezi Lažankami, Hradištěm a Bro- zany byly komory bažaní pod Hůrou, při Rovni a Barčově. Obory vlčí, počtem tři, uchovávaly se u Vysoké, Živanic a Čijovic. Ohaře pro panský lov cvičil fořt při vsi Chvojně.

Rybníkářství uvádělo se nově na míru z dob pánů Pernšteinských a také Labe u stavu opatovského zhodnotilo se časem — za správy hejtmana J. Lysandra — stavbou lososnice.

Jakub Lysander vyvrcholil péči o panské pivovarství zužitkováním ječmene na slady na místě výhradního varu z pšenice. Vystavování panského piva rozvíjelo se také rozsahem, když vedle pivovaru da- šického vařilo se od r. 1650 i v pivovaře Pardubského zámku. Roku 1691 přibyl pivovar v Semíně.⁵⁾ Na severním břehu zámeckého pří- kopu zdvihlo panství r. 1663 papírnu⁶⁾ a v jejím sousedství pracovalo se v nové panské tříselně a koželužně. Méně pilně uvažovalo se o zlepšení vodní komunikace dle návrhu Gerharda Leuxe, kdys dvor- ního kupce, posléze rady České komory. Pro zajištění chystaného mezinárodního veletrhu v Praze (a ve Vídni) snažil se Leux zlepšiti plavbu po Vltavě a na Labi. Návrhů jeho v době Ferdinanda III. se nedbalo. Proto přihlásil se nově u dvorské komory léta 1661 a 1663, ukazuje na cenný zájem císařských statků, zvláště Pardubic, Poděbrad a Brandýsa. Pardubský obchod rybní zdál se býti Leuxovi

¹⁾ Ovce chovaly se ve dvoře Hradištském, v Jenikovicích a od r. 1674 také při dvoře Veselském.

²⁾ Urbář z r. 1651 s doplůky.

³⁾ Čítala vedle forštmistra, hofjāgra a některých „officirů“ 101 hajného a pod.

⁴⁾ Za škody, vysokou a černou zvěří způsobené, měly 32 obce zvláštní osobní i reální úlevy.

⁵⁾ Urbář od r. 1651. Více o hospodářství panském vylíčí se v díle VI.

⁶⁾ Lístář m. mus. Všelíjící připisové. Rkps l. c. Zeman Fr. Papírna v P. v Č. M. kr. Č. 1921, Stát. fin. arch. v Praze. Srov. také IV. a VI. díl Dějin Pardubic.

zvláště slibným pro svou schopnost vývozu do severních Čech a do Hamburku. Nutné splavnění Labe hodlal Leux provést celkem lacino panskou hmotou stavební od řemeslníků a robotného lidu pod správou hollandského inženýra. Návrhy byly však znovu oslyšány vinou, tuším, Sinzendorfa, presidenta dvorské komory.¹⁾ Proto zase na dlouhý čas omezoval se osobní a obchodní styk Pardubska s Českým západem a hlavním městem prostředkem dopravy soukromé a „Slezskou poštou“, která vyjížděla z Prahy k Vratislavi, dotýkala se mezi Chlumcem a Hradcem Králové severního cípu panství.²⁾

Vzrůst panských snah po zvelebení zámeckého hospodářství ozýval se v současném ztěžování života sousedského. Obávané zvýšení sousedských břemen zamýšlenou přestavbou Pardubic na mohutnou, moderní pevnost v čas očekávaného vpádu švédského za války švédsko-polské³⁾ zažehnilo se, když tvůrci této myšlenky baron Jan Cron, člen dvorské vojenské rady a dozorcí inženýr vojenský Vlach Pieroni pro nedostatek žádaných 7000 zl. na stavbu dalšího jednání se zřekli.⁴⁾

Nerovný boj Pardubčanů s namnoze sobeckými náměty správy panské ukazoval se záhy a stále tísnivěji. Prvou příležitostí k tomu zavlada prosba konšelů o stvrzení starých výsad. Do tohoto jednání neblaze vmísil se president České komory, Aleš Wratislav hrabě z Mitrovic. Když přijel na své visitační cestě ve středu po neděli Jubilate (21. dubna) l. 1660 na Pardubský zámek a byl tam od konšelů uvítán, smlouval hned příští pondělí s Hendrychem Skato, purkmistrem, Janem Klebsatle z Milhousu, primátorem a některými osobami radními o další ochranu města a o ústupky, jimiž obec měla si vykoupiti přízeň králova. Zvláště těžký byl presidentův požadavek, aby pardubští sousedé — nákladníci — odstoupili zámeckému pivovaru některý počet selských krčem, do nichž zasilali své pivo již z dob pernšteinských.⁵⁾ Smlouvalo se také o zrušení soutěže židovských obchodníků a sporů s týmiž, zvláště s Danielem Židem.⁶⁾ Koncept vzájemných závazků skládal se sice hned po odjezdu presidentově (7. května), ale nedokonal se ani při audienci, kterou měl dne 22. července u hraběte náš purkmistr Jakub Hilarius s konšely „k tomu deputovanými“ na zámku v Poděbradech. Hrabě Wratislav zvláště zamítal přání obce, aby úrok urbání z městských domů byl trvale sleven a ještě dne 20. prosince toho roku vyzdvihoval za Českou komoru Janu Hogenovi z Šwarcpachu a na Černodubu, panskému hejtmanovi, ostatní domnělé výhody, kterými by chtěl císař odškodnit sousedstvo za ušlý zisk z městských pivovarů. Jeho tlakem při-

¹⁾ Rezek-Svátek, Českom. kr. II. 181, 182. VI. 515.

²⁾ Nový Tytulární Kalendář ke cti sv. Václava od Krystyána Joachyma z Choťšova, řádu Praem. K létu P. 1728. (Sd 175 v arch. m. mus.)

³⁾ R. 1655.

⁴⁾ Děj. Čech a Moravy I. c. II., 85.

⁵⁾ Počet m. z r. 1659–60 l. c.

⁶⁾ O jednání z 4. května a v dalších dnech viz tamtéž. Listář p. ř. Vambery I. c.

stoupili konečně pardubští konšelé dne 31. prosince k předběžné smlouvě o odstup 18 krčem.¹⁾ Za to slibovalo se s panské strany stvrzení všech privilegií. Oznamoval se konšelům také konečný doplatek 1600 kop míšeňských ze zasedělého dluhu, jež způsobil císař Maximilián již v létu 1567 a k němuž znal se nově ještě císař Rudolf II. a zase Matyáš, ručiv obci zvláštním listem z 30. července 1612 za základ „pod obyčejný ourok znovu pojištěný“. V komorní smlouvě nabízely se však městu jen splátky na „sumu toliko hlavní beze všech jak posavad zasedělých tak i budoucně běžících úrokův“. Byl to článek zvlášť drsný, když v domě radním sčítlo se, že pohledávka dle „dlužního listu na 2000 kop míš. od r. 1593 císaři Rudolfovi pod obyčejný ourok pojištěných a půjčených v létě 1647 již 6480 kop vynášela“. Vydáním krčem ztrácelo město roční výstav 360 sudů a z těch čistý zisk 1440 zl. rýnských.²⁾ Se strany císařské ukazovalo se na zvláštní „pomoc“ na opravy věže Zelené „a co by na vyplacení výš řečené JMC confirmací jich Privilegií městských potřeby bylo“. Kromě toho zbavovala se obec na příští čas platů do pražského Bethlema, z dvoru obecního a mlýna „Valchy“; také darován byl důchod z kořlů vinopalných.³⁾ Panství věnovalo městu na zdvžení obecního dvora 36 for dříví a přejímalo správu mostu labského i cesty od řeky až k bráně Zelené.⁴⁾ Císař Leopold, schváliv návrh v resoluci, dne 10. března 1661 České komoře zaslané, vzkazoval „ještě další svou císařskou a královskou milost, k nim Pardubským, ač by i od ostatních osmi krčem (které městu zbyly) k JMC zvláštnímu milostivému zalíbení upustili.“⁵⁾ Tohoto přání sousedé sice nesplnili, avšak císař přidal přece jen ke konečnému stvrzení městských výsad ve Vídni dne 5. ledna 1662 dva články: „Aby židé nyní i na časy budoucí města prázdní byli a tu dáleji a víceji, jak v městě, tak i na předměstí trpění nebyli.“⁶⁾ Druhým článkem vztahovalo se stvrzení výsad jen na měšťany katolického náboženství; nekatoličtí vylučovali se z užití bytu v městě.⁷⁾

Vzdálenější ohlas nepokojných časů, které působil obnovený útok Turků na dědičné země habsburské, pocítovali Pardubčané z častých návštěv a delšího pobytu různých vojsk i z rozkazu arcibiskupské konsistoře, která koncem roku 1663 vybízela lid k modlitbám proti

¹⁾ Všelijací přepisové I. c. v arch. m. m. Protokol v „Popsání“ Červenkové I. c. 196.

²⁾ Počet m. z r. 1660 l. c. Kniha grunt. prod. rolí, luk a zahrad od r. 1651 v Červenkové Comp. I. 33., IV. 279.

³⁾ Od r. 1654 platili jej sousedé vinopalové panství dvakrát za rok po 1 zl. 15 kr.

⁴⁾ Kámen z cesty „Na dlažení“ vybral se r. 1643 k forifikaci zámku Pardubského.

⁵⁾ List presidenta Č. komory hejtmanovi Hogenovi ve sbírce „Všelijakých přepisův“, I. c. f. 57.

⁶⁾ Na pardubském venkově žilo i potom několik židovských rodin pod ochranou panství za roční plat.

⁷⁾ Všelijací přepisové, I. c. 41.

Turkům.¹⁾ Nemenší poplach působil patent Českých místodržících, „aby tuláci, odkud jsou, visitováni byli“ a také „v příčině ohňův a paličův najatých od Turka“ přidávalo se obšírné nařízení.²⁾ Posléze ještě téhož roku dávali Pardubčané na potřebu císařskou i daň z krve, ač ne vždy zcela pokojně. Vypravuje o tom zápis radního manuálu, „kterak jsouce někteří synkové měščí povolání dne 18. září od purkmistra Kule na rathaus z příčiny vybírání pátého muže, rukou dáním P. P. Pánům slíbili, že zbraň přijítí chtějí na ten způsob, aby náležitě šatem, zbraní a penězi mundirováni byli; jináče že proti ouhlavnímu nepříteli Turkovi nepůjdou.“³⁾ Ostatní sousedé volali se do zbraně aspoň pro domácí potřebu. V březnu r. 1664 rozkazovali radní páni „dle předešlého způsobu“, „aby se (v městě) vartovalo, jak P. sousedé sedí, a když P. sousedy dvakráte pořádek obejde, tehdy nájemníci aby jednou na vartu šli za wachmistrem zvoleným, který na to bedlivý pozor dávatí má.“⁴⁾

Zatím panství tísnilo sousedy svou hospodářskou praxí a stupňovaným právem dozorcím i v tom zbytku samosprávy, který zbyl z lepších časů. Bylo to zvláště hospodářství zádušní. Příčin k tomu bralo si panství, luším, z nesnáze, kterou měla obec z velikých dluhů, způsobených u pokladny zádušní pro výživu místních posádek již s počátku války třicetileté. Snad k nátlaku panství rozhodl se konečně primátor s úřadem radním postoupiti záduší za starý dluh obě městské zvonice i se zvony. Smlouvu schválil kardinál Arnošt Harrach 7. března 1667, zvláště že „zvonice s těmi na nich zavěšenými osmi zvony větší quantum, tak jak dostatečně prokázáno jest, než připomenutý dluh vynáší.“⁵⁾ Pravou sekvestrací v obecním hospodářství lesním zaváděl tehdy panský forstmistr, Jan Petr z Mallendaynu, dopouštěje konšelům brátí dříví z městského lesa jen na forstmistrovy cedule po předchozím panském schválení. Samá Česká komora, zpravena jsouc o tom dne 6. června 1669 slízným listem purkmistra a konšel, již 17. června t. r. vyzývala hejtmana pardubského Zachariáše Kressla z Kwartenburku k potlačení zvyku forstmistrova, aby (městský) „ouřad pardubský v svobodném užívání lesa a privilegií byl zanechán.“⁶⁾ Statky sousedské — zvláště v ulici Kostelní — povážlivě ohrožovala voda, naháněná

¹⁾ Currendy kn. arcib. konsistoře v Praze od r. 1662—1745 v arch. děkanství v Pardubicích.

²⁾ Prot. radní dne 4. Juli 1664 v Červenkově Comp. IV. 4.

³⁾ Manuál z r. 1663 f. 44 v Comp. IV. 7.

⁴⁾ Byl to souseď Brandýský. Pro pevný řád vzkazovali radní páni: „Každého dne čtyři muškety a pátý gefreyter a to hodní lidé aby vartovali, pacholat žádných nepřijímajice. Kdo by se včas, kdy se bubnuje, nepostavil, ten každý má vězením ztrestán býti; lidí přespolních žádných aby tringeltem nešacovali, varty nočně aby s P. wachmistrem vystavovány byly.“ (Comp. IV. l. c. 7.)

⁵⁾ Všeljací přípisové, l. c. 43—47.

⁶⁾ Všeljací přípisové, l. c. fol. 42 násl.

do panského příkopu k pracím v nové papírně.¹⁾ Tuhé kontribuce vymáhaly se však i od sousedů zcela zchudlých.²⁾

Do těchto nevlídných časů padá návštěva císaře Leopolda I. v Pardubicích. Meškaje na jaře léta 1680 na hradě Pražském pro ušeření před morem ve střední Evropě tehdy valně rozšířeným, rozhodl se císař opustiti i hlavní město království, když také v něm nákaza patrně se rozmáhala. V prvních dnech května hodlal císař odebrati se na zámek Brandejský, pak do Poděbrad a do Pardubic.

Dne 2. května vyjelo z Prahy již 30 kočárů, ale ostatní výprava zdržela se pro selské povstání ve východních Čechách. Teprve dne 20. května ubíral se do Brandýsa mohutný proud císařského dvora. Časně zrána vyjelo nejprve přes sto nákladních vozů a kočárů, tažených šesti, sedmi a osmi koni. O jedenácté hodině přejelo most kamenný osmdesát jezdeckých koní; v 5 hodin odpoledne vyjžděl z hradu sám císař. Před ním vyhrávali dva trubači, za těmito pak jelo dvanáct šestisprežních vozů a v nich hojně kavalírů a ministrů. Potom 6 krásných hnědek táhlo lovecký vůz císařský, dole úzký a nahoře širší, z venčí zelený a silně pozlacený s benátskými tabulemi. Seděl v něm císař v hnědém, zlatem vyšívaném obleku s černým a bílým perem na klobouku; na druhé straně císařovna v černém obleku. Za císařskými manžely jela pážata v hnědých kabátčích, pak opět dva trubači, osmdesát tělesných strážníků, osm kočárů s dvorními dámami a služebnictvem. Po dvou dnech následoval také mladý princ Josef. V Praze vidělo se, že císař do Prahy již se nevrátí. Jen ovdovělá císařovna zdržela se na Hradčanech ještě až do 5. června a potom i ona vyjela nejprve do Hradce Králové a potom dleji k císařskému dvoru do Pardubic. Poněvadž morová rána řádila i v Brandýse, uchýlil se císař dne 3. června sem. Zde chystaly se přípravy k příjezdu královi již koncem dubna,³⁾ a když císařští hosté vjížděli večer dne 6. června do města, oslaven byl příchod jejich pardubským sousedstvem počtou velikou. Císař chystal si pobyt v Pardubicích na několik neděl. Proto také bydleli zde císařští ministři. Byly pro dvůr vybíraly se v domech soukromých. Při tom pilně sledovaly se poměry zdravotní. Dne 7. června povolali královští průvodčí hr. Vrtha, vicepresident Č. komory, a P. Cabelický, komorní rada,

¹⁾ Více v místopise Pardubic. (Díl IV.)

²⁾ Charakteristický příklad ukazuje citace a omluva sousedky pardubské, Anny Kožíškové pro zasedlou kontribuci roku 1677: „Jakož od V. Milostí (konšelů) do místa radního pro rest kontribuční obeslána jsem a nemajíc žádných prostředkův, odkud bych takové kontribuce pro velikou chudobu svou — jak rest zasedělý, tak každého měsíce na mne připadající — vybavovati mohla — neboť dosti pracně se obživiti a na kus chleba krejcar vyřítiti mohu — z té příčiny se poručené k V. Milostem s pláčem ucházím a pro Boha žádám, že se u mne, chudé a již nad hrobem říkaje věkem sešlé ženy tou velikou milostí nakloníte ráčíte a rest poshovovati.“ — Nabízela (zároveň) radním pánům po smrti své spáleniště. (Kniha Zel., E, 8 v arch. zem. v Praze.)

³⁾ Prot. rad. z 29. dubna 1680. (Comp. IV.)

primátora J. Skalického vedle purkmistra a dvou osob radních, ukládající jim, „aby jisté osoby, od úřadu nařízené, denně visitovaly byty dvořanstva, v domech sousedských bydlícího, a denně v 8 hodin (ráno) JM Presidentu německou consignací odesílaly“. Nestalo se však dle císařova zápisu v městě nic pamětihodného.¹⁾

Vedle prací státnických zaměstnával se císař v Pardubicích hojnými pobožnostmi. V prostorné síni při pokojích císařských dal si postavit dva oltáře, při nichž denně účasten byl se vším dvorem církevních Bohoslužeb. Uslýšev o slavném obraze sv. Salvatora v Chrudimi, ohlásil dne 17. června po svém z odpovědníku P. Filipu Müllerovi do Chrudimě svou pout.

Příštího dne ubíral se s císařovnou, nesenou na nosítkách, s arcikněžnou Antonií Markétou, ministry a ostatním dvorem do Chrudimě. Mezi 9. a 10. hodinou vítal panstvo u kříže kostela sv. Jana purkmistr a odevzdal císaři klíče s pečeti; ten zase vydal je hraběti Lažanskému a dolní branou podél ozbrojeného sboru měšťanského jel k hlavnímu kostelu. Před chrámem čekal děkan s duchovenstvem a uvedl hosty k obrazu. Oběd uchystán byl v klášteře kapucinském. Odpoledne vracel se císař s družinou do Pardubic, vyžádav si od děkana obraz na zámek Pardubský. Druhého dne vystaven byl obraz v komnatě císařově. Den Božího těla (20. června) slavil Leopold I. nejprve přijímáním před tímto obrazem a v processii za ním kráčel v bohatém průvodu k podivu zdejšího sousedstva. Vracaje obraz po třech dnech zase do kostela chrudimského, přidal 100 dukátů, z nichž přičlenila se k malbě koruna s nápisem: „Hoc me Leopoldus I. donavit.“²⁾ Zdejšímu kostelu sv. Bartoloměje věnovala císařovna Eleonora svůj drahocenný plášť, zlatem bohatě krumplovaný.

Z kanceláře císařské datována jsou v Pardubicích některá akta zvláště zajímavá. Z prvních listů, jež císaře v Pardubicích stihly, bylo přání kanovníka a českého kronikáře Pešiny z Čechorodu k císařovým narozeninám, spojené s prosbou o stvrzení výsad Českého království. Leopold odpovídal mu ještě v den svého příchodu do Pardubic, darovav svatovítskému kostelu skvostný tabernakul v upomínku na svůj pobyt na Hradčanech. Všeobecné důležitosti bylo pardubské jednání císařovo s ministry o potlačení uherského povstání Tökelyho; pro české dějiny zemědělské má mimořádný význam patent, v Pardubicích Leopoldem 28. června podepsaný k úlevě roboty.³⁾

Dne 29. června odjel císař do Králové Hradce navštívit ovdovělé císařovny. Po svém návratu do Pardubic pobyl na zdejším zámku jen

¹⁾ Comp. IV. f. 20f

²⁾ Děj. Č. a M. III. 115—118.

³⁾ Dějiny Č. a M., I. c. III. Dle prvního článku dovoľovalo se vrchnosti vybírati od poddaných daně v míře, stavovským sněmem schválené. Robotování omezovalo se na tři dny. Ostatní čas směl poddaný obracet na živnost své rodiny. V třetím článku zapovídal se vnučování poddaným zboží hospodářského za vyšší ceny, než by je mohl poddaný prodati.

dobu kratičkou. Ukazoval se mor i v okolí a donutil císařský dvůr k odjezdu.¹⁾ V prvních dnech července stěhoval se císař přes Chrudim, Německý Brod a Jindřichův Hradec, doraziv dne 10. července do Třeboně. Konečná cesta vedla Českými Budějovici do Lince.²⁾

Přítomnosti císařovy na zámku užíli zdejší konšelé k prosbě, kterou osobně projevili a zároveň v německém jazyku sepsanou v ruce císařovy kladli, toužíce za pomoci císařské po znovuzřízení radnice s orlojem, valů a některých veřejných budov při švédském útoku léta 1645 pokažených. Tomu posloužit měla několikaletá sleva „extra ordinaria“ pivní dávky ve prospěch obce. Dvorská komora oznámila na tuto žádost svou „intimati“ České komoře teprve 26. dubna 1682. Císař prý rád uznává obětavost Pardubčanů, kterou projevili statečným hájením města v čas útoků švédských generálů Bannera a Torstensonova, jsouce hodni císařské milosti. Avšak při své nedávné návštěvě v Pardubicích zvláštní ruiny neviděl. Kromě toho platí Pardubice na rozdíl od jiných svobodných měst, dvojitou dávkou pivní zatížených, jen jeden zlatý ze sudu a k tomu mají krásné role i louky kromě jiných dobrodiní, kterých požívají, a úlev na úrocích robotních. Proto císař rozhodl odkázat pardubské žadatele na lepší časy.³⁾ Dostatečnou milostí se strany královské komory zdála se býti dne 18. října 1686 ohlášená resoluce, že smějí „várek pivních a šenku vína všickni sousedé přítomní i tu nebytně zůstávající užívati za JM Císařské úrok a kontribuci“. Byli o tom zpraveni hromadně „jsouce do místa radního povoláni — starší a sousedé z obce toliko v městě zahrnutí“. Při tom „předně napomenuti (byli) strany Služeb Božích a modlení za šťastné vítězství JMC nad nejuhlavnějším nepřitelem Turkem. Po přečtení toho zase jsou všickni propuštěni“.⁴⁾ Císařova neochota vyvěrala bezpochyby nejen z nedostatku citu, nýbrž i z chudoby státní pokladny, vyčerpávané dlouholetou válkou s Turky. S tím také patrně souvisel císařský patent r. 1697 opět „celé obci“ sdělený, „aby z šatstva, zlatem a stříbrem zdobeného, i z čepců a krajek jistá kvóta se platila“. Šťastný výsledek boje císařského lidu zajistiti měly posléze i obecné „modlitby proti Turkům“, r. 1684 z Pražského arcibiskupství znovu ukládané. Farnímu duchovenstvu opětovala pražská konsistoř svá napominání k zosířenému dozoru na haerese, jež hledaly si prý tehdy nově cestu do království.⁵⁾

¹⁾ Průběh nemoci byl velmi rychlý. Horečkou začala, naskakovaly hlízy neboli boule, tělo zčervenalo a ve třech dnech, neb někdy i za den nastala smrt. (Vávra, I. c. II. 202.)

²⁾ Dějiny Č. a M. III. Památkou na tento pardubský pobyt Leopoldův byl po dlouhou dobu nápis jména císařova v kotoučku skla okenního v ryliřské síni zámecké, Leopoldem vlastnoručně tam vyřytý diamantem prstenu. (Nechvíle, Pardubice, str. 141.)

³⁾ Všelijací přepisové, I. c. 50, Intimát České komory hejtmanu Jakubovi B. Ly-sandroví z Ehrenfeldu pro pardubský dům radní 12. května 1682. (Tamtéž, str. 51.)

⁴⁾ Protokoly radní z r. 1688 v arch. mus. pardub. bez sign.

⁵⁾ Currendy, I. c. z r. 1684—1685. Roku 1714 hrozila konsistoř farářům trestem 10 zl. rýn. pro nedostatek bdělosti nad tajnou haeresí. (Curr. 26. března 1714.)

Náboženstvím prosycený duch zdejšího sousedstva osvědčil se vybudováním Mariánské statue v rynku r. 1695. Stavba votivního sloupu byla výrazem obecného hnutí, jež po překonaném moru r. 1680 tímto způsobem projevilo se v různých městech; v Pardubicích však vystupňovalo se nadto i bohatou sbírkou na stavbu kostelíka Panny Marie Bolesné na Vystřkově, r. 1710 zdviženého.¹⁾ V rozvalinách Hory Kunětické obnovily se hradní kaple sv. Kateřiny a sv. Barbory, davše podklad k hlučným pouťím pro širé okolí.²⁾

Současně dokonávali Pardubčané patrným nákladem na svých domech jemné barokní článkování, plastické znaky, malované medailony a zdobné voluty štítů domovních, jichž měkce hravá vlna dodnes tvoří tajemství architektonické krásy pardubského náměstí.

Nejisté poměry, jež plodila dlouhá válka o dědictví španělské (1701—1714), nebyly bez vlivu na živobyčí pardubské. Pro pevnější řád v městě zřídila se již 7. prosince 1701 městská compagnie, majíc v čele „hejmana, lieutenanta, fendricha a feldwebla“ kromě tří bubeníků. Konšelé svolávali do místa radního celou obec a sousedům dáno jest napomenutí, „aby důstojníkům všichni příslušející vážnost konati a povinnou pariti zachovati hleděli“. Důstojníci byli vyzváni, „aby k opatrování sobě svěřené městské soldatesky vši pilností a bedlivostí vynaložili a při nešťastném pádu ohně a v jiných potřebách k dobrému commendo měli“.³⁾

Zvojačená obec sledovala potom pilně rozvoj válečných věcí v daleké cizině; úřední zprávy o nich sdělovaly se osadníkům pravidelně při slavnostních Bohoslužbách. V dubnu roku 1702 vyzýval se lid s kazatelnou k vytrvalým modlitbám za válečné úspěchy nad nepřáteli Rakouského domu. A když získalo se vítězství dobytím města Landau, oslavováno jest v neděli, dne 15. října (1702) nejen zvláštní mši, nýbrž také hlučnou střelbou, kterou „kunstablové na šancích, radovánky držíce, z tupláků a hmoždířů vypalovali“.⁴⁾ V dalším roce (1703) opakovala se výzva k obnovení obširných pobožností každé pondělí, ve středu a v pátek.⁵⁾ Zatím trpěli Pardubčané doma sami dosti škody z požáru, který vznikl v městě 6. května, ale ještě tři dny další děsil sousedstvo. Proto „platilo si nádenníky, kteří pohořalé domy ulévají a hlídají.“ Po vítězství vévody Marlboroug nad francouzským maršálem Villeroi-em u Ramillies⁶⁾ (1706) a po úspěchu prince Eugena Savojského v severní Itálii zpí-

¹⁾ Ohlasem této obětavosti byly tehdy další sbírky na stavbu kaple sv. Josefa za labským mostem. (O tom v díle III. a IV.)

²⁾ Prvá veliká slavnost poutní konala se 17. srpna 1698 v den svěcení obou kaplí, vykonaného od sezemského faráře Jana A. Lorence. (Kopecký, Sezemice, I. c. 23.)

³⁾ Comp. IV. f. 60.

⁴⁾ Za svou práci obdrželi od obce 2 konve piva po 25 kr.

⁵⁾ Currenda z 10. IV. 1702 a 2. IV. 1703. Od roku 1705 zaváděly se v městech „aspoň třikrát týdně“ i zvláštní pobožnosti odpolední. Ve vesnických chrámech omezovaly se pobožnosti na neděli.

⁶⁾ 22. května 1706.

valo se v děkanském kostele slavné „Te Deum“¹⁾ a v městě pořádaly se radovánky při hudbě. Měšťanskou kompagnii a hudebníky pohostili konšelé v pivovare dvěma sudy piva na účet obecní.²⁾ Podobnou slavností uctilo se v Pardubicích vzetí pevnosti Tournay (1709) a Douai (1710) z moci Francouzů.³⁾

Nepřímý vliv na městskou správu toho času měla změna dosavadní vlády zámecké. Od roku 1705 bylo Pardubské zboží zastaveno vedle jiných císařských statků Františku Karlovi říš. hraběti Přehořovskému, svobodnému pánu z Kvasejovic, na Konopišti, Kamencl, Petrovicích a Sulici, nejvyššímu soudci Českého království; od roku 1710 až do června 1719 těžil z najatého panství zdejšího hrabě z Salburgu.⁴⁾ Císař rozhodl se pro nájem z veliké tísně, kterou způsobily běhy válečné. V nájemné smlouvě šelilo se však dosavadních výsad měst, zvláště práva na pomoc z lesů panských.⁵⁾ Pardubice (město) podléhaly administraci jen „in politicis“; věci „directe ad iudicialia“ se vztahující slušely i potom král. appellačnímu tribunálu.⁶⁾ V tom důsledku vykonávalo se květnové „obnovení konšelských a jiných povinností skrze hejmana Květoně z Rosenwaldu již dle nařízení hraběte Přehořovského.“

Některého zvelebení svých živností očekávali tehdy Pardubčané od rozšíření počtu výročních trhů, za něž prosili již r. 1706. Císař Josef I. vyhověl přání teprve 22. dubna r. 1710, vysadiv Pardubicům čtvrtý jarmark „v ten outerek po svátku Neposkvrněného Početí Panny Marie s osmi dny pořad zběhlými, též i s freyunkem a jarmarkem obyčejným; tolikéž jeden trh na koňský, hovězí a jiný drobný dobytek“.⁷⁾ Byla to však sotva vydatná náhrada za obětí osobní a strnulost živností, kterou působily nevlídné stíny neumdlévající války. Ne nadarmo žaluje se v kupní smlouvě z 29. prosince 1711, která „z ohledů nynějších velmi strasných časův zde (v Pardubicích) domy mnohem lacnější býti mohou, než před některými málo prošlými lety byly“.⁸⁾

V hospodářství městském zatěžovalo se vydání mimořádnou kontribucí na rekruty.⁹⁾ Nemálo škodily také zjevy přírodní. Od 6. ledna

¹⁾ Matrika křtů od r. 1702 v arch. děkanství pardub.

²⁾ Comp. VII.

³⁾ Currendy z 23. října 1709 a z 22. srpna 1710.

⁴⁾ Haubi Inventarium der Königl. Camer. Herrschaft Pardubitz verfasst, den 1. July A. 1719. Arch. zám. bez sign. Urbář z r. 1651. Ves Turov byla tehdy postoupena panství hr. Norbertu z Kolovrat. Viz také pamětní list z bane „Kostelíčka“ z r. 1710 v mus. měst.

⁵⁾ „Extract pachti. kontraktu, dle kterého panství JMC v lethu 1705 k zástavě přišlo“. Všeňijací přípisové, I. c. 67.

⁶⁾ Intimát hr. Přehořovského pardubským konšelům z 18. února 1710 (Všel. příp.)

⁷⁾ Také od těch časů směl se oddělití dobytčí trh, k jarmarku o Hromnicích přidán, aby položil se na pondělky před každým ze tří ostatních jarmarků pardubských. (Všeňijací přípisové I. c.)

⁸⁾ Kn. Bílé-červené S. 39 v arch. zem. v Praze. Grunt kn. pardub.)

⁹⁾ Na rok 1710 poslali konšelé do Prahy vojenskému hejtmanu Antonínu Rozenwaldu na postavení čtyř zcela vyzbrojených vojáků, na kontingent městský ustanovených, celkem 320 zl. (Všeňijací přípisové I. c. 64.)

do 17. února 1709 mnoho kazila neobyčejně krutá zima, zvláště na majetku panském.¹⁾ Životy lidské počala brzy na to ohrožovati hlíza morová. Ohlásila se již r. 1710, ale krutostí svou vynikala teprv od letního času 1713 až do léta 1715, zesilována jsouc pečetěmi. Ještě na konci tohoto nebezpečí pardubští konšelé, shromáždivše dne 19. července 1715 na radní dům „celou obec“, ohlašovali, „že strany morové rány má se zaopatření učiniti, aby žádný bez pasu nového pouštěn nebyl. Holdýřům se od úřadu dávalo, aby pouštění nebyli. Kdo by přes moc toho pasu pryč chvátal, má se pokutovati 1 zlatým.“ Zvláštní pozornost věnovala se papírně a kočovným židům. Při tom napomenutí jsou „strážci v branách, aby ouplatků nebrali. Kdo by pasu neměl, toho měli hned pryč odkázati.“²⁾ V děkanském kostele načaly se společně prosby za odvrácení moru již roku 1710; valně rozhojnily se v létě 1713 a z nařízení císařova zase ještě roku 1715. Kromě zvláštních proseb nedělních vyzvánělo se denně o osmé hodině ranní patnáct minut a lid při tomto hlaholu odřikával doma i venku na kolenu předepsané modlitby.³⁾ Děkan měl týdně oznamovati počet mrtvých morem konsistoři. Kolik však z místních obyvatel sešlo touto nemocí, zápisy zdejší neukazují.⁴⁾

Teprve v příštích dvou letech oslavovaly se v děkanském chrámu Ambrosiánským hymnem události občanstvu příjemnější: narození císařova syna Leopolda a vítězství Eugena Savojského nad Turky „mezi Sávou a Dunajem“ (u Petrovaradina) 1716. V roce 1717 odvolala konsistoř ranní zvonění „proti Turku“ a ohlašovala smlouvání míru, jenž sjednal se roku 1718 v Požarevci, vítán jsa i u nás přiměřenou slavností.⁵⁾ Duchovenstvu zbyla nemilá památka na toto skončené zápolení v podobě zvláštního desátku; lidu městskému ukládala se zvláštní kontribuce jménem „sbírky masité“, ke které přispívali ti, kdož zabíjeli doma dobytče pro svou potřebu.⁶⁾

Nastávala již zase ponenáhlu doba klidnějšího života, když ohlašoval se počátkem března léta 1623 chystaný příchod císaře Karla VI. na zámek Pardubský. Pro příjemnější pobytu mocnářova stavěl toho času při kladrubském hřebčinci Bedřich Václav hrabě Trautmansdorf nákladný lovcí zámeček a stáje kladrubské oživily současně znamenitou rasou hřebců, z okolí Říma přivedených.⁷⁾

V Pardubském zámku pilně upravovaly se císařské komnaty a město bralo na se čistý a sličný vzhled. Dne 18. března vzkazoval panský

¹⁾ V pardubských lesích zmrzlo na př. 600 jelenů a srnců a více než 200 kusů černé zvěře. (Červenka v „Popsání“ dle Svendy I. c. 199.)

²⁾ Některé případy morové vyskytovaly se v Polabí až do r. 1721. Comp. IV. 149; Červ. „Popsání“ I. c. 200. Vávra I. c. II., 213.

³⁾ Currenda z 14. VIII. 1713 a z r. 1715.

⁴⁾ Také Kablík zmiňuje se o tomto moru na str. 371.

⁵⁾ Currenda z 28. dubna, 8. září 1716 a 13. srpna 1717. Comp. IV. 184.

⁶⁾ Comp. IV. 174.

⁷⁾ Chov těchto koní „hrdě se nosících, kočárových“, v Itálii dávno zaniklý, trval v Kladrubech ještě v půli devatenáctého věku. (Výtah ze zám. knihy pamětní. Rkps I. c., Kablík I. c., Rkps I. c. 300 v arch. děkanství.)

hejtman Václav Jos. de Bossi pardubskému úřadu, „aby žádný do příkopův zámeckých smeti házeti a neřádův líti se neodvažoval a z domů při příkopích hejcuky na způsob štoly aby do Chrudimky se vedly, tak aby JMCísařská v nejmilostivějším zde residování s... u cítili museti neráčila.“¹⁾ Teprve však, když došla konšelů nová misiva od císařských administrátorův, „aby pro šťastný příchod JMCísaře v městě čistota byla, zazdila se v šesti domech v ulici Kostelní okna i dvře, kterými sousedé do příkopu chodili a lezli“. Od 14. srpna upravovali císařští komisaři za pomoci obecních starších Stumpfa a Ježka v městských domech byty pro císařské dvořansivo a dvě kompagnie soldatesky v předních pokojích domů, stěhující domácí rodiny do zadních komor, „aby pro JMC ministry a dvorské služebníky místo prostrannější zůstávalo.“²⁾ Z důvodů obecné čistoty schovávali sousedé dobytek pod pokutou propadnutí téhož a tří kop. Také pro lepší osvětlení a celkovou oslavu vybrány jsou od radního úřadu „jisté osoby k vyměření míst pro nové lucerny v ulicích a v rynku“. Císař Karel VI. přijel do Pardubic Bílou branou v sobotu dne 21. srpna o půl osmé hodině večerní. Vítal jej primas Václav Fr. Fiedler s konšely, podáváje mu na stříbrném podnose klíče od bran. Za to obdrželi konšelé „právo políbení ruky“.³⁾ Na rohu ulice Pernšýnské⁴⁾ pozdravil panovníka sbor patronátního duchovenstva, jehož vůdce, pardubský děkan a vikář, kanovník A. Synecius projevil ve vzletné řeči latinské tužbu po zrození korunního prince, císařem tehdy tuze žádaného. V neděli o hodině jedenácté shromáždil se císařský dvůr v zámecké kapli ke mši zpívané; slavil ji děkan Synecius s přísluhou kaplana Klose, dvorního vychovatele Jana Emericha a dvorního kaplana Nolberta. Čas pondělní po ranní mši dvorního theologa a vojenského superiora, jesuity P. Víta Jiří Jennemanna, věnoval Karel VI., tuším, věcem úředním. Následující den sv. Bartholoměje, místního patrona, prožil dvůr však zase slavně. K děkanovu pozvání navštívil císař v stkvělém průvodu děkanský chrám, v presbytáři červenou látkou pečlivě vyzdobený, a pobyl tam, kleče, po celou mši pontifikální hradeckého biskupa sv. p. Václava z Košín i při ostatních pobožnostech. Po obědě téhož dne a celou středu prožil v panských lesích na lově jelenů. Časně ráno ve čtvrtek 27. srpna rozloučil se s před-

¹⁾ Nastalo potom na rathause tuhé jednání s povoláními sousedy, kteří „skrze svého delegáta Matěje Škodu takovou zprávu učinili, že na onen čas, když Leopold císař Pán tu býti ráčil a hoffurier v té ulici podle děkanství quartiry vyhlížel a sousedé o to, jak by zápach odvrátiti mohli, pečovali, týž hoffurier pravil, aby na to žádného rozmyšlení neměli, že se ví, že město není pro anděly slavěno a že ve Vidni větší s... y bývají. Má se JM hejtmanu prosebná odpověď dáti, že město již od léta 1510 stojí a že to vždy tak trvalo, doložiti“. (Manuál říz. rad. f. 343 z r. 1723 v Červenkové Comp. IV.)

²⁾ Manuál fol. 376 ai 1723 fol. 235; prot. rad. z 14. srpna 1723 I. c. 201. Nyvlt, Pamětní kniha. Rkps str. 57 v arch. děkanství pardub.

³⁾ Pamětní kniha č. 66. Rkps z r. 1715 v panské registr. bez sign. Comp. I. f. 17.

⁴⁾ U domu čp. 24.

ními osobami z města i zámku a po mši P. Jennemanna vyjel ke korunovaci do Prahy. Pardubskými ulicemi ubíral se průvod velmi volně a císař, rozhlížeje se po domech i po lidu, podél klečícím, kynul všem velmi srdečně. Mezitím dvořan jakýs rozhazoval cestou do zástupu chudým peníze.¹⁾

Krátce po Karlově odjezdu připravovali se radní páni opatření si confirmace městských výsad od krále, právě korunovaného. Věc byla tentokrát obtížnější než jindy, ježto vedle souhlasu České komory vyčkávalo se i dobrozdání administrátora, jakožto ústředního správce panství císařských. Ten užití chtěl této příležitosti k novému útisku hospodářství městského jako v roce 1662. Jmenovitě přál si již r. 1722, aby obec nevzpírala se zřízení pivního šenku v zámku Pardubském, a městské výsady aby týkaly se jen sousedů, nevztahující se na podobru, jež by panství volně mohlo zavázati různou kontribucí a robotou.²⁾ Dne 18. září roku 1723 vyjel primas V. Fiedler s radním Havelem do Prahy a hned druhého dne navštěvovali různé kanceláře a byty soukromé, získavše předem komorního regisrátora Strola „slibem 6 specií dukátů discreti“. Ten poučil je, že „ačkoliv slavná komora od Administrací sobě ruku vázati nedá“, přec že je v právu, „aby administrátor nějak dekretiroval“. Vloživše tedy do rukou komorního presidenta vidimát majestátu, odjeli konšelé do Brandýsa k administrátorovi hlavně pro slevu oněch tvrdých podmínek. Po jednání loučil se s nimi administrátor kulatým výrokem, „že tak zprávu dá, jak mu Duch Svätý vnukne“. Avšak ještě v září roku 1724 jednal primátor o těchto věcech nově s administrátorem, na Pardubském zámku právě přítomným. K tomu přidával ještě žádost o zrušení císařské papírny a nahánění císařského příkopu vodou, jež zaplavovala domy sousední; prosil také o snížení rekvisic pro místní vojsko, o úpravu trhu, rybářských artikulí a o úpravu břehů Chrudimky.³⁾ Odpověď obdržel však jen zase vyhýbavou; ale radní páni neodkládali chuti k vytrvalému hájení městských práv. Když roku 1725 městská deputace nově a úsilně prosila při úřadech pražských a podělila vlivné pány vybranými dary,⁴⁾ podepsal císař Karel VI. konečně stará pardubská privilegia bez výhrady.⁵⁾ Správa panství vymýšlela však prostředky k omezení městské samosprávy i po stvrzení majestátů. Roztrpčení proti panské svévoli vyvrcholilo roku 1729, když vyzýval hejtman konšely a starší, aby neprodleně složili na zámku klíč od městské zádušní pokladny. K návrhu starších sjednalo se hned potom, aby klíček vydán nebyl a současně spisoval se stížný list ke královské České komoře

1) Pamětní kniha č. 66 l. c.

2) Prot. rad. z r. 1722 f. 321. (Comp. IV.)

3) Comp. IV. 241.

4) Na obecní groš koupilo se tehdy 6 bažantů po 1 zl. z panství Choltického a v Praze 24 kvíčaly, 24 křivonosky a půl třetí kopy hlemýždů. (Comp. VII.)

5) Orig. v mus. pardubském. Sig. Ab 36. V něm pojata jest i vysazení výročního trhu, udělené c. Josefem I. r. 1710.

o neodůvodněném dozoru hejtmanově na obecní záduší a o útisku měšťanstva, starších i konšel ve výkonech radního hospodářství.¹⁾ Blížil se však čas, kdy oslábly podobné protesty a kdy vláda zámecká v ovzduší vyvíjejícího se absolutismu setrvala v načatém díle zosřené účasti v obecních věcech i při stávajících privilejiích. Proto málo celkem pomohla těšivá výpověď komorního presidenta, kterou dal pardubské deputaci, dvakrát do Prahy vyslané s žalobou „na zlehčování majestátů a hanění městských svobod“.

Mužné a přímé hájení spravedlivých zájmů obecních proti neměrně mocné vrchnosti prozrazuje šťastný výběr mužů do tehdejšího sboru konšel; dobrou pověst založili si tyto předáci města také upřímnou snahou o zvelebení kulturní úrovně budoucí generace. Tomu posloužil základ k pardubskému gymnasiu, jež společnou prací děkana A. A. Synecia, primasa V. Fiedlera a konventuálů zdejšího kláštera, od léta 1727 podnikanou, otevíralo se zdejší mládeži již v listopadu roku 1728 pod střechou klášterní a setrvalo tu až do zániku řehole pardubských Minoritů.²⁾

Jiné zaneprázdnění myslí konšelů a širších vrstev občanstva působily roku 1729 přípravy k zemské slavnosti svatořečení Jana z Nepomuku. Ve zdejším kostele konalo se „triduum“ s kázáním a pobožnostmi; v radním domě současně jednalo se o přímé účasti Pardubčanů na pražských slavnostech. Nejprve shromáždil primas veškeré cechmistry, sděluje jim vedle programu slavnostního i prosbu o pomoc k společným útratám. V sobotu dne 8. října svolána jest na radnici celá obec, aby vyslechla, „kterak JMCísař nařizovati ráčí, aby to vyzdvižení těla slavného divotvorce sv. Jana N. do měst Pražských oslaveno bylo. Poněvač však poctivá obec prostředků nemá a pro nynější pilné setí s potahem odprázdňiti se nemůže, aby od každého cechu nějaká pomoc se učinila; k čemuž od všech cechů povoleno jest 19 a půl zlatého“. Při tom četlo se také arcibiskupské pozvání k pobožnosti procesionální, jež smluvila se na den úterní 11. října. Ten den připojili se poutníci pardubští k ostatnímu zástupu z chrudimského vikariátu. Stihnuvše do Prahy, sešli se v pátek 14. října v osm hodin ráno v chrámu sv. Jindřicha a potom vedeni jsou svými duchovními podle jiných na hrad Pražský.³⁾ Dodatečně obec poslala na hrob svatojanský 28 svíček, veřejnou sbírkou opatřených. Hlučná oslava nového patrona byla jedním z prostředků, jímž církev zesilovala vědomí náboženské vedle misijní práce jezuitských kazatelů; ti působili občasně v Pardubicích a okolí na omezení vlivu akatolického, jež nově ukazoval se v některých obcích našeho venkova.⁴⁾

1) Comp. IV. 259.

2) Šíře o tom vypravuje se v J. Sakaře „Dějinnách pardubských škol“ v jubil. zprávě c. k. reálky r. 1913 a v III. d. (Děj. kulturních.)

3) Currenda z 9. září 1729 s poznámkami v arch. děkanském.

4) Podrobnější zprávy jsou v III. díle. Currendy z r. 1733 násl. v arch. děk.

Časem pomohla i radnice. Z ní vyplynulo roku 1732 konšelské rozhodnutí, že sousedé „usvědčení z neúčasti na velikonočním katechismu a z neodevzdání zpovědních cedulek, ztrestání budou arestem šatlavním“. Možnější vykoupení se z trestu penízem, skládající čtvrt kopy.¹⁾ Vývin katolického ducha u školské mládeže opatrovala si církev učiteli, nábožensky spolehlivými a pilnou visitací děkanovou v síních školních.²⁾

Z jiných významnějších prací v radním domě kromě příprav k opětovnému vítání císaře Karla³⁾ (v máji r. 1732) bylo zdlouhavé, ale úspěšné jednání o zrušení panské papírny a tříselny pro zátopy, jež působil vodou nadmutý příkop pod zámek.⁴⁾ Marně však sousedé namáhali se o překažení stavby panské vinopalny (r. 1735), jakožto nebezpečné soutěže s jejich starodávným podnikem, o snížení obtíží, jež městu působila posádka pod správou podplukovníka a častější průchod válečného lidu v čas sporu o polský trůn (1733—1735) i v době druhé války s Turky (1737—1739).⁵⁾ Nejzajímavější byl průchod ruského voje 16.000 mužů, jež do Německa posílala císařová Anna Ivanovna na pomoc císaři Karlu VI. léta 1735. Rusové odpočívali několik dní v Dašicích a v Přelouči, berouce potravu z okolních míst. Na zpáteční cestě setrvala jedna setnina archangelsk-gorodského pluku v Bohdanči od 9. února až do 9. května.⁶⁾ Obecenstva dotýkala se tato válečná léta požadavkem nových válečných dávek,⁷⁾ kněžského desátku⁸⁾ (1736—1737), „turecké berně“ a zvláštní daně ze jmění roku 1737.⁹⁾ Dle císařského rozkazu zaváděly se opět nové pobožnosti. Koncem července (1737) obnoveno jest ranní zvonění „proti Turku“, při němž lidé opět i na ulici klečíce, modlili se pět Otčenášů za císařské vítězství. Ke kostelním pobožnostem přibýlo tentokrát i slavné nedělní procese s prapory a vynášením sošky mariánské.¹⁰⁾ Válka však skončila neslavně a brzy nato došla do Pardubic i zpráva o smrti císaře Karla.¹¹⁾

DOBA MARIE TEREZIE A JOSEFA II.

Vod vlády Marie Terezie provázeli mnozí Pardubčané nemilou předtuchou, již zplodila vichřice, rozpoutavši se nad zdejším krajem v úterý 20. prosince 1740 o páté hodině večerní po dnu neobyčejně parném. Způsobila kromě poplašených dohadů také veliké škody na majetku. Hojnými polomy pokazila zdejší lesy. V Pardubicích poškodila četné domy, snesši s některých i kamenné štíty; na chrudimském kostele děkanském pobořila jednu věž.¹⁾

V sousedských úvahách sváděla se ve styk se vznikem války, kterou v prosinci toho roku začal Friedrich II., král Pruský vpádem do Slezska. Podobný souvis hledalo obecné mínění mezi velikou bouří, která o 10. hodině večerní dne 15. srpna léta 1741 dvojím úderem blesku poškodila vnitřek chrámu sv. Bartoloměje — a mezi dalším rozvojem vojny, kterou právě v tom čase vyvolal Karel Albert, kurfiřt Bavorský, příchodem do Horních Rakous a potom na Český jih. Zatím, kdy od polovice září svoláván byl lid do chrámu k modlitbám „za svornost mezi křesťanskými panovníky“ a školní děti s učiteli denně ráno i odpoledne před oltářem děkanského kostela horlivě modlily se růženec, zmocnil se Karel Albert Wettelsbach s Francouzy a Sasy Prahy²⁾ a král Friedrich posunoval své voje přes Náchod do Hradecka, k Mladé Boleslavi a v okolí Litoměřic. Dne 3. listopadu vtrhl pruský generál Kalkstein v čele pluku Braniborského s vlajíci praporci do Hradce a za ním princ Leopold Anhalt Dessavský, vrchní pruský velitel, se sborem 12.000 mužů. Potom jali se ohledávati Prusové tok Labe také u Pardubic. Část dragónů z pluku Bayreuthského usadila se v dočasném táboře na polích za kaplí sv. Josefa. Těsně u labského mostu, pokaženého sebráním polovice mostnic, vyhodila pruská stráž násy k úpravě předmostí, chráněného dvěma děly. Pro nepřítomnost posádky rakouské přicházeli dragóni také do města, kupující zde proviant, k němuž konšelé přidávali kuchyňské náčiní a panství palivo.³⁾

Zato v Bohdanči vyskytly se mezi Prusáky a farářem Tautzem třenic již před polovici listopadu pro pohřeb nekatolických Prusů na tamnějším patronátním hřbitově. Zvláště však bouřilo se bohdanečské

¹⁾ Matrika křtů od r. 1737 v arch. děkan. J. V. Lenečka „Živý Magazin neb Popsání zkázy m. Pardubic od Pruského neb Brandeburského vojska“. (V rad. prot. z r. 1735, opis v Comp. IV. l. c. a v Cervenkově „Popsání“. Lenečkovu zprávu doplnil konšel Karel Bendaka.)

²⁾ 25. listopadu.

³⁾ Leneček, l. c.

¹⁾ Prot. radní z 3. července 1732 v Comp. IV. 274.

²⁾ Instrukce konsistor. farářům z r. 1726—1732 v arch. děkanském.

³⁾ Prot. rad. z 6. V. 1732 v Comp. IV.

⁴⁾ V letech 1729—1734.

⁵⁾ Manuál z r. 1736, fol. 39 v Comp. IV.

⁶⁾ Nechvíle, Zpráva o Bohdanči v časop. „Pernštýn“ r. 1888.

⁷⁾ Dle soupisu jmění z r. 1734.

⁸⁾ Platil se nejprve na způsob půjčky až do vydání papežského indultu, jenž schválil tuto dávku r. 1738. Currenda z. 18. IV. 1737.

⁹⁾ Na „tureckou berni“ platilo se ze sta zl. 36 kr.; na daň z jmění z jednoho sta zl. 74 kr. (Currenda).

¹⁰⁾ Currenda z r. 1737.

¹¹⁾ Zemřel 20. října 1740.

sousedstvo z násilných odvodů, jimiž vybíral Friedrich Raimund z Goltzu, lieutenant z pluku Bayreuthského, zdejší mladíky do pruské armády.¹⁾

Když přinesl pobočník Bavorského kurfirsta do Berlína zprávu o zbraní Prahy vojskem kurfirstským,²⁾ připil král Bedřich na zdraví nového Českého krále a bezodkladně rozkázal svým vojům, v Čechách usedlým, spojit se s voji svého spojence.³⁾ Jiný díl jeho vojska a Sasů táhl k Olomúci.

Pardubští trpěli nepřátelské vojsko ve svém okolí s počátku klidně. Nevěřili v jeho útok na město, opírajíce se o zprávu, že se v brzku shromáždí na Pardubsku 10 pluků uherské a české jízdy. Avšak teprve 8. prosince vyzváni byli konšelé od krajského úřadu k přípravě zimního bytu pro dragónský pluk hr. Bathyaniho. Ten uvedl sem již příštího dne generálmajor Deffine. Prve, než usadil se rakouský vůdce v domě radním, zajel přímo k labskému mostu vyšetřit táboru nepřátel. Dne 10. prosince přijel do Pardubic maršál kníže Lobkovic. Jsa uvítán konšely a syndikusem Lenečkem, omluvil německy příchod svého vojska, způsobený „vollens nollens“, a zaručil obci bezpečí. Příštího dne vystěhoval se ze zámku do připraveného bytu na náměstí v domě sousedy Zuzany Tiché (čp. 18). Pro ostatní důstojníky uchystali konšelé příbytek v celém pořadí domů od kláštera až k zámku.

O čtvrté hodině odpolední vyjel kníže Lobkovic s malým průvodem k labskému mostu a ve francouzském rozhovoru s pruským důstojníkem nepřátelské hlídky vyšetřoval úmysl Friedrichův.

Poněvadž v táboře za řekou Prušáci značně zesílili a francouzsko-bavorské voje rychle obracely se zatím již také ke Kutné Hoře, opustil kníže Lobkovic hned ráno 12. prosince k zármútku měšťanstva Pardubice a odvedl svých deset pluků jízdy přes Seč k Německému Brodu.⁴⁾ V několika hodinách potom přeplavilo se asi třicet dragónů pluku Bayreuthského na lodkách přes Labe. Osadivše při velikém poplachu lidu obě brány, zavřeli město. Zvláštní stráž dvou mužů uvedena byla k domu úřadujícího purkmistra, Karla Radvanovského (čp. 17) v ulici Pernštýnské. Když ubezpečili se Prušáci skutečným odchodem rakouského vojska k jihu, otevřeli zase město. Dne 15. prosince usadil se zde Braniborský pluk husarů a prožil tu celkem šest dní. Vedle něho byl tu již od 18. prosince pruský bataillon 800 mužů pěšího pluku Kalksteinova s nejvyšším lieutenantem šl. Löben. Záhy však jej vystřídal nejvyšší strážmistr (major) Retzow, usadiv se v opuštěném bytě Lobkovicově u Zuzany Tiché. Později pustiv jej generálu Kalksteinovi, nastěhoval se do zámku.

Pod záštitou pruských zbraní zpívali Pardubčané v březnu r. 1742 v děkanském kostele slavné „Te deum“ za povýšení nového Českého

¹⁾ Currenda z 15. a 16. XI. 1741 a koncept listu faráře bohdonečského pražské konsistoři v arch. děkan. pardub.

²⁾ V noci na den 26. listopadu 1741.

³⁾ Reinhold Koser, König Friedrich der Große, I. 153. (Stuttgart u. Berlin 1901.)

⁴⁾ Rkps B 41 l. c. — Srovnej zprávu Lenečkovu.

krále Karla Alberta na císařský trůn.¹⁾ Bylo to právě v čas, kdy jednal ve Vratislavi pruský ministr hr. Podewils s anglickým prostředníkem, lordem Hyndfordem, o mír s královnou Marií Terezií. Mimo jiné žádal Friedrich již nejen Slezsko, nýbrž i kraj Hradecký a Pardubský. „Pro Friedricha byly Pardubice a Králové Hradec jmény posvátnými. Marie Terezie prohlásila však, že Králové Hradce a Pardubice nevydá, kdyby se pekečný jícen otevřel a král Anglický i s celým svým parlamentem zkázou hrozil.“ Protože však pro veliký rozdíl názorů o požadavcích mír se oddaloval, snažil se král Friedrich konec války přivolatí upevněním svého vojenského vlivu v Českém království. Již 18. dubna usadil generál Kalkstein svůj sbor na Chrudimsku a zesiloval novou částí pruské armády, jež po delší dobu procházela do nových táborů pevností pardubskou. Král Friedrich obrátil se z Moravy přes Svitavy k Chrudimi poslední dny měsíce dubna.

Rakouský vůdce, princ Karel Lotrinský, měl svůj stan do 28. dubna u Olšan před Olomúci. Domnívaje se, že valná část Prusů odtáhla do Slezska a menší do Čech, rozhodl se táhnouti ku Praze. Vybral si však opatrně cestu oklikou přes Brno a Žďár. Dne 12. května dorazil předvoj jeho do Čáslavě. Ostatní vojsko přivedl princ teprve 13. května k Chotěboři a zde jeden den odpočinul. Král Friedrich, maje zatím od hraběte Podewilse zprávu o nezdaru vratislavského jednání, projevoval mu dne 11. května z ležení chrudimského svůj názor o nutném a přiměřeném ponížení dvoru Vídeňského; v dodatku oznamoval, že dne 13. května hodlá vyraziti do pole. Král táhl ke Kutné Hoře s 10 bataillonů a 20 švadronami; hlavní těleso přivéstí měl o den později dědičný princ Leopold Nassavský. Vozy nákladní projížděly dne 15. května od Chrudimě Pardubicemi na severní břeh labský pro náležitě zajištění v nahodilém nezdaru. Jsa pobídnut králem v noci z 15. na 16. den měsíce května, princ Leopold, nevyčkav proviantu z Hradce Králové, vyrazil z ležení u Chrudimě a provázen jsa maršálem hr. Schmettau, spáčil na svém pochodu silnicí u Podbořan rakouská vojska, rozsazená na návrších za Ronovem v přibližném počtu 30.000 mužů. S těmi sváděli Prusové dne 17. května od sedmé hodiny ranní až do poledne památnou bitvu u Chotusic. Potom rozhodla se válečná rada prince Lotrinského v Habrech odvésti zbylé vojsko k Německému Brodu.²⁾

Hřmění děl z bitvy chotusické poslouchali vojáci pruské posádky v Pardubicích na valech městských. Okolo dvanácté hodiny polovičního orloje ukázal se na Zeleném předměstí voj rejtharský. Prušáci na hradbách, pokládající jej za vojsko rakouské, pobořili most před Zelenou branou a hotovili se k obraně. Brzy však jest zpozorován v příchozích zástup pruských jezdců, valně zraněných. Proto pustili se do polního ležení za Labem. Skutečný útok na Pardubice způsobili rakouští panduři, počtem několika set dne 24. května po třetí hodině

¹⁾ Dle rozkazu krále a Pražského arcibiskupa.

²⁾ R. Koser, l. c. I. 164 násl.

ranní právě ve svátek Božího Těla. Nemažice však děl, způsobili Prusům ztrátu jen 3 padlých a několika zraněných. Sami, nechavše před Bílou branou dva zabitě pandury a jednoho zajatce, vzdálili se již před devátou hodinou od města. Zbylo jen zděšení, projevující se zvláště i na veliteli Retzowovi, jenž v první chvíli útoku chvátil na valy s nenabitou puškou v ruce. Hned po odchodu pandurů dal Retzow bořití okolní domy při branách, nutě k pracím i lid shromážděný k svátečnímu procesí.¹⁾ Zastřelení Prusové byli položeni do hrobu při kostele děkanském;²⁾ rakouští vojáci zakopáni jsou za Bílou branou v zahradě Jakuba Hulaty.³⁾ Pro vnější nebezpečí nechávaly se pardubské brány z rozkazu velitelova zavřené za dne i v noci. Také zapovídalo se obyvatelstvu vycházeti na předměstí. V čas přerušeneho styku s městem obracel se venkovský lid nejen v potřebách obecných, ale i při křtech a jiných náboženských úkonech do farností sousedních.⁴⁾ Dne 18. června ohlašoval pruský vůdce Retzow Pardubčanům konec nepřátelství mezi válčícími stranami.⁵⁾ Avšak právě ještě téhož dne o 11. hodině ranní objevili se rakouští husaři před Zelenou branou a, nevědouce o smíru, ostřelovali pruskou hlídku na valech. Po vysvětlení omylu vtáhli pokojně do města.

Větší rozechvění v Pardubicích způsobil pruský generál Buddenbroch, vlivný v bitvě u Chotusic při zaskočení Rakušanů. Objeví se při sv. Janě Křtiteli s 5 pluky rejtharstva na Zeleném předměstí, rozložil je po polích, plných obilí, s škodou patrnou. Sám ubytoval se v hospodě „na Veselce“. Tam také odsoudil jednání Buddenbrochovo velící generál Kalkstein⁶⁾ a k jeho domluvě odtáhli rejtharši třetího dne mimo město přes labský most, zloupivše předtím sousedy v ulici Karlově, Pardubičkách a v Nemošicích. Průchodu vnitřním městem nedovolil jim nejvyšší strážmistr z pluku Kalksteinského, Retzow, z obavy před dalším loupežením. Dne 2. července o 9. hodině ranní vyšla konečně z města i pruská posádka Retzowova.⁷⁾ O polední téhož dne vtáhlo do Pardubic několik set rakouských pandurů a uherských insurgentů. Pobyli tu dlouhý čas ve službách stráže města. Nejistota „pro válečný stav“ a přerušené spojení Pardubic s venkovem trvaly až do měsíců zimních.⁸⁾

Vypuzení Francouzů a Bavorů z Čech i návrat Čechů pod žezlo Habsburské oslavoval se v lednu 1743 hlaholem zvonů, obsírným vý-

¹⁾ Lenečkovy zápisy, Rkps I. c.

²⁾ Mezi pohřbenými Prusy byl i Čech Matoušek z Kostelce, nováček násilně odvedený. (Matrika mrtvých od r. 1735 na děkanství.)

³⁾ „Na Bělidlech“ při Chrudimce. Viz také Lenečkovy zápisy v Červenkové „Popsání“.

⁴⁾ Matrika, I. c. Vstup do Pardubic ztěžován byl zvláště od 27. května do 13. června.

⁵⁾ Mír stvrzen byl teprv 28. července ve Vratislavi.

⁶⁾ V zápisech Lenečkových jmenuje se výslovně. Ale hned vedle něho považuje se místním velitelem Retzow (snad správněji).

⁷⁾ Matrika v děkanství pardubském.

⁸⁾ Matrika křtů od r. 1737.

kladem s kazatelny a slavnou Bohoslužbou.¹⁾ Ta opakovala se také v březnu po vítězství Rakušanů nad vojskem španělským v Severní Itálii a v květnu na paměť pražské korunovace nové České královny.²⁾ Po odchodu pandurů do Německé říše různá vojska na pochodu, trávíce v Pardubicích kratší neb delší čas, uváděla se zpravidla do prostrannějších domů po 50 až 70 mužích. Zvláště dlouho odpočívala zde zemská milice a nováčkové z pěšího pluku „Max-Hessenkassel“, podléhající tu v značnějším počtu nemocem a smrti. Pardubice opustili roku 1743. V prosinci toho léta přijel sem nejvyšší od curassirského pluku Luboměřského se štábem a osobní compagnii plukovníka Jindřicha barona de Senus. Vytrvali tu až do března 1744. Krátce potom vystřídali je nejvyšší se silným štábem a compagnii dragónů od pluku Saskogothajského. Když odtáhl do Německa, zabral dne 9. srpna místo jeho „nejvyšší“ s batallionem od pěšího pluku Šulnberského, bytující předtím na Hradecku. Hodlal sice v Pardubicích odpočívat delší čas, ale úmysl překazil mu počátek druhé války slezské.³⁾

Příznivý obrát událostí po míru vratislavském ve prospěch Marie Terezie a zvláště nový její spojenec August, Polský král a kurfirst Saský, způsobil u Friedricha II. obavu o bezpečnost nedávných výbojů slezských. Obnoviv válku v létě 1744, vnikl Friedrich třemi proudy do Čech a ovládnul severovýchodní kraje české sborem 80.000 Prusů, dobyl dne 10. září Prahy. Rakouský batallion 800 mužů pěšího pluku Šulnberského, ustoupiv již 9. srpna z Hradce Králové, prošel ještě téhož dne Pardubicemi a, nezastaviv se tu, ohrozil odchodem svým k Německému Brodu i naše město, spoléhající potom jen na ochranu proudem labským. Prvé, podrobnější zprávy o Pruském králi a jeho vojenském lidu, v Hradci ležícím, vyličili trhovci z Hradecka v pátek dne 21. srpna. O 9. hodině ranní ukázali se v Pardubicích tři prusí husaři v službě výzvědné. Nestihnuvše zde Rakušanův, vrátili se Bílou branou k Zálabí. Potom však hned zase vjela do města skupina 50 husarů i s lieutenantem. Meziřím, co tento marně doptával se purkmistra Nykyše na sílu a směr cesty domácího vojska, usadil se již na Bílém předměstí v hospodě Hodoníně (čp. 2) generál nadinženýr Waldenrab, maje při sobě zástup 250 Metzmerských husarů a 300 dragónů z pluku Getzkirchovského. Za velikého poplachu v trhu ubíral se k vyzvání generálovu celý konšelský úřad „do Hodonína“ jednat o proviant.⁴⁾ Dne 23. odtáhl generál Waldenrab, vystřídán jsa nejvyšším

¹⁾ Currendy z r. 1743 v arch. děkanském.

²⁾ Tamtéž. Na paměť padlých vojinů z předešlé války slavilo se k rozkazu královny Marie Terezie Requiem po celém panství Pardubském v půli roku 1744.

³⁾ Leneček, I. c. Něm. rukopis dějin pardubských, (bez názvu) pod sign. B 41 str. 87 v arch. mus. pardub., Káblík, I. c. 423 násl. (oba však pod vlivem rukopisu Lenečkova).

⁴⁾ Generál žádal pro každého muže 2 pinty piva, 2 libry chleba a 4 libry masa; pro koně 2 čtvrtce ovsu denně. Dragónům getzovským vydala obec na cestu zvlášť 4 polské voly.

Město také opatřovalo vojsku některé materialie (dříví, sůl, světlo a pod.). Do 15. listopadu vyplatila obec jen za 323 libry svíček do pruských hlídek 75 zl. 22 kr.; užila k tomu peněz kontribučních. (Kn. Bělozel, D 51 v arch. zem. v Praze.)

Zimmermannem, jenž přivedl do Pardubic 600 mužů v jednom bataillonu svého pluku; kromě toho měl po ruce asi 50 husarů pluku Metzmerského, některý počet bombardérův, minérův a 6 děl. Protože Pardubčanům nedůvěřoval, sebral po městě všecku zbraň. V témž čase ukázal se v Pardubicích vedle Buddenbrocha a jiných generálů proslavený maršálek pruský Schwerin, ubíraje se do tábora u Nymburka. Vyšed po dobytí Prahy s 20.000 Prusů zesílit břehů labských, postoupil přes Brandýs a Kolín až k Chrudimí.¹⁾ Jak městský úřad, tak i zdejší sousedé trápení byli tehdy od Prusů nejen shonem po potravě, nýbrž i svážením obilí do „zabraného území“ a do hlavního skladiště při pardubském mostě. Seno ukládali do stohu na Zábraží. Také hojně zaměstnávali se pracemi na šancích města a zámku. V půli září přerušil se souvis Pardubic s venkovem.²⁾

Když meškal král Friedrich s hlavní armádou v okolí Vltavského Týna, nechávaje ve svém týle saské sbory s generálem vévodou z Weisenfelsu, odvážila se část rakouského vojska, rozložená na Českém jihovýchodě, smělého útoku na opěrný bod Friedrichův — Pardubice. V den sv. Michala (29. září) vrazili v ranním čase husari na Zelené předměstí, harcojíce od „Veselky“ podél vozů, naplněných senem a slamou, až ke skladišti při mostě. Podniknuvše u rožního domu na děkanském náspu za „Bubenci“ krvavý útok, zajali několik Prusů a v ostatní posádce města způsobili veliké rozechvění. Po drobnější přestřelce odjžděli zase k Chrudimí.

Prusové chystali se k pomstě na lidu Dlouhého předměstí, ze zrady podezříváném, hrozíce výpalným. Nejvyšší Zimmermann dal vyvolati primátora J. Fiedlera z kláštera, při mši meškajícího, a uložil připraviti smolu s koudelí a jinými zápalnými věcmi na doklad své vážné hrozby. S té sice sešlo; za to však přibýlo sousedstvu práce na valech. Větším poplachem překvapeni jsou Prusové v Pardubicích po třech nedělích. Počátkem října přitáhlo do Chrudimského kraje z Uher několik pluků rakouských; položivše se táborem mezi Pardubicemi a Týncem Hrochovým, chystaly se k vzetí Pardubic. V neděli dne 18. října okolo 3. hodiny s poledne blížilo se několik set vojinů z pluku Ogilri, Daunova a Baaden s nejvyšším lieutenantem Francinim k Bílému předměstí pod ochranou husarů. Jsouce převlečení za sedláky, vezli vozy sena, slámy a pívni sudy, vodou plněné; některý počet ozbrojenců skrýval se v nákladu. Část for vjela Bílou branou do města bez překážky. Při průvozu ocitl se náhodou také velitel Zimmermann v průvodu majora Debschitze a granátníka, sám pobádaje domněle vozky k rychlejšímu pohybu. Granátník, všimnuv si pistole u jednoho z převlečených, upozornil na zbroj velitele; ale pokřikem přinutil k záchraně i převlečeného vojáka — kaprála z pluku Ogilri. Ten střeliv po granátníkovi, okrvavil jej nad čelem. Druhou pistolí však

¹⁾ Leneček, I. c., Vávra, Dějiny Kolína I. c. II., 217. Rkps B 41 str. 89.

²⁾ Církevními obřady vesničanům z pardubské osady posluhovali okolní faráři od 17. IX.—5. XII. 1744. (Matriky v arch. děkanském.)

vážně zranil plukovníka Zimmermanna na levé ruce a těžce ztloukl na hlavě rukojetí pistole. V nastalé řezi obojího vojska vylačeni byli Rakušané konečně z města; část zbyla při bráně mrtva, někteří, schytáni jsouce v městě počtem as 60, odvedeni jsou do Náchoda. Poubouřená posádka přichystala za odvahu Rakušanů krutou pomstu.

V úsnivé předtuše předstoupili před raněného velitele Zimmermanna vyšší zámeční officíři se zástupci sousedů a na kolenou prosili ve své nevině za odvrácení pomsty nad městem. Těžce raněný velitel slíbil sice šetřiti lidu, ale přece jen uvolnil vášně svého vojska, dovoliv mu loupiti po dvě hodiny. Prusové zapálili okolo 7. hodiny večerní Bílé předměstí, kromě některých domů na Lažánkách a v Mezi-mostí; v městě rabovali nejen do noci, nýbrž ještě i dne příštího. Hlučně vráželi do domů, otvírali komory, kuchyně a sklepy, drancovali nábytek, louplili peníze z kapes a ozdoby se šatu lidu, jenž nesměl se hájiti. Proto mnozí, chtějíce uniknouti dalšímu násilí, vyšli z města. Mezi nimi byl i Jakub Leneček, syndikus a domácí kronikář.¹⁾

V úterý dne 20. října podnikli Rakušané ze svého nedalekého tábora útok nový.²⁾ O vstup do hradeb se sice nepokusili; za to však útočili přímo na pruské zásobárny a pece při Labi a na Zábraží. Poněvadž byly silně stráženy hlídkou 100 mužů, vzali Rakušané posléze značnou škodu. Nechavše před valy několik mrtvých a sebravše asi 30 druhů raněných, prchali z Pardubic. Na útěku zapálili panskou sýpku na Vystrkově s pruským obilím.

Obléhání města vojskem královny Marie Terezie podnikalo se však i ve dnech následujících.³⁾ V širším okolí líčily se podniky těchto vojáků jakožto slibný počátek dobývání Pardubic.⁴⁾ V pevnosti nastávala však za tím krutá líšeň, když velitel Zimmermann sedmého dne po útoku zemřel. Jeho nástupce omezoval svobodu občanstva, hladem již ztrápeného, zvláště tuze, dovoluje východu z města jen na zvláštní bolletu. Také vojáci prusí nuceni jsou v nedostatku vystačiti svou denní porci chlebnou po tři dny. Toho času připravoval se však obratem hlavní armády Friedrichovy, meškající v Povltaví, konec útrap Pardubčanů. Král rozhodl se nejprve ustoupiti z Českého jihu k Sázavě a zabráti pevné stanovisko u Benešova k ovládnutí hlavních cest ku Praze a k Pardubicům.⁵⁾ Dne 22. října spojilo se však již saské vojsko na pravém břehu Vltavy s rakouským. Po marné přípravě k boji u Benešova, ohrožován jsa husary a Charváty ve svém spojení s hlavními opěrnými body pražským, kolínským a pardubským, rozbil král své

¹⁾ Leneček, I. c., B 41, str. 89.

²⁾ V rukopise B 41 líčí se obojí útok jednotně, bez rozdílu časového. Zpráva M. Pleskota měšťana a pokračovatele zápisků Lenečkových, po útěku syndikově šetří časového umístění dějů, třebaže ne vždy zcela jasně. S ní časově souhlasí i zpráva hradecká o bojích u Pardubic, vyličená v Solařových Dějinách H. Kr. str. 143.

³⁾ Matrika křtů od r. 1737 násl.

⁴⁾ Taková zpráva přišla dne 20. října do Hradce. Solař, I. c. 145.

⁵⁾ O úmyslu Rakušanů vytisknouti Prusy od Prahy a umožniti spojení se Sasy zvěděl král ze zachyceného listu, jež Bathyani zaslal Karlu Lotrinskému. Zvláště Bedřich II. lítoval, že nechal Sasy za sebou.

stany dne 27. října u Pyšel. Tehdy jasně poznával, že jest jeho ústup z Čech obratností hr. Trauna valně ohrožen. Protože Karel Lotrinský, zesílen jsa příchodem vojska z Porýní a z Uher, s vévodou Weissenfelsem obracel se již k východu, urychlil také král svůj pochod nejprve ke Kutné Hoře (4. listopadu) a po pětidenním prodlévání ve válečném šiku proti řadám nepřátel přecházel dne 8. listopadu s částí lidu Labe v okolí Labského Týnce. Potom položil se táborem na severním břehu řeky proti Telčicům, hodlaje tu přezimovati se svými pluky, ničnými dlouhou námahou a patrnou desercí. Pardubice a Kolín sloužití měly zimnímu táboru Friedrichovu za opěrný kryt.¹⁾ Brzy však se ukázalo, že řeka široce rozloženému vojsku bezpečí nezaručí. Rakušané, blíže se od Čáslavě, rychlým nočním pochodem dosíhli vsi Telčice a založivše tu hrubě kusy, počali pálení již o druhé hodině noční přes řeku na ležení nepřátelské. Prušáci, zmateni střelbou neznámého původu, ustoupili hned nato se značnou ztrátou ke Chlumci nad Cidlinou. Proti Pardubské pevnosti postoupil zvláštní, bezpochyby neveliký oddíl rakouského vojska již koncem října. Dne 30. t. m. odvážil se útoku na město. Byl však odražen a ustoupil. Na bojišti před hradbami nechal jediného vojáka, pěti kulemi zabitého.²⁾ Avšak také obležení Prušáci neměli škody značnější. Také jim zemřel při zápase jen jeden(?) muž, násilně odvedený Moravan, pochován jsa k rozkazu pruského velitelstva bez kněžské přísluhy.³⁾

Dne 9. listopadu — patrně po šťastné srážce u Telčic — přilehl princ Karel Lotrinský k Pardubicům a pokusil se bezodkladně o útok. Hrozná střelba z mnohých kusů slyšela se až v Hradci Králové. Města však Rakušané neobdrželi.⁴⁾ Proto popálili aspoň bohaté sklady pruské na Zábraží;⁵⁾ při tom zkazila se také některá část sousedských domů na předměstí Zelené. Hlavní starost Karla Lotrinského obracela se k získání vhodného přechodu přes Labe. Ten zdařil se jeho armádě večer dne 19. listopadu na Přeloučsku u Selmic. Pruský bataillon pod Jiřím z Wedell hrdinně jí odpíral, ale nezdržel. Vstupem Rakušanů na severní břeh řeky rozhodl se i další průběh války. Král hotovil se k bitvě ještě 20. listopadu, ale generál Traun kryl se bažinou a rybníky, zkaziv tak Bedřichovi pokus útoku. Proto ani král, ani jeho vojenská rada nemyslíla již na vojenské táboření v Polabí, nýbrž připravila vojsko na pochod z českých krajů.

¹⁾ Dle prof. Vávry (l. c. 217) usadil se král Friedrich v Kolíně dne 9. listopadu — patrně s jiným oddílem své armády; z města odešla prý tato armáda, rozhojněna jsouc pruským sborem, od Prahy se vracejícím, po labském mostě na severní břeh řeky 21. listopadu. (Srov. W. W. Tomka N. dějepis rakauský, str. 384.)

²⁾ Matrika mrtvých v arch. děkan.

³⁾ Tamtéž.

⁴⁾ Dva rakouští vojáci, ranění při útoku, zemřeli zde 12.—13. listopadu. (Matrika).

⁵⁾ Solář (l. c.) domnívá se omylem, že při Karlově útoku (9. listopadu) získali Rakušané (města) Pardubic. Zápisky Pleskotovy mluví o vypálení Zeleného předměstí povšechně (čtrnáct dní po zkáze předm. Bílého).

V Pardubicích setrvala pruská posádka až do neděle 22. listopadu. Ten den, zničivši svá skladiště v hradbě města i proviant, zloupila také sousedstvo. Na náměstí a v ulicích vysypali vojáci asi 2000 strychů mouky, až nakupily se hromady, sáhající po boky. Potom ohněm zkazivše zbytky zásob na Zábraží, koželuznu i hospodu Zavadilku za řekou při mostě labském, pustili se do Hradce. Zde setkali se s ostatním vojskem krále Friedricha. Ten, přišed 23. listopadu, opustil Hradec 28. téhož měsíce, následuje svých vojů, jež daly se na pochod do Slezska ve třech kolonách.¹⁾ Do naší opuštěné pevnosti nastěhoval se po odchodu Prusů pluk Braunův a zůstal zde posádkou až do konce května 1745.²⁾

Obraz války zmizel však z Pardubic jen na krátko. Vzájemné zápolení ve Slezsku od počátku roku 1745 ohlašovalo se i tu nejprve stálým průvozem vojska do pole i raněných. Pro zásobení armády zřídila se v Pardubicích vojenská obilnice s pekárny a také upravil se zde veliký tábor, v němž od března žila zemská milice pod správou nejvyššího lieutenanta Gerarda Jana N. hr. Stupka. Vedle ní měly v táboře a v městě i v sousedních vesnicích občasný útlek pluky: „Daun“, „Harrach“, „Palfy“, „Schönberg“, „Grünicota“,³⁾ „Kassel“, „Birckenfeld“, „Prulli“,⁴⁾ „Bayreuth“, „Pillberg“, „Vetessi“.⁵⁾ Od srpna přibyla královská artillerie, jež nejprve odpočívala ve vojenském táboře, potom přešla v podzimních měsících službu v nově opevněném městě vedle zemské milice po několik let.⁶⁾ Král Friedrich byl sice v prvních měsících roku 1745 celkem osamocen, ale rychlostí pohybu a výcvikem svého vojska nabýval stále převahy nad líknavými armádami Marie Terezie, třeba počtem silnějšími. Vítěznou bitvou u Hohenfriedbergu (4. června) způsobil návrat rakouských vojů do Čech a hned nato strach před novým útokem pruským na území české zplodil veliké přípravy vídeňské správy k rozsáhlému zpevnění Pardubic. Tři až čtyři tisíce dělného lidu a mnoho set for shromáždilo se tu z celého Chrudimského kraje a dalekého okolí k novému šancování města i zámku. Od svatodušních svátků až do podzímku trvala tato obrovská práce, vyžadující také velikých obětí od pardubského občanstva. Nejen že zkazilo se při opevnování mnoho gruntů, nýbrž zdržela se také práce na obnově domků obyvatel, v předešlém roce zkažených. Připravené dříví stavební z labských vorů obracela vojenská správa na roubení valů a ztužování dřevěnými palisádami.⁷⁾ Na hradby usadila posádka 24 děla s 36liberní ráží a ve skladištích uložila valně množství střeliva — 900 centů prachu, svezonych z Prahy do Pardubic na 270 vozech. Velice trpěly ztužovací stavbou zahrady blíže hradeb,

¹⁾ Zápisky Pleskotovy a rukopis B. 41 v arch. mus. pardub. Koser, l. c. 235 násl.

²⁾ Matriky.

³⁾ V červnu.

⁴⁾ V červenci.

⁵⁾ V září.

⁶⁾ Matriky. Viz také v II. dílu („Zřízení městské“) článek o vojenské správě.

⁷⁾ Jen sousedé bělobranští čítali si škody za odňaté dříví 1900 zl. r.

jsouce mýceny na 1000 kroků v okolí pevnosti, pokud zbylo tu ještě štěpí z předešlého roku po zkáze, způsobené od Prusů.¹⁾ Vedle skladiště pardubského měl Karel Lotrinský po svém ústupu do Čech značné zásoby v Chrudimí a Brodě Německém. Uplatňovaly se tehdy zvláště, že chtěl král Bedřich vyhladověti český sever. Po různých pohybech obou armád v okolí Veliké Skalice a Jaroměře, nucen byl princ Karel přivínouti se těsněji ke Hradci. Postoupiv na výšině u kapličky při silnici Třebochovské pod stokem Orlice s Labem, opřel pravé křídlo o bažinu jižně od Orlice prosířenou; levé křídlo zahýbalo se k Pardubicům. V zádech měl les, táhnoucí se k Holicům. Poněvadž měl král v severním a východním okolí Hradce Králové volnost pohybu, obával se Karel Lotrinský zvláště útoku na Pardubice; spojeným Sasům záleželo na svobodném styku s Lužicí. Dne 23. srpna zrušil princ Karel dosavadní rozčlenění svých loupeživých vojáků,²⁾ posíoupil u Malšovic přes Orlici a pevněji usadil se teprv u Králové Dvora. U nedalekého Zárova porazil jej král Bedřich dne 30. září a když zmocnili se Prusové také saských Drážďan, zavřela Marie Terezie dne 25. prosince v Drážďanech mír, prostředkem Anglie dříve smlouvaný.

Veliké škody, které v letech 1742—1744 války slezské způsobily Pardubicům, odhadovaly se na 376.390 zl. Zvláštní státní komise nahledala však škody na Dlouhém předměstí 25.730 zl., na předměstí Malém 24.270 zl. Sbor konšelů sešel se po pruském vpádu k prvé řádné schůzi teprv 1. února 1745 a od té doby staral se, „aby městu na ty neslýchané výlohy pro v městě ležící nepřátele nějaká náhrada se stala“.³⁾ Náhradu vzali sousedé nepoměrně malou: na předměstí Dlouhém 3767 zl. 6 kr. 4 denáry, na Malém předměstí 3512 zl. 53 kr. 2 denáry.⁴⁾ K tomu získala obec dne 30. března 1747 dočasnou slevu kontribuce a „zdvížení rekrutírky“.

Když v dalších letech klidu zotavovali se Pardubčané z těžkých následků války slezské, pokazil se stateček jejich přímo ve síředu města velikým ohněm 2. července 1751. Vzňal se nejprve zadní díl domu Karla Duprée „U zlaté koruny“ na jižní straně náměstí (čp. 67). Ztrávil přední stranu domu, zachvátil požár také 14 sousedních domů této strany i se stájem směřem ke klášteru.⁵⁾ U jiných šesti domů sřizeny jsou aspoň střechy.

¹⁾ Zápisky Pleskotovy, I. c.; rukopis B. 41.

²⁾ Poznámky v matrikách vypravují o královských pandurech, kteří rozjížděli se po okolí, ostřelující i pasáky, bránící stáda před loupeží. (Kopecký, Sezemice, 30.)

³⁾ Comp. IV. 340.

⁴⁾ Zápisky Pleskotovy; Rkps B 41; opis účtu z r. 1742—1744 z archivu rad. u F. Červenky, I. c. 202.

Po úpravě likvidace útrat splácela se náhrada sousedům z darovaného skladiště: za spálené grunty po 4 zl., na dům nepoškozený brali sousedé po 2 zl., na menší domky po 1 zl. 20 kr.

⁵⁾ Karel Duprée ztrestán byl pokutou 20 zl. (l) (Manuál radní z r. 1751 fol. 396 v Comp. VI.)

Roku 1756 zataženo bylo České království do války sedmileté (1756—63). Na jejím počátku bylo císařské vojsko v Čechách značně rozdrobeno. Hradecko sřezil (r. 1756) rakouský generál pan z Piccolomini, položiv se na návrších mezi Orlicí a Labem v táboře velmi výhodném. Zálohu jeho tvořil pluk Kajetána Kolowrata, tábořem v Sezemicích.¹⁾ Pruský maršálek Schwerin, vytáhnuv z Kladska k Náchodu a k Oujezdu, u Čibuze porazil rakouského vůdce pana z Bukova, ale na Piccolominiho svou plnou silou se neodvážil. Oddíl pruských husarů, setkav se u Třebechovic se sborem čtyř set rakouských dragónů, odvedl jich většinu do zajetí. V říjnu vracel se Schwerin z Čech právě jako král Bedřich z vítězné bitvy u Lovosic, 1. října svedené. Císařská vojska opírala se v čas odpočinku většinou zase o zimní byt a rozsáhlý špitál pardubský. V polovici září přitáhl sem pluk „Piccolomini“ a „Daun“. V říjnu přibyli Charváti z pluku Brodského, vojáci Molkovští, Emanuele Kolowrata, Deutschmeišti, lid z pluku „Portugal“ a „Kezewich“. V listopadu přidružil se k předchozím další proud vojáků z pluku Savojského, „Birkenfeld“, „Sincek“, „Gaysruk“, „arc. Leopold“ a „Purpurati“. V posledním záslupu, jenž v prosinci hledal tu útočiště po částečném odchodu předchozích, byl pluk „Neuperg“, „Haller“, „Bathyany“ a Leop. Trauna.²⁾ Současně měnil se obraz Pardubic ve ztuzenou pevnost. Ještě v podzimních měsících r. 1756 zesilovaly se valy zámecké a městské, na hradbách usazovalo se proutěné roubení a po obou stranách Bílé brány zbořily se dva domy.³⁾ Dříví a proutí na pevnostní sruby vzato jest z Olšinek a sousedských zahrad, jichž zkazilo se třicet tři.⁴⁾

Vojenská stráž v Merklově domě u labského mostu udržovala se až do konce války.⁵⁾

Časně z jara r. 1757 sbíralo se mohutné vojsko v okolí Hradce pod správou hraběte Serbelloniho. Když Schwerin objevil se na Trutnovsku, ubíraje se Králové Dvorem spojit se s králem Bedřichem na pochod ku Praze, opustil hr. Serbelloni okolí hradecké a přesunul svůj voj přes N. Bydžov do Pojizeří. Konečně došlo k bitvě u Kolína. Vítězství nad Friedrichem u Kolína (18. června roku 1757) využítkovala císařská armáda k slibnému útoku na Pruské Slezsko. Avšak bitva u Leuthena (5. prosince), obrátivši se v neprospěch císařského vůdce Dauna, vrátila Friedrichovi Slezsko, krátce před tím ztracené, a obrátila poražené pluky císařské z největší částí zase do Čech.

Krátce před Vánoci začaly se plniti Pardubice a vesnice okolní pestrým rojem vojska, jež hledalo si zimní byt a zvláště útulek

¹⁾ Kopecký, Sezemice I. c. 31.

²⁾ Zápisky matriční na pardub. děkanství.

³⁾ Čp. 1 a 145 na Bílém předm. (Rkps D 69 v m. m.),

⁴⁾ Sousedé čítali si škodu za domy i štěpí zkažených zahrad na 2328 zl. rýn. a osvědčili pravdivost summy zvláštní přísahou. (Rkps z 25. II. 1757 D 69 a. m. m.)

⁵⁾ Rkps D. 160 m. m.

v nemocnici.¹⁾ Čas vánoční trávil v Pardubicích pluk arciknížete Karla, již od května zde sledovaný. Byli tu také kyrysaři Štampachovští, vojáci obrista Mahlera, Hilburgshausenští, Pallavicini a Bothovi kromě pluků J. Dauna a Württemberského, které se dotkly naší obce jen pochodem. Nemocnici spravoval nejvyšší chirurg s několika ranhojiči a polní lékárnou. Službu duchovní opatrovali vedle polních kněží zvláště místní kaplani. Nastávaly tehdy pro tento humanitní sbor dny plné obětavosti, když v značném shluku vojenském kromě nemocí obvyklých a ran v boji utržených rozmáhal se prudký mor — zvláště úplavice. Svou smutnou žeh začal poslední dny prosince. Na Nový rok 1758 zemřeli vojáci tři a potom denně zpravidla několik; vrcholu moci ukázala rána morová koncem ledna, kdy napočítalo se dne 25. ledna mrtvých vojinů 20 a dne posledního ledna 21 muž; kromě toho i 8 občanů z města. Smrt sáhla tehdy i na lékaře a vojenského lékárníka; obětí nákazy stal se také pardubský kaplan Jindřich Chmelíček, vojáky zaopatřující. V únoru zeslaboval se při vojsku počet morem zemřelých a dne 26. března byl poslední vojenský pohřeb na hřbitově Svatojanském²⁾. Důvod pro snížení počtu mrtvých hledatí jest nejen v zeslabení rány morové, nýbrž také v postupného odchodu vojska ještě před počátkem jara ze zimního tábora pardubského do pole. Potom rozvíjel mor zkázu mezi obyvatelstvem v městě i v okolí.³⁾ Své smutné dílo skončil teprv 27. července. Zdá se, že vedle úplavice byla tu morová rána jiná. K bližšímu ohledání jejímu slouží jen známky nepřímé. Zprávy matriční vypravují, že lidé zcela zdraví umírali, dotčení jsouce morem náhle, někdy v půl hodině.⁴⁾ Hojně zmíralo žebráků a dětí.⁵⁾

V tuhé zimě na počátku roku 1758 shromažďovala se u Hradce nová armáda pod novým velitelem, hrabětem Daunem. Dne 18. dubna odvedl Daun vojsko ke Skalici, ale král Friedrich zaměřil od Slezské Svídnice k Olomúci. Proto již 3. května přeložil Daun svůj tábor jižněji do Častolovic a dne 11. května až do Litomyšle. Když zatím

dne 30. června zdařilo se Laudonovi, podvůdci Daunovu, zničití moravské zásoby královny po vítězném boji u Domašova, rozhodl se král k pochodu od Olomúce do Čech. Táhl přes Litomyšl. Jsa ohrožován na jihu od Poličky vojskem hr. Dauna¹⁾, měl před sebou vojenskou skupinu generála Bukova, jenž položiv se u Holic mezi rybníky, zbraňoval králi cestu do Hradce. Pruského tlaku však nevydržel. Ustoupiv od Holic, odešel pan z Bukova k Hradci Králové a kryl toto město asi 7000 muži²⁾ proti pruskému útoku. Protože král Bedřich v průvodu prince Anhaltsko-Dessavského hotovil se po nočním odpočinku „na Staré poště“ v Holicích (12. července?)³⁾ Bukova zaskočiti, nevyčkal císařský generál dokonání pruských příprav a ustoupil dne 13. července ke Chlumu. Král Bedřich s princem Dessavským sídlil tohoto dne již v Hradci Králové; zadní voje pruské s těžkým obozem, nemocnými a záškodníky, rozbíhajícími se po okolí, projížděly ještě na východní straně Pardubského panství.⁴⁾ Velitele tohoto dílu, maršálka Keitha, chránila vojenská skupina pana z Retzowa, avšak předvoj Daunův osmělil se na Holicku na pana z Retzowa útoku šíře založeného. Sváděly se drobnější šarvátky na návrších u Ředic a u Komárova, „na Chmelnici“ u Ostřetína a také na náměstí v Dašicích.⁵⁾ Král, zpraven jsa o tom ještě v den svého vjezdu do Hradce (13. července), přispěl hned ku pomoci na vybavení pana z Retzowa u Holic praporem jezdců. Avšak seč rozhodla se zatím již pro Prusy vítězně.⁶⁾ Maršálek Keith, opustiv bojiště, označené zvláště spáleništěm kostela a vsi Ostřetína, uvedl celý sbor i s 1500 raněnými a nemocnými do Hradce. Další dopravou téhož sboru do Kladska byl pověřen pan z Fouquetu.

Vlastní jádro armády rakouské mělo svůj hlavní stan 14. července v Hrochově Týnci. Odtud posunul je generál Daun dne 15. července přes Hostovice do Kostěnic, potom k Sezemicům a do Pardubic. Část voje s generálem Laudonem ohrožovala stěhování pruského obozu Fouquetova ke hranici. Král Bedřich překazil však úmysl Rakušanů, vyraziv až k Opočnu, a Laudon, jsa kryt na ústupu lesem, vrátil se k Holicům.

Pardubice prožily prvá léta sedmileté války bez krveprolití; jsouce od r. 1756 znovu zpevněny, sloužily spíše za vojenskou zásobárnu⁷⁾

¹⁾ V Trnové měl zimní byt pluk Leop. Dauna, v Rosicích pl. Harrachův, v Černé pluk Moltkeův, v Třebosicích kyrysaři pl. Štampach, v Sezemicích pluk Kajetána Kolowrata.

²⁾ Leží tam od 28. XII. 1757—23. III. 1758 pohřbeni vojáci pluků: Mahler, Hilburgshausen, Pallavicini, Botha, Würtzburg, Arberg, (Arnberg), císař Františka I., Braun, J. Daun, Deutschmeister, Merci, Leop. Dauna z Trnové v Rosickém hřb., Forkač, arc. Karla Lotr., Baaden-Durlach, Štampach (na hřb. třebosickém), Moltke (na hřb. v Pardubičkách), Losrios, Neuberg, Sax Hildbonegl, Baaden-Baaden, Bathyany, Wolfenbüttel, Jan Palír, Bayreuth, Leop. Palfy, Hrvatský-Varaždinský, kurf. Bavorského, Hars(?), Thürhainb, Lamberk, Harrach (na hřb. v Rosicích), Sternberg, pl. Tyrolský (de Margir), Mik. Esterházy, Königseck, Saxengotha, „Jung“ Colloredo, Puebla, Valdek, Kerl, Creitzer, Bethlen, kurf. Mohučského, Ložan, Württemberg, Freissing, „Alt“ Colloredo, Guisrugg, Haller, Bretlach, Calnuky; kromě toho pekaři, členové sboru zdravotního a vozatajové.

³⁾ V Sezemicích zemřely za čtyři měsíce 264 osoby. Mezi nimi byli oba kaplanové a primas. (Kopecký, Sezemice I. c. 31.)

⁴⁾ Obyčejná jest poznámka: „repentina morte et immediata“.

⁵⁾ Pardubská matrika mrtvých.

¹⁾ Do Poličky přitáhl hr. Daun 9. července.

²⁾ K. Stefan ve své monografii (Hradec n. Labem, str. 30) odhaduje počet na 15000.

³⁾ V Křibrově „Království Českém“ (sešit 109, str. 495) klade se nocování Friedrichova v Holicích již do června; patrně mylně.

⁴⁾ Valně tehdy od Prusů trpěl v Holicích kostel, fara i archiv radní. Také zloupen byl kostel v Horní Rovni.

⁵⁾ Pověst o pětihodinném (!) zápolení 500 pruských husarů s husary rakouskými na náměstí dašickém zdá se býti plodem časů pozdějších.

⁶⁾ Hromadné rovy „Na kostelíčku“ při Holicích a za hřbitovem v Ředicích při straně dašické mají patrně původ z této doby.

⁷⁾ Koser, I. c. II. 76.

a dočasný tábor vojska. Do krvavého zápasu strženo bylo Pardubsko teprve v létě 1758. Proto zesílila se také opatření obranná. Když pruské vojsko ocitlo se na svém ústupu již ve východních Čechách, byl vchod do Zelené brány ucpán hnojem a sudy. Na hradby postavily se stráže z pluků L. Wolfenbüttel a Königseck, meškajících tu posádkou v síle 300 mužů vedle Charvátů, čítajících nad 1000 lidí s generálem Puovem. Ten nejprve byl při armádě pana z Bukova v Hradci. Ustoupiv s ním dne 13. (?) července, položil se táborem nejprv u Hradiště a potom v Pardubicích. Odtud chránil naše okolí, když prušští husaři plenili již i v Sezemicích, až do příchodu Daunova. Ten rozložil své voje za labským mostem, usadil hlavní stan do Pardubic.¹⁾

Když opustil zdejší město a posunul své voje na výšiny u Libišan a Chlumce nad Cidlinou, naskytla se králi Pruskému příležitost ke srážce. Vyhnul se jí však, zdržován jsa nastalým sporem s Rusy a zdvihnuv tábor u Hradce, dal se na pochod do Slezska.²⁾ Po odchodu Daunově zbyl Pardubčanům úkol zásobovací stanice. Na Zábraží poblíž mostu zřízena jest nová pekárna³⁾ a v městě vojenskou správu vzali na se dělostřelci, trávíce tu od jara 1758 po několik dalších let. Pobyt jejich trpěl opět nákazou, jež trvala od května a značně zmohla se blížící se zimou. Hubila tuze vojsko a zase často náhle až do počátku podzimu 1760. Občanského lidu dotkla se zřídkka.⁴⁾ Ten strádal dočasně hmotnou bídou, zplozenou úsilným sháněním kontribuce z majetku a mimořádných poplatků „na rekruty, na kasárny a na císařské magazíny“.⁵⁾

Přece však i v této tísní obětovali sousedé značný peníz na získání nové radnice, ježto starý rathúz valně sešel. Konšelé úradovali v něm do konce roku 1759; potom vystěhovali se do prostranného domu hostinského „u Bílého beránka“ ve středu severní strany náměstí, upravivše jej časem na vkusnou budovu magistrátní⁶⁾.

¹⁾ Opis z knihy tax od r. 1746 v Comp. VII., str. 222 ke dni 28. července 1758.

²⁾ Prof. B. Spiess, Hradec Kr. za sedmileté války. Solař, I. c. 149, Kr. Stefan, Hradec n. L. 30.

Do těch časů, tuším, patří nejasná zpráva bohदानeckého purkmistra Kuttnera o pobytu Friedricha II. v Bohdanči. Bydlel prý po příchodu z Olomouce na bohदानecké radnici 8 dní. Když Charvátí překročili Labe, ustoupili Prušáci k Bukávce, Křičení a Dobřenicům. Avšak když zase rakouské vojsko ustoupilo od Bohdanče, vrátili prý se Prušáci do téhož města ještě jednou. (Nechvíle — Bohdanec v „Pernštýnu“ r. 1888).

³⁾ Kniha grunt. Běložel. Q 13 v arch. zem. v Praze.

⁴⁾ Matrika mrtvých od r. 1760 vypravuje „De morte improvisa, repentina, morte plane repentini“ o člověku z Duban, který „deambulando statim mortuus (est)“. V městě Pardubicích bylo r. 1760 pohřbů: v lednu 68, v únoru 39, v březnu 41, v dubnu 46, v červnu 13 atd.; v srpnu na venkově ani jeden.

⁵⁾ Na malém domě (čp. 22) v Kostelní ulici vázl na př. r. 1760 dluh na rekruty za rok 1760 6 zl., na kasárny 14 zl. 30 kr., na schodek magazínu 10 zl., daň z majetku 45 kr.

⁶⁾ Viz díl II. (Zřízení městské).

Uprostřed válečných časů (roku 1761) navštívili Pardubice císařští manželé František I. a Marie Terezie. Svůj pobyt na zámku vyplnili zábavou na honech.¹⁾ Avšak také obecný lid vracel se ke klidnějšímu životu pro vzdálenost bojiště za hranicemi. Teprve v červenci 1762 pobouřen byl Český východ znova vpádem kozáků, jež půjčil králi Bedřichovi ruský cár Petr III., nový králův spojenec. Zloupivše kraje při horním Labi, ukázali se již u Jaroměře. Hradecký velitel, plukovník Weis, neodvážil se proti nim hájiti města. Nedbaje nabídky hejtmána Klause z pluku Bethlenova, jež tehdy sbíral nováčky po okolí, vyvedl časně z rána dne 11. července posádku 500 mužů z Hradce a skryl se v Pardubicích.²⁾ Zde dočkal se bezpečí, ježto kozáci, nasativše se zloupením měst a okolí hradeckého, na jižnější místa již nevstoupili.

Čilý ruch zbyl na severním cípu Pardubska i po vojně, když od října 1764 podnikala se rozsáhlá šefření o budoucí pevnosti královéhradecké a pak stavba sama. Od 19. do 27. října přebýval v Hradci také arcikníže (pozdější císař) Leopold. Tohoto posledního dne o polednách vyjel do Pardubic, provázen jsa městskou kompagní až do pardubského „jägerhausu“ pod Horou Kunětickou.³⁾

Klidnější doba po válce sedmileté přála v státní správě dalšímu rozvoji proměn, které v duchu „osvíceného absolutismu“ podnikala císařovna Marie Terezie hned od svého vstupu na trůn. Pardubice pocítily obrat ten nejprve ve styku se svými vrchními úřady. Po zrušení stavovského místopředsednictví (1749) přijímalo panství i město nejvyšší zemská rozhodnutí od královské reprezentace a komory,⁴⁾ od roku 1763 přicházely rozkazy od nově utvořeného gubernia. Krajská správa měla již jen hejtmána jediného, placeného státem. Nejnížší instance pro poddané byla ještě v rukou zámecké vrchnosti a města, ale pod dohledem krajských úřadů. V jednání právním měl však na místě direktora hlavní slovo zámecký justiciár právě jako právnícky školený syndikus mezi konšely v obci. Pro jednání o těžších zločinech zřízen byl kriminální soud v Chrudimi již r. 1765.⁵⁾ Právo útrpné vymizelo ze soudnictví teprve však r. 1776.⁶⁾

Do hospodářství jednotlivců zasáhla úprava katastru půdy poddanské již za Josefa I. Vláda spoléhala při tom na zisk jedné třetiny hrubého výtěžku kontribučního ze sešského statku. Dle založeného katastru z roku 1756 stanovil se v Čechách poddanský podíl

¹⁾ Nyvlt, I. c. 57.

²⁾ Solař, I. c., Spiess I. c.

³⁾ Švenda IV., I. c. 27.

⁴⁾ Nejvyšší říšský úřad byl ve Vídni: Directorium in publicis et cameralibus (od r. 1762 zase Česká a rakouská kancelář), Nejvyšší soudní úřad, Dvorská vojenská rada a Dvorská komora.

⁵⁾ P. Körbra Král. Č., seš. 94., str. 144.

⁶⁾ Poslední rozsudek smrti mečem vynesl pardubský soud r. 1761. (Kablik I. c. 460 ed. děkan.)

kontribuční na 42%¹⁾ Pro ukládání dávek na Pardubském panství byla podkladem nejprve „příznávací tabella“ z roku 1713, potom „rollarní extrakt“ z r. 1757.²⁾

Panská správa snažila se zvýšiti přiměřeně výnos i na vlastním zboží. K starším průmyslovým podnikům — dominikálním mlýnům a pilám, pivovarům a vinopalnám v Pardubicích, Dašicích a v Semíně — přibyla již v prvé půli osmnáctého věku semínská papírna po zániku papírny pardubské. Ze však nesplnila důvěry panských hospodářů, pustili ji později v nájem.

Více důvěřovalo se „císařské fabrice na sukna“ v Kladrubech,³⁾ kterou zřídila dvorská komora v ruině loveckého zámku, olněm zkaženého.⁴⁾ Vystrojil ji a řídil pan Bailloux, francouzský odborník, od roku 1758. Továrna pracovala hned s počátku na široké základně⁵⁾ a sukna její i jiné jemné zboží našla si záhy odbytu na trzích hlavních měst.⁶⁾ Předním odběratelem byl v čas války sedmileté „vojenský sklad“. Protože však zisk z díla nekryl hotových výloh a častých záloh z panské pokladny, rostly Baillouxovy nedoplatky tak tuze, že na jaře roku 1762 zabavila panská správa Baillouxovy zásoby hotového zboží⁷⁾ a francouzského podnikatele držela ve vazbě až do vánoc téhož roku. Opuštěné továrny ujal se brzy pan Cambotte, zaměstnaný výrobou „španělských suken“. Avšak práce jeho neměla úspěchu a když Bailloux přísežně zajistil „in tantum in quantum“ císařskému důchodu splacení starých dluhů, vrátil se zase k správě kladrubské továrny.⁸⁾ Když v dalším roce slibu neplnil, zbavila se císařská komora nejprve svého francouzského dlužníka a nedlouho nato i nezdařilého podniku kladrubského.⁹⁾

Potom zase obrátila se pozornost panské správy k zlepšení chovu koní v Kladrubech a v Selmicích, dočasně zaniklému. Obnovenému

¹⁾ J. Pekař, České katastry v Č. Č. H. X.—XII. O poměrech pardubských vyličí se podrobně v VI. díle „Dějiny Pardubic“.

²⁾ Sběrka „Rollarního extraktu“ z r. 1757. Rkps v arch. zám. v Pardub. bez sign. Viz také „Výtah ze zám. pam. knihy“ I. c. tamtéž.

Obecně robotní závazky upravovaly patenty z r. 1680, 1717, 1738 a 1775 (J. Pekař, Dějiny naší říše).

Úrburního úroku přijímal panský důchod při r. 1770 ze všech poddaných obcí 7926 zl. 9 kr. 3/8 d. Dávka obilní čítala 159 str. 3 věrt. 1/2 měř. žita, 120 str. 2 v. 3 1/2 m. pšenice, 119 str. 3 v. 1 1/2 m. ječmene, 722 str. ovsu. Robotních dnů potahem bylo 1889, robot ručních 1617 dnů.

³⁾ Prothocoll des Compendiosen Aufzuegs auß denen von K. Hoff an das Pardubitzer Wirtschaftsoberamt Erlaßenen Verordnungen. (1759—62) v zám. registr. bez sign.

⁴⁾ Kablik (I. 300) klade požár v zámku na den 10. VI. 1752, v Korbrově Kr. Č. (seš. 113) jest datum ohně 10. VII. 1757.

⁵⁾ Týdenní mzda dělníků továrních čítala 100 zl. r. (Prothocoll z r. 1759, I. c.)

⁶⁾ Prothocoll des Compendiosen Auszugs aus denen v. K. Hoff, an das Pardub. Vürtschafft Oberamt erlassenen Verordnungen. Ab Anno 1763. Bez sign. v arch. zám.)

⁷⁾ „Zitz und Muschelin Waaren“. (Protokol I. c. z 10. July.)

⁸⁾ Protokol od r. 1759 I. c.

⁹⁾ Protokol od r. 1763 I. c.

hřebčinci r. 1772 připadla od panských dvorů za úrok značná část výborných pastvin a luk.

Hospodářství obce i občanstva, trvající částečně při zachování starších zvyklostí, částečně však stojící již pod vlivem tereziánských proměn, osvětlilo se r. 1753 podrobným sčítáním a obnovenou „konskripcí“ z r. 1770. V té době bylo v 129 městských i zámeckých domech 1080 obyvatel. Na Zeleném předměstí čítalo se v 92 domech 856 lidí, na předměstí Bílém, nenáhle vzrůstajícím, žilo v 117 domech 619 občanů.¹⁾ Tehdy také po prvé užilo se číslování městských domů (1771). Početnost Pardubčanů zvyšoval příliv posádky, která od těch časů opouštějíc byt v domech soukromých, shromažďovala se jak v městě, tak na Zeleném předměstí ve zvláštních „světnicích militárních“.²⁾ Osobní majetek rostl částečnou změnou řádů cechovních i rozhojněním živností, zvláště punčochářské a krupařské. Některý příjem slibovaly Pardubicům koňské trhy, obnovené r. 1768.³⁾ Neposledním znakem lepších časů byly od r. 1767 přípravné práce k stavbě samostatné budovy pro pardubské gymnasium na místě domu „Čermákovského“ — dnešní „staré lékárny“ čp. 11.⁴⁾ Úmysl zmařil se však pozdějším zánikem gymnasia (1777) a zřízením školy normální (1774), změněné r. 1778 v c. k. krajskou školu hlavní. Na bývalé literární středisko ukazovalo tu jen zbylé knihkupectví a tiskárna.

Vzhled města, válkami přetvořeného, zušlechtil se péčí konšel i soukromou. Po válce sedmileté dokonávala se přestavba domu radního, jehož průčelí bohatou plastikou pokryl místní sochař Jakub Teplý. Z rukou téhož umělce vyšla kamenná skupina národních světců na rozšířeném podstavci Mariánského sloupu v rynku. Smíme se domnívati, že pohnůtkou k této práci byla paměť na přestálý mor z r. 1771 jako kdysi z téhož námětu vznikla stavba vlastního sloupu. Rušným životem dýšící fačáda domu radního a skupina soch na stupních „statue“ povzbudila také jiné majitele městských domů k obětem na výzdobu průčelných stěn. Značnou část této umělecké práce provedl opět Jakub Teplý.⁵⁾

Dosavadní způsob správy a společenského života snažila se obec zachrániti jednáním o stvrzení starobyklých výsad městských. Císařovna Marie Terezie stvrdila je r. 1772 za vysokou taxu, ale omezování samosprávy centralisticko-germanisačním úsilím vzrůstalo i po stvrzení.⁶⁾ A městský lid tlaku zvykal a poněnáhu podléhal.

Meziměstské, veřejné spojení Pardubska, jsouc závislé dosavad jen na „Slezské poště“, zlepšilo se r. 1769 zřízením poštovní „diligence“ z Hradce Králové k Čáslavi. Připínajíc se k hlavní poštovní

¹⁾ Výpis z konsignace v městské registr. r. 1771 v Červenkové „Popsání“ I. c. str. 306.

²⁾ Kn. Černozele, 353 v registr. okr. soudu v Pardubicích. (Bez sign.)

³⁾ Prot. radní z 15. V. 1768. (Comp. VI. 54.)

⁴⁾ Comp. VI, 48, Viz díl III. Dějiny kulturní.

⁵⁾ O tom v díle IV.

⁶⁾ Počet z r. 1773 v arch. m. mus. Orig. priv. v m. m. sign. A b 88.

linii mezi Prahou a Vídní, oživila tato nová spojka kraj náš zvláště na Bohdanečsku, při městě Přelouči a Labském Týnci.¹⁾ Druhá „poštovní a komerční“ silnice z pevnosti Hradecké směřovala Býštěm, Holicemi a Ostřetínem k Vysokému Mýtu a k Vídní, jsouc neúpravna a časem těžce schůdna.²⁾ Místní poštu, již v sedmáctém století v Pardubicích připomínanou, obsluhovali „poštovní výpravci“ nejprve, tuším, jako vedlejší zaměstnání pro hlavní sběrnou v Chrudimi. Proto měnila zdejší pošta častěji své bydliště. Při roku 1771 ustálil sídlo pošty zdejší expeditoř Jan Kulhavý v ulici Pernštýnské ve svém domě čp. 10 skoro na padesát let.³⁾ Panská kancelář udržovala s Prahou pravidelné spojení soukromé, dopřávajíc téhož i k užítku pardubských obchodníků a ostatního sousedstva.⁴⁾

Celkový vzrůst blahobytu zdržovala na čas drahota, hlad a mor r. 1771. Tyto tuhé nedostatky vzešly jednak z neúrody předešlého léta, jednak nevládnosti jara roku 1771. Od 25. března napadla spousta sněhu na širé Polabí s výši lokte a setrvávala po několik neděl na rolích, pokazila zaseté obilí a valně zpozdila i práce jarní. Mnoho zla zplodily některé zjištěné vrchnosti, zužitkovavše při nastalé drahotě a nedostatku práce královského dovolení z r. 1769 k nemírnému vývozu obilí do ciziny. Proto málo pomáhal císařský dovoz potravin z Uher, záповěď zpracování obilí na kořalku⁵⁾ a peněžitá půjčka z důchodů císařových. Stejně málo prospívalo nepatrné snížení kontribuce.⁶⁾ Chudý lid jedl mláto, šťovík, jetel, polní lebedu, pýřavku a polní česnek. Rychle mizely z města kočky. Velmi cenil se v Pardubicích chléb z otrub a časem nedostávalo se ani toho.⁷⁾ V městě ukazovalo se ponenáhlu

1) Šwenda I. c. IV. 65. Srov. str. 140.

2) Ostatní cesty na panství byly podružné a zanedbané. (Beschreibung d. k. k. K. H. P. Rkps I. c.)

3) Kn. grunt. Čer. zel. VIII. v okr. soudě pardub. Matriky pardub.

4) Od starších časů vypravovaly se do měst Pražských vozy s deputátem (pro královský dvůr a komoru). Kromě toho jezdili tam i panští poslové. Po válkách napoleonských konal tento úkol panský posel Barkas přes Trnávku a Oualy, projížděje (jednu) cestu do třetího dne. (Lysandrův „Vejtah“ I. c., Pernštýn z r. 1888.)

5) Zákon platil do 1. září 1772.

6) Dva miliony zl. r. splatiti se měly v 28 letech. Za úrok kladlo se 4%, na úmor půjčky 2 zl. ze sta. Kontribuce, stanovená usedlým na 60 zl., snížila se od 1. listopadu 1772 na 57 zl. r. (Zpráva radního písaře Karla Bendaky v arch. m. D 168.)

7) Dne 12. července r. 1771 platilo se v Pardubicích za český strych pšenice 11 zl. r., žita 10 zl., ječmene 7 zl. 30 kr., hrachu 12 zl., prosa 9 zl. 18 kr., ovesa 5 zl. 15 kr. Krejcarová houska mléčná vážila 2 loty $\frac{3}{4}$ kv., „ordinální“ 3 l. $\frac{3}{4}$ kv., krejcarový chléb bílý 5 lotů, černý 6. Libra masa hovězího stála 5 $\frac{1}{2}$ kr., telecího 5, skopového 5, vepřového 5 $\frac{1}{2}$ kr., máz piva 5 kr., dříví tvrdého sáh 3 zl., měkkého 2 zl. 30 kr. (Rkps K. Bendaky I. c.) Na trhu hradeckém, kam dováželi také pardubští sedláci, stanovila se obilní taxa 15. března 1771. Avšak nešetřilo se jí již v dubnu a obilí tuze dražilo a ubývalo. Dle taxy platiti se měla rak. měřice pšenice a žita za 3 zl. (v Pardubicích 12. VII. stála 7 zl. 20 a 6 zl. 40), měřice ječmene 1 zl. 20 kr. (v P. 5 zl.), ovesa 1 zl. 10 kr. (v P. 3 zl.). — Péci bílé pečivo v Hradci se zapovídal. Dne 12. října nabízel sedlák z Pardubského panství na hradeckém trhu (rak. měřici) obilí po 7 zl. 15 kr. v přítomnosti císaře Josefa II. (Šwenda I. c. IV. 81 násl., Bendaka I. c.)

množství žebráků a mnozí z nich klesali vysílením na ulici. Jiní, utíkající před hladem, stíženi jsou smrtí v osení, na silnici a také i v bráně městské. Celkem shledala se v Pardubicích 21 osoba hladem zemřelá. Zhoubu stíhala také dobytek. Ukazovalo se však netušené množství žab a na podzim myši. K smrti hladem přistoupilo v městě i na venkově umírání morem.¹⁾ Vzestup moru začal v prosinci r. 1771 a trval až do března r. 1772; v srpnu ukazoval se mimořádný počet úmrtí již naposled.²⁾ Tento smutný zjev viděl i císař Josef II., navštívil dne 10. října 1771 o 5. hodině odpolední město Pardubice. Po svém příchodu jednal o pomoc s panským hejmanem E. Gretzlem z Gränzensteina až do 2. hodiny po půlnoci. Na zámku setrval také příští den. Přístup k panovníkovi byl každému dovolen. Zanechav hojně almužny, odjel císař do Kr. Hradce, ale péče o zdejší lid neodložil, poslav záhy do Pardubic hojně uherského obilí.³⁾

Přechodný vzruch v městě a na panství po moru nedávno ztišeném způsobila „selská vojna“. Jsouc vyvolána necitným útliskem, jímž trpěl poddaný lid, projevila se 23. ledna 1775 bouřlivým jítřením na panství Broumovském. V březnu táhli sedláci od Krkonoš na Hradecko. Zde rozdělili se na dva proudy. Hlavní vedl sedlák Chvojka na Chlumec; druhý oddíl táhl Pardubicemi ku Praze. Ten vzal v plen zámek Pardubský,⁴⁾ postoupil na Přelouč a posléze k Poděbradům, zesilován jsa cestou odbojníky z kraje Mladoboleslavského.⁵⁾ Pardubští měšťané, vyváznuvše krátce před tím z neobyčejné záplavy vodní (5. února), po Pardubsku rozproštěné, byli k selské bouři celkem neteční. Dne 23. března vyzývali konšelé obyvatelstvo, aby „před selskou lůzou“ se vyzbrojilo. Na noční dobu zřízena jest zvláštní stráž, z každého předměstí čtyři sousedé. Sedláci však již nepřišli.⁶⁾

Selským hnutím urychlilo se vydání robotního patentu (r. 1775), jenž v celku uzákonil dosavadní těžkou robotní povinnost, „ale ulevil nejmenším a největším poddaným a odstranil větší zlořády“.⁷⁾

1) Dle sporých poznámek matričních přicházela nemoc náhle a pojila se s dávním. Také smrti zachvacovala svou obět někdy nenadále. (Matrika na děkanství.)

V říjnu 1773 při vzrůstu dobytčího moru vyzval hejman E. Gretzl poddané k procesi a sbírce na stříbrnou obětinu sv. Salvátora do Chrudimě. (D. 149 m. m.)

2) R. 1770 napačovalo se na osadě pardubské zemřelých 130, r. 1771 — 243, r. 1772 — 347, r. 1773 — 151. (Matrika mrtvých od r. 1760.) Do konce října 1772, kdy opadly vlny moru, zemřel (morem?) z 2555 obyvatel pardubských 321 člověk; těžce onemocnělo lidí 696.

3) Na jaře r. 1772 platil se v Pardubicích strych žita za 8—10 zl.; v Hradci Králové i za 12 zl.; na horách kupovali lidé strych obilí za 14—17 zl. Po žních klesla cena obilí na polovici. (O moru, drahotě a návštěvě císařově jedná „Pamětní spis latinský“, uloženy ve věži radní r. 1772 — dnes v měst. museu; Červenka, I. c.; Kablík, I. c. 360; Nyvlt, I. c. 57.)

4) Do tohoto času vložiti lze pověst, dle které sedláci „při útoku na zámek Pardubský svlékli v kanceláři písaře, polili ho inkoustem a posypali pískem, kolik bylo po ruce“. (Rkps B, 41 str. 97 v arch. m. mus.; Sedláček, I. c.)

5) Solař, I. c. 166.

6) Červenka I. c., Comp. VI.

7) W. W. Tomek, N. d. rak. z r. 1887, str. 420, J. Pekař. Dějiny Naší říše, 1914, 126.

V pravdě válečný ruch ukazoval se v Pardubicích teprv o tři léta později při nastávající srážce s Pruskem (1778—1779). Proto křísil se starodávný význam pevnosti Pardubské a sám císař Josef II. přijel zase sem dne 2. května (1778) a chtěl se osobně ohledati opevnění zámku i města.¹⁾ Tehdy také po prvé objevil se, tuším, důvod pro vybudování důkladné silnice z Chrudimě k Pardubicům a ke Hradci. Kromě počátečního měření nedošlo však k vlastní práci. Zatím již omezil se vpád krále Friedricha na severovýchodní Čechy a na drobné přestřelky. Pardubice zůstaly bez pohromy. Jsouce zpevněny, udržovaly se do budoucna jako opěrný bod. Na pravém břehu Labe zbořilo se při mostu starší stavení hospody „Zavadilky“ a na místě jejím vyházelo se předmostí, ještě r. 1850 patrné.²⁾ U městského příkopu při ulici Karlově zdvižena jest vojenská pekárna (Backhaus), teprv v naší době zase ztrzená.

Samostatná vláda Josefa II. po smrti císařovny Marie Terezie (1780) ukazovala od počátku snahu omeziti vliv a moc tříd, na nichž vybudován byl dosavadní stát feudální a protireformační a dáti více svobody vrstev utištěným.³⁾ Pardubské panství pocítilo tohoto programu část nemalou.

Poněvadž tolerančním patentem (1781) uvolnilo se vyznání evangelické, vynechal císař dne 29. ledna 1783 při stvrzení městských výsad starší článek o vylučování nekatolíků z městského bytu a živnosti.⁴⁾ V Pardubicích ukázal se účinek tolerančního patentu jen u některých rodin přístěhovaleckých. Starousedlíci dle zpráv souvěkých víry neměnili. Mohutněji působil toleranční patent na pardubském venkově, zvláště v okolí vesnic Bukůvky a Chvojence. Dekrety dvorské, guberniální a krajské vlády upravovaly od r. 1782 poměr vyznavačů vzkříšené konfese evangelické ke katolíkům ve styku společenském, při sňatcích a ve škole.⁵⁾ K veřejným Bohoslužbám evangelickým shromažďovali se na Pardubsku evangelíci v samostatných modlitebnách, vystavených v Bukůvce a Krakovanech.⁶⁾

Některí usedlíci odchylovali se vůbec od křesťanství, zachovávající si z něho jen pojmy zrudlé, plynoucí z tajné, jednostranné, staleté výchovy Písmem Starého Zákona; zvali se deisty a israelity. Pokud nesplynuli s křesťany neb namnoze i se židy, stíhání jsou tresty a to po delším přemlouvání, jež na své visitační cestě podnikal

¹⁾ Nyvlt, l. c. V širším okolí vybral si Josef II. pro opevnění návrší „Tří bubnů“ u Chrudimě. (Körbrovo Král. Č., sešit 95, str. 154.)

²⁾ Kromě Zavadilky byly pobořeny čtyři grunty v Labské ulici.

³⁾ S tehdejší obranou města souvisela také od r. 1783 stavba domů v ulici Labské na závazek, že při hájení zámku musí býti zase zbořeny. (B 41, l. c.; Gruntovní kniha č. 4. f. 160, Šwenda, l. c. IV. 190., Manuál radní z r. 1783 v Comp. V.)

⁴⁾ Pekař, l. c. 130.

⁵⁾ Orig. perg. priv. z r. 1783 v m. m. Sig. B 33.

⁶⁾ Liber decret. (1782—1789), Rkps na pardub. děkanství.

⁷⁾ Beschreibung d. K. K. H. Pardubitz z r. 1796. Rkps, l. c., XVI. Punkt. (Podrobnější stať v Ill. díle D. P. — Dějiny kulturní.)

Královéhradecký biskup May,¹⁾ nejprve jako císařský komisař a delegát Pražského arcibiskupství, od roku 1782 jako vrchní pastýř nově přiděleného pardubského okrsku od pražské ke královéhradecké diecesi.²⁾

Židé vylučovali se ze sousedství v městě (v hradbách) také do budoucna. Pevnější organizace dočkali se teprv roku 1797.³⁾

Ubylo-li církvi v Pardubicích vlivu roku 1774 také na poli školství zřízením „světského učení normálního“, jakožto soupeře minoritského gymnasia, zanikala církevní působnost ještě patrněji roku 1777 při zrušení gymnasijských tříd a snížila se zvláště zrušením kláštera (1786) a posledních zbytků latinského výkladu při škole hlavní. Ta, jsouc konečným tvarem ve vývoji zdejšího „normálního učení“, po dočasných bytech zabrala trvale opuštěnou budovu klášterní a později také sekularisovaný kostel Minoritů.⁴⁾ S ním zároveň zrušen byl „Kostelíček“ na Vysirkově a kapličky na obvodu města.

Význam školství povznesl se a vyučování zužitkovalo se povzbuzováním rodičů k pilnému posílání dětí do školy.⁵⁾

Utěšeně rozkvetlo vzdělání na pardubském venkově. K původním 12 školám farních osad přibyl valný počet školních budov vesnických mezi rokem 1780—1790. Stavěly se pravidelně ze dřeva.⁶⁾

Lidumilná stránka tehdejšího osvícenství projevila se u nás založením městského chudobince při vysirkovském „Kostelíčku“ na podnět Josefa Kofíka, mýlného při Bílé bráně. Týž měšťan dal roku 1787 novému podniku i peněžitý základ.⁷⁾ Panství ošefovalo své neudrživé příslušníky v panském chorobinci u Valchy. Zato starodávný špitál perněsteinský při kostele svatojanském značně schudl odprodejem svých rolí.

Správa radního domu doznala pronikavého obratu. Omezená samo-správa byla od roku 1790 po zániku konšelského sboru v rukou „magistrátu“. V této nové, byrokratické organizaci prvé místo měl zkoušený právník — purkmistr; jiní dva právníci byli při něm „zkoušenými magistrátními rady“, majíce vlastní správu města a soudnictví, hrdelních nálezů zbavené.⁸⁾ S hlasem poradním seděli vedle zkoušených radů z občanstva volení „representanti“, z nichž dva měli titul magistrátních radů. Počet městských úředníků rozmnožil se. K opravě

¹⁾ Za biskupa Hradeckého zvolen byl 29. července 1780.

²⁾ Matrika křtů od r. 1779—84, Liber. c. r. decret. (1781—1789) v pardubském děkanství.

³⁾ Cís. patent z 3. srpna 1797.

⁴⁾ Nejprve byla v ulici Kostelní č. 105—107. Stará škola v Bartolomějské ulici současně zanikla.

⁵⁾ Dekret kraj. vlády a konsistoře královéhrad. 5. II. 1789. (Děkanství.)

⁶⁾ Výtah z pam. kn. zám.

⁷⁾ Nechvíle, Pardubice, 122 l. c.

⁸⁾ Zmizela také stará šibenice při svožu silnice chrudimské a cesty k ulici Karlově, ztrativši význam již od r. 1765. (Cís. katastru 234, 2515—2517.)

magistrátní dozíral pilně krajský úřad; apelace přijímal v Praze nový (Josefínský) apelační soud. Třetí instancí byl nejvyšší soud ve Vídni.¹⁾

Veliké změny podnikly se na panství a v městě v životě hospodářském. Sklon k francouzskému fysiokratismu, odpor proti neplodné robotě, péče o zažehnutí hladových let a o bezpečnější výživu obyvatelstva, zvýšení populace a zajištění stálého příjmu pobízely vládní činitele, aby lépe cenili rozdrobení půdy v rukou malých zemědělců, než dosavadní hospodářství na velikých vrchnostenských dvořích, kde při střídavém úhorování trátilo se ročně 30 až 40 % půdy. Císařovna Marie Terezie, podléhající radě referenta dvorské komory Kociána, jenž pověřen byl studiem anonymních návrhů (Raabových?) na nové zemědělské hospodářství v duchu svrchu psaném, rozhodla se pro využitování jich v listopadu r. 1770. Nejdříve vyzkoušení se měly na panství Pardubském.²⁾ Prvé stopy této zkoušky ukazují se na Pardubsku však teprv r. 1776³⁾ a vlasním strůjcem nových hospodářských směrnic jest bývalý pardubský písař a pozdější ředitel královských panství dvorní rada František Antonín šl. Raab.⁴⁾ Dle dvorních instrukcí z 1. a 13. března 1777 měla se rozdělití císařská, městská (poddanská) a fundační popluží na malé dílce (familie) a pustiti novým osadníkům „Familiantům“ v dědičný nájem za pevný úrok právem emphyteutickým. Po předchozím vyměření, klassifikaci a oddělení rustikálních a dominikálních pozemků přísežným zeměměřičem Antonínem Felixem Zástěrou⁵⁾ rozdělily se grunty panské v l. 1777—1778 jednotlivým zájemníkům.⁶⁾ Současně upravoval se v r. 1777 a zase r. 1780 kontrakt na robotní abolicí.⁷⁾ Podkladem byl soupis selských povinností, zpracovaný roku 1774.⁸⁾ Počátek platnosti aboliční čítal se od 1. ledna 1781. Vrchnost ponechávala si na všech gruntech — dominikálních i rustikálních — „Dominium directum — ouplné panské právo“. Zbytečné hospodářské budovy se rozprodaly. Poddaní propuštění jsou z osob-

¹⁾ Kablík, I. c.; J. Pekař, Dějiny naší říše I. c. str. 132.

²⁾ Výtah z pamět. knihy zámecké. Rkps I. c.; Grünberg, Die Bauernbefreiung II., V. Novák: Raabův systém a jeho provádění v Čechách v Čspse pro dějiny venkova VIII. čís. 3, 4. IX. čís. 1.; Ottův Sl. N. heslo Raab; Kalousek, Rády selské a instrukce hospodářské v Čes. Arch. XXV.

³⁾ Kontraktem z 3. září 1776 dávaly se v dědičný nájem na Pardubském panství dominikální mlýny (9 a 1 samostatná pila). Beschreibung, Rkps z r. 1796 I. c. L. E.

⁴⁾ Narodil se r. 1722 v sv. Lenartu (v Korutanech). Po skončení právních studií oddal se zaměstnání advokátnímu. R. 1750 přestoupil do služeb císařských a působil také v Pardubském zámku. R. 1776 získal hodnosti vrchního ředitele státních panství v Čechách. V únoru l. 1782 byl hodnosti této zbaven a propuštěn.

⁵⁾ A. F. Zástěra zemřel 5. IV. 1777 a pochován jest u sv. Jana. Měřil také pozemky městské a jeho mapy uloženy jsou v zám. registratuře.

⁶⁾ Knihy: Für die Dorfschaften Dominikal-grundbuch der kaiser. königl. Kameral Herrschaft Pardubitz im Königreiche Böhmeim Chrudimer Kreises. Mit dem Robot-abolitions Systemen vom ersten Jänner 1777 angefangen. (Zám. registr. bez. sign.) Rkps Beschreibung z r. 1796 I. c., VII.-X. Punct. Výtah pamět. kn. zám. I. c.

⁷⁾ Kontrakt na robotní abolicí a rozdělení dvorů na panství Pardubském. Rkps v arch. m. mus. Sig. B d. 98. (Obsah aboličního kontraktu, „veřejně prohlášeného“, otiskl v čas. „Samostatné směry“ 20. a 27. II. 1916 Fr. Rosůlek.)

⁸⁾ Robotní patent z r. 1775 na panství proto trvale se neuplatnil.

ního nevolnictví a zbavení jakýchkoli robot. Za to zavazovali se k peněžitém dávkám, později částečně placeným i surovinou. Zvláštním kontraktem z r. 1785 snižovaly se také tyto a převodní taksy slevil císař dodatečně zcela. Za nové práce, od poddaných žádané, nabízelo panství do budoucna zvláštní plat.¹⁾

Noví obyvatelé, usedlí při východní straně města na pastvisti zrušeného dvora panského, odkládali pomenáhu staré jméno zabra-ného území „Vystřkov“ a zvykali novému názvu „Familie“. Nedaleko od nich zdvihali si přistěhovanci novou ves při vysušeném rybníku „Studánce“. Dále k východu vyrůstalo na rybničné a dvorské půdě osad několik: Spojil, Veska, Staročensko, Velkolánský, Malolánský, Moravanský u Dašic, Platěnický (Platěnsko) a Rovensko u Holic;²⁾ na jihu Nové Tuněchody (Habrov) a Nové Mikulovice. Na jihozápadní straně města při vysušeném rybníku Jesenčanském vzaly počátek Jesen-čanky; dále k západu na bývalém panském zboží zakládaly se Nové Čívce,³⁾ Veselá (Nový Barchov) a Nový Mateřov. V severních konči-nách panství vytvořily se emphyteusi: Cihelna, Plch, Nové Zdánice, Čeperka, Trávník (Josephsburg-Eichelburg), Hradiště České, Hradiště Německé, Hradiště na pisku, Raab (1778—1780), Zástava, Hrachoviště a Svoboda u Býště; na severovýchodě Jiříčky a Drahoš u Chvojence. V okolí Bohdanče podobný vznik mají Dědek, Novinský a Nerad; u Přelouče Nový Semín, Ssuté břehy a Nové Jenikovice⁴⁾.

Pro rychlejší zalidnění uváděli se do nových sídel vedle českých lidí částečně i zúmyslně kolonisté němečtí z Kladska a Dolního Slezska. Tito Němci osadili deset osad.⁵⁾

¹⁾ Nová výměra a odhad pozemků prováděly se od roku 1785 před 8letnou komisí sousedskou, v níž byly dvě osoby radní. (Výtah ze zám. pam. kn. I. c.; Manuál z r. 1785 f. 197. Comp. V. I. c.)

²⁾ Osady zvaly se dle vysušených rybníků: Velkolánský (t. j. rybník) a p.

³⁾ Čívce (Staré), ves s dvorem panským, část zboží slavného válečníka Viléma Dubánka z Čivic († 1468) přešla v XVI. st. do rukou Václava Opršala ze Zhér (1515—1520) a Ludvíka Sudy z Renec. Nástupce L. Sudy Jan Bruknar z Bruk-šteina prodal Čívce r. 1591 panství Pardubskému. Před r. 1588 získalo naše panství v těch stranách irhovou smlouvou také Třebosice s kosielním podacím, připsané nejprv k zboží Morašickému, potom Městeckému a Popkovic, bývalé sídlo Bohunka z P. (r. 1440, účastníka sněmu časlavského), Čepy (Čepě), samostatné zboží a sídlo rodu z Č., přidáno jest trhem Pardubskému zámku l. 1695. Zato oddělil se od Pardubic Turov, zemanské sídlo Pilunka, Peška a Heřmana z T. (1318), Materny z T. (1415), Heřmana ze Sulic (1470) a potomka téhož, Markvarta, jenž prodal ves i popluží r. 1513 Vilémovi z Pernštejna. Synovec Markvartův Jiřík postoupil Slepotic, tvrz i ves s příslušenstvím a Bělošovice pro ucelení Pardubského zboží r. 1570 králi Maximiliánovi II. za 3500 kop. Turov čítal se však od počátku XVIII. st. k panství Chroustovskému. (Urbáře I. c., Sedláckovy HZ. I. I. c.)

⁴⁾ Jenikovice (Staré) náležely Pardubicům z konce XVI. věku. (Urbáře I. c., Výtah z pamět. knihy zám. Rkps I. c.; Beschreibung, z. r. 1796, Rkps I. c. VII.—X. Punct.) z vesnice: Dreydorf (Platěnický), Gunstdorf (Staročensko), Hradiště

⁵⁾ Byly to vesnice: Dreydorf (Platěnický), Gunstdorf (Staročensko), Hradiště Německé, Jesenčanky, Maydorf (Drahoš), Sehindorf (Moravanský), Streitdorf (Hra-choviště), Teichdorf nebo Kleinlan (Velkolánský), s Kleindorfem (Malolánským), Trauerdorf (Rovensko) a Veska. Obyvatelé těchto osad (počtem 812) hlásili se ještě r. 1801 výhradně k jazyku německému. V jiných osadách (kromě židovských rodin) Němců ubýlo. (Beschreibung z r. 1802. Rkps I. c. fol. 2 násl. Matriky. Dominikal-grundbuch z r. 1777 I. c.)

Svá hospodářská stavení, na účet panského důchodu zdvižená, spláceli usedlíci padesát let. Památku původce těchto zemědělských novot připomíná svrchu jmenovaná vesnice Raab, stojící na místě rolí bývalého dvora „Podhůrského“ a lesa „dančí obory“ pod Horou Kunětickou.

Rolní práce nových hospodářů kazila se s počátku neobyčejně dlouhou a krutou zimou v r. 1784—5 i suchým jarem a povodněmi r. 1786.¹⁾

Mnohé pozemky pustila císařská správa jen do dočasného nájmu. Ten však měnil se někdy dodatečně i v pozdějších letech v závazky dle práva zákupného. Z toho důvodu ustálily se zápisy v pozemkových knihách „emphyteutických“ teprv po roce 1796.²⁾ Značná část panské půdy přidělila se také „zemskému hřebčinci“, který zřízen byl v Pardubicích po roce 1780 k zvelebení chovu koňského. O jeho zdokonalení postaral se hr. Hoditz, plukovník zdejší posádky karabinierů pl. vévody Alberta a později generál pl. svob. p. Mongelasa. Na vysušených rybnících pásala se stáda hřibat, jež kupoval erár od sedláků a choval pro státní potřebu. Na zdejší panství přiváděl erár také německé hřebce a klisny (Reverspferde) a přiděloval je výborným hospodářům. Při roce 1790 začal stát stavěti prostranné hřebčince na vysušeném rybníce Nemošickém, Klárce a Mnětickém, opatřiv je vojenskou správou a širými lány lučin z vysušené půdy rybníčné. Prvým velitelem v Nemošicích byl plukovník-strážmistr Haase. V Mněticích byla správa filiální.³⁾ Proslavený chov koní na Chrudimsku jest s tímto pardubským ústavem v patrném souvisu.

Rybníčná správa omezila svou práci na 113 panských rybníků ve výměře 18.690 v. měř a 12²/₃ měříc. Jsouc však nucena po zrušení robot platiti všechny práce hotovým penízem, ztrácela na čistém zisku. Proto ochotně klonila se k dalšímu poklesu v znamenitém kds hospodářství rybníčním.⁴⁾

Panských lesů raabisace šetřila.⁵⁾ Jsouce rozprostřeny na rozloze 68.019 v. měř a 3¹/₄ měřice ve 14 revírech, členily se lesy

¹⁾ Zima r. 1784 začínala se týden před vánocemi velikými mrazy, jež vytrvaly až do 15. dubna 1785. Potom začaly veliké povodně. Sníh, napadlý až na pět čtvrtí lokte, vytrval namnoze do svátku svatodušních. R. 1786 bylo velmi suché jaro, léto ve znamení povodní a krupobíjí. (Kopecký, Sezemice, 34.)

²⁾ Beschreibung z r. 1796, Rkps I. c.

³⁾ Kromě rybníka Nemošického, Klárky a Mnětického postoupilo panství hřebčinci rybník Kamenný u Třebosic, Naředský u Popkovic, Habřínský u Srnojed, Rosický, Břehovský u Výrova a Žernovec u Soprče za roční úrok. Roku 1829 zmenšilo se hospodářství při nemošickém hřebčinci. „Mnětická filiálka“, živíc 240 hřebců, se zrušila a panské správě vrátilo se 2500 měř polí. (Beschreibung z r. 1796, Rkps I. c., Nyweil, L. memorab, Rkps I. c. st. 94.)

⁴⁾ V pardubských rybnících byla r. 1795 9751 kopa kapřího plůdku a 23 kopy kaprů třecích. (Beschreibung z r. 1796, Rkps I. c. XIII. Punct. O prvotním počtu rybníků viz Dílu I. č. 1. str. 50.)

Včelařství bylo hned od starší doby pěstěno jen v statcích soukromých; proto nedoznalo změny.

⁵⁾ Kromě bažantnic a obor.

od roku 1789 v postupné seče s průměrnou roční těžbou 14.431 zl. 30 kr.¹⁾

Odborné zahradnictví, již ze starší doby na Pardubsku zmohutnělé, obdrželo nové hodnoty zvelebením ovocného stromoví, jež účinně podpíral panský direktor Stěnička prostřednictvím raabského zahradníka a venkovských kantorů zvláště při roce 1800.²⁾

Plné zkáze propadly panské vinice a chmelnice.

Raabův vliv vypial z přímé panské správy také dominikální vinopalny, krčmy, masné krámy i pardubskou koželuznu.³⁾ Za to však hledala vrchní správa panství zisk z nových průmyslových podniků. Část Pardubského zámku změnila dvorská komora na filiálku na skladiště tkaného díla „c. k. fabriky v Linci“. Roku 1787 smlouvala zvláštní komise na zdejší panské kanceláři v přítomnosti krajského komisaře s pardubskými poddanými o tkalcovskou práci, nabízejíc svobodu těm, kdo by chtěli po několik let přisti pro státní tkalcovnu.⁴⁾ Nabízené výživy chopili se hlavně občané v Bohdanči, v Sezemicích a v Holicích, menší měrou v Dašicích a Týnci Labském, nejméně v Pardubicích a Přelouči. S městskými mistry závodili vesničtí tkadlci zvláště v Ostřešíně, v Litětínách, v D. a H. Rovni, Platěnicích, Dědku a Novinsku, v Čeperce, v Semíně, Mokošíně, Lhotě u Přelouče a Krakovanech.⁵⁾

V Semíně upravil si pardubský direktor V. Wild (1778—94) v dílu panské sýpky chemickou laboratoř na vyrábění „české“ kyseliny sírové.⁶⁾ Podniku se však bezpochyby valně nedařilo a r. 1796 ustal v práci současně se semínskou papírnou, kterou přeložilo sem panství při r. 1736 z Pardubic. Mezitím, co stěhovala se semínská papírna do Opatovic, vyhledalo si panství pro opuštěnou budovu staré papírenské dílny průmysl nový — výrobu potaše. Ta vydržela tu i na začátku století devatenáctého.⁷⁾

¹⁾ Kácel se průměrem ročně 9621 sáh dříví. Na kultivaci lesů věnovalo se ročně 500 zl. (Beschreibung z r. 1796 I. c. Punct. XI. a XII.)

²⁾ Tamtéž.

³⁾ Vinopalny při pivovare pardubském a dašickém se najímaly, vinopalna v Semíně oddělila se od tamní pivovarské správy r. 1791, puštěna jsouc v emphyteusi. Do věčného nájmu padlo (vedle 10 dominikálních mlýnů roku 1776) 10 krčem a sedmery masné krámy. (Beschreibung, I. c. Punct VI.). Koželuzna při labském mostě (čp. 29 st.) přešla trhovou smlouvou r. 1781 do rukou soukromých.

⁴⁾ Liber decret. Rkps I. c. na pardub. děkanství.

⁵⁾ V Bohdanči pracoval 41 mistr s 12 dělníky a 4 učni, v Sezemicích 40 mistrů s 5 dělníky a 4 učni, v Holicích 35 mistrů, 5 tovaryšů a 6 učňů. Týnec měl 20 mistrů, Dašice 21 tkadlice. V Pardubicích a Přelouči bylo po 17 tkadlcích a 4 dělnících. Ve všech svrchu jmenovaných žili tkadlci počtem 2—5. V jiných obcích panství pracovalo se aspoň na jednom stavu. (Beilagen zur hist. Beschreib. d. K. H. Pardubitz z r. 1802. Rkps v zám. registr. bez sign.)

⁶⁾ Beschreibung z r. 1796, Rkps I. c.

⁷⁾ Beilagen zur hist. Beschr. d. Kam. H. Pardubitz z r. 1802, Rkps I. c. f. 449. Rentlichen Gibigkeiten Berechnungs Buch (Semín) f. d. J. 1807. (Zám. registr. bez sign.)

Při těchto hospodářských proměnách stíral se po prvé starodávný svéráz panství a zvláště půvab bývalé císařské residence — Pardubského zámku. Valně zmenšený rozsah dosavadní panské správy způsobil i snížení počtu úředníků.

Prázdných a přestavěných bytů v zámku užil císař Josef II. na úpravu důstojnického asyly.¹⁾

Systém Raabův dotýkal se od roku 1779 až do l. 1789 také hospodářství městského. V té době rozprodávaly se pozemky starého dvora obecního a později i pernšteinského špitálu emphyteutickým právem mezi sousedy a neušetřilo se ani masných krámů. Z dvorských budov po roce 1788 staly se městské „Familie“.²⁾ Na jihozápadní části města zdvihaly se na místě bývalého boru „pardubské Jesenčanky“. Chut státu zpeněžití veřejné budovy nezastavila se ani u církevních domů. Roku 1787 koupila obec zrušený „Kostelíček“ na Vystřkově a v témž čase prodány jsou také kaple sv. Marka a sv. Josefa.

Posléze i tvářnost „pevnosti Pardubské“ valně se měnila, když novým uměním zpevněný Králové Hradec znehodnotil důvěru v zastaralé hradby Pardubic. Nedávno ztlužené městské valy začaly se prodejem přidělovati domům sousedním a na místě palisad pokrývaly se znenáhla užitečným štěpím. Na bývalém parkánu a valném zbytku pobořených valů mezi děkanským kostelem a klášterem stavěla se drobná stavení nových jezdeckých kasáren (r. 1776). Sloužila s počátku nejen místní posádce, nýbrž i „zemskému“ hřebčinci.³⁾

Z rozsáhlého dělení dominikální a městské půdy těžilo 136 osad; zabraly 6778 jiter 1428 sáhů. Obyvatelé, počtem 40910, žili r. 1796 v 6135 domech, jež tvořily 2 města, 5 městeček a 158 vsí.⁴⁾ Roku 1801 čítalo panství již 42146 občanů. Ze 6462 domů náležel městům a selským starousedlíkům 5691 dům, 771 dům stál na půdě dominikální. Vedle 41081 Čechů žilo na panství 812 kolonistů Němců a 253 židů.⁵⁾ Katolických rodin bylo 8815, konfese reformované 322, židovské 56.⁶⁾

¹⁾ Beschreibung z r. 1796. Rkps I. c., Heber's Burgen VI. O hospodářské správě v dílu VI.

²⁾ Jest to skupina domů při styku ulice Jindřišské, Hronovické a Hostýnské. Převod obecního majetku na soukromníky od r. 1779 upravil cis. početní rada z Holfeldu za náhradu 100 zl., (Manuál, I. c. z r. 1779 v Comp. V., I. c.)

³⁾ Na celém panství živilo se r. 1795 4947 koní a 2036 hřibů. Ve válkách napoleonských chov se snížil. V dubnu 1802 ve všech stacích bylo napočítáno jen 986 hřibat, 349 valachů, 3839 hřebců a 21 hřebec. (Beschreib. I. c.)

⁴⁾ Počet osad časem kolísá. Roku 1796 napočítlo se jich 165, r. 1802 167. Rozdíl způsobil se odlišným slučováním nových sídel se staršími.

⁵⁾ Pardubice s předměstími měly 30. VI. 1801 v 398 domech 2747 občanů, vesměs katolíků-Čechů. Dva domy předměstské, původem panské, obývaly 2 židovské rodiny se 17 členy. Vojenská posádka v Pardubicích do sčítání se nezabrala. Panští úředníci přihlásili se k jazyku českému.

⁶⁾ Srovnej „Beschreibung“, Rkps I. c. z r. 1796 lit. A a r. 1802 fol. 2—9.

Po dokončeném měření a přidělení pozemků novým usedlíkům upravovala se výměra daňová. Novou organizací roku 1790 rušil se dočasně úřad panského kontribučního a práci téhož převzali tři výběřčí.¹⁾ Panství přijímalo ročního platu jakožto náhrady za roboty a roční úrok (domovní) ze 127 rustikálních vsí, 5 městeček a 2 měst 50817 zl. 13¹/₂ kr., úroku na místě urburních dávek naturálních 2474 zl. 20¹/₂ kr. Od novousedlíků, žijících v 31 nové vsi dominikální²⁾ a na emphyteusí opatřených gruntech panských v městech a starých rustikálních vesnicích získala vrchnost ročního nájmu 19.972 zl. 18¹/₂ kr. Státní daň, vybíraná z gruntů starousedlých, dorosila do r. 1801 roční sumy 48.107 zl. 53¹/₄ kr.³⁾ Celkový výnos z dávek poddaného lidu i z přímé panské správy na zboží Pardubském vypočítával se r. 1793 sumou 149.119 zl.; vydání nahledalo se 69.576 zl. Čistý zisk z panství odhadoval se dle těchto položek na 79543 zl.⁴⁾

Smrt císaře Josefa II. přinesla pardubskému hospodářství konec dalekosáhlejších proměn. Síla dosavadních zřízení dávala však životu občanstva pevný směr.

Zvláště němčina, vídeňskou vládou do všech odborů vnucovaná, ujímala se také v Pardubicích nejen v zámku, nýbrž i na radnici a ve škole. Jen v kostele nedařil se vládní pokus. Širší obecnstvo setrvalo doma i ve styku s úřady při jazyku českém, třeba nepřízní času valně již pokazeném. A tak prozrazují radní knihy koncem století ve vnitřní službě podle českých zápisův i patrný vzestup německého jazyka; pro vnější styk šetřilo se češtiny, neb aspoň dvoj- jazyčností.

Z posledních činů vlády císaře Josefa II. byl zápas s Turky (1788-1791), k němuž přípravy na Pardubsku spatřovaly se ve svolávání všech schopných mladíků k odvodu do kanceláře zámecké.⁵⁾ K témuž účelu skládali faráři vikariátu Pardubského uloženou berní válečnou.⁶⁾ Dne 25. října 1789 oslavilo se v Pardubicích dobytí Bělehradu. V děkanském kostele zpívalo shromáždění „Te Deum“ a na náměstí rozestavená posádka karabinierů arcivévodý Alberta Sasko-těšínského páčila salvy, opětované dvanácti ranami hmoždířů, posta-

¹⁾ Výtah z pamět. kn. zám. I. c. K ruce výběřčím byli rychtáři, kteří shromáždili daně přímo od poplatníků. (Patenty z 10. II. a 19. IX. 1789.)

²⁾ S vlastním katastrem.

³⁾ V městském hospodářství vykazovaly v posledních letech 18. věku Pardubice průměrem ročního příjmu 8889 zl., vydání 8940 zl.; Přelouč 4216 zl., v. 3675; Bohdaneč p. 3689 zl., v. 3408 zl.; Týnec L. p. 1229 zl., v. 1245 zl.; Sezemice p. 2102 zl., v. 1953 zl.; Dašice p. 1166 zl., v. 937 zl.; Holice p. 1349 zl., v. 1037 zl. (Beschreibung z r. 1796. Rkps I. c. III. a IV. Punct; Beschr. z r. 1802 fol. 2—9, 22.)

⁴⁾ Extract aus denen Rentrechnungen . . . v Beschreibung z r. 1802, fol. 293—305. Srov. str. 82 násl.

⁵⁾ Manuál radní z 29. ledna 1787.

⁶⁾ V září 1789. Sebralo se 130 zl. 30 kr. (Decreta od r. 1786—1835. Rkps na děkanství).

vených na valech města i zámku. Radnice vyzdobila se při tom praporem a místní malíř J. Herrmann namaloval k výzdobě radničního průčelí obrazy Josefa II., Laudona a Coburga. Večer zazářilo město illuminací, na náměstí hrála plukovní hudba a ulicemi procházel průvod pochodní. Děti podělovaly se hojně ovocem.¹⁾ Avšak již po čtyřech měsících ohlašoval se po kraji smutek; dne 18. února 1790 napomínal pardubský vikář místní sousedstvo „k veřejným i soukromým modlitbám za smrtelně nemocného císaře“.²⁾

PARDUBICE ZA VÁLEK NAPOLEONSKÝCH.

Bratr a nástupce Josefův, císař Leopold II., vkročil na trůn ve znamení příprav válečných, ježto očekávala se z nového spojení Pruska s Tureckem krvavá srážka Berlína s Vídní. Kléru zdejšího vikariátu uložila se v říjnu mimořádná daň¹⁾ a v Pardubicích usadilo se několik bataillonů císařských granátníků pro oporu pevností Josefovské a Hradecké. Brzy však obnovil se klid²⁾ a pozornost občanstva obracela se k přípravám k pražské korunovaci, jež 6. září 1791 slavila se velmi hlučně. Také z Pardubic vyjela dne 28. srpna konšelská deputace k slavnostem do Pražských měst. V neděli 4. září stál v památné sněmovní síni pardubský purkmistr Fr. Kablík s Ig. Neskou, prvním magistrátním radou, holdující vedle zástupců královských měst nově korunovanému králi.³⁾ Po svém návratu slavil Kablík se „zkoušenými rady a reprezentanty města“ dne 26. září jak na radnici, tak i v kostele počátek nové magistrátní vlády a doživotních purkmistrů.⁴⁾

Prvé dni panování Leopoldova potěšily Pardubčany po stránce náboženské zprávou, že císař svoluje, aby zrušený „Kostelíček“ na Vysírkově vrátil se zase Bohoslužbě. Dříve však, než mohlo město získati od Leopolda splnění tužby hlavní, obvyklého stvrzení svých starých řádů, konáno jest od 29. do 31. března 1792 rekvíem za zesnulého císaře.⁵⁾

Nástup nového panovníka, Františka II., slavil se v kostele o týden později, na Bílou sobotu, dne 7. dubna.⁶⁾ Tento vladař po prvé zneuctil i formálně starobylé městské výsady, vydávaje pardubskému občanstvu vrchnopanské ujištění kratičkým listem německým.⁷⁾

Nastávající zápas císařův s mladou republikou Francouzskou cítil se v Pardubicích stupňovanými rekvisicemi potravin a občasnou Bohoslužbou v hlavním kostele, při níž po způsobu z časů předešlých vykládal děkan s kazatelnou o útocích na dědičné země císařské. Býval to pro mnohé osadníky hlavní pramen zpravodajství o běhu věcí zahraničných.⁸⁾ Působivým důkazem dočasných úspěchů císařských vojsk

¹⁾ Decreta, l. c.; sešlo se celkem 333 zl. 56 kr.

²⁾ Rkps B 41 l. c., 92.

³⁾ Knihy Brunaté nové k vejchozům. G 101 f. 52 (Rkps) v arch. m. musea pardub. Pro věčnou paměť dali si deputanti ověřiti svou přítomnost od purkmistrů kr. v. města Poličky, Chrudimě a Jaroměře.

⁴⁾ Diarium děkansví pardub. Rkps od r. 1790—1810.

⁵⁾ Tamtéž. Zemřel 1. března 1792.

⁶⁾ Tamtéž.

⁷⁾ Orig. perg. dat. ve Vídni 21. února 1794 v arch. m. mus. pardub.

⁸⁾ Diarium (1790—1810) l. c.

¹⁾ Rkps B 41, l. c., 92.

²⁾ Decreta, l. c. Dne 20. února 1790 zemřel císař Josef 49letý.

býval příchod zajateckých skupin. Koncem prvé třetiny června r. 1799 přišlo do Pardubic 700 francouzských zajatců. Žili tu ve stodolách na Zeleném předměstí za kostelem svatojanským. Sousedé hostili zajatce velmi úslužně.¹⁾ Nový příval Francouzů, počtem 535, přišel do Pardubic v říjnu.²⁾

Tuže tížil Pardubčany stálý pobyt vojáků domácích a spřátelených. Žil tu posádkou švýcarský pluk jízdný, jenž přijel do města koncem září roku 1800.³⁾ V půli prosince oznamoval krajský intimát příchod pěšího sboru trevirského.⁴⁾ V květnu 1801 vítal magistrát pohostěním eskadronu hulánského pluku Mehrweldtova, jež měla tu po léta trvalý byt.⁵⁾ K lepšímu opatření příbytku plukovníkova koupila obec již r. 1797 Nankův dům (čp. 38) v rynku na západní straně staré radnice;⁶⁾ v sousedním domě podle hospody „Černého Orla“ upravila se r. 1801 hlavní strážnice s nevkusným portikem.⁷⁾ Ostatní vojáci žili v domech soukromých.⁸⁾

K obtížím válečným, jež zvláště od r. 1799 zmnožily se velmi častou povinností připřeží, i za hranice vyjíždějících, přistoupily časté škody živelné. Hned počátek Františkovy vlády zakalen jest smutnou vzpomínkou na veliký oheň, který, vyšed dne 2. května 1793 o čtvrté hodině ranní v Hlavní ulici (Pernštýnské), ztrávil na její východní straně 11 domů, počínaje u mlýnské stoky až po náměstí. Ostatní sousedé mírnili neštěstí postižených hned v zápětí, nabídnuvše pohořelým již dne 4. května bezplatně stavební dříví na zdvižení nových krovů, věnování celého ročního úroku z pardubských Olšinek a kořalky i právo na dvě várky v městském pivovaru.⁹⁾

Na počátku r. 1799 byla na Pardubsku zima tak krutá, že řeky zamrzly, ptáci mřeli prý v letu a spousty sněhu ohrožovaly lidská stavení. V únoru nastalo náhlé tání a ledy hnuly se tak prudce, že vzeprly se nad splavem mezi bělobranskými mlýny na 6 loktů vysoko. Protože voda hrozivě se zdýmala, lidé hledali náboženské útěchy v mariánském „Kostelíčku“. Nebezpečí minulo, když tlakem povodně zlomil se 20 coulů silný dubový pouch u stavidel ve splavu mezi mosty a uvolnil průchod ledu.¹⁰⁾

Po velikém ohni, který vyšel o osmé hodině večerní 16. října 1803 ze stodol za sv. Janem a zničil 6 stodol, klášterský dvůr a tři domky sousedské,¹¹⁾ překvapeno bylo Bílé předměstí novým požárem v po-

1) Prot. rad. 7. června 1799 (Comp. VI.). Byli bezpochyby zajatci z bitev u Ostrachu a Stockachu. Viz také Červenkov „Popsání“, l. c. 225.

2) Comp. VI.

3) Comp. VI. 107.

4) Tamtéž 108.

5) Tamtéž 110.

6) Dnes pojat jest týž dům v novostavbu radniční.

7) Kablík l. c. 53, 54.

8) Gruntovní kniha č. 7 v registr. okr. soudu v Pardubicích. (Bez sign.)

9) Comp. V., Kablík, l. c. 344.

10) Comp. VI. 103.

11) Jest to dnešní městiště jezdeckých kasáren. (Červenka, „Popsání“ l. c. 225.)

ledních hodinách 16. listopadu; ten omezil se však na zážeh domu Václava Radvanovského.

Obecný zájem budila veliká povodeň v den sv. Antonína (13. VI.) roku 1804. Týž rok před Hromnicemi ustaly mrazy a oteplilo se tak značně, že lidé chodili namnoze i bosí. Avšak vrátila se zima a střídala se s deštěm tak vytrvale, že způsobila odsun jarního setí až do konce dubna a z toho potom značnou drahotu.¹⁾ Osudné byly Pardubsku deště červnové. Po čtrnáctidenním drobném dešti rozvodnila se Chrudimka a řeka Mejská (Halda) nejprve dne 10. a zase zvláště 13. června. V ten den o 4. hodině odpolední rozlila se voda z řečiště, jsouc na 9 loket vydmuta, přes břehy až k Jesenčankám a ke hřbitovu při kostele svatojanském. V stodolách za Karlovou ulicí stála voda do výše dvou loket. Vběhla také do města a, provalivši se Bílou branou přes „Skličky“ k (starému) pivovaru, zaplavila přízemky domů v Pernštýnské ulici až po náměstí. Na Bílém předměstí ukázala se voda v blízkém okolí „Kostelíčka“. Povodní pobořily se oba mlýny při mostu, valně trpěl i most a také pobořil se dřevěný most nad příkopem brány Zelené i se zídou poboční. Také hráz podél zámeckých příkopů u děkanství prolomila se v délce 14 sáhů a lučiny v příkopu pokryly se spoustou bahna. Pod městem kazil proud labský zvláště okolí Rosic; ves sama vynikala jen půl lokte nad vodou. Pole kryla se zátopou až do 10. července. Památkou na povodeň jest nejen nová úprava děkanské hráze, kašany vyzdobené, nýbrž také násep mezi předhradím a zámekem na místě staršího dřevěného mostu.²⁾ Magistrát i krajská správa uvažovaly hned v následujících dnech o dostatečnou výživu v městě získáním chleba, mouky a paliva, čehož nedostatek působil se pro přerušovaný souvis města s okolím.³⁾

Nepříznivé poměry z r. 1804 měly smutný vliv i na citelnější zdražení plodin v roce následujícím. V tuhé bídě částečně pomohl František II., jehož prohlášení se za císaře Rakouského ohlašováno jest v Pardubicích o svátku Početí Panny Marie (8. prosince 1804) německo-českým patentem, sdělovaným zástupcům s dřevěného lešení u Mariánské statue na náměstí, a velikou Božslužbou v děkanském kostele. Dle vůle císařovy prodávala se lidu erární mouka, uložená pro zdejší okolí v Litomyšli. Cent nabízel se po 12 zlatých a to i na úvěr. Avšak dávka byla malá a proto tísň nezažehkala.⁴⁾ V červenci (roku 1805) prodával se na pardubském trhu korec žita nebo pšenice po 35—36 zl.; hrachu po 38, ovsa po 9 zl. 24 kr. Jiného vařiva nebylo. Místnímu nedostatku pokoušel se čelit císařský zákaz vý-

1) Zápisky neznámého pisatele-sedláka z Křičeně od r. 1803. (Majetek paní Profusové z Pardubic.)

2) Prot. říz. rad. N 19 f 77, Lib. memorab. Rosic. v arch. děkanství pardub., Červenkov „Popsání“ l. c. 226 a 228, Kablík l. c. 543.

3) Strych pšenice stál 20—26 zl., žita 18—26, ječmene 14—20 zl., ovsa 7—9 zl. Na horách platilo se za strych žita až 30 zl. (Rukopis křičenský, Pamětní list z makovice Bílé brány z r. 1807 v arch. m. m.)

4) Lib. memorab. Ros. l. c.

vozu obilin, dne 10. března 1805 v kostelích ohlašovaný.¹⁾ Poněvadž zdražily se také jiné potraviny,²⁾ opakovaly se shánky po šfovíku a polním česneku jako roku 1772. Nadějí v lepší žeň roku 1806 pokazil v srpnu čtrnáctidenní dešť, způsobiv zátopu obilí, pokud ještě zůstalo na polích po žitné sklizni.³⁾ Avšak ani další dvě léta nebyla polním pracem zvláště přízniva. Parné dni léta 1807 uspíšily neobyčejným suchem⁴⁾ předčasnou žeň a v roce 1808 dubnová povodeň zdvihla vodu skoro do té míry, jako bylo při záplavě roku 1804. Panství zahánělo drsnost hladu mezi chudými poddanými darem 205 zl. na zakoupení 100 centů mouky. Rozdávala se v květnu, červnu a červenci dle soupisu chudých, na farách upraveného. Při velikém počtu žadatelů připadl na jednotlivce podíl 5 liber 26 a půl lotu. Kromě toho obdržel každý 11 kr. hotově. A při této drahotě (od r. 1805), kdy nebylo mnohdy možno na Pardubsku sehnati půjčky ani za 20 % úroku, platili pardubští občané kromě obyčejné kontribuce poplatků „na vojenské kvartiry“, 6 % daň válečnou, 16 % daň na loterii, 50 % dávku „na zamoření bankocedulí“, jiné platy na dopravu, na silnice, 30 kr. platu s hlavy, „klassovní“ a daň z majetku v celkové sumě 7536 zl. 14³/₄ kr.⁵⁾ Nescházelo ani vojenských exekucí pro zadržené dávky obilí.⁶⁾

Současně přibývalo zájmu na rozvoji nové války císaře Napoleona s Rakouským císařem r. 1805. Po horlivých odvodech červencových posílal se válečný lid z okolí zdejšího k Linci. Pilně sbírali se také koně⁷⁾ a vodili se přímo do Českých Budějovic. Po nešťastné kapitulaci rakouského generála Macka v Ulmu⁸⁾ zvyšoval se strach před francouzským vpádem i v Čechách. Pražská metropolitní kapitula, pomýšlejíc na záchranu pokladů svatovítských, odvážela je i se stříbrným oltářem svatojanským v hlubokém tajemství nejprve na Český východ. Opatrovníky těžkého, krytého vozu byli kapitulní děkan Jan Kostka z Sachsenthalu s kanovníky Dobešem a Fr. Karolim. Dne 20. listopadu na noc přijeli do Kolína.⁹⁾ Dne 22. listopadu o 10. hodině před polednem přijeli do Pardubic a uložili relikvie v domě radním.

1) Diarium I. c.

2) Z ceníku pardubského trhu 13. července 1805 uvádíme: Platilo se za žejdlík krup 13 kr., jahel 12 kr., pšeničné mouky 10 kr., za čtvrtci žitných otrub 30 kr.; za 5 lotů chleba 3 kr., za bochník (černý) 20 a půl lotu těžký 24 kr. V Rosicích u Pardubic prodávalo se jedno vejce za 3 kr., libra tvarohu za 8 kr., libra másla za 27 kr., libra hovězího masa za 12 kr., skopového za 10 a půl kr., jehněčího za 12 kr., telecího za 10. Máz piva stál 10 kr., kuře „hezké“ 30 kr., 2 saláty 1 kr. (Liber memorab. Rosic.)

3) Tamtéž.

4) Tamtéž. R. 1807 bylo lze přejítí řeku Labe u kaple sv. Trojice, když voda sahala sotva po boky.

5) Červenka I. c. 229. Daň s hlavy v roce 1812 vzrosila na 1 zl.

6) Comp. VI. 183 (k roku 1809).

7) V ceně 155—175 zl.

8) 17. října.

9) Vávra, I. c. II. 240.

Sousedstvo uctilo vzácné památky velikou účasí. O 2. h. odp. vypravázel zpívající zástup lidu pražské poklady na další cestě k Vrchlabí.¹⁾

Po vítězství Napoleonově u Slavkova (2. XII.) a míru přešpurském (26. XII.) vrátil se národům klid, ale nestálý. Již v roce 1808 chystaly se strany zase k zápasu a záložníci v zdejším kraji cvičili se po čtyři neděle v Kutné Hoře. Dovolovalo se však někdy zbavit se dočasně vojny výkupem.²⁾ Zato však sedláci dobře zpeněžili státem odvedené koně, po nichž byla veliká poptávka.³⁾ Valně zaměstnání byli majitelé potahů svážením vojenských potřeb na Český jih. Nemálo péče věnovalo panství výcviku zemské obrany, jež svolávala se císařským dekretem roku 1808 v zemích předlitavských k boji proti Francouzům. Na Pardubský zámek povoláni byli všickni školní a myslivectví mládenci, cvičíce se tu spolu s ostatními panskými písaři po deset dní pod dohledem dvou poddůstojníků a vojenského setníka. Získavše potřebných vědomostí, cvičili potom tito noví instruktoři s kaprálskou důstojností osadníky své kollatury ve dnech svátečních před farní Bohoslužbou. Půjčené zbraně skládaly se u rychtáře.⁴⁾ Pardubští mužové shromažďovali se ve dnech nedělních a svátečních o osmé hodině ranní na přehradě zámeckém a po návštěvě kostela děkanského cvičili se delší čas pod správou poručíka zeměbrany Lautnera.⁵⁾ Kromě toho obstarávali sousedé „dle střídy“ hlídku, ježto vojenská posádka opustila město již zase r. 1809.⁶⁾ Někteří z měšťanů v překypujícím nadšení pro veřejnou obranu projevili r. 1810 úmysl zřídit v Pardubicích městskou gardu. Jednali u magistrátu a posléze prosili i císaře. V srpnu r. 1811 dočkali se však odpovědi zamítavé.⁷⁾ K dosavadním starostem dolehlo ve válečném roce 1809 hojně nových. Byly to opět výzvy k častějším a dalekým transportům,⁸⁾ tíživé dávky sena, obilí a koní.⁹⁾ Krajský rozkaz žádal pro vojenské účely soupis psů,¹⁰⁾ od kupců zásoby olova; ševcovskému cechu přidělil zámecký úřad usítí 128 párů vojenských bot.¹¹⁾ Dělný lid zaměstnán byl na útraty obce stavbou silnice z Chrudimě do Vysokého Mýta.¹²⁾

1) Červenka, Popsání, 229.

2) Taxa výkupní byla 150—200 zl.

3) Vojenský kůň kupoval se za 450—700 zl. (Rkps křičenský.)

4) Memor. I. Rosic. fol. 21.

5) Comp. VI. fol. 184.

6) Střežilo denně město 5 mužů a stejný počet byl na každém z obou předměstí. (Červenka I. c. 230.)

7) Comp. VI. 212, 222, 229.

8) Pardubské potahy dojížděly v tom roce do Budějovic, z Poděbrad do Chrudimě a do Německého Brodu; z Čáslavě do Kr. Hradce, z N. Brodu do Znojma, z V. Mýta do Mohelnice a do Litovle. (Comp. VI.)

9) V červnu uložena jest Chrudimskému kraji dávka 10.000 měr ovsu a 2200 měr ječmene; Pardubice vydávaly také vejce a maslo. Na r. 1810 odevzdali pardubští poplatníci 130 měr 4 věrtele žita a 189 měr ovsu v 7 lhůtách; z obecních pozemků odvedlo se 36 měr žita a 30 měr ovsu.

10) Comp. VI.

11) Tamtéž.

12) Od října 1812 stavěla se u vsi Kočí část silnice 217 sáhů na útraty města Pardubic. (Comp. VI. 250.)

Vážnější následky válečných let pocítili obyvatelé Pardubského panství po stránce finanční. Nesmírné výdaje snažil se stát kryti zvyšováním daní, zhoršováním mince a vydáváním bankocetlí. Roku 1809 a 1810 vyzýváno bylo občanstvo k podpoře státu odvodem starého stříbra, stříbrných šněrovaček a různých cenných součástí ve prospěch státního pokladu. Z kostelů vydávaly se kalichy i monstrance. Dovolovalo se však farním osadám vyplatiti bohoslužebné nádoby buď penězi stříbrnými, neb přiměřeným počtem bankocetlí.¹⁾ Při tom čítalo se v roce 1810 100 zl. v bankocetlích již jen za 25 zl. stříbra, v únoru roku 1811 za 11²/₃ zl. Posléze rozhodl se stát pro nedostatek stříbra na vyplácení bankocetlí prohlásiti státní bankrot.²⁾ Po delší nejistotě a stále zmáhajících se soukromých rozpravách o osudu bankocetlí oznámen byl dne 15. března v stejnou hodinu ranní císařský patent, jímž cena všech vídeňských bankocetlí i měděných peněz snižovala se na pětinu dosavadní hodnoty. Nastala netušená drahota stupňováním ceny zboží dle poměru, jakým znehodnotily se peníze. Trpěli zvláště věřitelé a lidé odkázaní na stálý plat. Lépe měli se sedláci jako výrobci plodin, obchodníci a řemeslníci. Trh pardubský skoro umlkl.³⁾ Stát pokusil se o částečnou peněžní rovnováhu vydáváním šajnu. Dne 15. července oznamoval nový patent, že se ruší bankocetle od 500 zl. a nahrazují se „Einlöbungšeyny“; dne 15. srpna vyměňovány jsou 100zlatové bankocetle 20zlatovými Einlöbungšeyny. Dne 15. září vyšly „Einlöbungšeyny“ po 10 a 5 zlatých na místě zrušených 50 a 25zlatových bankocetlí; 24. listopadu rušily se bankocetle 10zlatové, 20. prosince pětizlatové. Dvou a jednozlatové vytrvaly až do 31. října 1812.⁴⁾ Veliký zmatek působily peníze měděné, delší čas od lidu schovávané. Již od roku 1810 vzrůstala nouze o drobné, že nakonec vymizel krejcar z oběhu. Teprve když 1. února 1812 vystoupil krejcar na cenu předešlou, objevilo se zase takové množství mince měděné, že lidé spěchovali se jí přijímati. Převrat finanční posloužil lidu selskému, neboť od roku 1811 platili sedláci své činy vrchnostem v šajnech; platili o 60% méně. V téměř poměru klesly i platy, odváděné náhradou za robotu po prohlášení „abolice“.⁵⁾

Mnoho ztrácel venkov nepříznivým počasím. V roce 1810 bylo velmi suché léto, pokazivši zvláště sklizeň sena. Stejně suchem vy-

¹⁾ Za stříbro, r. 1809 od kostelů vyžádané, vydával stát „Interimsschein“. Roku 1870 obdržely kostely na místě „Interimsscheinu“ od c. k. dvorní komory třípercentní obligace. Na patronátu pardubském vydalo se r. 1809 stříbro z děkanského kostela v Pardubicích za 560 zl. víd. m., v Bohdanči za 250 zl., v Mikulovicích za 100 zl., v Přelouči za 350 zl., v Sezemicích za 140 zl., v Týnci Labském za 145 zl., ve Vosicích za 130 zl. a ve Ždanicích za 65 zl. (Důchod patronátní v Pardubicích. Viz také Rkps křičenský.)

²⁾ Pekař l. c. 138 násl.

³⁾ Červenka l. c. 230, Pekař l. c. 139.

⁴⁾ Červenka l. c.

⁵⁾ Šajny nevyrovnaly se hodnotě peněz stříbrných. Roku 1819 platilo se za 100 zl. stříbra 260 zl. šajnu (víd. m.) a poměr ten vytrval 30 let. (Pekař, l. c. 139.) Daně z pozemků změnily se od r. 1831 rozdělením dle bonity a dle výměry nového katastru, jehož plodem byly moderní mapy katastrální. (V Pardubicích r. 1840.)

nikal rok 1811, takže působil i neúrodu obilí. Sklizeň končila se tehdy již v červenci o sv. Maří Magdaleně. Proto plodiny velmi podražily.¹⁾ Značná drahota trvala až do žní roku 1812 a byla namnoze všestrannější než v roce 1805, ježto vedle obilí nedostávalo se také píce, předešlého roku suchem pokažené. Teprve po žních (1812) snížily se ceny plodin průměrem o polovici.²⁾ Že v těch časech byl oprávněn nárek pardubských učitelů na ohroženou školní návštěvu lze snadno uvěřiti.³⁾

Obecně přibýlo svízele na konci války — před rozhodnou bitvou roku 1813 — zvyšováním požadavkem transportů, obilních dodávek a hotových chlebovin, vojenských košil, šatu a bot. Z Pardubic odcházely skupiny tesařů, zedníků a nádeníků na vojenské práce ku Praze. Pardubští pekaři pomáhali v místní pekárně a sousedé podél svých pozemků za „Kostelíčkem“ opravovali cestu pro průchod ruských sborů válečných.⁴⁾ O svátku Narození Panny Marie (8. září) poučoval děkan Kautský osadníky v kostele obšírným výkladem o příštím zápase s Francouzi a zároveň po tři dny konala se za vítězství ráno i odpoledne zvláštní pobožnost. K ní pojel se slavný průvod z farního chrámu do Mariánského kostelíka na Bílém předměstí. V panské kanceláři zvýšila se činnost v podzimních měsících sháněním neobvyklého počtu vozidel k službě válečné. V září a říjnu vyjelo z panství skoro 6000 potahů. Projíždějící západním a severním krajem Čech na německé a francouzské území, způsobily doma právě v čas říjnových lovů rybních velmi citelný nedostatek v dopravě ryb.⁵⁾

Když přišla zpráva o Napoleonově porážce na pláni u Lipska,⁶⁾ chystala se v Pardubicích hlučná slavnost. V sobotu večer, dne 16. listopadu, zaplálo město bohatým osvětlením a páleny jsou rány z děl. Druhý den vykládal děkan Kautský v kostelní promluvě o významu Napoleonova pádu a po slavnostní mši zpívalo se „Te Deum“.⁷⁾ S velikým zájmem sledovali potom zdejší občané sbor 1702 Francouzů, kteří byvše zajati v Drážďanech, přišli na Štědrý večer do Pardubic a okolí. Na Boží hod vánoční odcházeli dále k ruským hranicím.⁸⁾ Někteří nemocní Francouzové zůstali však a léčili se

¹⁾ Rkps křičenský. Strych pšenice stál až 20 zl. šajnu, ječmene 16, prosa 20, ovesa 10, hrachu 24, viky 18 zl.; cent (malý) sena 5 zl., mandel slámy 5 zl. šajnu. R. 1812 (z jara) kupoval se strych pšenice za 18—20 zl., žita za 17—18, ječmene za 14, ovesa za 11, prosa za 18, viky za 26 zl.

²⁾ Tamtéž. V červnu r. 1812 platil se strych pšenice za 16 zl., máz piva za 6 kr. — V pozdním létě 1813 vznikla nová povodeň z prudkého deště (20.—31. srpna); neblahé její následky stihly jen úrodu pozdější. (Lib. m. Rosic. l. c.)

³⁾ Comp. VI.

⁴⁾ Rkps C c 138 v m. mus. Comp. VI. r. 1813.

⁵⁾ Výtah z pam. kn. zám. l. c.

⁶⁾ Dne 16., 17. a 18. října.

⁷⁾ Diarium pardub. děkanství od r. 1810—1825.

⁸⁾ Rkps B 41 (v arch. mus. pardub. 32) klade tento příchod do r. 1815, tuším, mylně.

v pardubské nemocnici z „disenterie, pečetě a nervové nemoci ošklivé“, jež v četných případech končily smrtí.¹⁾

V roce 1814 střídaly se slavnosti nové. Dne 17. dubna na Bílou neděli zpívalo se v Pardubicích „Te Deum“ „za šťastné dobytí Paříže“, 1. května právě o „Kosteličkově“ pouti oslavoval se návrat papeže do Říma a v neděli dne 17. července konaly se děkovné Bohoslužby za smluvený v Paříži mír.

Po zavezení císaře Napoleona na ostrov Elbu (11. IV. 1814) a po sjednání prvního pařížského míru (30. května) chystali se vítězní zástupové spojených vojsk od Paříže k domovu. Avšak po návratu Napoleonově z Elby (1. března 1815) obrátily se proudy spojenců zase proti Francii. Pardubským panstvím ubírali se tehdy v značném počtu do Francie Rusové. V sobotu dne 20. května přijela do našeho města první kolona, čítající 5850 mužů a 6133 koní. Odpočinuli tu i následující den nedělní. Od 23. května prošlo Pardubicemi dalších šest kolon.²⁾ Valný počet Rusů odcházel k Chrudimí. V Pardubicích bydlel vždy štáb, vojsko rozešlo se dle dislokace krajského úřadu v městě a okolí. Zde byla pro ně připravována i výživa.³⁾ Právě v čas příchodu vojáků ruských začínaly v neděli dne 7. května opět nové pobožnosti kostelní, oznamující počátek války s Muratem, králem Neapolským a společníkem Napoleonovým v obnoveném náporu proti sdruženým nepřítelům.

Zápas s rodem Bonapartovým skončil se tentokrát rychle a po porážce Napoleonově u Waterloo (18. června) podnikly ruské voje konečnou cestu k domovu. Předem přijel 21. října do Pardubic sám císař Alexander, cestuje z Chrudimě do Hradce Králové. Potom prošlo městem od 26. října s menším neb větším odpočinkem 11 kolon s 24 generály, 79 členy štábu a 1086 důstojníky; čítaly 48.079 mužů, 13.039 koňů jízdy a dělostřelectva i 2250 koňů s nákladem. Vůdcem byl hrabě Langero. — Občané chválili klidné chování vojska. Potřeby vydávaly se za náhradu.⁴⁾

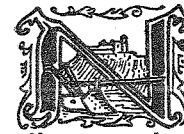
¹⁾ Sterberegister od r. 1781. — Diarium, l. c. Pohřbeno jest zde 16 Francouzů; mezi nimi kapitán J. Diserèd od 64. pěš. pl. a adjutant Havette od 8. lin. pěš. pl.

²⁾ První skupina měla 6704 muže, 387 koní; druhá 7735 m., 1029 k.; třetí 7088 m., 787 k.; čtvrtá 5368 m., 893 k.; pátá 5848 m., 6133 k.; šestá 2635 m., 599 k. (B 41 str. 32.)

³⁾ Počítalo se na muže půl libry masa, čtvrt žejdlíku kořalky, půl ž. ječné krupice, půl bochníku chleba. Seno a oves vydávaly se z císařského skladiště.

⁴⁾ Červenka l. c. str. 233 dle krajského cirkul. z 28. září 1815. Rkps B 41 l. c. v arch. měst. pardub. Kablík l. c. 456.

ZIVOT V MĚSTĚ A NA PANSTVÍ PO VÍDEŇSKÉM KONGRESU.

Novou úpravu evropských států provedl kongres vídeňský bez splnění požadavků jednotlivých národů. Vůdčí státníci v čele s rakouským Metternichem skoro veskrze byli naplněni přesvědčením, že v době „chorobného rozzechvění“ jest třeba především čelit myšlenkám demokratickým, rozšířeným francouzskou revolucí. Proto chtěli všemožně zvýšiti autoritu moci státní i církevní a zachovati stavovské rozdíly společenské. Ve správě státní jevila se nehotovost, otázka poddanská se nedořešila. Přísný dozor policejní stluml ducha vzdělané vrstvy, zostřená censura práci vědeckou.¹⁾ Jen na poli finančním pečlivou spořivostí zažehnávaly se stíny nedávného úpadku. K tomu vedle národní banky, r. 1816 založené, přispívaly neobyčejně vzrůstající daně. Město Pardubice platilo na př. l. 1818 na běžné dani 15.872 zl. 55 kr. víd. m., poplatek na stavbu silnice od Hradce k Chlumci 2869 zl. 15 kr., přírůstek na magistrátní zřízení 1309 zl., daně třídní 321 zl. 45 kr. — celkem 20.373 zl. 2½ kr. šajnů. Téhož roku sebralo se v městě osobní daně 368 zl. stříbra i daně výdělkové 988 zl. 45 kr.²⁾

V čas poválečné tísně mimořádně oživilo naše město návštěvou císařských manželů r. 1820. Na své cestě ku Praze vyjel císař František s choťí Karolínou Augustou a dcerou Klementinou z Brna dne 8. května o 6. hodině ranní a v 7 hodin večer téhož dne přijeli přes Vysoké Mýto a Chrudim do Pardubic.³⁾ Císař, usadiv se na

¹⁾ Jar. Bidlo a Jos. Šusta: Dějiny Nového věku od r. 1648 str. 109 násl., 120.

²⁾ Červenka l. c. 234.

³⁾ Nywelt l. c. 57., Dvořák R., Dějiny Moravy, 1104. Na cestě, r. 1833 konané z Hradce Králové do Brna, projížděl císař František jen východní stranou panství. Byl uvítán slavobranou v Býšti a v Holicích. Tuto cestu volil také Ferdinand V., jedá dne 22. srpna 1836 ke korunovaci do Prahy. Pod slavobranou u Ostřetína, zdobenou nápisem „Schon seid Ihr gekrönt in den Herzen Aller“, přijal hlášení pardubských úřadů, vedených komor. r. Petrem Fischerem a vrchním (správcem) ryt. z Clannerů. Školáci dašičtí věnovali králi věnec a kytici z krásných jirín. V Holicích, vkusně okrášlených, sestoupil král. dvůr v bytě děkana Štěpánka, jsa pohostěn a pozdraven občanstvem z tamního okolí. Potom ubíral se ke Hradci. Dne 25. srpna vyjel Ferdinand se svým průvodem do kladubského hřebčince položit základu k nové budově. Hostiny účasten byl vedle kraj. hejtmana také chrudimský děkan Ziegler, vůdce deputace kněžstva. Hudbu k slavnosti opatřil pardubský hudební sbor husarské posádky a chrudimských ostrostřelců. O 6. hodině večerní vrátili se královští hosté do Hradce. Při národní slavnosti „české svatby“, u pražské invalidovny dne 14. září na oslavu korunovace Českými stavy v přítomnosti královského dvora pořádané, zastupovali selský lid z Pardubicka rychtáři: Václav Beránek z Jesenčan, Frant. Roček ze Zmíného, Jan Půhoný z Chvojna, Jan Habětínek z D. Rovně, Frant. Semonský z Pardubic a Ant. Charvát ze Zdanic. Dne 15. a 17. září meškali na Pardubském zámku arciknížata František Karel a Jan (bratr a strýc Ferdinandův). Dne 26. října 1841 prohlédl si Pardubice arcivévoda Štěpán, baviv se předtím lovem v Čeperce. (Nywelt l. c., „Gedenkbuch“ v radnici. K. Adánek, Z pamětí korunování českých králů.)

zdejší zámku, udílel audience místní posádce, duchovenstvu, panským úředníkům a pardubskému magistrátu. K císařovu dotazu o osudech zrušeného kláštera odpověděl děkan, že budova sloužití má hlavní škole; císař slíbil k tomu podpory. Po čtyřech nedělích došlo magistrátu císařské rozhodnutí, že má vrchnost ve spolku se školním fondem koupiti nejen klášter, nýbrž i základy staré gymnasiální budovy a upravit hlavní školu.¹⁾ Dne 9. května podnikl císař s rodinou výlet na Horu Kunětickou.²⁾ Smutný zjev zříceného hradu pohnul panovníka k úvaze o záchranu tohoto památníku. Po pětiletém jednání skutečná oprava dočasně se odložila.³⁾

Vřejší byla starost o sličný vnějšek obydlí jak na pardubském venkově tak zvláště v městech. Pardubčané nakládali mnohý groš na výzdobu svých domovních fasád, užívajíce k tomu stále ještě umělé ruky stárnoucího mistra J. Teplého, jenž na úsvitě nového věku, opustiv zrudlý barok, zkrášlil tvářnost patricijských domů slohem empírovým.⁴⁾ Ladné štíty zděnné upravovaly se také již na selských statcích. Oživené vědomí náboženské ukládalo značný peníz na obnovu zrušeného kostela klášterního, „Kostelíčka“ na Vystřkově a kapli v obvodu města.

Vzdělání školské sálalo do občanstva, na panství žijícího, při roce 1840 již z 56 škol. Nevyratila se sice ještě ani tehdy nechuť k pečlivé návštěvě učení zvláště mezi lidem chudým; největší část měšťanstva a venkovanů byla však již vyškolená do té míry, že ngramotnost na Pardubsku byla řídkou výjimkou.⁵⁾

Píli podnikavých sousedů založeny jsou na západě města lázně „U sv. Trojice“ (r. 1797) a o několik let později „Červená lázeň“ (Prater) na louce Radvanovského při východním břehu Chrudimky mezi ústím řeky a dřevěným mostem „mýtským“.

Sadovnictví pardubskému dal základ při r. 1819 plukovník Saiman z kyrysnického pluku Summariva. Postarav se o spojení prostranného městiště za klášterem s „Kostelíčkem“ vybudováním stezky k „Vystřkovu“ od lávky chrudimské, osadil novou cestu stromořadím a připravil občanstvu procházku zvláště oblíbenou. Občanské sdružení doplnilo r. 1823 práci Saimanovu, proměnilši „Malé Olšinky“ z milo-

¹⁾ Rkps E 8. v arch. m. mus. Přestavbou potom předsevzatou získala obec 6 učebeň a 9 bytů pro ředitele, 6 učitelů a industriální učitelku nákladem 11.300 zl. v. m.

²⁾ Dne 21. července navštívil Kunětickou Horu korunní princ Ferdinand se dvěma průvodci. Na paměť císařovy návštěvy usazena jest deska v hradní kapli.

³⁾ Později přikročilo se aspoň k vystužení zdiva, nad rytířským sálem hradu položen jest šindelový kryt a k hradní hlásce přistavěly se dřevěné schody. Štěpnice na K. H. sázela se r. 1800—10 a zase 1834—41.

⁴⁾ V Přelouči přestavovali občané kostel, radnici, faru a značný počet domů po velikém ohni r. 1809. V Sezemicích stavělo se pilně po požáru, který od 17.—20. října 1832 spálil 51 dům a více než 150 jiných stavení. Bohdaneč zřítala starý ráz 12. IV. r. 1772, kdy oheň spálil kostelní věž, faru, pivovar a 76 měšťských sídel. (Registra panská bez sig.; Kopecký, Sezemice; Körbrovo Král. Č. s. 113.)

⁵⁾ Výtah z pam. kn. zám. l. c.

darů v obšírný sad. Také topolové aleje od Zelené brány ke kostelu svatojanskému a podél kaple sv. Marka až k sv. Trojici jsou dílem téhož sboru. Podobného původu jsou mohutná stromořadí topolů při cestě třebosické.¹⁾ Vrchnost vyzdobila zámecký val révou a štěpím.

K okrasným snahám a k ladnější úpravě města i venkova valně sváděla bohatá osnova nových silnic. Před r. 1818 nebylo na panství úpravných cest. Pobídkou gubernia a krajské vlády spojila se vrchnost, města a venkovští poddaní, dílem dobrovolně, dílem donucením, k rozsáhlé stavbě silniční. Nejprve budován byl úsek silnice Hradecko-Chlumecké při vsi Roudnici a Lhotě pod Libčany.²⁾ Pro nedostatek technických úředníků a malý zájem dělnictva, jež pracující zdarma, muselo docházeti z vesnic 3 až 6 hodin vzdálených, pustila se stavba později v nájem.³⁾ Úprava silnice skončila se ještě roku 1818 právě, když také na jižní straně dokonávala se silniční trať na chrudimských pozemcích z Chrudimě k Pardubicům. Zdejší panství prodloužilo ji v letech 1819—1823 po své oblasti přes naše město a Opatovice až na krajskou hranici u Hradce Králové. Skoro současně (1820—1823) přestavěla se důležitá, avšak těžce sjízdná silnice, vinoucí se na východní straně Pardubska od Vídně Vysokým Mýtem k Osřetínu, Holicům a k Hradci Králové. Její zrychlenou úpravu a částečné krytí nákladu penízem státním způsobil císař František, jsa poučen o její neschůdnosti a chudobě sousedícího s ní obyvatelstva na své cestě do Čech r. 1820 ústní zprávou chrudimského hejtmána A. Jahna.⁴⁾

Od roku 1828 začal na Pardubsku nový stavební ruch zvláště vlivem Karla hr. Chořka z Chořkova a na Vojníně, tehdy nejvyššího purkrabí Českého království. Dle přání téhož měla se stavěti nejprve důkladná silnice z Hradce Králové přes Bohdaneč a Přelouč do Kutné Hory. Proto sešla se již roku 1828 komise zástupců všech tří krajů i starostové sousedních obcí v Nových Dvorech a v Přelouči. Jednání se však nezdařilo. Teprve rázností správy Pardubského panství a ochotou svobodných měst Pardubic a Přelouče vytvořen byl roku 1829 bohatý rozvoj stavby sítě silniční, již bylo provéstí ve dvanácti letech. Byla vyjednána a provedena (již v 10 letech) stavba výše jmenované silnice z Hradce Králové přes Bohdaneč a Přelouč do Kutné Hory (1836), z Pardubic do Přelouče (1839), z Pardubic přes Sezemice do Holic (1839), z Dašic na Chvojno (1839), z Pardubic přes Bohdaneč do Chlumce (1839) a z Labského Týnce na Chlumec (1839). Hustá silniční síť, po valné části panství rozestřená, skýtala všem poddaným možnost bezprostřední účasti na práci i na

¹⁾ Knihy Brunaté nové k vejchozům l. c. 86 násl. v arch. m. mus. sig. G 101^a. Některé zbytky těchto alejí zachránily se na vojenském cvičišti při staré cestě.

²⁾ V délce 2953 běžných sáhů. (Výtah z pam. kn. zám. l. c.)

³⁾ Platilo se za běžný sáh 28 zl. vid. měny i se záložními hromadami šterku.

⁴⁾ V této prvé stavební periodě (1818—1823) zdělalo se celkem 20.755 běžných sáhů důkladných silnic s množstvím hrází, mostů, stok a jiného zděného díla.

výhodách. Proto správa panství, opírajíc se o § 17 systemálního patentu z roku 1780, kterým poddaní i po zrušení robot přidržovali se k stavbě a udržování cest, potlačila namnoze vyskytující se námitky, odpor a neposlušnost a vykonala předsevzaté dílo v letech 1830—1839.¹⁾ Nejvýznamnější a nejnákladnější silnice Hradecko-Přeloučsko-Kutnohorská vyzdobena byla současně dvojitým stromořadím dubů. Závěrem tohoto druhého pracovního období byla oprava ulice Labské (r. 1841) a stavba cesty od Pardubského zámku k labskému mostu (r. 1842). Celkové výlohy na vybudování vyčtených silnic odhadovaly se na 250.609 zl. 35 kr. mince konvenční.²⁾ Ze třetího období stavebního, jež se připravovalo k roku 1844, nejdůležitější byla stavba silnice z Pardubic přes Dašice do Vysokého Mýta (1846).³⁾

Hmotný blahobyt rozvíjel se utěšeně na vesnicích Pardubského panství květem stále pestřejším. Raabův systém pilnou kolonizací zhodnotil kraj a osamostatnil sedláka; zlepšené zásady hospodářství na zbylém panském statku ukazovaly i drobným zemědělcům cestu ke zvýšení těžby na soukromé roli.⁴⁾ Theoretické pokyny proudily z pražské „Vlastenecké hospodářské společnosti“,⁵⁾ praktické zpracování půdy, přizpůsobené místo „trojstranného“ „sřídavému hospodářství“, usnadnilo ruchadlo, upravené roku 1827 rybitevským kovářem Václavem Veverkou dle návodu rybitevského sedláka, Františka Veverky, bratrance Václavova.⁶⁾ S pýchou ukazoval osvěcený direktor panský ryt. Jan Clanner roku 1837 shromážděným rychtářům,⁷⁾ „kterak od 50 let (1781—1831) pozemky na panství dvoj- a trojnásobně se zcenily a na místě bývalých 36 tisíc již 58 tisíc duší živi; kterak zmohutněla kasa sirotčí, kasa chudých i „kasa ohnivá“. Lesy pravidelně se štípí, zahrady se zakládají, lada a propastné cesty mizí a na místě jejich na všechny strany silnice pro pohodlí a bezpečí lidí i dobytku co nějaký zázračný výtvor oku lidskému se ukazují“. „Dřevění domové napomáháním blahotvorných — jen Bohužel — ještě tu a tam zneuznaných pojišťujících ústavů (dominikálních) pro pohořelé v kamenné se proměňují. Hlavní škola naše velikým nákladem vrch-

¹⁾ Délka silniční trati 47.588 sáhů.

²⁾ Panství přispělo na potřebnou sumu pro celkovou stavbu 70.029 sáhů silnic hmotou a řemeslnou prací v ceně 71.277 zl. 20 kr., poddaní tažnou a ruční prací za 179.332 zl. 15 kr. (Výtah z pam. kn. zám. l. c.)

³⁾ Do rozvrhu náležela také silnice z Dašic do Hrochova Týnce, z Holic do Borohrádku, z Chvojna do Týniště, ze Sezemic do Třebechovic, z Písku do Roudnice, z Pardubic do Heřmanova Městce, z Přelouče do Čáslavě a do Roudnice a z Labského Týnce k Novým Dvourům. Pilným podpůrcem silničních staveb byl pardubský direktor Jan ryt. z Clannerů. Proto vyznamenán byl r. 1837 zlatou medailí s řetězem; rychtáři ze Svítkova a Vyšehnějovic, jakožto stavební instruktoři, medailí stříbrnou. (Výtah z pam. kn. zám. l. c.; Nywelt l. c.; Rkps B 41 str. 11 násl.)

⁴⁾ Srov. str. 13, 14.

⁵⁾ Založena r. (1769) 1788.

⁶⁾ Orig. ruchadla jest v m. museu pardub. (Fr. V. Sova, Vynálezci ruchadla. V Pardubicích r. 1883.)

⁷⁾ V den své oslavy r. 1837. Nywelt l. c. 66.

nosti a znamenitou prací občanskou se drží, Chrám Páně v náležitém stavu jest, náboženství, umění, dobré mravy se rozšiřují a spřádání lidu vyššího stupně došla“. „Někdejší plátěný oděv i u nejprostšího lidu v soukenný se změnil a bosé nohy obuvi jsou opařeny.“¹⁾

Do společenského života v městě, germanisaci již valně propadlého, přinášela větší pružnosti jízdní posádka. Útulným střediskem pro denní osvěžení byla Peikertova „kavárská a billardní místnost u Zlatého beránka“ v rynku čp. 79. Hlučnější zábavě i cizineckému ruchu hověl hotel „U Zlatého lva“. Jeho podnikavý majitel, Josef Doskočil, přizpůsobil jej r. 1842 při počátcích pardubského parforsu novějším vkusu nákladnou přestavbou bývalé zájezdni a sousedské hospody „Na Bále“. Nový hostinec překonával potom ladnou úpravou po několik let ostatní starodávné místní šenkovně: „Na Veselce“, „V Bubenčí“, „Na Kopečku“, „U Vostřebalů“, „U Orla“, „U Bílého koníčka“, „U Zlatého anděla“, „Hodonín“, „U Bílého lva“, „Prater“ a jiné drobnější.

Těžké chvíle doby napoleonské i poválečné zpřijemňovalo si občanstvo někdy i zábavou divadelní. Opařovali ji nejen kočovní herci, nýbrž také místní intelligence a studenti. Roku 1811 proměnil se dočasně v divadelní scénu i zrušený kostel Minoritů.

Hudebně bavila občanstvo místní posádková kapela.

Zvláštní svéráz Pardubicům vtiskla od roku 1841 „parforsní společnost“, ustavená z nejvýznačnějších členů šlechty vlivem knížete Fr. z Lichtensteinu, plukovníka zdejšího husarského pluku č. 9. Podzimní štvance na jeleny a zajíce i koňské dostihy, časem nepřimo s nimi spojené, uvedly město Pardubice ve známost světovou a zaručovaly valný hmotný zisk zdejším živostem až do počátku války světové.²⁾

Vzácný zjev ukazoval se v duševní dílně pardubského života. Pod těžkým krytem germanisace doutnala láska k České minulosti v mnohých, kteří z úřední nutnosti bezděčně pomáhali zněmčovati jednání magistrátní i ostatní pardubskou veřejnost. František Červenka, nezkušený magistrátní rada, vychován jsa z mladších let ještě duchem českým, psal Pardubčanům své obšírné kroniky, nešetřil pilností a úmorné práce v registratuře magistrátní. Mladší jeho vrstevník, František Káblík, užil svého styku s obcí jako tajemník magistrátní k téměř cíli. Podléhaje však od dětského věku prostředí zněmčilému, dal svým „Pamětem“ roucho německé. Zhavou láskou k rodné řeči zanítil se a „své žáky v skládání českém veršem i prosou horlivě cvičoval a k vyššímu životu vzbuzoval“ Václav František Divok,

¹⁾ Nywelt 67, l. c.

²⁾ Knihy Brunaté nové k vejchozům sig. G 101 str. 97.

³⁾ Od r. 1841 měla parforsní společnost své „Kasino“ na Willsonově tř. čp. 59. Byl to původně byl kn. Lichtensteinu, který přestavěl jej r. 1841 v čas svého sňatku s Julií hr. Potockou. (Pamět. kn. (stará) v reg. měst.; Nywelt l. c. 70. Pamět. kn. m. nová.)

pardubský rodák a německobrodský profesor. Z plodů jeho vlastenecké práce hlavním jest, tuším, Karla Havlíčka svědectví, „že Divokův dobročinný duch naň účinkoval tak, že dostal směr čtení (českému) a vzdělání sebe.“¹⁾

Živé ohnisko osvětlné tvořilo se od r. 1830 také v Bohdanči při osobě básníka Josefa Jaroslava Langera, tamního rodáka a městského důchodního.²⁾ Na mikulovické faře pěstil církevní historii vlastenecký kanovník Jos. Fr. Devoty.³⁾ Tehdy ke cti Pardubska působil již v Praze osický rodák Fr. Škroup, hudební klassik a skladatel naší hymny „Kde domov můj?“⁴⁾

Nescházelo ovšem té době ani stránek tísnivých. Obecné neštěstí přinesla cholera roku 1831—1832. Známá byla již od roku 1817 svou prudkostí v Asii, potom ukázala se i na Rusi a pak tlačila se dále k západu. V Pardubicích již v roce 1830 objevil se zápas s „černou nemocí“ — tehdy ojedinělý. V létě roku 1831 umírali lidé občasně neštovicemi i podezřelými průjmy a dne 4. prosince vypukla cholera.⁵⁾ Prvou oběť vybrala si v domě č. 67 na Lažankách a potom rozvíjela se prudce po domech okolních, zvláště na Vrtálně a u Židova, ničíc někdy i celé rodiny. Dne 13. prosince zničila na předměstí Bílém najednou 6 osob. Na předměstí Zeleném začali umíratí lidé cholerou 18. prosince.⁶⁾ V městě usadil se mor teprv o Vánocích. V den sv. Štěpána (26. XII.) zemřelo cholerou dítě v domě č. 81 v ulici Bartolomějské a hned druhý den v témž domě stihla smrt i jiné děcko. O třetím svátku vánočním napočítal se v Pardubicích největší počet nákazou zničených — celkem devět. V prvých měsících roku 1832 umíralo nejvíce lidí v městě a na předměstí Bílém. V květnu epidemie ustávala, v červenci nezemřel nákazou nikdo, v srpnu jeden. Náhlými a smrtelnými průjmy ztratilo však život po různu několik sousedů i v září ještě.⁷⁾ Lékaři a kněží sloužili sousedstvu v čas

¹⁾ Narodil se roku 1798 v Pardubicích. Byl želivským premonstrátem a od roku 1824—1841 gymnasiálním profesorem v Ném. Brodě. (L. Quis, Korrespondence K. Havlíčka, 732.; Spis k 150leté slavnosti gym. něm.-brod. z r. 1884.; Osvěta 1872, str. 331; Květy z r. 1841 č. 34.)

²⁾ Společenský a osvětlný duch kvetl v Bohdanči zvláště do roku 1835. Potom poklesl současně s prchající pružností básníkovou. Langer zemřel r. 1846 a pohřben jest na tamním hřbitově.

³⁾ Narozen r. 1778 v Hradci Kr. Od r. 1833 byl farářem po 20 let v Mikulovicích. Zemřel r. 1865 v Pardubicích. Sepsal: Popsání býv. řehole cister. Sedleckého kláštera (1824). Vyobrazení chrámu Svatobarborského v Hoře Kutné. Některé rukopisy hist. jsou v m. mus. Sepsal také české knihy modlitební.

⁴⁾ * v Osicích (Vosicích) r. 1801. Péčí děkana osického J. Kuchynky, stal se pražským vokalistou; po smrti děkanově studoval v Kr. Hradci a v Praze. R. 1828 byl kapelníkem stavovského divadla. R. 1825 složil prvou českou operu „Dráteník“, r. 1834 píseň „Kde domov můj?“ Zemřel r. 1862 v Rotterdamě.

⁵⁾ Mýlný jest názor v kronice Kablíkové a dle ní ve spisech novějších, jakoby Zelené předměstí bylo cholerou ušetřeno. Viz matriku mrtvých od r. 1817 na děkanství pardubském.

⁶⁾ Současně rozmohla se i na venkově. V Sezemicích zemřely v prosinci roku 1831 22 osoby.

⁷⁾ Matrika.

moru velmi pečlivě, majíce své stálé stanovisko služební v lékárně u Černého orla. Celkem nakazilo se v Pardubicích mezi 3613 usedlíky a třemi sty vojáky asi 500 lidí; úmrtí, cholerou zjevně zaviněných, bylo celkem 199.¹⁾

Od polovice listopadu r. 1833 trpělo Pardubsko při teplém a deštivém počasí velikou zátopou Labe. K ní přidružil se 8. prosince prudký západní víchr. Zmohutněv navečer dne 18. t. m., strhal hojně střech a pobořil i celá stavení. V panských lesích napočítalo se 24.000 vyvrácených kmenů. Mezitím přibývalo povodně až do 26. ledna 1834. Voda zamrzla teprv 6. února.²⁾

Tuže obtěžován byl lid zdejší i v okolí³⁾ strachem z opakujících se ohňů. Roku 1818 sežehl požár mlýn „Haldu“, 4. ledna 1820 zkazil čtyři stodoly při Valše a 2. května 1825 strávil Valchovní mlýn, hamr a dva domy před mlýnem i s třemi životy.⁴⁾ Po požárech, které zničily za ulicí Karlovou v únoru r. 1834 sedm stodol a 25. března 1835 další čtyři, děsili se zelenobranští sousedé paličským listem, nalezeným 26. března 1835. Hned potom vyrazily plameny ve stodole na „Veselce“ a stravovaly rychle všechny domy v pořadí od špitála peršteinského při kostele svatojanském až po Kopeček. Zároveň zničeno jest sedm domků v Karlově ulici. V severní řadě domů dnešní třídy Wilsonovy shořela skupina domů od Veselky až ke Hrádku a v nastávající zimě (3. ledna 1836) hořely opět tři domy na Lažankách. Roku 1836 lehl popelem dvůr „Hůrky“ za Židovem a o rok později vyhořela stavení bývalého dvoru panského.⁵⁾

Kromě požárů ničivě působil na starý ráz města i dvorský dekret z r. 1839, jímž odsuzovala se Bílá brána ke zkáze trvalé.⁶⁾ Radniční a kostelní věž shroutila se brzy potom vichřicí, jež snesla se nad městem 19. února 1840.⁷⁾

Zatím Pardubsku nastává jitrní soumrak novodobé renaissance. Zrychlené kříšení a všestranný vzrůst ruchu společenského i poměrů hmotných způsobila dráha železná. Stavba začala v září roku 1843 od Kolína. Druhá část upravovala se k Pardubicům od České Třebové nejprve v lese u Černé za Bory. V Pardubicích zvyšoval se stavební náklad přeložením křivolakého řečiště Chrudimky pod Vinicí

¹⁾ Napočítali jsme úmrtí v „Městě“ 62, na př. Zeleném 39, na př. Bílém 98. Ojedinělý skon cholerou vyskytl se r. 1836 na Bílém předměstí v č. 145. Celková úmrtnost byla r. 1830: 140, r. 1831: 232, r. 1832: 286. (Matrika. Srovnej také Rkps B 41 l. c.)

²⁾ Lib. memorab. Rosic. f. 27 na pardub. děkanství.

³⁾ O velikém ohni v Přelouči, Sezemicích a Bohdanči viz str. 190.

⁴⁾ Matrika mrtvých od r. 1817. Zápisky Cernšteiny u p. ř. Vambery. Kablík, l. c. 346.

⁵⁾ Pomoc pohořelým skýtalo již namnoze požární pojištění. Kablík l. c. 346-348. Rkps B 41 l. c. 26.

⁶⁾ Zbořena jest r. 1840.

⁷⁾ Gedenkbuch d. St. P. l. c.

do směru přímějšího. Teprve takto upravený proud sklenut byl kameným viaduktem dle plánu inženýra Kappa.¹⁾

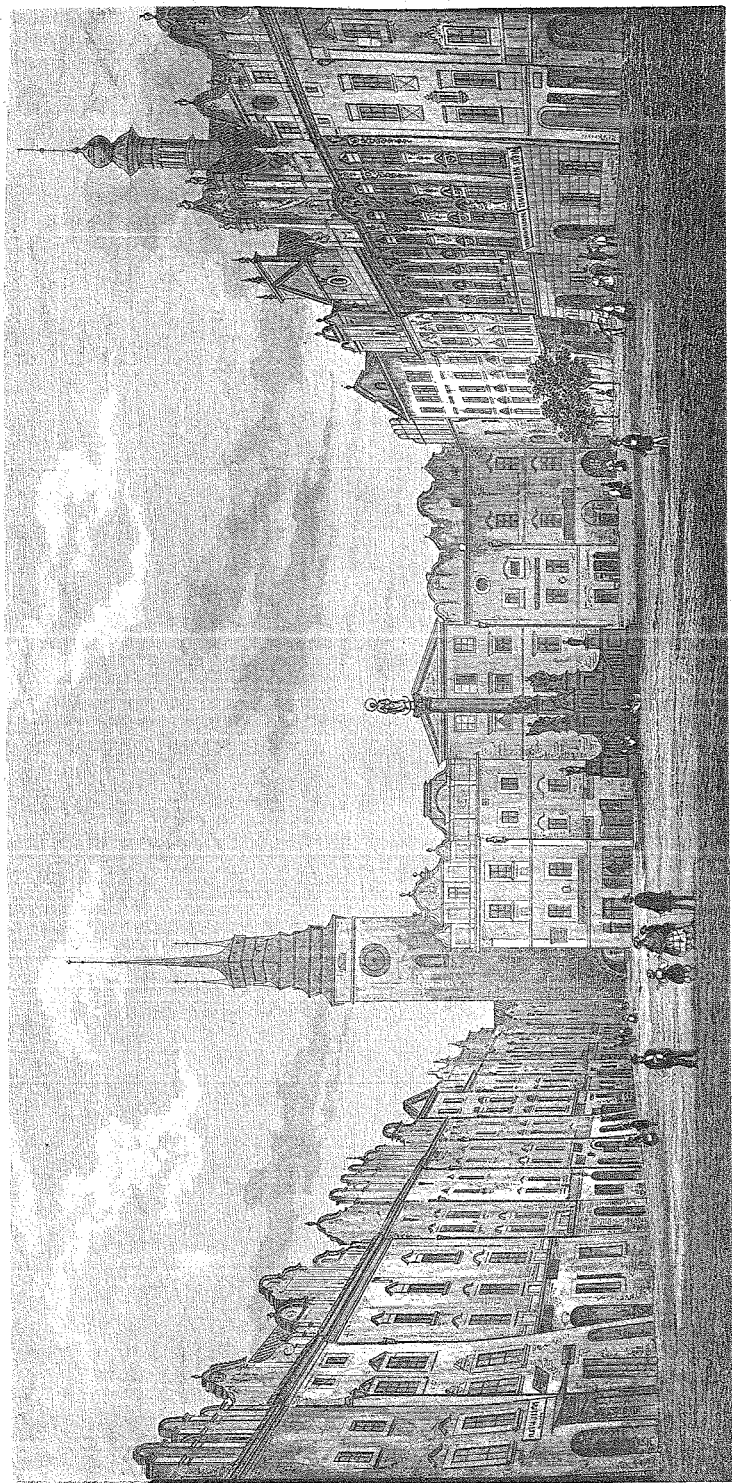
Tyto počátečné práce viděl také tehdejší následník trůnu, arcikníže František Josef, když na své cestě ze Saska vracel se na počátku října Prahou a Pardubicemi do Vídně. Na jaře roku 1845 splynuly obě pozemní části trati při zdejším nádraží, které pro město získal mimo jiné i zdejší občan a slovatný odborník, vrchní inženýr Jan Perner, rodem z Bračic, při stavbě dráhy zvláště účastný.²⁾ Počátek jízdy na nové dráze vítán byl v Pardubicích velmi slavně. Dne 20. srpna 1845 vyjel pestře vyzdobený vlak o 6. hodině ranní z Olomouce a o půl dvanácté hodině dopolední vjížděl do pečlivě okrášleného nádraží pardubského.³⁾ Z dále pozdravován byl od josefovských dělostřelců ranami čtyř děl, postavených na návrší u Pardubiček. Cestnou stráž konali ostrostřelci z Chrudimě a Králové Hradce i jízdní oddíl hulánského pluku pardubského „Coburg“ s hudbou plukovní. Hojně zúčastnili se místní cechovníci s korouhvemi a občané s červenobílými praporečky v rukou. Před nádražím zbudoval pardubský magistrát dvě pyramidy, listím kryté, s praporce zemských barev na vrchu; v bocích tvěl znak Českého království, města a monogram císařský. Vítání zúčastnil se plukovní štáb, úředníci kraje chrudimského i pardubského magistrátu a zdejší duchovenstvo. Shromáždili se v nádražním loubí, změněném v ladně upravený sál s červenobílými závěsy na žebřácích klenby. Z hostí, vlakem jedoucích, vynikal arcikníže František Karel, zástupce císařův a Josef, uherský palatín. S nimi přijel Pražský arcibiskup A. J. svob. pán Schrenk se stavovskou deputací a s nejvyšším zemským hofmistrem hr. Salmem.⁴⁾ Po uvítání magistrátem přistoupili hosté ke krátké snídani. Na počátku hostiny rozdávalo hostům děvčátko v bílých, červenými stuhami vykládaných šatečkách tištěné básně oslavné: německou od purkmistra Fr. Benešovského

¹⁾ Stavbu provedli za 65.000 zl. stavitelé Ant. Wendl a Vilém Langer. (Rkps B 41, str. 12 násl.) Žulový most jest 36 sáhů dlouhý, 4 a půl sáhu široký; rozpětí oblouků při hladině vodní jest 8 sáhů. V celkové sumě čítala se i změna řečiště Chrudimky. Trať stavěli bratři Kleinové.

²⁾ Pojistiv si slavnou památku i stavbou karlínského viaduktu a tunelu choceňského, zahynul nešťastně na místě tohoto posledního díla. Když dne 11. září 1845 pozoroval výjezd vlaku z tunelu z okna vozu, narazil na vedle stojící sloup a smrtelně raněn vypadl z vlaku. Zemřel druhého dne u svých rodičů v Pardubicích v náručí vlasteneckého lékaře a přítele J. Pichla. Město vědělo, co v Pernerovi ztrácí. Mezi jiným bylo to i založení průmyslové školy v Pardubicích. Byl to nejprřednější Pernerův úkol a potřebný fond k tomu měl již téměř pohromadě. Projevem vděku zesnulému příznivci byl obrovský zástup hostí pohřebních z města i dálného kraje. Rozmnožen byl zvláště přílivem hostí z Prahy, které přivezl zvláštní vlak. (Pichlova Č. Včela V., „Pernštýn“ z r. 1895 v arch. m. mus., Vrtátkův životopis Pernerův, Potěšilův Průvodce P. l. c. a j.)

³⁾ Jsou to dnešní nádražní kasárna proti hotelu „Libuši“.

⁴⁾ Tito zemští zástupci přivítali hosty olomúckého vlaku již na českých hranicích.

a českou od vlastenky Marie Čacké, choti Dra J. Pichla.¹⁾ Jednotlivé přípitky provázeny byly ranami z děl, jež zatím svezli dělostřelci od Pardubiček k nádraží. Po čtvrtodinném odpočinku vzdaloval se vlak ku Praze, provázen jsa salvou dělových ran a hlučným „Vivat“ obrovského shromáždění. Obecně začalo se užívatí dráhy teprv dne 1. září.²⁾ S dopravou železniční souvisel i rozvoj místní správy poštovní. Do roku 1845 stačila Pardubicům pouhá poštovní sběrna pro hlavní úřad v Chrudimi. Při silnici Hradecko-mýtské byl poštovní úřad v Holicích. Od zavedení průvozu dráhy zřídila se u zdejšího nádraží v rozlehlém dvoře (čp. 191) na začátku silnice chrudimské pošta pardubská pro službu v kraji.³⁾

Zdravé náměty k budoucímu rozvoji města, opírajíce se o dokonalou meziměstskou komunikaci, záhy projevovaly se obrazem čilého společenského probuzení a klíčícího blahobytu.⁴⁾ K starším patriotům městským přibyl nadšený a novějším duchem odchovaný Dr. Josef Bojislav Pichl, lékař, se svou osvícenou manželkou.⁵⁾ Krátce po své promoci (1843) usadil se Dr. Pichl v Pardubicích, získav zde místo městského fysika. Při svém životním povolání shledával přátele pro vlasteneckou práci. Byl jich tu již před ním hlouček patrný, ale scházelo jádro, z něhož by soustředěně snahy vlastenců účinně prozářily vrstvami méně uvědomělého obyvatelstva. Střediska tomuto ušlechtilému hnutí propůjčila záhy domácnost Pichlova. Dne 3. února

¹⁾ Originály básně německé, hlavně krále Ferdinanda oslavující, i básně české, opěvující zvláště význam parostroje, uloženy jsou v pardub. mus. Arcikníže František Karel vzkázal zvláštní dík pí. Čacké prostředkem krajského úřadu. Nového uznání získala později M. Čacká od arcikníže Františka Josefa a Maximiliána také za jinou báseň, na nádraží jim podanou.

²⁾ S počátku jezdily 2 vlaky obojím směrem. Ve dnech svátečních vypravovaly se zvláštní vlaky z Prahy do Pardubic. (Česká Včela V. I. c. 118. Rkps B 41 I. c. 12 násl., Městská kniha pamětní I. 424 v radnici.)

³⁾ Kablik I. c. 57. Fr. J. Kreybicha Charte v. Chrud. Kr. z r. 1833.

⁴⁾ Při počátečním provozu dráhy (1846) žil v Pardubicích 4101 obyvatel (v 118 domech městských 1316, na předměstí Bílém v 170 domech 1478, na předměstí Zeleném v 174 domech 1307. Kablik I. c. 82.)

⁵⁾ Josef Bojislav Pichl (* 23. srpna 1813 v Kosoří u Prahy) věnoval se po studiu na gymnasiu akademické medicíně návodem svého učitele prof. Svobody. Obrodné myšlenky pokusil se ukládati v „Pardubském Hlasateli svobody a lidu práva“. Roku 1849 redigoval v Praze „Svatováclavské poselství“ — list obsahu politického, pokrokově zbarveného. Po jeho brzkém zániku vydával Dr. Pichl městský věstník „Obecní list“ a posléze „Včelu“; tato zašla záhy z rozkazu místodržitelství.

Ztrávil při magistrátu úřad translátora, stal se r. 1854 hutním lékařem na Kladně a r. 1861 v Nýřanech, významenáváje se i tam organizací hnutí národního. Avšak ještě téhož roku vrátil se do Prahy, získav místo inspektora chudobince u sv. Bartoloměje. V obnovené „Včele“ psal potom „Vzpomínky starého vlastence“. Jeho národní snahy zhodnoceny jsou čistým, pevným, skromným, nezištným charakterem a hlubokým vzděláním. — Vedlejší cenu mají jeho sborníky a překlady i dramatická práce „Domácí spiknutí“. — Zemřel v Praze 12. března 1888. Františka Bohunka Pichlová (* 1811 v Praze, † 1882) byla vzdělána v družině K. Amerlinga. Kromě vlastenecké práce v Pardubicích získala si zásluhu vydáním písní r. 1877 s pseudonymem Marie Čacké a fikcí, že je psala prostá žena z okolí Kunětické Hory. Některé písně ze sbírky této znárodněly. (Almanach Českých lékařů z roku 1913, Ottáv Sl. N. a j.)

1845 slavil Pichl v Praze sňatek s Faninkou Svobodovou. J. Jungmann byl svědkem, Fr. Rieger družbou. Ježto nebylo ještě železničního spojení, odvážel si Dr. Pichl mladou choť do Pardubic do stávníkem přes Poděbrady a Chlumeck nad Cidlinou. Na památný vstup svůj do tehdejší společnosti pardubské vzpomínali manželé Pichlovi trvale a Dr. Pichl po letech vypravuje o něm velmi barvitě: „V Chlumci čekala nás deputace a ve zvláštním voze v průvodu asi 10 povozů dopravila nás do Pardubic. Pověstné svou výtečností koně pardubské uháněli pak s námi dále k domovu tak rychle, že tak brzkého dojetí ani jsem se nenadál. Když jsme před svým obydlím zastavili — v domě Machkově¹⁾ — spatřil jsem všechna okna osvětlená, z čehož jsem nové překvapení znamenal. V kročivše do pokoje, kde nás opět jiní přátelé očekávali a uvítali, nalezli jsme jej řádně vytopený a spatřili dlouhý, jídlý a nápoji pokrytý stůl k přátelské, společenské hostině. Mladá choť moje stála se nám hned po svém příchodu do Pardubic věrnou a vydatnou pomocnicí při vlastenecké snaze naší. Jsouc jednou a to přednější z kruhu oněch horlivých dívek pražských, které k probuzení a rozšíření vlasteneckého smýšlení tam byly tak znamenitě přispěly, dovedla si v novém bydlíšti svém najítí záhy cestu k vlasteneckému působení. Stála se v krátkém čase středem společnosti pardubských dam, jež nejenom svou ušlechtilou povahou, ale i neobyčejnou vzdělaností na se upoutala. Dcery předních rodin měšťských, mezi nimiž byly mnohé krasavice, scházely se u ní vlastně k lekcím francouzským, ale ona jich používala zároveň k vštěpování vlasteneckého ducha. Z mnohé vojenské koketky, která před nedávem ještě v veřejnosti českého jazyka se štítla, stála se horlivá jeho zastavatelka; opovrhovat jím přestala každá.“²⁾

K praktické výchově národní dobře užívali manželé Pichlovi také příležitostných slavností. Tyto na počátku jsouce namnoze utrakvistické, zesilovaly poněkud převahu uměleckým plodům umění českého. Péčí Dra Pichla viděly Pardubice roku 1845 prvý český divadelní kus — Štěpánkovy „Berounské koláče“. Hrala je kočující společnost Suvarova vedle německého kusu na paměť desátého výročí vlády císaře Ferdinanda. Český proslov úvodní napsal a přednesl Dr. Pichl, jenž užil loyálního námětu k národnímu povzbuzení přítomných. Tím způsobem pokoušel se odvrátiti od svého vlasteneckého působení slídívou pozornost krajského hejtmána, jenž všemožně pokoušel se zničití Pichlovu práci občasnými výslechy. Ostatní pokusy o vzdělávání lidu českým divadlem mařila buď neschopnost neb neochota německých společností divadelních, zvláště místním důstojnictvem podporovaných. Přece však prospívala i místní posádka v těchto letech aspoň jednostranně obecnému vývoji hudebních zábav, zvláště když z jara r. 1845 vystřídán byl dosavadní husarský pluk polskými hulány. Jejich znamenitá kapela s výborným kapelníkem Augustowiczem slou-

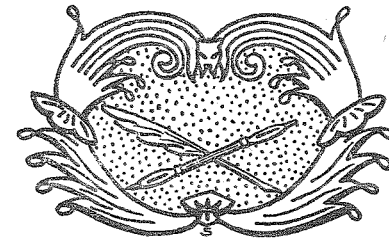
¹⁾ V čp. 71 v ulici Zelenobranské.

²⁾ Česká Včela V. 118.

žila často horlivě i vlasteneckým účelům společnosti pardubské.¹⁾ O prázdninách r. 1847 chtěl ukázati zdejší veřejnosti jemnější umělecký vkus mladý pražský virtuos Ferdinand Laub. Hral s pianistkou Klausovou ve hlavní škole ve prospěch měšťského chudobince. Koncert však pokazil se požárem na Lažankách.²⁾ Vzácný požitek z oboru hudby církevní uchystala pohrobní slavnost při smrti Jungmannově. Při zádušní mši na paměť velikého buditele sehráno jest v děkanuském kostele Mozartovo requiem. Skladbu řídil skladatel Josef Jelen, ředitel žofinské akademie, zpěv zvláště zdvihl slovučný pěvec Karel Strakatý.³⁾ Úspěch přýštil však také již z vyříbeného cviku četnějších sil domácích.

Brzy vstupovala vlastenecká práce, částečně i romantismem dýšící, do nové fáse, připravujíc přesun na pole probuzení politického.

Po způsobu ohniska pražských vlastenců, stojících na programu liberálně demokratickém, šířila se také na českém venkově snaha proměnití lid v měšť i ve vsích v národ — politický. Toto ideové přetvoření zvláště šťastně vykonávaly Pražské Noviny, když od roku 1846 v rukou nového redaktora, Karla Havlíčka, staly se svědomím celé vlasti.⁴⁾

¹⁾ Č. Včela V. 142 násl. Podružné, neb namnoze i dobrý zvuk českých zábav poškozující, bývaly někdy produkce kočujících umělců na Veselce: Krumlovského, Lhoty, Krause a j.

Místního rázu byla velikolepá oslava J. Nywelta, děkana pardubského, zajímavá svou časovou úpravou.

²⁾ Neopatrností dětí zapáleny jsou 2 stodoly dne 14. července 1847. (Kablik l. c.) Laub hral právě Benátský karneval.

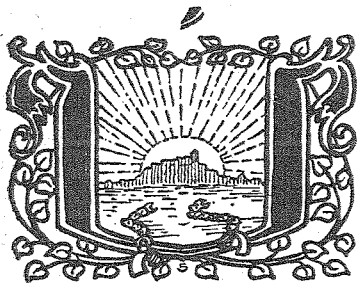
³⁾ Česká včela V. 143.

⁴⁾ Dr. Jan V. Novák, Dr. Arne Novák, Stručné dějiny literatury české str. 231, 247; J. Pekař, Dějiny Naší říše se zřetelem ke království a zemím v říšské radě zastoupeným. Nákladem historického klubu v Praze-I. 1914 str. 142.

Manželka Havlíčkova, Julie, rodem Sýkorová, narodila se na Cholticku, v myslivně u Stojic. (Srov. Korbřovo Kr. České, sešit 113, str. 591.)

HLAVA VI.

R O K 1 8 4 8 .

spěch únorové revoluce v Paříži¹⁾ a lidových požadavků v Jižním Německu probudily chuť k boji za politickou svobodu také v Čechách. Zprávy „o (pařížských) nepokojích a převratech velikých“ přinášely Havlíčkovy Pražské Noviny od 2. března ve spojení s úvahami stále obšírnějšími.²⁾ Od té doby počali naši vůdcové křísiti českou svobodu již v těsném spolku s širokou veřejností. Dne 11. března upravili pražští občané, ve svatováclavské lázni samovolně shromáždění, prvou žádost ke králi. Dle návrhu Dra Braunera žádali o jednotný sněm, ústřední úřad pro všechny země České koruny a úplnou rovnost češtiny s němčinou; s tímto státoprávně-národním požadavkem spojili dalších devět, odpovídajících liberálně demokratickým názorům časů tehdejších. Žádalo se také o zrušení poddanství a svobodné zřízení v obci.³⁾ Poděkování se státního ministra knížete Metternicha uvolnilo dráhu, národním hnutím načatou. Dne 15. března sliboval císařský manifest svolání stavovských výborů ze všech zemí „pro úpravu konstituce vlasti“. V radostném pocitu z tohoto slibu vyvěsily se dle pražského vzoru také v Pardubicích červenobílé prapory na nádraží, na vrcholu radnice a na zámecké hlásce. Občané zdobili si klobouky národními páskami, třapci a kokardou.

V Praze chystalo se k odjezdu do Vídně poselstvo, aby oznámilo císaři přání Českého lidu 11. března projevená. Vyjíždějí z Prahy v neděli 19. března o 1/48 hod. ráno vlakem, vyzdobeným červenobílými prapory, chvojnými věnci a zvláště v předu velikým českým lvem, nadšeně bylo pozdraveno ve všech českých stanicích. V Pardubicích oslavil se vjezd vlaku do nádraží slavnostní sřelbou z hmoždířů a deputanti přijali tu hold od duchovenstva, členů magistrátu a jednotlivých cechů městských, jež přišly s korouhvemi. Dr. Píchl provodil pak poselstvo až do České Třebové.⁴⁾ Na cestě zpáteční (27. března) provázal čestný průvod Pardubčanů deputanty až do Prahy. Druhé pražské poselstvo, jež projíždělo 31. března Pardubicemi do Vídně s novou

¹⁾ Dne 23.—24. února 1848.

²⁾ Pražské Noviny dne 2. března a násl.

³⁾ Pekař J., Dějiny Naší říše I. c., 145.

⁴⁾ Toužimský, Na úsvitě nové doby, str. 201.

peticí, ještě důrazněji tlumočící požadavky Čechů, prvou vládní nabídkou zklamanych, přijato bylo od zdejšího lidu novým nadšením. Toto prohloubilo se zvláště zprávou o kabinetním listu, 8. dubna vydaném, jenž souhlasil se svoláním zemského, zlidovělého sněmu a tvořil základ k úpravě české ústavy.¹⁾

V roji tužeb po novém zemském hospodářství sešli se občané zdejší již dne 2. dubna k volbě „měšťanského výboru“, jenž opatřil by stráž pro nový společenský řád, plynoucí z konstituce, císařem nedávno slíbené. Avšak neurčitost programu, náhle zplozeného, ukázovala se hned již při výběru třiceti dvou členů výboru.²⁾ Nejprve seskupilo se občanstvo k volbě dle částí města do čtyř sborů, vybírajíc ze sebe po dvou volitelích,³⁾ kteří voliti měli za svůj sbor 8 členů pro výbor. Hned po této úvodní práci rozhodli se však shromáždění pro volbu přímou a ustavili výbor sami.

Výboři přikročili bezodkladně k volbě majora místní stráže Národní. Zvolen byl Josef Bubeník. „Adjutantem“ jeho byl poručík J. Boukal. Vedle majora Bubeníka volili se tři hejtmáné a důstojníci budoucích tří setnin, protože obyvatelstvo zámecké slučovalo se tu s městem v jednotu.⁴⁾ Za toto sdružení zvolen byl Peregrin Kulhavý setníkem, za nadporučíka a poručíka stanovili se úředníci zámečtí: Rottenberger a Peřina. Vedle setníka setniny Zeleného předměstí, L. Čermáka, veleli Hollan a Kindl, při setnině z Bílého předměstí sloužil setník J. Vavruška, nadporučík V. Horský a poručík F. Verner. Písemné jednání bylo s počátku německé. Od toho dne zastřela se dosavadní moc pardubského magistrátu. Purkmistr Benešovský dovořoval se „Národní strážce“ jakožto správce „veřejného pořádku a pokoje“, nedůvěřuje vlivu své úřední autority⁵⁾ a garda přejala na se cele místní hlídku i sílhaní a trestání přestupků, nešetříc (na př. při zlodějích) ani tresty tělesnými.

¹⁾ Dle císařského listu měl zlidověti starodávny stavovský sněm přístupem (venkovských) poslanců, vybraných obecnou volbou (po dvou) v jednotlivých vikariátech. Kandidatury ohlašovaly se při vikariátních úřadech. Venkovská města, čítající nejméně 4000 lidí, volila poslance jednoho (za 8000 lidí dva poslance). Kandidáti hlásili se v radním domě. Základem čtení byla konskripce z roku 1846. Voliti směl občan zachovalý, 25letý, platící daň; v městě měšťan. Poslancem mohl býti příslušník zemský, 30letý. Zástupce na sněmu měly míti také školy vysoké. Úpravu „volitelských rejstříků“ stanovilo c. k. č. zemské presidium 19. V. 1848.

²⁾ Dle § 1. „Prozatímních pravidel o uspořádání národní stráže (gardy) v Čechách“: „Povoláním národní strážce jest ostříhání konstitučního zeměpána, chránění zřízení zemského a zákonů, udržení pokoje a pořádku uvnitř, zachování samostatnosti a neporušenosti veškerého státu odvrácením každého nepřátelského oútku zevnitř“. (Arch. m. musea pardub., bez sign.)

³⁾ Za Bílé předměstí byli vybráni k volbě volitelé Jan Stumpf a Jos. Svoboda, za město Peregrin Kulhavý a J. Schwarz, za předměstí Zelené Jan Kašpar a Josef Lorenz, za zámek úředníci: Kottowitz a Rottenberger.

⁴⁾ Originál protokolu volebního v arch. m. mus. bez sign. Důstojníci se měnili.

⁵⁾ List Benešovského Jos. Bubeníkovi, majorovi N. st. dne 4. dubna 1848. (Arch. m. mus.)

Obecního zmatku a rozhořčení přibýlo, když ministerstvo bar. Pillersdorfa vydalo 25. dubna prvou konstituční ústavu císařství Rakouského. Popřelo v ní zvláštní státní osobitosti České koruny. Podléhající německému radikalismu, souhlasilo s volbou do parlamentu frankfurtského. Země České vedle ostatního území předlitavského měly býti účastny nejen v sněmu rakouském, nýbrž i v říšském parlamentu všenněmeckém.¹⁾

Pardubčanům vyhledával slibnou cestu k porozumění novým časům Dr. Pichl ve svém lidovém listě „Pardubickém Hlasateli svobody a lidu práva“. Tiskl jej od března v Pospíšilově tiskárně v Hradci Králové.²⁾ Pichlův „Hlasatel“ měl v Pardubicích práci nejen se ztuzováním těch, kteří, zdobíce se slovanskou trikolorou, vítali novou dobu vlády českého jazyka, nýbrž podnikal i neohrožený boj s částkou zdejšího obecního zjevně vlašného neb zcela odrodilého. Z této skupiny zvláště výbojný byl patricijský synek Karel B. (enešovský?), jenž dráždil české sousedstvo, procházeje zde ulicemi se psem, majícím národní kokardu na ocase. A nalezl ochrany u některých obránců starodávnoho režimu i tehdy, když zjevným násilím vyhrožoval Dru Pichlovi pro kritiku svých kusů, v „Hlasateli“ tištěnou. S lítostí prchal brzy nato — koncem dubna v noci — Dr. Pichl z oblíbeného působení a trvale usadil se v Praze.³⁾ Odchodem jeho z města zanikl i „Pardubský Hlasatel“. Marie Čacká, choť Pichlova, meškajíc zatím v Pardubicích o něco déle, — zakusila od družiny téhož odrodilce nové pohany právě v době voleb do frankfurtského parlamentu. Mezitím co stála valná většina pardubského lidu v příkrém odporu k volbám, vedl tento útočník nezřízenou agitaci ve prospěch všenněmeckého parlamentu. Svůj boj vyvrcholil v hlučné demonstraci proti rodině Pichlově. Postavil se s hloučkem svých před byl lékařův v domě „u Bílé růže“⁴⁾ s praporem velkoněmeckým, oslavoval pokřikem význam frankfurtského sněmu.⁵⁾ Byl to poslední zápas zdejšího známého života s probudilým duchem českým. Neobešlo se však v těch dnech také bez přehmatů i se strany některých členů Národní stráže, kteří, neohlížejíce se na rozsah své pravomoci, vnikali do městského vězení a podnikali bez práva soudní šetření. Sám nový

¹⁾ Pekař, I. c.

²⁾ Universit. knihovna v Praze, sig. 54 F 1019. Byl to prvý časopis — pardubský týdeník, vydávaný o 3 listích malé osmerky. Prodával se po 3 kr. v č. V Hradci vycházel z Pospíšilovy tiskárny list obdobný „Polabský Slovan“. (Ces. Včela, V. 207., Solař, I. c. 178.) V Přelouči scházeli se vlastenečtí nadšenci „U Modré hvězdy“ čp. 419. Vlivný člen jejich, národní uvědomělý kněz F. B. Lukeš, vydával od 1. ledna 1849 „Ohlas z Přelouče“. (Köbrbro Kr. Č. sešit 113. str. 581.)

³⁾ V Praze uveden byl do ústředí národní práce, zvolen jsa do třetího sboru na slovanském sjezdu.

⁴⁾ Čp. 14 na náměstí.

⁵⁾ Č. Včela V, I. c. 207.

Agitace pro volbu do frankfurtského sněmu v Chrudimském kraji byla neplodná. Volba položila se na den 22. května, ale nebyl zvolen nikdo. (Pražské Noviny I. c.)

major stráže, J. Drexler, zámecký důchodní a nástupce Bubeníkův,¹⁾ trpce stěžoval si jednotlivým hejmanům do tohoto nadprávi „nezákonného a nečestného.“²⁾

Bylo třeba zvláště obecné kázně v čas velikého boje, který zatím vůdcové čeští vedli o vybudování vlastní české ústavy, zaručené kabinetním listem z 8. dubna, proti centralizačnímu programu ministerstva Pillersdorfova. Národní výbor prohluboval úkol budoucího českého sněmu; sjezd Slovanů rakouských v Praze, ke konci května nadšeným úvodem Šafaříkovým zahájený, měl raziti cestu k přetvoření Rakouska ve spolek rovnoprávných národů. Zároveň měl býti hlasitým odmítnutím politiky všenněmecké, projevené na sněmu frankfurtském, od Čechů neobeslaném.

Patrně prospěl národnímu hnutí i tehdejší správce gubernia, Lev hrabě Thun, jenž se svolením dvora zřídil prozatímní vládní radu v Praze, hlavně ze členů Národního výboru, a pilně připravoval počátek českého sněmu v úpravě kabinetním listem stanovené. V Pardubicích příjemně působila také zpráva krajského hejtmana V. Webra, že guberniální prezident jmenoval generalmajora kn. Josefa z Lobkovic prozatímním velitelem stráže Národní.³⁾ Jmenování Lobkovicovo povzbudilo již 18. května královéhradeckého velitele Národní stráže k návrhu, do Pardubic majorovi Drexlerovi sdělenému, aby u knížete projednalo se ve sboru delegátů N. s. stanovisko o právech a povinnostech této nové složky společenské ku prospěchu „krále, vlasti, konstituce a svornosti České stráže Národní.“⁴⁾ Pardubská garda omezila se však zatím na projev knížeti zasláný, jímž důvěřivě vítala svého zemského vůdce, tím spíše, že byl Pardubčanům v dobré paměti z několikaletého pobytu při zdejší jízdni posádce. Zároveň přiložila žádost o 400 ručnic poříbných k své výzbroji.⁵⁾ Kníže Lobkovic, odpovídaje dne 24. května,⁶⁾ vzpomínal „rozšafnosti zdejšího občanstva, seznané již r. 1836, kdy tu sloužil u 9. husarského pluku jako podplukovník; zbraně však jen sliboval a také nehodlal svolati schůze venkovských delegátů, jak přáli si 18. května gardisté hradečtí.“⁷⁾ Na místě toho přikazoval guberniální rada a krajský hejtmán chrudimský, Václav Weber, aby Národní stráž zachovávala „Prozatímní pravidla“, již 11. května zemským presidiem zpracovaná.⁸⁾

¹⁾ Později stal se Drexler vrchním správcem panství v Ronově n. Doubravkou. Vedle majora Drexlera spravoval pardubskou Národní stráž 16. června roku 1848 setník Peregrin Kulhavý a poručíci: Ferd. Hubáček, Vilém Menšík a Fr. Werner.

²⁾ Ném. koncept v m. mus.

³⁾ Okružní list Webrův z 15. května 1848 zámeckému direktoru v Pardub. (Arch. m. m.)

⁴⁾ Dopis velitelstva N. str. Kr. Hr. z 18. V. a odpověď pardub. majora Drexlera z 23. V. v arch. m. m. v Pardub.

⁵⁾ Koncept Drexlerův v m. mus. pardub. (bez sig.).

⁶⁾ List kn. Lobkovic v m. mus. pardub.

⁷⁾ List téhož z 1. června 1848 v m. mus. pardub.

⁸⁾ Okružní list krajský patrimoniálním úřadům v m. mus. pardub.

Daleko mohutněji a všeobecněji zažehl mysl občanstva zájem o blížící se volby do českého sněmu. Sám Lev hr. Thun, guberniální prezident, ukládal 18. května „všem ouřadům co nejpřísněji, aby volení před se šlo a všemožně bylo zrychleno.“¹⁾ V Pardubském vikariátě ohlášen byl (venkovským) kandidátem pro český sněm Josef Půlpán, „appelatorně zkoušený právník“ v Opočinku, Fr. Pavlovský, měšťan v Bohdanči a Fr. Kůrka v Kosmici.²⁾ Město Pardubice, čítající 4101 obyvatele, smělo voliti si svého poslance (městského).

Sněm měl sejíti se 7. června. Avšak již některý čas před tím oznamoval Dr. Brauner, že bude nutno počátek téhož odložití, poněvadž se do toho času volby neskončí.³⁾

Vlastní svolání sněmu zmařily bouře, rozjitřené v pondělí svaťdušní (12. června) v Praze, právě v čas slovanského sjezdu. Způsobila je z „cílů zcela nejasných mládež, zmatená radikálními hesly“. Mnoho působilo i „rostoucí napětí mezi vojskem a mezi ozbrojeným studentstvem“. Vlášda připravila se k odporu již na počátku června. V Praze ukazovalo se nápadné množství pěšího vojska i husarů a do Pardubic přišel rozkaz, aby zdejší posádka připravila se na pochod ku Praze.⁴⁾ Velící generál pražský kn. Windischgrätz zničil hnutí již v několika dnech,⁵⁾ ale následky bouře byly veliké a trvalé. Zanikl Národní výbor i slibovaná česká ústava; úpravu budoucího osudu České země převzal na se vídeňský říšský sněm.

Mnoho zmatků způsobily pražské bouře na venkově. Porážka „České strany nepřátelskou reakcí“ líčila se tam četnými listy a lid vyzýval se, „aby pospíšil ku Praze a vešel v posvátný boj“. „Národní stráž z Vysokého Mýta, z Luže, Chrudimě i ze Skutče strojila se na železnou dráhu k Pardubicům.“⁶⁾ Brzy však zapadlo na Český východ částečné vyjasnění vlivem Dra Braunera. Ten vrátil se 15. června od voleb sněmovních z Vysokého Mýta; spatřiv na nádraží v Zámrsku zástup rozčileného lidu, přiměl jej obšírnějším výkladem k setrvání na místě. Také v Pardubicích překvapen byl Brauner téhož dne velikým počtem studentů, národních gard a venkovského lidu, připravených táhnouti do Prahy. Pobočník hr. Mensdorff, Braunerův přítel z mládí, domluvil shromážděným, aby zůstali v Kolíně neb v Českém Brodě. Lid upokojil se, když vybrala se z něho deputace

¹⁾ Pražské Noviny z 23. V. 1848.

²⁾ Ve vikariátu Chrudimském hlásil se za kandidáta Josef Půlpán, appel. zk. právník v Opočinku, Jan Tichý, hospodář a hostinský v Přelouči, Václ. Pour, mlynář ve Vale a j. (Pražské Noviny l. c.)

³⁾ Konečná lhůta k vykonání poslaneckých voleb kladla se do 15. VI. Odklad sněmu na dobu pozdější úředně oznámil oběžník kraj. úřadu z 4. VI. 1848. (Praž. Noviny l. c.; Dra K. V. Adámka čl. První sněm. volby hlinecké r. 1848 ve „Zprávách“ mus. okr. hlinec. IV.)

⁴⁾ Toužimský l. c. 536.

⁵⁾ Ve dnech 12.—17. června.

⁶⁾ Dr. K. Adámek, Národní garda na Hlinecku. (Zprávy m. okr. hlin. l. c. I. str. 41 násl.)

dvanácti členů pardubské gardy s poručíkem Peřinou a přisedla k Braunerovi do vlaku, odjíždějíc ku Praze.¹⁾ Toto jednání mělo, tuším, vliv i na odpověď, kterou sobě vyžádala Národní stráž z Bělohradu od Pardubských, jakožto prý dobře zpravených, má-li skutečně táhnouti do Prahy dle výzvy velitelů v tamním okolí žijících.

Brauner přijel do Prahy s pardubskou deputací o půlnoci „a jak se zdá ve vhodnou chvíli dostavil se k poradě v budově vrchního velitelství. Jednalo se tam o smír za účasti Mensdorffa, Klecanského, kn. Windischgrätze, hr. L. Thuna, starosty Dra Wanky, 2 radních, Dra Klecandy a 2 členů studentské legie.

Ostatní lidová výprava z Pardubic do Prahy již nestihla právě jako dříve již připomenutý zástup z okolí Chrudimě, jenž nadšen jsa řečí juristy Bennoniho, shromáždil se se svým setníkem Reichenbachem k slavné mši na chrudimském náměstí a potom odešel — počtem asi 100 osob — na pardubské nádraží, ozbrojen jsa ručnicemi, šavlemi a píkami. V Pardubicích vynutili si Chrudimští okolo 10. hodiny ranní zvláštní vlak. Dojeli však jen k Běchovicům; tam rozehnáni jsou císařskými pěšáky i palatinskými husary a namnoze také zloupeni; druhého dne vrátili se domů.²⁾ Ještě větší nezdar stihl dobrovolníky z Cholticka, jež shromažďoval vůdce lidu Václav Pour, bývalý právník, mlynář a kandidát poslanců ve Valech. Dříve než skončil vyzbrojení svého lidu, odvedli jej vojáci do Pardubic.³⁾

Hnutí mezi venkovským lidem působili dle úředních zpráv někteří emisaři, povzbuzující venkov ku pomoci Pražanům. V Chrudimském kraji dle žaloby krajského hejtmána Webra byl to zvláště Fr. Topek, jurista ze Skutče a Julius Reichenbach, kancelářský z Rychmburku; ti prý v Chrudimi ukazovali výzvu, pražským purkmistrem podepsanou, navádějící měšťanstvo k odporu proti vrchnostem.⁴⁾ K rozkazu vídeňského ministerstva pokoušel se hejtmán Weber pokojiti lid ve svém správním obvodu obšírnými vyhláškami, maje dle ministerského výnosu užití všech prostředků. Do Pardubic psal již druhý den po pražské kapitulaci 18. června o druhé hodině noční a zase nově ještě téhož dne, napomínaje zdejší úřady, aby odvracely lid od cesty ku Praze; vracejícím se mělo býti ochotně dáno pohostinství. K uklidnění myslí měly úřady prohlásiti, že císař národu konstituce ponechá; proto také pokojně jest vyčkati doby svolání zemského sněmu a nedati sluchu nepravým pověstem, od pražských vyslanců ohlašovaným.

¹⁾ Koncept zprávy purkm. Benešovského kraj. úřadu 21. července 1848 v m. mus. pardub. (E 24.) Toužimský l. c. 621.

²⁾ Měst. kniha pam. I. 579. Toužimský l. c.; K. Hovorky feuilleton „Rok 1848“ v čas. „Východ“ z 1. a 8. června 1918.

V Pardubicích k jízdě do Prahy strojila se právě garda hlinecká. Uslyševši však o nehodě běchovické, vrátila se do Hlinska. (Dr. K. Adámek, Národ. g. na Hlinecku, l. c.)

³⁾ List Webrův v m. mus.; Kablik l. c. 581. K. Hovorky feuilleton „Rok 1848“ v čas. „Východ“ z 1. a 8. června 1918.

⁴⁾ F. Topek (Tobek) řečnil také v Cholticích.

Jmenované emisary a jejich stoupence hodlal krajský hejtman sřítati jako zrádce zemské; proto naváděl úřady k pilnému šetření.¹⁾ Sedláky, shromážděné v Pardubicích na zámeckém nádvoří, od pochodu ku Praze odvrátil českým proslovem panský vrchní Josef Kottowitz.²⁾ Chut měšťanstva pomoci Praze rozptýlil nešťastný osud Chrudimských a domluva některých předáků z gardy, zvláště když mezi vlivnými členy pardubské Národní stráže byli někteří úředníci zámečtí, radikálnějšímu postupu v národní věci, tuším, méně přístupní. Panský berní kontrolor, Eduard Peřina, vzdal se hodnosti poručíka N. stráže ještě v den po srážce běchovické.³⁾

Po způsobu pražské bezpečnostní organizace⁴⁾ vytvořila se také u nás „Pardubická jednota pro zachování veřejné bezpečnosti“. Zakládali ji místní důstojníci posádky, panští úředníci, důstojníci městské gardy, purkmistr Benešovský a někteří občané. Zakladatelé stavěli se na obranu konstituce; méně však hodnotili var národního a sociálního zanícení, smíšeného namnoze s náhodnými poruchami v bezpečnostním řádu. Dne 16. června rozdávala „Jednota“ „Pardubickému měšťanstvu a venkovanům“ českoněmecké „Provolání“. Ukazovala v něm „neobmezenou potřebu vejíti v spojení uzří a bratrské, jehož směrem by bylo řád, spravedlnost a Jeho Cís. Milostí nejdobrotivějším císařem a králem udělenou konstituci hájiti, když za těch příliš bouřlivých dnů, kde jakýsi spolek svým, konstituci naprosto odporujícím jednáním, odbojnictvím a pobuřováním lidu na ubohého, lehkověrného měšťana (a přímomyslného vesničana tak působil, aby se požalného zbouření Pražského současným stal a buď smrtelné rány neb smrt sobě odnesl“. Jednotníci prohlašovali také úmysl: „heslu pro Boha, mocnáře, konstituci a vlast žiti i umřiti a v povšechném celku rakouského císařství věrnými zůstati“. „Proti každému pobuřování tichých poddaných jednati a zbouřence, kteří buď na dražišti,⁵⁾ buď ve městě, aneb na panství v zlopásnění se stihnou, zatýkati.“ Hostinští měli hlásiti příchod hostů pod pokutou 5 až 20 zl. stříbra místnímu úřadu; Národní stráž ukládalo se vysílati denně „na dražiště komendu 20 mužů“ pod správou důstojníka. V nedostatku pomoci Národní stráže ručila za pomoc správa vojenská. V závěru slibovala Jednota „všelikými prostředky v městě Pardubicích zdržovati a na dráhu nepustiti davu lůzy, pobouřenců a jakýchkoli lidí, konstituci odporých, kdyby (k odjezdu) do Prahy neb do Vídně příliš se množili.“⁶⁾ Zdrželivé hledisko „Jednotníků“ na jádro pražských bouří a na chut českého venkova k pochodu ku Praze nebylo však obecně schvalováno. Také Karel Havlíček ve svých „Národních Novinách“

1) List Webrův I. c.

2) K. Žák: Z nenapsaných pamětí JUDra Jana Žáka (Národ. Pol. 29. XII. 1921.)

3) List v arch. m. mus. bez sign.

4) Sicherheitsausschuss.

5) Nádraži.

6) Orig. „Provolání“ v arch. m. mus. (Pozůstalost Bubeníkova č. 1.)

dotkl se „Pardubské jednoty pro zachování veřejné bezpečnosti“ břitkou kritikou.¹⁾ Purkmistru Benešovskému však usnadnila se omluva, když krajský hejtman žaloval v listě dne 26. června na mnohé národní gardy z venkova, že majíce osřítati klid, ve svých obcích samy prý pokoušely se podporovati pražskou revoluci. V témž listu žádal hejtman o seznam členů gardy pardubské a o sdělení pohnůtek, které vedly pardubské gardisty s Braunerem do Prahy.

Purkmistr Benešovský vysvětloval dne 1. července krajskému hejtmanství podrobnou zprávou, že zdejší Národní stráž na „zločiných nepokojích“ podílu nemá a že dvanáctičlenná deputace s lieutenantem Peřinou jela prý do Prahy jen s největší opatrností k pražskému purkmistrovi Wankovi, majíc se osobně přesvědčiti o tamních poměrech.²⁾

Přízně u většiny obecnstva sobě purkmistr nerozmnožil. Dvanáctičlenné collegium obecních výborů, pod heslem konstituce po prvé od sousedstva k správě města zvolené,³⁾ těžce neslo, že podle něho stále ještě na radnici působí starý německo-byrokratický magistrát, chráněný úřadem zeměpanským.⁴⁾ Zvláště podráždili se výboři volbou nového kancelisty, kterou provedl magistrát dle konkursu, ještě před slíbením konstituce ohlášeného, ačžádán byl o odklad z nedostatku naléhavé potřeby i peněz. Dne 28. srpna shromáždili se na radnici výboři s valnou částí sousedstva a, projevivše v nepřítomnosti onemocnělého purkmistra zkoušenému radovi Schmiedlovi nespokojenost s dosavadním hospodářstvím magistrátu, upravili pro krajský úřad prosbu, „aby umožnil v nejkratší době Pardubčanům volbu nezkoušeného purkmistra a přesazení rady Schmiedla.“⁵⁾ Protože žádost, podepsaná výbory a 169 sousedy, neměla u krajského úřadu očekávaného úspěchu, zaslalo „collegium obecních výborů“ dne 27. září stížnost na oba městské úředníky, Benešovského a Schmiedla, ministerstvu vnitra, „ježto prý není radno se strany chrudimského krajského úřadu omezovati zákonitou svobodu všeho občanstva pro dvě magistrátní osoby, se stanoviska morálního velmi znehodnocené“. Při tom žádalo, aby krajský úřad dovolil „provisorní volbu konstitučního purkmistra a odstranil dosavadní představenstvo magistrátu.“⁶⁾ Podnik tento byl však neúspěšný. Stejně nepřívznivě a s konečnou důtkou na pardubské břitké námitky odpovídal krajský hejtman, když obecní výbor odpíral dle výzvy upravili Benešovskému a Schmiedlovi

1) Nár. N. z 21. července.

2) Rkps E 24 v arch. m. mus.

3) Plocek senior, Hulata Václav, Menšík Vilém, Hubáček, Strašpytel Jan, Fuxa Karel, Bažant Fr., Werner Frant., Kraus Josef, Cermák Leopold, Naertz, Kulhavý Peregrin.

4) Na český dopis častolovického magistrátu odpověděl roku 1849 teprv po rozsudku apelačním. (Prot. rad. z r. 1849.)

5) Koncept v arch. měst. musea.

6) Koncept v měst. museu.

služební plat.¹⁾ Posléze setrvali oba starší úředníci v čele městské správy až do všeobecného zániku zřízení magistrátního roku 1850.

S pojmem konstituce a starosti o veřejný pořádek spojovali mnozí gardisté i platnost dosavadní výluky Židovstva z bytu uvnitř Pardubic. Osíře projevíli to v čase, kdy usadil se v rožním domě náměstí (čp. 77) blíž Zelené brány Žid, Marcus Oesterreicher, koupiv jej od městského nadvládního Koudelky. Odpor některých gardistů vyvrcholil (prý) v marném pokusu shoditi Koudelku s oken radnice.²⁾ Současná žádost magistrátu o zrušení kupní smlouvy a vyloučení M. Oesterreichra z Pardubic neměla účinku.³⁾

Hojně trpkostí způsobil vlastenecké části Pardubčanů zmar českých nadějí, jež kladly se do jednání českého sněmu; tlumila se však poněkud volebním ruchem před počátkem sněmu říšského.

Dne 9. a 29. června ohlašovalo pražské gubernium pro říšský sněm volební řád.⁴⁾ Náš „volící okres“ tvořilo město a panství Pardubice, Sezemice a Bohdaneč⁵⁾. Přelouč a Labský Týnec přičetly se k Chrudimi. Volba volitelů v „distriktech“ provedla se voliči do 4. července, volba poslance uložena jest ke dni 8. července.⁶⁾ Den před volbou přijel do Pardubic kandidát říšského mandátu, probudilý sedlák lhotecký Václav Půlpán, chtěje seznati situaci. Vlidného pohostinství nalezl u Josefa Bubeníka, mlynáře v císařském mlýně. Druhého dne sešli se volitelové k volbě do prostorné kanceláře panské v prvním paříže zámeckém a Václav Půlpán zvolen jest tu prvním říšským poslancem sedmdesátí a několika hlasy.⁷⁾ Říšský sněm sešel se ve Vídni 22. července. Avšak již počátkem října objevil se poslanec Půlpán zase v Pardubicích. Prchl s jinými před krvavou revolucí vídeňskou, která 6. října ohrozila nejen říšský sněm, nýbrž i volnost českých poslanců. Odpor proti tomuto násilí projevíli čeští zástupci a mezi nimi i Půlpán na své pražské schůzi 13. října ve zvláštním „Vyjádření“.⁸⁾

¹⁾ Koncept v m. mus. pardub.

²⁾ Viz knihy gruntovní v registr. okr. soudu z r. 1848 a feuilleton K. Hovorky v čas. „Východ“, I. c.

³⁾ Odpověď úřadu kraj. ddti 24. ledna 1849 na podání z 31. pros. 1848 (arch. m. mus. pardub.)

⁴⁾ Království Českému přidělovalo se 90 poslanců. Z těch 6 náleželo do Chrudimského kraje. Poslance volili volitelé. Kraj Chrudimský měl 6 hlavních volebních okresů. Okresy dělily se na distrikty, t. j. místní skupiny, mající aspoň 250 občanů. Ten počet stačil na volbu 1 volitele. Na dalších 500 obyvatel v místě připadl vždy jeden volitel. Drobná místa sdužila se ve vyšší jednotku, čítající aspoň 250 obyvatel. Z volby volitelů vylučovali se dělníci a osoby, jež ve volebním okrese nebydly šest měsíců. (Národní Noviny, Adámkův čl. „První sněm. „volby hlín.“ I. c.)

⁵⁾ Počet obyvatel v tomto okrsku byl 57.217.

⁶⁾ Volbu řídil zeměpanský komisař, jmenovaný krajským hejtmanem.

⁷⁾ Pražské Noviny oznamovaly volbu V. Půlpána dne 13. července 1848.

⁸⁾ Lernetovy vzpomínky na V. Půlpána v „Pernštýně“ 25. VI. 1884.

Zatím doma snažili se někteří horlivější předáci Národní stráže zesílit mezi podřízenými gardisty kázeň již valně zemdlelou.¹⁾ Spracovavše místní potřebě přiměřený statut organizační, shromáždili dne 3. září celý pardubský bataillon k volbě některých nových hodnostářů. Volbu vykonali voliči — po dvou v každé četě — od ostatních druhů zvolení. Do správní rady družstevní zvolen byl předsedou velitel N. stráže major Drexler, setník Peregrin Kulhavý, nadporučík Václav Horský a František Werner, poručík, kromě dvou šikovatelů, dvou kaprálů a dvou gardistů. Auditorem čestného soudu stal se panský justiciář Fr. Miltenberger, lékařem praporu MUDr. Fr. Markl, účetním F. Cyp. Koudelka; zároveň byli tyto pomocní úředníci podělení důstojností poručíka. Praporečníkem stal se František Červenka v hodnosti nejstaršího šikovatele.²⁾ Do sboru Národní stráže povolávali se všichni občané od 19 do 50 let s některými výjimkami; tvořili čtyři setniny. Praktický výcvik členů svěřen byl několika gardistům, zvlášť k tomu předem vyškoleným. Dokonalé ozbrojení mělo se opatřiti aspoň jedné setnině. Na potřebný úbor příspěťi měl zámek svým 50 osobám, 100 občanů hodlalo se vyzbrojiti svým nákladem. Na výzbroj ostatních 200 mužů a tamborů čítalo se vydání 8000 zlatých, jež výtěžiti bylo z nájmu Olšinek a kořaleční dávkv, z prodeje městských gruntů, z darů a příspěvků města i bohatých měšťanů, pokud pro stáří nebyli zařaděni do stráže. Pomoci měla také podomní sbírka, svěřená majoru Drexlerovi s některým hejtmanem. Prapor Národní gardě byl darován.³⁾ Protože z „mnohých měst kraje Chrudimského projevíli výborové a náčelníci Národní obrany přání, svazek vzájemnosti a bratrské lásky přátelskou úmluvou mezi sebou utužiti“, utvořilo se 4. října t. r. na krajské schůzi ve Vysokém Mýtě centrální ředitelství národních gard. Pardubice v jednání zastupoval Josef Bubeník s Vilímem Wernerem. Centrálním ředitelem stal se litomyšlský velitel Josef Buchtele.⁴⁾

Živějšího zájmu o tyto práce v širších vrstvách občanstva již nepřibýlo. Pardubčané pilněji všímali si současného vývoje událostí na říšském sněmu ve Vídni a tužbami sledovali i sněmovní jednání v Kroměříži, osvědčivše myšlenkový souvis s ním zvláštní deputací, z obecného shromáždění do Kroměříže vyslanou.⁵⁾ Avšak ani sněm, v polovici července ve Vídni zahájený a dne 22. listopadu do Kroměříže přeložený, nevykonal cele svého poslání. Krásnou památkou na první říšský parlament jest zrušení poddanství.⁶⁾

¹⁾ Dne 18. srpna žádal na př. setník Kulhavý chargenta Bělohobého, „aby sobě rozdání zbraně střelné. t. j. 19 kusů, ve své II. compagnii (městské) na starost vzal, poněvadž, jak vidí, žádný jiný z pánův officirův se o to nestará.“ (List ve sbírce p. řed. Vambery.) — Dne 23. srpna nepřišel z třetí setniny (zelenobranské) na povinnou hlídku nikdo.

²⁾ Protokol volební v arch. m. Pardub. (Bez sign.)

³⁾ Koncept statutu v arch. m. pardub.

⁴⁾ K. V. Adámek, Národ. g. na Hlinecku I. c.

⁵⁾ Protokol radní z r. 1850 v arch. městském.

⁶⁾ Patent z 28. III. 1848, zákon z 7. IX. 1848, 1849.

HLAVA VII.

DOBA ABSOLUTISMU BACHOVA.

Ne 7. března 1849 byl kroměřížský sněm rozpuštěn a oktrojovaná ústava, tři dni před tím prohlášená, způsobila novou úpravu správní. Odborovým ministerstvům, již r. 1848 zřízeným, podřízeno jest v Čechách místodržitelství a tomuto dle císař. patentu ze 4. srpna 1849 krajské úřady, nově rozčleněné rozsahem a počtem sedm. Mezi nimi byl i kraj Pardubský. Středem jeho bylo „královské krajské město Pardubice“. ¹⁾ Slučuje v sobě rozsah starých krajů, Chrudimského a Čáslavského, zabíral nový kraj 130 čtverečních mil, 698.389 obyvatel, 1401 katastrální obec, 11 okresních hejtmánství, 2 expositury a 27 okresních soudů. ²⁾ V čele byl prezident Maxmilián z Obentrautu, tři radové, dva koncipisté a tajemník. ³⁾ Nástupcem Max. z Obentrautu stal se prezident David. Krajská vláda v Pardubicích začala úřadovati dne 15. ledna 1850. ⁴⁾ Vrchní pravomoc soudní sdružila se v Pardubském kraji při „zemských“ (krajských) soudech v Kutné Hoře a ve Vysokém Mýtě; okresní sborový soud byl v Chrudimi. ⁵⁾ Současně mizelo zřízení magistrátní na pardubské radnici a správa patrimoniální na zdejších panstvích. ⁶⁾ Poslední „staropolitické hlavní řízení“ na Pardubském zámku konalo se 28. ledna 1850. V tomto dni shromáždění vrchnostenských úředníků a představených i důvěrníků pardubských osad oslavil památnou rozluku František Mareš, soused obce Hostovické, děkovnou řečí Josefu Kottowitzovi, poslednímu vrchnímu ⁷⁾.

¹⁾ Protokol radní z r. 1850 (N. E. 1428) v arch. radním v Pardub. Kablik, l. c. 600.

²⁾ Kablik, l. c. 513 (vyd. v děkanství). „Pernštýn“ z 19. VII. 1884.

³⁾ Krajským tajemníkem r. 1850 byl Fr. Špatný (*1814 v Protivíně), spisovatel a lexikograf. Pro dobrou znalost češtiny byl přetřžen překladatelskou prací z různých kanceláří tou měrou, že vzdal se svého místa již po 8 měsících a odešel z Pardubic.

⁴⁾ Protokol radní z r. 1850 v arch. radn.; Kablik (pamět. kn.) l. c. 625.

⁵⁾ Prot. jednací (1850) v arch. měst. Celkem měly Čechy 43 soudy sborové.

⁶⁾ Dne 10. října 1844 vzdalo se pardubské patrimonium politické pravomoci v Sezemicích, Bohdanči a Lab. Týnci. Pravomoc vykonávaly tamní magistráty od 1. VI. 1845.

⁷⁾ „Řeč díkůčinění bývalých poddanných stát. panství Pardubského P. Josefu Kottowitzovi od Fr. Mareše“. Tištěna u Jana H. Pospíšila v král. krajském m. Pardubicích 1850. (Orig. v m. mus. bez sign.)

Politickou část od obou těchto starších správních institucí přejalo pardubské okresní hejtmánství, obyčejně „podkrajský úřad“ zvané, s počátečnou službou od 1. února 1850. Mělo celkem rozlohu starého panství Pardubského mimo Labský Týnec s okolím, jež připadlo ke Kolínu a N. Bydžovu, část severního území při Roudnici, které přešlo ke Hradci Králové a Tuněchody, jež spojily se s Chrudimí. Zato získalo oblast starého panství Choltického a Zdechovic.

Politické akty z radnice převzal podkrajský úřad 8. února a současně uvázal se ve vrchní poručení nad správou peněz obecních i fondů městských na místě kanceláře zámecké. ¹⁾

Soudní správa prikazovala se c. k. okresnímu soudu. ²⁾ O její přesun z magistrátu na tento nový úřad jednal s purkmistrem zemský (krajský) soud ve Vysokém Mýtě, když v dubnu toho roku připravoval inventář pro zdejší soud. ³⁾ Počátek působnosti tohoto úřadu oslaven byl 1. července slavnou Bohoslužbou a přiměřenou alokucí okresního soudce v přítomnosti městské rady, po přání vrchního zemského soudu zvlášť pozvané. Ministerstvo vnitra tlumočilo písemně obci díky za oběti, vykonané k urychlení nové soudní správy. ⁴⁾ Do konce července vydal purkmistr okresnímu soudu z radní registratury veškeré spisy, do téhož oboru spadající, a skončil činnost pardubského magistrátu.

K novým státním zřízením v městě sloužil i stavební úřad, finanční strážní komisariát, notářství a zvláště zesílené krajské velitelství četnictva pěšího i jízdného. ⁵⁾ Správcem téhož byl rytmistr šl. Clanner. ⁶⁾

Církevní správy farních osad na bývalém panství měly svou vyšší instanci v nově upraveném vikariátu Pardubském již roku 1842. ⁷⁾

Zájmy obchodní a živnostenské hájila „Pražsko-Pardubská obchodní a živnostenská komora“, sídlící v Praze.

¹⁾ Dopis podkrajského úřadu dtdo 7. II. 1850. (Regest. v prot. rad.)

²⁾ Sídla okresních soudů vyhledala zvláštní minister. komise. Meškala v Chrudimi, Pardubicích, L. Týnci a Holicích. „Při (tom) objevovalo se náramné usilování měst — by se jim okr. soudů za podíl dostalo. Podávala nejen výstavnosti úředních zdarma, ale i peněžitých příspěvků. Mimo to i nápadné pohybování v lidu znamenati jest, by vokolní osady vesnické jim ponejblíží se přidaly. Znamenité podnikání toho druhu bylo viděti u měst: L. Týnce, Bohdanče, Heřmanova Městce, Holic a Sezemic, jež až v nepřátelství vespolné nechvalitebně přecházelo.“ (Havlíčkovy Národní Noviny z 6. I. 1849.)

Posléze vybrány jsou pro okresní soudy se samosoudci obce: Pardubice, Holice a Přelouč.

³⁾ „K. k. Landesgerichts Praesidium zu Hohenmauth betreibt u. d. N. 284. die Erstattung des Berichtes über den Fortgang der Vorarbeiten zur Gerichtsübergabe.“ Zápis jedn. prot. z 5. IV. 1850 v a. m.

⁴⁾ Jedn. prot. v arch. měst.

⁵⁾ Četnická stanice byla od března 1850 na Předhradí.

⁶⁾ Zemřel ve Vídni v hodnosti dvorního rady. Pro záky pardubské reálky odkázal 2000 zl. k zřízení nadace. Legát stal se však předmětem tuhého sporu.

⁷⁾ Solař l. c. 389.

Samosprávu, valně zúženou, vedlo dle obecního statutu ze 17. března 1849 zastupitelstvo, obyvatelstvem volené. V přechodné době obecní věci spravovalo „městské collegium“. Když tázal se podkraj- ský úřad dne 30. ledna 1850 po prvé českým dopisem na jeho od- povědného zástupce, jenž byl by oprávněn za collegium přijímatí a vy- pravovati úřední dopisy, vybrán byl k tomu ve zvláštní schůzi 3. února Peregrin Kulhavý, „spoluvýbor“.¹⁾

Staré magistrátní úředníky pokládala občanstvem zvolená repre- sentace za zřízence státní a odpírala jim i výslužného, odkazujíc je na fondy zeměpanské. Proto byla poučena krajskou vládou již v březnu roku 1850 o povinnostech k bývalému městskému před- stavenstvu; ke skutečným splátkám odhodlala se obec však teprve po delším čase a po mnohých hrozbách úřadu podkrajského.

V červenci sepisoval se seznam voličů k volbě nového zastupi- telstva. Z rozkazu podkrajského úřadu byli připuštěni k volbě po prvé také zdejší Židé, před tím vědomě ze seznamu vyloučení.

Obecní volba konala se 8. a 9. října. V přítomnosti hejtmana (podkrajského) Čermáka volili Pardubčané čtrnáctičlenný výbor a tři náhradníky. Dne 10. téhož měsíce volil se purkmistr a městská rada. Čestnou stráž před radnicí opatřila městská garda, provolávajíc se shromážděným lidem „Hurrah“ a „Vivat“ každému zvolenému. Po volbě skládal purkmistr Peregrin Kulhavý a městští radové v děkan- ském kostele před oltářem přísahu, knězem předčítanou a po mši končila se slavnost písní „Te Deum.“ Městská garda rozhojnila oslavu občasnými salvami a občanstvo večerní illuminací svých domů.²⁾ Purkmistr Kulhavý obstarával pravidelně všechny práce písemní. Sou- časně s ním zvolený berní Tesař spravoval městské finance. Právomoc městské rady byla však od počátku valně tísněna mocí státní a když dne 31. prosince 1851 oktrojovaná ústava z r. 1849 byla zrušena, zvítězil vládní absolutismus cele. Úřady zeměpanské snažily se vy- chovati veřejné mínění vládě příznivé. Proto pilně vzdalovaly občanstvo od svobodomyšlnějších námětů, ať přicházely z nitra říše nebo z ciziny.³⁾ Současně chápaly se vrchní péče o konání obecného řádu, vměšující se do městské správy ve značně širší i hloubce. Nelze upírati, že mnohé rozkazy podkrajského úřadu nucovaly měst- ské radě nové a užitečné cesty k zvelebení obecného života. Cena vykonané práce zmenšovala se však někdy v očích sousedstva pro drsný způsob jednání státních úřadů.

¹⁾ Protokol rad.

²⁾ Protokoly radní z r. 1850. Kablik l. c. 596. První městští radové byli: Vilém Menšík, Fr. Bažant a Fr. Werner.

³⁾ Podkrajská vláda čile užívala důkladné revise divadelních kusů, varovala před četbou cizozemských časopisů konstitučních a stíhala nepohodlné české spi- sovatele, na př. P. Chocholouška, jenž prý „s nečistými úmysly jezdí po zemi“. (Prot. r. z 1. X. 1855.)

Kromě toho padal vstup nové zeměpanské správy do času po- vážlivého napětí, jež způsobily přípravy k válce mezi Rakouskem a Pruskem o prvenství v Německu. Napodzim roku 1850 sjíždělo se vojsko drahou do Pardubic a odcházelo po krátkém oddechu sever- ními cestami k hranicím Pruska. Pardubské domy i širší okolí měnily se na delší čas ve vojenský tábor a z městské školy v bývalém klášteře zřídila se vojenská nemocnice. V listopadu (r. 1850) nastal smír, ale v Pardubicích cítily se následky válečných příprav ještě v časném jaře r. 1851 při návratu četných pluků od Českého severu k pardubskému nádraží, z něhož se rozjížděly do nitra říše.¹⁾ Prvé stopy součinnosti podkrajského úřadu s radnicí ukazovaly se zvláště na poli zdravotnictví. Strach před cholerou, na počátku r. 1850 hro- zící, způsobil, že již 6. února vybízeli podkrajský úřad náčelníka měst- ského kollegia, Peregrina Kulhavého, k čilejší péči o výživu chudých, k vytrvalému stíhání poklesků proti veřejné mravopochestnosti, k čistoře ulic, k přísné revisi chudinského hospodářství a poplatků z přírůstajíc- ích živností. Mnoho vyneslo důsledné vymáhání neobyčejně četných pokut za poklesky proti novému živnostenskému a policejnímu řádu, za užívání neověřených a špatných měr a z prodeje nevhodného zboží na škodu odběratelstva. Okresní hejtman Dr. Čermák sebral každo- ročně ve prospěch chudých značný příspěvek, přijímaje výkupné z novoročních přání; jeho péčí strojil se v Pardubicích po prvé vá- noční stromek školní mládeži.

Dle svrchu značených hledisk upravoval podkrajský úřad směr samosprávy také na vesnicích. Úspěšná byla roku 1853 výzva k sou- pisu obecního statku. Jí položen jest základ k opatrnějšímu hospo- dářství, před tím leckde zanedbanému.²⁾

S chvatem po zkypření hmotného života v přímém odporu byla neúčinnost a nemalý odpor zeměpanských úřadů k vývoji národnímu a k občanské svobodě, roku 1848 kratičce prožívané. Jediné, čemu Bachova vláda s počátku přála, bylo sdružování v hospodářských spolcích.

Četní hospodáři z Českého východu sešli se dne 22. června 1851 na Pardubském zámku, smluvivše tu základ „krajského hospodářského spolku“ a čtyř místních spolků odborných. Za sídla těchto vybraný jsou: Pardubice, Kolín, Německý Brod a Litomyšl. Chut k životu ukázal nově založený krajský hospodářský spolek prvou pardubskou „výsta- vou rohatého dobytka, hospodářských strojů a pluhů“. Konala se dne 12. října 1851 na „Veliké obci“ za Zeleným předměstím. Vzácnějším kusům přidělovaly se čestné ceny.³⁾ Založení místního spolku hospo-

¹⁾ Pamět. kniha na děkanství. — Hlavní škola vrátila se z prozatímního bytu v děkanském refektáři a v jiných domech do své budovy klášterní teprv na jaře 1851 po zrušení vojenské nemocnice. V témž čase upraven jest také vojenský hři- stov u Pardubic. (Prot. rad.)

²⁾ Rozkaz c. k. podkraj. úřadu v P. z 27. IV. 1853 dle minister. nařiz. z 1. IV. t. r.

³⁾ Prot. radní z r. 1851. Výstaviště bylo na místě dnešního cukrovaru.

dářského mělo zatím význam podřadný. Dne 13. ledna roku 1853 sešli se zdejší hospodáři v zámku a za předsednictví Lindřicha hr. Chotka zřídili „Hospodářskou společnost k zvelebení venkovských statků“,¹⁾ právě zesvobodněných. Tuto osvobozovací práci konala zvláštní vyvazovací komise, která od r. 1850 do 1853 působila v Pardubicích, zaměstnávajíc se výkupem desátku a robot za předsednictví Klecanského a po jeho smrti (9. února 1850) za správy c. k. krajského presidenta Maximiliána z Obentrautu.²⁾ Když „Hospodářská společnost kraje pardubického“ shromáždila se 6. prosince 1853 v zámku Pardubském k prvé výroční valné schůzi, líčil president hr. Chotek s Matějem Ročkem, jednatelem, důležitější zprávy z dosavadní činnosti. K těm pojená bohatá řada námětů a úvah dotýkala se celkem všech oborů selské živnosti.³⁾ V pozdějších letech flakem Bachova absolutismu vývoj „Hospodářské společnosti“ nejprve ustrnul a posléze objevil se i dočasný rozvrat spolku.

Národní stráž měnila se znenáhla v přežitek; měla však zde ještě několik ochránců, kteří opírajíce se o její starší zřízení, dosud nevykonaná, ale neodvolaná, chtěli občany zdejší znova sdružit k „dobrovolné službě národní“. Dne 10. března 1850 připomínala „Správní rada Národní obrany“ obyvatelstvu den 17. března jako poslední lhůtu k dobrovolnému vstupu do N. stráže. Protože nebylo z prvotního praporu ani sto mužů vyzbrojeno, půjčovala se chudším, uniformovaným členům vojenská zbroj a kartuš, koupěna obcí, na revers. Pro lepší ochotu k obětím na předepsaný úbor slibovala správní rada opatření sbírkou hudbu, bubeníky a svěcení spolkového praporu ke konci května — po úplném vyzbrojení aspoň jednoho sta gardistů.⁴⁾ V pondělí svatodušní (20. května) r. 1850 dočkaly se Pardubice velikolepé slavnosti svěcení praporu.⁵⁾ Na náměstí u Mariánské statue zdvižen byl oltář, před nímž úvodem řečnil městský kaplan Fr. Novák. Při mši královéhradeckého kanovníka Vincence Bibusa zpívalo shromáždění oblíbenou píseň „Bože, před Tvou velebností“ s průvodem trubačů spolkové kapely a potom předsevzato jest vlastní svěcení. Chrudimští a přeloučští gardisté střežili vyhrazené místo hostí: důstojníků místní posádky a zeměpanských, městských i zámeckých úřed-

¹⁾ Pamětní kniha v děkanství.

²⁾ Kablík I. c. 625.

³⁾ „Pozvání“ hosp. sp. kr. Pardub. k „řádnému hl. sezení“ z r. 1853 v arch. m. mus.

⁴⁾ Také na čestný průvod pohřební při účasti městské gardy měl právo jen zemřelý člen čestný neb plně uniformovaný.

⁵⁾ Spolkový prapor věnovala městské gardě manželka knížete Fr. Lichtenšteina, Julie, žijíc (dříve) zde s manželem svým, plukovníkem pardubské posádky, a roku 1850 generálem. Látky praporu z těžkého hedvábí, červenobílá, visela na žerdi, zakončené bodlem silně zlateným, zároveň s bílou, od kněžny datovanou stuhou, na níž vyšito bylo heslo: „Pro Boha, krále a vlast“. Major gardy, Jan Drexler, vyzdobil prapor na svůj náklad. Na červené pole dal vyšít stříbrného lva se zlatou korunou; na bílém poli namalován byl městský patron Arnošt z Pardubic i s rodným a městským znakem. Jinou krásnou, vyšíváním zdobenou stuhu věnovala paní Drexlerová.

níků, kteří shromáždili se tu mezi spoustou ostatního lidu. Slavnost končila odpolední zábavou v Zelenobranské dubině.¹⁾

Pravidelná cvičení ve zbrani bývala každou nedělí a svátek. Do služby vycházeli pardubští gardisté za praporem. Ke kroji náležel modrý frak, nohavice a černá čáka s dekorací,²⁾ ke zbroji puška, kožená kartuš s černým řemenem a pošvou pro bodák. Důstojníci měli šavle. Cvičení pochodová konala se na Olšinkách.³⁾ Střelbě učili se gardisté v parkáně na východní straně města. V některých nedělích účastnili se i zábavné střelby do terče v zdejší střelnici na zahradě u souseda Švarce za Kostelíčkem.⁴⁾ Vzdávající Bachův absolutismus mařil však každý pokus o zesílení života spolkového. Dne 15. srpna ukládalo krajské velitelství četnictva městské radě, aby mu Národní garda oznamovala každou vycházku.⁵⁾ Když dne 22. srpna 1851 zapovědělo ministerstvo Národní gardě další trvání, sebrala městská rada k výzvě podkrajského úřadu 20. září spolkové pušky, buben i prapor. Tento odevzdán byl podkrajskému úřadu, pušky s bubnem odeslalo četnictvo do Hradce Králové. Podkrajský úřad, nedůvěruje dokonalému vyplnění rozkazu, žádal ještě v den odevzdání inventáře⁶⁾ městskou radu, aby vysvětlila, „proč Národní garda, čítající 80 hlav, odvádí jen 66 pušek“. Purkmistr Kulhavý, bývalý hejtman její, vysvětlil hned potom, že ze 70 pušek zaslaly se jen upotřebitelné; „charge měly prý jen šavle“. V listopadu vyzván byl purkmistr vydati archiv spolkový a dne 17. t. m. předsevat byl odhad odevzdaného inventáře v Hradci Králové zvláštní komisí, k níž volán byl i pardubský soused Václav Horský.⁷⁾ Avšak již zase 24. listopadu žádal podkrajský úřad nejen dalších spisů rozpuštěné Národní gardy, nýbrž i zaplacení útrat za převoz zabaveného majetku ke komisi hradecké. Tentokrát však odpověděl purkmistr rozhodně, „že aktů spolkových po ruce není a platu za dopravu pušek obec na sebe nevezme“. ⁸⁾ Ortel hradecké komise nad majetkem pardubské Národní gardy byl žalostný. Dne 9. dubna 1852 vracel okresní hejtman purkmistru rozšířhané zbytky nádherného praporu; za pobrané pušky zaplatila vláda 306 zl. 30 kr.⁹⁾

¹⁾ Kablík I. c. 581.

²⁾ Nemajetní kupovali si sukno od obce na splátky. Viz „Oznámení“ správní rady z 10. III. 1850 v arch. mus. pardub.

³⁾ Městský úřad koupil 100 ručnic z nájmu Olšinek za 1400 zl. Viz také Kablíkovy „Memorabilie“ str. 580.

⁴⁾ Čp. 113.

⁵⁾ Prot. rad.

⁶⁾ 27. září 1851.

⁷⁾ 17. listopadu 1851.

⁸⁾ 24. XI. 1851. Prot. rad. I. c.

⁹⁾ R. 1855. Stejně neslavný byl konec Národní gardy v Holicích. Sebraných 20 pik poslal okr. hejtman r. 1852 na pardubskou radnici; materiál z nich prodal se ve prospěch chudinského fondu. (List z 3. III. 1852 prot. rad.) Cenné zbytky praporu pardubské gardy: velitelská stuha majora Drexlera, obraz Arnoštův, koruna lichtenšteinská a také obraz Zelené brány jsou majetkem měst. musea. Některé zbytky darovala měst. rada na výzdobu praporu pěveckého sboru „Pernštýn“.

Bez vlivu na společenský život provedlo se rozpuštění spolku Ostrostřelců. Mluví většiny členů, pensionovaný rytmistr Ugrinovich, nabídl obci 10. února roku 1852 spolkovou střelnici v zahradě A. Schwarze na Vystřkově ve prospěch městské nemocnice.¹⁾

Upřímně, tuším, želeli mnozí Pardubčané dočasného zániku sboru „Divadelních ochotníků“, kteří ukazovali již v r. 1848 v sále „u Vostřebalů“²⁾ vybroušenější češtinou plody mladé domácí dramatické tvorby péčí městského ranhojiče Fr. Hausmanna, zakladatele spolku. Ještě v říjnu roku 1850 dovolil okr. hejtman Dr. Čermák sehrati několik kusů „morálních“ ve prospěch místní nemocnice. Avšak již 8. února 1851 prosili „Ochotníci“ městskou radu o komisi, jež by převzala divadelní rekvisity v péči obce a uložila v městském skladu.³⁾ V březnu r. 1853 prosil Jan Pospíšil o schválení činnosti nově utvořeného kroužku divadelních ochotníků, kteří odhodlali se hráti český k získání peněžitých prostředků na zřízení druhého ročníku zdejší německé podreálky. Ze však „direktivy“ od pražského místodržitelství ochotnickým spolkům udílené⁴⁾ a důtklivé pokyny podkrajského úřadu překážely volnějšímu jednání, trávily se domácí hry, nedávno vzkříšené, zase brzy. Časem bavili Pardubčany českými a německými kusy zase jen herci kočovní.⁵⁾

Vzrůstající společenské živoření působil vedle úředního útisku i nedostatek způsobilého shromaždiště. Jediné prostrannější veřejné místnosti v hostinci „u Vostřebalů“ opotřebovaly se již roku 1853 tak povážlivě, že byly policejně zavřeny a společnost pardubská uchýlila se se svou občasnou programovou zábavou do skrovnějšího prostoru hostince nádražního,⁶⁾ do „Cassina“ na „Kopečku“ a na „Vinici“.⁷⁾

Jediné plné volnosti dopřávaly úřady slavnostním projevům, schůzkám i sbírkám z důvodu loyality⁸⁾ a dobročinné účasti na významnějších událostech mimopardubských. Roku 1850 pořádala se slavnost na paměť prohlášení konstituce. V druhé půli dubna 1852 vítalo město, pobídkou okr. hejtmana Dra Čermáka pečlivě upravené, císaře, když z nádraží projížděl Pardubicemi do pevnosti Hradecké.⁹⁾ Po zprávě pražského místodržitelství o zmařeném útoku na císaře shromáždila se obec dne 21. února 1853 v děkanském kostele k slav-

nostnímu „Te Deum“ a veřejnou sbírkou sebrala příspěvek na stavbu monumentálního kostela votivního ve Vidni, zdviženého na místě činu.¹⁾ Kromě toho k pobídce okr. hejtmana založilo město na paměť záchranu života mocnářova „nadaci císaře Františka Josefa pro vzorné služebníky“.²⁾ Stejnou dobročinností oslavili Pardubčané císařovu svatbu (24. dubna 1854), skládající peníze ve prospěch chudých a školní mládeže náhradou za slavnostní osvětlení. Do budoucna připomínaly tuto slavnost dva stromy — jabloň a hrušeň — zasazené školními družičkami při odpolední slavnosti v „císařské zahradě“ a ve školní zahradce, založených při hlavní škole purkmistrem Kulhavým.³⁾

Neumlčené vědomí národní osvědčili občané podporou fondu, zřízeného pro stavbu Národního divadla. K větší obětí nutila tehdejší vláda naši obec požadavkem o nová kasárna a vydání účastenství na státní půjčce, ohlášené r. 1854 pro trvalý schodek, plynoucí z nové organizace státních úřadů a mobilisace na počátku války krmské (1853—1856).⁴⁾ Stavbu kasáren městská rada odložila; na státní půjčku vydalo obecní zastupitelstvo v srpnu „jménem města“ k žádosti místodržitele barona Merceryho 4660 zl.⁵⁾ Soukromníci vyzývali se k upisování vyhláškami a bubnem. Značnějšímu vydání kladly meze současné závazky, ukládané jedincům od vyvazovacích komisí pro zrušení robot a práva zákupního (emphyteuse).⁶⁾ Patrný nedostatek, již v časných měsících velmi mokrého roku 1854 vzniklý, zveřejnil se častější povodní Labe a Chrudimky. Na snížení hladu rozdávala obec chudším po delší dobu chléb.⁷⁾

Tyto starosti doléhaly na občanstvo právě kdy Pardubice klesaly z vynikajícího popředí mezi východočeskými obcemi jakožto dosavadní sídlo krajské vlády na město „okresní“. Dle císařského patentu ze 14. září 1853 rušila se soustava sedmi krajů Českého království a v roce 1854 zrušily se venkovské „soudy zemské“; správa starších podkrajských vlád a okresních soudů, sloučená v nový tvar „Okresních úřadů“ rozdělila se do nových 13 krajů. Pardubský „Okresní úřad“ s právomocí politickou i soudní přičleněn byl k novému krajskému středisku v Chrudimi. Ze souboru úřadů bývalé krajské vlády vystěhovalo se z Pardubic do Chrudimě nejprve četnické velitelství — již 7. června roku 1854.⁸⁾ Do konce

1) Zbytky střelnice zůstaly v zahradě E. Krause u „Kostelíčka“ čp. 113. (Prot. rad. z r. 1852.)

2) Čp. 2 v Rochu u Zelené brány.

3) Geschäftsprotokol z r. 1852.

4) Výnos místodržitel. z 7. II. 1852.

5) O tom více v V. díle.

6) Dnes „Hotel u Libuše“.

7) Cizincům hověly starodávné hospody: Kašparova „Veselka“ a Jos. Doskočila hostinec „Na Bále“ (U Lva). Pro užší společnost v městě upravil Vil. Chocenský hostinec „U Zlatého anděla“ čp. 25 v Zámecké ulici r. 1851.

8) Při slavnostech narozenin císařových bylo osvětlování města a soukromých bytů povinné. Opomenutí trestalo se pokutami. (Prot. jed. 1856.)

9) Jedn. prot. r. 1852 v arch. radním.

1) Jedn. prot. r. 1853. — Sebrány jsou 93 zl.

2) Základní kapitál byl 350 zl.

3) Zbytek této zahrady i s jabloní jest přidělen st. reálce pro pěstění botaniky. (Pamět. kn. děkanství 161.) Na oslavu zrození korunního prince Rudolfa (1858) podělila obec 118 chudých a 3 měšťany.

4) Husarský pluk Šlikův vystěhoval se za války (r. 1854) z Pardubic do Multan.

5) Při tehdejších nevalném peněžním obratu v důchodu městském užilo se k půjčce všech fondů pomocných. (Schůze obec. zastupitelstva 20. srpna 1854 dle prot. jedn.)

6) Dle komisionelního šetření (1852—1853) přiznával se obci z vyvazovacího fondu pražského (11. XII. č. 9225), kapitál 5083 zl. 20 kr. r. m. 5% úročený.

7) Protokol z 4. II. 1854. Pamětní kniha děkanství, 162.

8) Místo něho zbyla tu „c. k. okresní stanice četnická“ v č. 99 Zel. př. (Prot. rad. z r. 1854.)

května 1855 přesídlily do Chrudimě i sekce ostatní. Zároveň hasl starodávný význam hospodářské správy na Pardubském zámku.

Smlouvou c. k. ministerstva financí s ředitelstvem Priv. rakouského národního banku zastavil stát tomuto ústavu na úmor dluhu 155 mil. zl. vedle jiných státních statků také císařské panství Pardubské.¹⁾ Ze zástavy vyloučila se jen „Obora Kladruby“ s 2200 jitry polí, luk a lesů pro úpravu samostatného statku hřebčince c. k. dvorního eráru.

Správa Národního banku přejala Pardubské panství 12. listopadu 1856, ale hned nato odprodala z něho více než 601 jitro.²⁾

K těmto nepříznivým jevům r. 1855 přistoupilo i nebezpečí cholery. Vypukla 21. září, ale hlubších následků neměla; snad proto, že jak okresní úřad, tak i obec pilně staraly se o poučení lidu k boji proti epidemii ohláškami i skupinou zvláštních „epidemických komisařů“.³⁾

Při všech těchto nevlídných stránkách předchozích let ukazovaly se také známky šťastnější budoucnosti Pardubic. Na poli duchovním umlčoval sice absolutismus Bachův slibné rozpětí vlasteneckých spolků, ale rozkvétala aspoň reorganise školství, roku 1848 v Praze předsezatá, zřízením vzorné hlavní školy české s českým pedagogiem a ústavů pobočných. Tyto staly se ohniskem výchovy uvědomělejšího učitelského dorostu na venkovských školách. Reforma městských hlavních škol z roku 1849 dala počátek nižším školám reálním. K zřízení pardubské nižší reálky povzbuzovala se zdejší obec c. k. místodržitelstvím již 30. března 1854. Po dlouhém jednání otevírala se dvouřídni nižší škola reální 1. října 1854.⁴⁾ Občanstvo přispívalo k vzniku tohoto úslavu milodary a výtěžkem z veřejných zábav. Vyučovalo se německy, ale sítě probuzení národního neutuchlo pod vnější clonou cizí řeči.

Ředitel reálky spravoval také hlavní školu, dělenou na tři třídy a přípravku. Vrchní správu měla vedle státu i církev, konkordátem z roku 1855 ve své působnosti značně zesílená.

Kromě reálky hodlal stát zříditi v Pardubicích zemské vyšší učiliště. Dne 2. října 1852 dotazovala se krajská vláda obecního úřadu, chtělo-li by k státnímu nákladu na tento ústav, tvaru zatím tajeného, přispěti darovaným pozemkem asi o 12 jitrech blíž nádraží a plovarny. Či vinou přerušilo se další jednání, nelze rozhodovati pro nedostatek bližších zpráv.⁵⁾ Tehdy také odumřel námět k zřízení okresních „Jeslí“⁶⁾ a k stavbě obširných kasáren.⁷⁾

Hmotné zvelebení města vyrůstalo z přízně šťastné polohy a působením železniční trati. Proto shledáváme v Pardubicích patrný pokrok

¹⁾ Tehdy mělo rozsah 14 čtvereč. mil s 5 městy, 2 městysi a 165 vesnicemi.

²⁾ Původní celková rozloha vlastní panské plochy byla 31.096 jiter 1139 sáhů. (Pamětní kniha děkanství, str. 74; Pam. kn. zám. Kablík l. c. 626.)

³⁾ Prot. jednací z r. 1855.

⁴⁾ J. Sakař, Dějiny pardubských škol. (R. 1813 v jub. programu c. k. reál., str. 26 násl.)

⁵⁾ Prot. jedn. 1852 v arch. měst.

⁶⁾ O zřízení jednalo se u c. k. okr. hejtmána 27. VI. 1855. (Prot. radní.)

⁷⁾ Prot. rad. z r. 1850—55.

i v čase politické tísně. Od let padesátých rostly tu cizí, významnější závody obchodní a živnostní mnohdy i proti vůli svazu starousedlých živnostníků. Po dlouhé době začala tu r. 1850 práci zase tiskárna.¹⁾ Průmyslové dílny při obci, brzy přelidnělé, kladly základ k „novému městu“ poblíž nádraží.²⁾

Stupňovaný rozvoj komunikace přetvořil Pardubice v živé ohnisko Východních Čech. Již roku 1850 dovolilo pražské poštovní ředitelství Josefu Doskočilovi, původně sedláři a později hóteliéru „Na Bále“, dopravu dostavníky mezi Pardubicemi a Čáslaví přes Chrudim a Městec Heřmanův.³⁾ Dne 19. května 1851 získal koncese k provozu dostavníky mezi Pardubicemi a Hradcem Králové.⁴⁾ — Od r. 1852 jezdily dostavníky z Pardubic až do Náchoda.⁵⁾ Užívala jich také současně pošta, jejíž úřední místnosti v Pardubicích přenesly se v r. 1854 ze starší budovy u nádraží do domu Josefa Krause, poštmistra, v třídě Wilsonově čp. 19-21.⁶⁾ Část poštovní agendy zůstávala trvale na nádraží. Sloužila jak poště vlakové tak i přímo některým obcím na okrese a dopravě do Chlumce nad Cidlinou. — Na nádraží otevřela se pro občanstvo také prvá telegrafní stanice již roku 1857.

Širý styk Pardubic s průmyslovými kraji Severovýchodních Čech umožnila nová dráha Pardubsko-Liberecká. Vybudovalo ji komité, jež združilo se r. 1854; dovolení k stavbě získalo 4. února 1855.⁷⁾ Dne 4. října 1855 byla prvá schůze zájemníků, majících pozemky při chystané trati; svolávalo ji c. k. měřičské oddělení severní státní dráhy. V zimních měsících roku 1855 a na jaře roku 1856 skončily se práce průpravné a v půli září začala vlastní stavba u Kablikova dvora při sv. Trojici. Několik set lidí pracovalo i v příznivém počasí zimním a práce roku 1857 pokročila tak, že koncem dubna vystaven byl již železniční most přes Labe. V posledních dnech říjnových byla nová trať schopna jízdy až k Josefově. Zkušební cesta vykonala se 1. listopadu 1857. Když o Vánocích roku 1858 dokončena byla stavba k Liberci, slavila se 29. ledna 1859 hlavní cesta zkušební z Pardubic

¹⁾ Přenesl ji z Chrudimě do Pardubic (na nedlouhý čas) Jan Hostivít Pospíšil, právě když v ní K. Havlíček hodlal tisknouti svůj nový list, ježto mu pražský generál Khevenhüller zastavil 19. I. 1850 „Národní Noviny“. (L. Quis, Korrespondence K. Havlíčka, 429 násl.)

²⁾ Prot. radní v arch. m. z r. 1854.

³⁾ Prot. rad. z 17. V. 1850 v arch. rad. R. 1853 zesílila se doprava dostavníky mezi Chrudimí a Pardubicemi novým podnikem Mat. Štěpánka, majitele hótelu „Bídy“, a spol. jeho J. Honzíčka.

⁴⁾ Provoz obstarával Josef Doskočil a Karel Kardarar z Hradce.

⁵⁾ Od r. 1854 podnikly se tyto cesty sdružením Jos. Doskočila, Adolfa Riedla z Hradce-Náchoda a Jana Kašpara. (Prot. radní. Sdělení p. em. pošt. správce V. Kouska.)

⁶⁾ Tamtéž.

⁷⁾ V sdružení byl Jan Liebig, A. Lanna a bratři Kleinové. Dne 15. června 1856 získalo komité, přezvané zatím „podnikatelstvo c. k. priv. jihoseveroněmecké spojovací dráhy“, právo připojití k trati Pardubice—Liberec odbočku Jaroměř—Svatoňovice. V roce 1869 spojilo se toto komité s centrálním úřadem severozápadní dráhy.

až do Liberce.¹⁾ V Pardubicích dovršilo se spojení státní dráhy s novou tratí stavbou nového, společného nádraží v letech 1858 a 1859.²⁾

Dokonalejší spojení s jižními městy na Českomoravské vysočině očekávalo se zatím jen od provozu dostavníky mezi Pardubicemi a Jihlavou přes Rychemburk, k němuž koncesi obdržel Josef Doskočil roku 1858.³⁾

Také se sportovního hlediska zhodnotilo se město zdejší, když k dosavadnímu podzimnímu parforsu šlechty a intimním zábavám v šlechtickém „Ressource“ na Zeleném předměstí přibýly i pravidelné koňské dostihy. Po přání „Spolku českých pěstitelů koní“, šlechtou sjednaná obec k tomuto účelu roku 1856 část pastviště i s lesíkem „Cvrčkovem“ za Zeleným předměstím na závodní dráhu⁴⁾ a hned ještě v témž roce dovolilo místodržitelství k žádosti barona Bethmanna, předsedy spolku, v Pardubicích prvé koňské závody 7. a 8. října.

Domácí měšťané bavili se od letních měsíců 1855 v nově založeném Bürger-Ressource na náměstí u Švarců (čp. 5). Ve spolkových místnostech prvního patra rozvíjely se zvláště zdařilé zimní zábavy a také ochoňníci pokoušeli se tu zase oživit svou musu občasným kusem divadelním, hrajíce česky i po německu. Dlouho však měšťanský „Ressource“ se svým šlechtickým sokem nesoutěžil. Nedávno probuzená pospolitost sousedská zase chřadla a napodzim r. 1858 stěhoval se spolek od Švarců do obstarlých místností v prvním patře várečného domu „Modré Hvězdy“ jinak „U Zubrů“,⁵⁾ kde poněmhu uhasínal. Rozdrobené kroužky občanské spokojily se zase potom pohostinstvím „Na Kopečku“, „Na Vinici“ a zvláště „U Kajetánů“ při Bílé bráně.⁶⁾ Slavnosti hudební obnovily v pozdější době absolutismu Bachova svůj starší útulek v kreslirně pardubské podreálky.⁷⁾ Při nich občasně působil také český zpěvácký sbor. Tento kroužek pěstitelů české písně rostl do let šedesátých, zaměstnán jsa zvláště cvičením umělého čtvero zpěvu, jímž zpravidla bavit se v domech soukromých; značně přispěl k osvěžení zábav v Měšťanské Besedě a k zvelebení chóru kostelního.

Příjemný útulek přespolečným i domácím hostům připravil Jan Kašpar v letech 1857—1858 rozsáhlejší přestavbou své starožitné hospody

¹⁾ V ten čas na Českém severu skončily svůj úkol pardubské dostavníky.

²⁾ Pamět. kniha I, 601 násl. Pro nové nádraží, od 15. dubna 1859 užívané, stavěla se nová svítkovská silnice podél severní strany kaple sv. Marka.

³⁾ Protokol radní z 1. července 1858.

⁴⁾ Prot. obec. zastup. z 30. III. 1856 v arch. měst.

⁵⁾ Čp. 81 na náměstí v majetku Jana a Josefa Zubra.

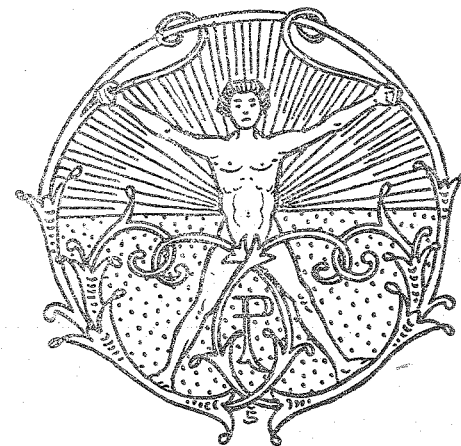
⁶⁾ t. j. „u Kajetána Köhlera v Arnoštově ul. čp. 30 (v dnešní „Staré Besedě“.)

⁷⁾ V klášteře. Dne 27. září 1855 při hudební zábavě ve prospěch chudých dítek v reální kreslirně zpíval se vedle německých písní při závěru i mužský sbor „Slávy květ“. (Pozvánka v arch. m. mus.)

„Veselky“, k níž přiřčenil také prostranný sál, zvaný „Odeon“.¹⁾ Tam potom poněmhu přenesly se umělecké produkce z kreslirny podreálky a z těsných síní ostatních hostinců.

K celkovému vzhledu města přispívala obecní správa v souladu s okresním úřadem, odstraňujíc estetické a zdravotní závady i rozhojňujíc dlažby městské. Větších prací město však nepodnikalo pro nepříznivý stav důchodu a nedostatek vedlejších pramenů pomocných, plynoucích, tuším, z úbytku pružnosti, jež bývala chvalitebnou stránkou mladších let purkmistra Peregrina Kulhavého.²⁾ Užitek ze živnostenské svobody, prohlášené r. 1859 po zrušení cechů, ukázal se u nás směleji teprve v desetiletí následujícím.

Do doby, politicky ztrnulé, zapadl patrný ruch od jara 1859 vypuknutím války se Sardinii a Francouzi. V Pardubicích ohlásil se četnějším průvozem a průchodem vojska a pak zase v červenci návratem raněných. Město léčilo svým nákladem a z příspěvků občanských ve zdejší nemocnici 15 raněných. Pardubských rodáků, účastných v bitvě u Solferina, smrt se nedotekla. Raněných však bylo pět.³⁾

¹⁾ Prot. radní v arch. měst.

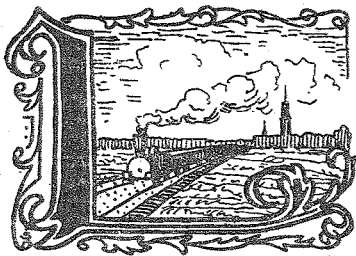
²⁾ Charakteristický byl na př. názor purkmistrův o významu spořitelny. K dotazu vysokomýtské měst. rady, jednalo-li se v Pardubicích o založení spořitelny, odpovídal záporně. „Zkušenost prý učí, že v malých místech takový ústav neprospívá, zato však prý působí obci nemilou zodpovědnost.“ (Prot. radní z 13. X. 1858.)

³⁾ Zpráva královéhrad. okr. velitelství z 6. srpna 1859. (Prot. radní.)

HLAVA VIII.

PARDUBICE V NOVÉ DOBĚ.

(1860—1900.)

letní doba roku 1860 způsobila velikou povodň Labe a Chrudimky značných škod. Na poli politickém ukazovala se však úroda slibnější, když v nastávajícím podzimu ohlašoval se památný diplom říjnový.¹⁾ K podnětu většiny účastníků „rozmnožené rady říšské“, již v březnu svolané, zříkal se císař slavně a trvale pro budoucnost dosavadního absolutismu a sliboval vedle jednoty celé říše obnoviti historická práva království. Nový český místodržitel, hrabě Forgach, snaže se o úzký styk s občanstvem, oznamoval dne 9. prosince mimo jiné také pardubskému purkmistru Kulhavému své jmenování a nabízel se účinně podporovati zájmy zdejší obce.²⁾ Městská rada odpověděla místodržiteli utívou adresou.

Prvým zjevem nových, svobodnějších časů byl čilý shon obyvatelstva zdejšího před volbou obecního zastupitelstva, jež po prvé smělo zakusiti chutnějšího ovoce skutečné samosprávy. Dne 13. ledna 1861 sešli se pardubští voličové k prvé schůzi v přítomnosti c. k. okres. adjunkta Dumonda. Volby konaly se 18., 19. a 20. února dle tří sborů v radnici, stavice v čelo města 18 výborů a 9 náhradníků.³⁾ Dne 24. února zvolilo si nové zastupitelstvo starostou Josefa Bubeníka. Vedle něho úřadovali ve sboru představenstva tři radní, složivše po svém stvrzení krajskou vládou slib na zdejších úřadě okresním. Občanstvo, sledujíc volby s velikým zájmem, uspořádalo novému starostovi dne 24. t. m. večer průvod s pochodněmi a soukromý sbor pěvecký zazpíval několik čtvero zpěvů.⁴⁾ Úřední přísahu skládal purkmistr Bubeník dne 23. března v krajské kanceláři v Chrudimi.⁵⁾ K výzvě okresního úřadu odevzdal dosavadní purkmistr Kulhavý dne 9. dubna správu města novému sboru a skončil v podstatě německé úřadování na pardubské radnici.

¹⁾ 20. října.

²⁾ Prot. radní z 11. prosince 1860.

³⁾ Prot. rad. v arch. m. V Bohdanči volil se purkmistr již 8. ledna — nejčasněji z celého království. Hodnost tuto obdržel Fr. Peška, již r. 1850 v čelo obce zvolený. (Národ. L. z 12. I. 1861.)

⁴⁾ „Pernštýn“ z r. 1900 (z 6. II.).

⁵⁾ Prot. radní.

Tehdy trvale jest setřen s města zněmčilý ráz, jež stříšala sice již revoluční nálada roku 1848, jež však nově oživil na radnici a v zámku pod ochranou Bachova absolutismu; v společenském styku se zdejší jízdni posádkou a společností parforsní zatím vůbec neodumřel.

Současně se starostí o volby obecní střetly se přípravy k volbě zemského poslance, když po vydání Schmerlingovy „ústavy únorové“¹⁾ měl se obeslati nově sněm zemský s kompetencí velmi úzkou. Úvodem k volbám měla býti dne 17. března schůze venkovských voličů okresu pardubského, přeloučského a holického v hostinci „Na Veselce“. Pozvání obstaraly „Národní Listy“, v lednu téhož roku založené. V stanovený den scházeli se voličové a kandidátem poslanectví prohlášen byl nejprve oblíbený Václav Pálpán. Schůze neskončila však klidně. Okresní úřad předstíraje, že svolavatelé schůze nesjednali si potřebné schválení, vyzval městskou radu, aby shromáždění znemožnila. Schůze byla zmařena hned potom četníky a městskou policií. Sněmovní volby odbyvaly se dne 18. a 20. března — právě v týdnu velikonočním. Za pardubský okres venkovský zvolen byl 18. března poslancem Václav Pour, mlynář na Valech u Přelouče, známý bojovník již z roku 1848.²⁾ Městský mandát udělen byl 20. března pardubskému advokátu JUDru Janu Zákovi.³⁾ Dne 6. dubna 1861 zahájen byl Český sněm, občanstvem pilně sledovaný. Dne 12. dubna požádal Jan Lorenc a Karel Černík, členové obecního výboru, jménem značného počtu členů zastupitelstva o mimořádnou schůzi, v níž by se smluvalo jmenování vůdců národní politiky, Františka Palackého a Frant. L. Riegra, čestnými měšťany města Pardubic.⁴⁾ Stalo se tak při slavnostním zasedání 20. dubna.

Dne 25. srpna odvážela městská deputace⁵⁾ úpravné diplomy oběma oslavencům do Vídně. Povzbuzen jsa touto přátelskou pozorností, navštívil Fr. Palacký své pardubské ctitele hned v květnu roku 1862 a zase 7. září, tentokrát jsa provázen Fr. L. Riegreem při návratu ze slavnosti Hankovy. Skvělého uvítání dočkali se vlastenečtí hosté v „Besedě“.⁶⁾

Po krátké době politického nadšení patrna byla v občanstvu tíseň, proudící z německocentralistického ministerstva Schmerlingova. Městská správa však nezmalomyslněla, nýbrž odpověděla na zeměpanské

¹⁾ Dne 21. února 1861.

²⁾ Protokol radní z r. 1861, Pernštýn z r. 1884 (19. VII.).

³⁾ Zastupoval město Pardubice, Holice a Chlumec n. C. V Pardubicích volilo 316 voličů. Roku 1863 zvolen byl Dr. Zák českým sněmem do říšského sněmu za IX. skupinu měst. Byla to: Chrudim, H. Městec, Pardubice, Chlumec, Holice, Vys. Mýto, Skuteč, Hlinsko, Litomyšl, Polička, Lanškroun, Ústí n. O., Č. Třebová. (Národ. Listy z r. 1861, Pernštýn z r. 1883, Pardub. Obzor z r. 1896, K. Zák, Z nenapsaných pamětí JUDra J. Záka v Národ. Polit. 20. IV. 1922. Prot. rad.)

⁴⁾ Dra Riegra, W. W. Tomka a některé jiné poslance pozdravili zdejší občané 27. dubna srdečnou ovací na nádraží, když tiito zastupcové národa projížděli Pardubicemi k prvé schůzi obnovené říšské rady. (Prot. rad., Tomkovy paměti II. 13.)

⁵⁾ J. Lorenc, Karel Černík a Leop. Werner.

⁶⁾ Památní kniha Měšťanské Besedy v P. z r. 1862.

pokusy o zúžení právomoci dne 1. března 1863 okresnímu úřadu rozhodnutím, že raději vzdá se úřadu, než by trpěla překážek, vládou jí kladených.¹⁾

Také v ostatních směrech českého života přikročilo se záhy k boji proti vládnímu tlaku mnohostrannou organizací. Do toho času spadají základy zpěvákých spolků, pěveckých slavností a besed, spolků hospodářských a záložen.

V Pardubicích uvažovala městská rada již r. 1861, četnými požáry proslulého,²⁾ o pokynu krajského presidenta hr. Pöttinga, upozorňujícího na zisk, plynoucí ze spolků záloženských.³⁾ Příštího roku (1862) — za nového starosty Václava Bubeníka — byl na radnici opatřen pevný souhlas se zřízením záložny.⁴⁾ Působiti začala však teprv dne 5. ledna 1863, stojíc od těch časů trvale mezi předními dobrodinci všech ušlechtilých snah.

Současně uvažovalo obecní zastupitelstvo o zřízení krajské nemocnice, státními úřady nabízené. Ač nescházelo se strany města dobré vůle, zanikl chystaný podnik již v počátečných přípravách.⁵⁾

Soustavného zvelebování pardubského venkova podjal se oživený hospodářský spolek. Počátkem jeho zřízení byly oblíbené schůzky čelných venkovanů s pokročilejšími občany zdejšími zvláště v hostinci „Na Kopečku“. Posléze svolána byla schůze do zámku a smluveno obnoviti spolek před časem zaniklý. Dne 26. května 1862 vstoupil v činnost „Hospodářský odbor okresu Pardubického“ a jednatelství v něm přijal V. Půlpán. Odbor stal se v době útisků Schmerlingovy lžiliberální ústavu vítaným střediskem všech uvědomělejších občanů celého širého okolí; na spolkových schůzích vedle projednávání úkolů ryze hospodářských jemně a vhodně naráželi účastníci také na tehdejší nepřírozené poměry politické. Krátce po zřízení „Odboru“ založena byla také „Hospodářská jednota kraje Chrudimského v Pardubicích“ pro celý kraj. Její předseda, Václav Bubeník a jednatel V. Půlpán s některými pardubskými členy ústředního výboru účastnili se potom velmi pilně zarážení „Jednot okresních“. A bývalo takové zakládání pravou národní slavností. Všude chystalo se skvělé vítání, kypěl život a ruch slavností. Zvláště slavně zakládala se Hospodářská jednota v Litomyšli; neobyčejnou horlivostí a příchýlností vynikala vzorná Jednota v Holicích.

¹⁾ Prot. zastup. z 1. března 1863 v arch. radním v Pardubicích.

²⁾ Dne 18. dubna shořela sousedská stavení na Vysrkově čp. 169 (Vaněčkovo), čp. 178 (Kloučkovo); dne 11. srpna vyhořely na Bílém př. 2 domy; Nechvilův čp. 124 a Růžičkův čp. 125; dne 12. září zažehl se dům Ig. Kučery čp. 70 na Zel. př.; později zase — 27. července 1864 zkazil požár v Labské ul. domy čp. 15, 36, 37, 38, 39 a 40.

³⁾ Prot. ob. zastup. z 30. prosince 1861 v arch. rad.

⁴⁾ Prot. ob. zastup. ze 4. června 1862. Pokus některých živnostníků založiti „Záloženský spolek“ pro získání levného úvěru (9. II. 1862) nebyl okres. úřadem schválen. (Fr. Potěšil: Pardubská jubilea 1923, „Východ“ 13. IV. 1923.)

⁵⁾ Prot. rad.

Prvé tři dny měsíce října 1863 pořádala Jednota hospodářská kraje Chrudimského v Pardubicích velikolepou výstavu na Zeleném předměstí blíž závoďiště. Losováním dostalo se při ní některým účastníkům hospodářských strojů a náradí. Tato počáteční píle získala v dalších letech krajské Jednotě znamenitého rozčlenění¹⁾ a předního místa mezi podobnými spolky Českého království. Sdružování drobného rolnictva na Pardubsku k pronikavějším úspěchům v pracích zemědělských bylo výnosnou náhradou za blednoucí význam hospodářských poměrů na rozpadávajícím se Pardubském panství.

Významné zboží, již r. 1855 částečně oklestěné, vydražil a koupil dne 25. června 1863 u „Národního banku ve Vídni“ „Privilegovaný rakouský úvěrní ústav pro obchod a průmysl“ ve spolku s Leopoldem ryt. z Lámel, židovským velkoobchodníkem z Prahy, za cenu 4.151.000 zl. r. m. Tito kupci převládali od 16. do 23. srpna t. r. obrovské lány v rozloze 30495 jiter 920 sáhů se všemi lidmi a břemeny. Kreditní ústav podnikl tuto koupi proti svým stanovám a proto záhy změnil se titul kupců v „Actiengesellschaft der Gutsinhabung Pardubic.“²⁾ Tato akciová společnost nově bohatla rozsáhlou parcelací a prodejem menších ploch.³⁾

S proměnou panského zemědělství souviselo i vysušení zbývajících rybníků a zkáza proslulé správy rybníční koncem roku 1864. Posledním důsledkem zrušené centrální vlády bylo rozpuštění sboru panských úředníků koncem roku 1863. Jen Josef Kottowitz, vrchní správce, s Egidem Jahnem, účetním záduší, přestoupili dočasně v služby nového Pardubského pána, Leop. ryt. Lámle.⁴⁾

Zrušením sboru panských úředníků ubyl platný člen místnímu občanstvu. Toto bylo bez významnějšího střediska až do roku 1861, když český duch po mnohaletém spoutání začínal se rozpínati k volnějšímu letu za životem svobodným. Citelný nedostatek společenského života pohnul některé vlastence, mezi nimiž byl zase Václav Půlpán vedle horlivého národovce a vzdělaného obchodníka Jana Lorence, aby obnovili „Besedu“, toho léta tiše zaniklou. Dne 22. února roku

¹⁾ R. 1865 čítala Jednota 7 odborů a skoro 700 členů. (Pernštýn I. c. 26. VII. 1884.)

²⁾ Potvrzeno c. k. ministerstvem státním 12. května 1864. Kupní smlouva datována jest 13. července 1866. (Výtah z pam. kn. zám.)

³⁾ Utvořeny byly panské katastry: Pardubice, Dašice, Čivice, Ráb s Horou Kunětickou, Doubravice, Čeperka, rybník Oplati, Bohdaneč a Semín. Kromě toho jest vyloučeno 3281 jiter 1345 sáhů plochy. Některé kusy prodaly se z volné ruky. Panství Čivické koupil dne 1. listopadu 1864 Karel hr. Chotek; Dašice prodány jsou 10. února 1863 firmě Jan Liebig a spol. v Liberci; r. 1884 koupil je markrabě Alexander Pallavicini. Krakovany prodány jsou El. Fischerovi v Kolíně (1867). Jiní zájemníci koupili si dílce lesů a rolí. (Pamět. kn. děkanství I. c.; Výtah z pam. kn. zám.; „Pernštýn“ z r. 1888.)

⁴⁾ Pamět. kn. děkan. I. c., 71 násl.; Pamět. kn. zám.

1862 vzkříšená Beseda usadila se „Na Kopečku“ jakožto živé ohnisko národního hnutí.

Píli zpěváckého spolku pobavilo se členstvo úvodní zábavou 12. března. Prvou zábavou Sylvestrovskou zahájila „Beseda“ však již nový byt „U Kajetánů“ u Bílé brány, prodávajíc tu svůj omlazený, svěží život až do roku 1873. J. Lorencovi nestačilo však probuzení pardubského občanstva ve zdech besedních a na jevišti Ochotníků, jichž byl „ředitelem“, nýbrž nabízel se i k dějepisným přednáškám pro širší kruhy v učebnách městské podreálky. C. k. okresní úřad nedůvěřoval však tendenci žadatelově a nabídku roku 1862 odmítl. Šťastnější byl prof. Mat. Kovář, jenž se zdarem cvičil skupinu posluchačů českému pravopisu.¹⁾

Pěstování národního vědomí umělým zpěvem zůstávalo také roku 1860 v péči soukromého sboru, osvědčeného již z dob Bachových. Duší téhož byl adjunkt podreálky Václav Janda a hlavním působištěm Kašparův Odeon²⁾ a Hora Kunětická, jež od těch časů kouzlem své bohaté historie a trpkým osudem neodolatelně vábila k častým, pietním i hluchým návštěvám. Od 9. června 1861 změnilo se starší družstvo pěvecké v skutečný spolek, známý hned v druhém roce činností jménem „Pernštýn“.³⁾ Baval pilně občany nejen v městě, nýbrž i na výletech po okolí, právě jako čestný jeho druh, Spolek divadelních ochotníků, tehdy obnovený. Zvláště patrnou schopnost k slibnému rozkvětu ukázal „Pernštýn“ r. 1862 při velikolepé slavnosti pěvecké na Kunětické Hoře. Dne 27. července vypravilo tam 27 pěveckých spolků s 531 údem ve prospěch „Svatoboru“ krásnou pěveckou zábavu asi patnácti tisícům hostů, kteří přišli a sjeli se na tisíce vozů z dalekého kraje vzájemně sesílit a prohloubit národního citu.⁴⁾ Krátce nato pochlubili se pardubští zpěváci svou zdatností před císařem, zpívajíc mu některé písně na místním nádraží, když projížděl Pardubicemi k vojenským cvičením do Kolína.⁵⁾

Snahu o stělesnění demokratických ideí převzala „Jednota Sokolská“. V červnu 1863 rozhodli se shromáždění zástupci skoro všech stavů v Měšťanské Besedě — zvláště přičiněním obětavého Josefa Lerneta, prvního jednatele — zříditi Jednotu a utvořili hned prozatímní výbor. Místodržitelství po některých průtazích schválilo stanovy pardubského „Sokola“ r. 1864 s podmínkou, že „k podosažení údstva tělocvičné Jednoty zůstává jedenkaždý úd vázán na osobní dobrou

1) Prof. radní.

2) Při dobročinném koncertu, v adventě r. 1860 pořádaném, přijali pěvci 53 zl. 25 kr. r. m. a z těch čistého zisku 26 zl. 50 kr. (Prot. jedn. v arch. m.)

3) Zřízení spolku schválilo místodržitelství 11. května 1861. Zakladateli jeho byli: prof. V. Janda a J. Klika, st. úř. Kislínger, Podroužek, Remeš a uč. Kučera. (Prot. radní, Pamět. kn. v radnici str. 646, čas. Pernštýn z 26. II. 1900, Nechvíle I. c. a j.)

4) Pamět. kn. I. 619 v radnici. Zvon XIII. č. 15.

5) Pam. kn.

pověst a zachovalost“.¹⁾ Vroucí nadšení zakladatelů mladé „Jednoty“ přehodnotilo se v skutečnou práci sokolskou o rok později.

Vzorný příklad touhy po vzdělání ukázali místní řemeslníci, založivše téhož roku — 1864 — „Živnostenský spolek čtenářský“.²⁾ Ve všech těchto družinách, tvořících „Nové Pardubice“, byl prvním, jak při základu, tak v ostatních spolkových pracích, osvícený a nezištný mlynář a zdejší starosta Václav Bubeník. Nejcenější památka jeho tkví v péči o vybudování městské vyšší školy reální.

Po šťastném zřízení „vyšší dívčí školy“ (r. 1861) uzrály na radnici přípravné práce k zřízení vyšší reálky za boje proti mylným námitkám některé části občanstva v skutečné dílo již léta 1863. Dne 1. října toho roku načal se slavně první den nového učiliště, vytvořeného z usamostatnělé trojtřídní nižší reálky a nové třídy čtvrtlé. Jakou cenu příkládali Pardubčané a s nimi širší česká veřejnost tomuto osvětlenému podniku, ukázala velikolepá slavnost základu budovy reální 19. června 1864 před četnými hosty, sdruženými při Františku Palackém a Dru Fr. Řítegroví. K ucelení slavnosti značně tehdy přispěl „Pernštýn“, účastniv se zpěvem slavnosti dopolední a při večerním koncertu „na Veselce“ vedle sl. z Ehrenbergu, prvé té doby pěvkyně z pražské opery.³⁾ Škola měla od počátku dobrou pověst a hojnou návštěvu.⁴⁾ Profesorský sbor bral na se valnou část činnosti osvětlené i mimo školu a ředitel J. V. Jahn (1864—1894) stál vedle Václava Bubeníka v popředí kulturních pracovníků. Týž také upozornil na příznivce rakouského federalismu, hraběte Rich. Belcrediho, a způsobil, že dne 14. února 1865 v obecním zastupitelstvu jmenován byl hr. Belcredi čestným měšťanem, prve než opustil svůj místodržitelství úřad v Praze, maje po Schmerlingovi od základu přetvořiti správu státní. Pod správou hr. Belcrediho dočkalo se České království v létě 1865 nového útvaru samosprávy v zřízení okresních zastupitelstev.

1) Prof. radní, Pernštýn I. c. VII. Vedle Lerneta při počátcích „Sokola“ platně působil mimo jiné zvláště V. Bubeník, L. Werner, prof. Klika a E. Zajíček, Pardubčan (* 1843) a žurnalista. Byl od r. 1864 členem redakce „Hlasu“, „Plzeňských Listů“, Národního Pokroku“, „Koruny“ a „Pokroku“. Pohřben byl r. 1876 na hřbitově svotojanském. Vrstevníky jeho byli významní Pardubčané-literáti: Fr. Schwarz (* 1840) a Fr. Kotek (* 1841). Fr. Schwarz, technik a národohospodář, byl spolupracovníkem „Času“ (1861), „Hlasu“, „Rodinné kroniky“ a auktorem „Výkladu zákona o okr. zastupitelstvu“. Od r. 1864 působil v Plzni jako tajemník okr. zastupitelstva. R. 1883 byl zem. poslancem. Zůstal však i potom literárně činný. — Fr. Kotek byl r. 1866 v redakci „Politiky“ a jsa pro svou činnost stíhán, ujel za hranice. R. 1870 vrátil se do redakce „Politiky“. Zprávami z říš. rady přispíval od r. 1880 také do „Pokroku“. Zemřel v Praze r. 1886. Nejmladší členkou těchto literárních pracovníků jest pilná spisovatelka Božena Viková-Kunětická, dcera pardubského obchodníka J. Novotného. Narodila se v Pardubicích r. 1863. (Ottáv Sl. N., Nechvíle I. c. a j.)

2) Casem ustálen se název „Ž. čt. beseda“. (Prot. radní.)

3) Také závěr stavby, posvěcené 9. října 1865, počten byl občanstvem zvláštní slavností. (Sakař, Dějiny pardubských škol v jub. programu reál. z r. 1913.)

4) Chudým žákům ulehčil školní práci od r. 1865 zřízený „Spolek pro podporování nemajetných studujících na reálních školách v Pardubicích“. Chudé studenty z pardubské reálky na technice studující podporoval spolek „Kuněťce“, r. 1872 zaniklý.

Volby do jednotlivých skupin konaly se za velikého účastenství a se zvýšeným napětím čekalo se vládní stvrzení nových funkcionářů. V Pardubicích zvolen byl za prvního okresního starostu tehdejší purkmistr Václav Bubeník a brzy nato byl vládou potvrzen. Prvá schůze okresního zastupitelstva odbyvala se 12. srpna 1865 způsobem slavnostním. Ráno sloužil shromážděným hostům děkan J. Kupka v hlavním kostele velikou mší, při níž zpěvné sbory opatřil spolek Pernštýn. Z chrámu odešlo okresní zastupitelstvo v průvodu hojného obecního do učebny ve východním křídle školy klášterní, vítáno jsouc zde opět svěžím zpěvem pěvců pernstýnských. Po úvodní řeči Bubeníkově ustavil se užší výbor, skládaje slib v ruce starostovy. Potom konala se první schůze se zajímavým programem. Slavný oběd vystrojil všemu členstvu v Měšťanské Besedě starosta Bubeník; širší účast obecního na této oslavě téhož dne umožnila se večerní akademí „Na Veselce“ a volnou zábavou v Měšťanské Besedě.¹⁾

Nové, milé překvapení způsobil ministrpresident Belcredi dne 20. září t. r., zrušiv ústavu únorovou; v obnoveném styku se sněmy ukojil tužbu českých poslanců po královské korunovaci slibnou odpovědí. Proto odhodlalo se městské zastupitelstvo na počátku roku 1866 — opět k popudu ředitele Jahna — zaslati ministru Belcredimu adresu důvěry.²⁾ Politické úvahy o pracích vídeňského ministerstva zastřely se však záhy mrakem nastávající války pruskorakouské.

Častější průchod vojska Pardubicemi povzbudil již v první května městskou radu k prosbě, c. k. okr. úřadu sdělené, aby byla obec zbavena trvalých vojenských bytů. Okresní úřad pojisil si však již 29. května zdejší školy účelům vojenským³⁾ a dne 31. téhož měsíce začínala zde své práce válečná zásobárna.⁴⁾ Vedle ní měškal tu delší čas pěší pluk č. 75. O pořádek na nádraží pečovala však dle přání c. k. okr. úřadu dvacetičlenná hlídka zdejších občanů; v městě stárali se měl o bezpečí dle vůle městské rady nový „měšťanský sbor“. Živnostníci zdejší vybízeli se vojenskými úřady k vydatným dodávkám, obecní veřejnými vyhláškami žádalo se o spracování cupaniny,⁵⁾ a mladší mužská generace scházela se 20. června k mimořádnému odvodu. Zatím připravoval vrchní velitel, generál Benedek, vlastní bojiště mezi Prahou, Josefovem a Pardubicemi, opíraje se tu o břeh labský a výborné spojení železniční. Zde zvláště střídal se čile průvoz vozů nákladních,⁶⁾ rozvážení jídel z polní kuchyně, u nádraží postavené, a pečiva z pekárny na Olšinkách. Na sklonku června ukazo-

¹⁾ Pernštýn z r. 1884 (30. VII.). Kanceláře okr. zastupitelstva byly v druhém patře radnice. (Prot. ob. zast. z 13. list. 1865.)

²⁾ Protokol radní.

³⁾ Tamtéž.

⁴⁾ Své hlavní sklady měla v sýpce na Vysirkově a ve sklepě Jos. Doskočila.

⁵⁾ Protokol z 15. června.

⁶⁾ Pravidelné spojení se severem porušilo se 25. června, kdy přijel vlak do Pardubic již jen z Horek (Falkendorf). (Národní Listy z 26. června 1866.)

vali se v Pardubicích nejen uprchlíci ze severních krajů českých,¹⁾ nýbrž i smutné, krvavé důkazy prudkých srážek — ranění vojínové.²⁾ Ti ukládali se již v noci 24. června v místnostech reálky a v zámku, změněném v polní nemocnici č. 16. Kromě toho upravilo se 15 lazaretů na Zeleném předměstí v polní nemocnici č. 88. Někteří vojáci léčili se v nemocnici městské. K zdravotní službě přišlo do Pardubic 40 vojenských lékařů. Z hojného počtu místních žen vytvořil se spolek s výborem as 10 paní k sbírání látek na obvazy a darů pro raněné vojíny. C. k. knihovni a okresní úřad, před tím v zámku umístěný, přestěhoval se do reálky, pokud nezabrala některé její části válečná nemocnice. V reální rýsovně a v spolkové místnosti „Ludmily“ upravovaly dámy obvazy a cupaninu. V hlavní škole (klášterní) pracovala polní pošta a tiskárna.

Městská rada, nedůvěřujíc válečnému štěstí, skryla „obecní papíry“ dne 1. července do tajné skrýše „pro lepší jistotu před požárem“. Mnozí soukromníci připravovali se k útěku. Opravdový, hromadný úprk z města trval od 29. června do 2. července. Ten den připravily se k odchodu i úřady. Do tohoto ruchu vmísila se i návštěva Saského krále Jana. Přijel do Pardubic v sobotu, dne 30. června a usadil se v domě poštmistra Josefa Krause na předměstí Zeleném.³⁾ Odpočívaje tu také v neděli, dne 1. července, navštívil děkanský kostel a večer téhož dne odjížděl do Chrudimě.

Dne 2. července — poslední den před rozhodnou bitvou — překvapila zdejší obecní „kvapná jízda dělostřelectva, když v počtu mnoha set tryskem jelo Pardubicemi, přivázejíc náboje ze vzdálenějších skladišť. V nepřetržitých řadách, bez zastávky hnali se vojáci našimi ulicemi, majíce prudkým lijákem zmочení šat a působíce truchlivý dojem na všecko obecní.“ Po železnici dopravovaly se nepřetržitě lokomotivy, vozy a rozmanité potřeby železniční směrem do Moravy. Obecně čekal se na příští den rozhodný boj.

Hluboký dojem hrůzy způsobilo Pardubčanům neutuchající houkání děl v den bitvy, dne 3. července. Od 6. hodiny ranní doléhalo

¹⁾ Dne 25. června přivezl záchranný vlak do Pardubic uprchlíky z Železnobrodské, 27. června přišli sem lidé na útěku z horcí Skalice.

²⁾ Národ. Listy (z 29. VI.) Vystižně líčí obraz válečných dnů v Pardubicích dopisovatel N. L.: Dne 28. června celé nádraží (pardubské) bylo plno raněných, kteří sem byli dopraveni od Skalice a Josefova. V Pardubicích vidíte samou smutnou tvář, vesměs lid, jenž strachem zajisté odůvodněným opustil domov svůj, málo co, neb raději nic s sebou nevzav. Z Trutnova, z Kr. Dvora, z Jaroměře, Josefova a j. je tu plno rodin, které čekají, bude-li jim možno opět se vrátit. Na nádraží jest ohromný ruch; co chvíli vlak přijíždí a odjíždí — osobních vlaků ale velmi málo. K Josefovu a Hradci nebylo lze se dostat; nešel tam žádný vlak mimo s vojskem. Raněné vozí nejvíce v noci. Jak tuhý musel býti boj ve Skalici, vidíte z toho, že dnešní noci (29. VI.) bylo v nádraží zdejším do 1600 raněných, kteří buď ku Praze, buď k Brnu (byli) odvezeni. — A to ranění teprv jen ze dne 27. Ubozí, kteří včera doznali nástrojův smrtících, snad teprv dnes budou přivezeni. Jaký zde ruch, lze poznati z toho, že na úřadě telegrafním nechtěli vzít telegram do Hradce. — Dne 30. června přicházeli do Pardubic uprchlíci z Kr. Hradce a z N. Bydžova.

³⁾ Palác Živnostenské banky čp. 113 na Z. př.

k našemu městu se strany Josefovské a stále se blížilo. Stejně děsivě působil rostoucí počet vozů se smutným nákladem raněných vojáků. Lehčeji ranění odváželi se na nádraží k další cestě, těžce ranění zůstali v Pardubicích. Když se přeplnily nemocnice, skládali se vojáci i v domech soukromých. V jednu hodinu odpoledne šířil zvláštní telegram po městě zprávu o císařském vítězství.¹⁾ Okolo hodiny čtvrté umikla střelba.

Po páté hodině odpolední vyjížděla z města k jihu rakouská pošta, intendance a válečná pokladna. V ten čas blížili se k Pardubicům první vojenští uprchlíci — věrohodní zpravodajové ztracené bitvy u Sádové.²⁾

Když přišla přesvědčivá zpráva, že jest císař poražen a že celé vojsko jest na útěku, obyvatelstvo chodilo městem zmámeno pod tíhou tísnivé nejistoty. Odchod zámožnějších rodin z města znovu zesílil. „Mluvilo se všeobecně, že utíkající armáda od Hradce soustředí se u Pardubic k přijetí nové bitvy. Zatím však proud prchajícího vojska poučil o jiném. Bylo v něm mužstvo a důstojníci, pěší a kavaléristé, umdlení, hladoví a vysílení, přemnozí i ranění, někteří v divokém spěchu, jiní sotva se vlekouce tu ve větších a tu v menších oddílech. Po krátkém odpočinku prchali dále — vše v děsné směsici objevilo se vyjeveným zrakům uděšených Pardubčanů.“³⁾ Mezi účastníky smutného ústupu k Pardubicům byl také zdejší 9. husarský pluk knížete Liechtensteina.⁴⁾ Kdo mohl, přispěl ubohým, napojil žízňivé a rozdělil poslední sousto chleba mezi vyhladovělé vojíny z trosek bojechtivé armády.

Hrozný shon měl původ i v tom, že byla starost o obrovské zásoby chlebovin, obroku a živých volů, nahromaděných v městě a že v týž čas blížily se dlouhé řady vozů proviantu také z Prahy. Pomýšlelo se na to, aby byly spáleny; zachránily se však, když nepřítel blížil se k Pardubicům jen volným pochodem.⁵⁾

¹⁾ Tutéž zprávu ohlašoval odpoledne zpravodaj N. L. do Prahy. Sděloval, kterak právě přišly zprávy uspokojivé a že Prusové zahrnutí jsou až ke Králové Dvoru.

²⁾ Protokoly radní z června a července; „Program“ pardub. reálky z r. 1866. Měst. kniha pam. I. 659 násl.; Fr. Potěšila Dějiny a průvodce Pardubic, 41 násl.

³⁾ Líčení očitého svědka v Pardub. Obzoru roku 1896. Program reálky pardub. z r. 1866.

⁴⁾ Plukovníku pardubských husarů, Mikuláši hr. Pajačeviči, v boji u Sádové byla ustřelena ruka. V pozdějších letech byl Pajačevič generálním inspektorem kavalérie a sborovým velitelem v Pešti. Majitel pluku, panující kníže Liechtenstein, žil v Pardubicích v čas parforsních honů. (K. Žák, Z nenapsaných pamětí JUDra J. Žáka v Národ. Pol. 28. I. 1922.)

⁵⁾ Podružnější význam měl pochod „Červených“ husarů pruských a zástupu vojenského z různých pluků, v celkové síle 6000 mužů, který táhl od Hradce teprv 5. července Bohdanečkem k Rybítvům a spustiv lodní mosty přes Labe v krajině u Rybítév a Lánů, vrazil do Přelouče. Cestou rekviroval a loupežil. („Pernštýn“ z r. 1888.)

Pevnostní děla z Hradce Králové zdržovala částečně nepřítele v dalším útoku. Proto večer a celou noc mnoho set vozů, děl a tisíce vojska mohlo projít Hradcem a ujížděti po silnici k Holicům a k Vysokému Mýtu. S tímto proudem prchal vrchní rakouský velitel, polní zbrojmistr Benedek. Opustiv o 3. hodině bojiště, přerušil o 8. hodině večer svou cestu do Vysokého Mýta a odpočinul na chvíli v holickém hostinci „U krále Jiřího z Poděbrad“. Okolo desáté hodiny noční vstoupil do týchž místností i známý generál Gablenz.¹⁾

Dne 4. července zmenšil se počet prchajících vojáků již patrně. Zbýlé občanstvo pardubské skýtalo přichozímu vojsku pohostinství ve vlastních příbytcích a raněným horlivě sloužil zdejší ranhojič Fr. Hromádko.

Také c. k. vojenská správa zásobárny sháněla tu objednané potraviny ještě dne 4. července. Avšak blízkost Prusů nutila Rakušany k dalšímu pochodu; protože však na úklid nemocničních rekvisit nezbylo času, zachránili je v tajné skrýši dodatečně někteří zdejší sousedé.

O 5. hodině odpolední ohlašoval císařský kyrsník po Pardubicích příchod Prusů. Hned nato vzdálili se poslední vojáci císařští — pionýři, zapálivše dřevěný most nad Labem. Požár zastihly první strážce pruské.

Večer smlouval na radnici starosta Václav Bubeník s ostatními radními způsob další správy v obci. Bylo třeba zvláštní opatrnosti, když došla ještě téže noci tajná zpráva od starosty z Hradiště, jakoby Prusové chtěli se Pardubicům vymstiti loupežením za spálený most. Proto ještě za ranního soumraku dne 5. července vyličil purkmistr po zvláštním poslu pruskému veliteli původ zkázy. Pochod Prusů do města začal o 8. hodině ranní. Rytmistr ze Strausu, s houfem jezdců přebrodiv Labe, vkročil do Pardubic. Přivítán jsa na náměstí městskou radou a duchovenstvem, ujistil obecnostvo bezpečím, ježto prý se vede válka s vládou císařskou a ne s lidem. Žádal však neomezenou podporu ve výživě vojska. Majetku soukromého slíbil šetřiti. Na prvou dávku žádal rytmistr v radnici 3660 bochníků chleba, 8000 měr ovsa, 20 centů rýže, 6 centů kávy, 3 centy soli, 200 liber masa, 10 věder vína, dva sudy pálenky, dva centy slaniny, tabák a doutníky.²⁾ Městský radní Ign. Reisenzahn byl vyzván Prusy, aby vydal

¹⁾ Solař I. c. 220; čl. „Holicko“ dle Fr. Rosůlka v Korbrově Kr. Č. I. c., sešit 109 str. 495. Z Vysokého Mýta odesílal Benedek do Vídně telegram s popisem bitvy o 3. hodině ranní dne 4. července. Císaři oznamoval: „Po skvělém, více než pětihodinovém boji celé armády a Sasů — v postavení z části opevněném u Králové Hradce se středem v Lipě, podařilo se nepříteli usaditi se nepozorovaně v Chlumu. Deštivé počasí drželo dým při zemi, že nebylo možno nic určitě rozeznati. Tím podporován, postoupil nepřítel u Chlumu do postavení našeho. Přední vojsko naše, na něž bylo odtud náhle do boku a do zad prudce šířeno, počalo kolísati a přes všecku námahu nebylo možno zameziti ústupu. Ústup děl se zprvu poněkud, zrychloval se však, čím více nás nepřítel tlačil, až všecko po vojenských mostech přes Labe do Pardubic couvlo.“ (Solař I. c. 220.)

²⁾ Značnou část tabáku, připraveného na nádraží k dopravě do pevnosti Josefovské, zabrali si Frušáci sami. (Osvěta L. č. 51 z r. 1920. Arnošta Heidricha Vzpomínky z r. 1866.)

z erárního skladu oves; v přítomnosti Jana Arnolda vojáci zabavili u speditéra Torsche zásoby rýže a pojistili se tam stráží. Smrtí hrozilo se všem, kdož by zatajovali erární majetek.

O poledni přišlo do města 10.000 mužů a odpočinuli jednak na náměstí, jednak v polích u dráhy. Za noci pálily se na náměstí i v ostatních táborech strážné ohně. Na Labi upravili Prusové pontonový most.¹⁾

Dne 6. července zabral tábory, zatím opuštěné, nový sbor 3000 mužů a zároveň nastěhoval se do města hlavní pruský stan.²⁾ Byl v něm král Vilém, bytující v domě poštmistra Krause,³⁾ korunní princ Bedřich Vilém v domě J. Budínské,⁴⁾ princ Bedřich Karel,⁵⁾ vévoda z Koburku a princ z Reussu. Ministr Bismark použil bytu Dra Žáka vedle domu Krausova.

Naděje občanstva na lepší ochranu majetku v přítomnosti pruského dvora záhy zklamala. Sám hlavní stan žádal od města denně 800 bochníků chleba a 6000 liber masa.⁶⁾ Korunní princ častoval skvěle důstojníky svého pluku „Na Veselce“ namnoze na útraty hostinského. Pardubice hostily mnohou noc i 8000 pruských vojáků. Hrabiví vojáci zlepšovali si svůj pobyt násilím, zloupivše hned 6. července krámy: Seidlův, Pickův, Doležalův, Plockův, Černíkův, Hüttlův a Prašingrův.⁷⁾ Drancování prováděli Prusové v přítomnosti korunního prince, který seděl tou dobou u Mariánské statue. Takovou loupeží trpěly Pardubice i v dalších dnech.

Pruská nemocnice umístila se v městské reálce.⁸⁾ Místní okresní soud byl však několik dní bez přísřeší.⁹⁾

Velmi trpce dolehla na městskou radu výzva zástupce pruské intendance Köhlera¹⁰⁾ o denní dodávku 30.000 bochníků chleba, 60.000 liber masa, 50 centů rýže, 1000 lahví vína kromě značného počtu porcí kávy, cukru, slaniny a kořalky.

1) Část pruské jízdy, přebrodivši Labe, zabrala železniční most u Rosic.

2) Pro svou ochranu postavili Prusové do oken domů ve Famílii děla a okolí vojenského hřbitova spevnili zákopy a zásekami.

3) Čp. 115 na Zel. př.

4) Čp. 92 Zel. př.

5) Odjel již 7. července do Přelouče.

6) Někteřou pomocí přispěla obec Svojišice a Kutná Hora, poslavše 7. července chléb; obecní úřad z Heřmanova Městce daroval bedničku ob vazů. (Prot. radní.)

7) Pamětní kniha (I.) viní korunního prince z návodu, který dal k vojenskému loupežení. Sám vzal si kočár od poštmistra Krause za 700 zl. ceněný a zaplatil zaň 175 dolarů.

8) Kabinety reálky zachránil před zábořem prof. Klika přímluvou u místního velitele.

9) Dne 10. července žádal okr. soud měst. radu o místnosti; odpovědělo se mu však, „že pro tento okamžik nemůže se ničeho dáti“. (Prot. radní.) V jednotlivých domech sousedů usadilo se 30—70 vojáků; ve veřejných budovách až 500.

10) Dne 7. července.

Když zástupci města ukazovali na nemožnost vykonávání takových požadavků, hrozil jim Köhler vazbou. Ale ani král Vilém nebyl měkčí, když obrátil se k němu starosta V. Bubeník, děkan Kupka a radní Reisenzahn s prosbou o polehčení břemene. Odpověděl král pardubské deputaci tvrdým slovem: „Chtěli jste válku; obraťte se k svému císaři, ať vám pomůže — já nemohu. Myslíte, že jsem tu, abych vám milostí udílel?“

Ještě téhož dne vyzval místní velitel šl. Ostrowski městskou reprezentaci, aby bez odkladu obnovila labský most; neochotu sliboval mstítí zastřelením městského stavitele, uvězněním městské rady a pokutou, uloženou sousedstvu ve výši 4000 dolarů. Nová městská deputace, jež hodlala dne 8. července opětovati prosbu o zmírnění, nebyla již připuštěna. A tak v jedenácti dnech obnoven byl dřevěný most na obecní účet z dříví, dováženého z pily Lukavické a prací pruských pionýrů.¹⁾ Dne 9. července vystěhoval se sice pruský hlavní stan do Vysokého Mýta, ale vojska zbylo tu stále množství veliké — počtem 5600. Raněných 500 mužů odpočívalo nejen v reálce,²⁾ nýbrž i ve škole hlavní a v klášterním kostele Panny Marie za oltářem. Když počet chorých nápadně množila cholera, léčili se i umírali mnozí pod stany na zámeckých valech.

Obrovskými požadavky tvrdého nepřitele vyčerpaly se Pardubice tak, že již dne 15. července nebylo lze doma sehnati potřebné výživy. Dne 17. července svolalo velitelství 12. oddílu pruské pěchoty ku pomoci důvěrníky z celého kraje Chrudimského; z těch utvořil se výbor k stravování pruského vojska.³⁾ Kromě toho zřízen byl v městě zvláštní úřad ubytovací.⁴⁾ Konečná suma rekvisic odhadovala se na 387.822 zlaté.⁵⁾

Po smluveném příměří v Mikulově (26. července) zastavilo se sice nepřátelství povšechné, avšak v okolí zdejších trvalo ještě vymezené pásmo obléhané pevnosti Hradecké. Do toho zapadala z okres-

1) Těm platila obec po 50 kr. denně; důstojníkům dozorcům 5—10 zl.

2) Dne 10. července vystěhovali se dozorčí vojáci z reálky a zbyla tam jen nemocnice pro 140 mužů. Mrtvých Prusů pohřbeno jest na vojenském hřbitově u Pardubiček 220.

3) Byli v něm za Pardubice: L. Werner, Ign. Reisenzahn, Eug. Sieber, V. Půlpán, Jos. Vavruška, JUC. M. Hamatr.

4) Dosavadní zodpovědnost městské rady se však nezmenčila. Dne 19. července věznil krutý velitel Linker starostu V. Bubeníka 3 hodiny, že nemohl včas sehnati pro rakouské raněné zajatce porcí masitých. Radní Reisenzahn zavřen byl v hlavní strážnici, že ze strachu před zloději zavřel stodolu na zámek. Radnímu Arnoldovi hrozil pruský junker von Blücher bičím holí, že uložený rozkaz nevykonal tuze spěšně a j.

5) Komisařem tohoto úřadu byl Jan Macas, městský důchodník. Za výživu a byt důstojníka platilo se sousedům 75 kr.; za muže 22 kr. Napočítalo se vyživovacích dnů v městě: pro důstojníky 792, pro muže 6270; na Zeleném př. 1727 d. důstojníků, 5560 d. mužů; na Bílém př.: 310 d. důstojníků, 3080 d. mužů; v Jesenčankách 340 d. mužů; na Vysirkově 24 d. důstojníků a 8810 d. mužů. (Soupisy a kvitance z 1. května 1868 v arch. měst. v Pardubicích.)

6) Prot. radní z r. 1866; Paměti měst. I. c. I. 659 násl., Potěšil I. c. str. 41—43.

ního hejtmanství Pardubského obec Opatovice, Vysoká s hájemstvím i Běleč. — Po míru pražském opustili Prusové v den sv. Václava Pardubsko trvale.¹⁾

Obecní zastupitelstvo sešlo se po dlouhém čase teprv zase 4. srpna. Předem vyslechlo starostův projev bolesti nad nouzí obce a jejího důchodenského úřadu, který neměl přílivu příjmů, ale stále vyzván byl k četným vydáním. Obecní starší smluvili čtyřprocentní přírážku ke všem přímým daním, v obci placeným. Zároveň vyslali k císaři tříčlennou deputaci, aby ujal se obce, trýzněné dosud „nesnesitelným ubytováním pruského vojska a ustavičnými rekvisicemi, kterých již nemohlo se dodávati pro zjevný nedostatek“. Stejným způsobem mělo se jednati při pražském místodržitelství.²⁾ Pro týž rok odmítlo zastupitelstvo také výzvu o přijetí nové jízdní posádky a opatření potřebných bytů pro nabízenou brigádní ekvítaci.³⁾ Pro krytí běžných potřeb rozhodla se městská rada dne 15. srpna požádati místodržitelství o 100.000 zlatých zálohy.⁴⁾

K lepšímu přehledu obětí, které se zde v době válečné podnikaly, vyzval obecní úřad 18. srpna sousedy veřejnými vyhláškami, aby do dvou dnů předložili rekvisiční listy, vydané od 12. hodiny polední 23. července až do 1. srpna.⁵⁾ Při tom napomínal k čistotě pro odvrácení hrozící cholery. — Také pamatovalo se na výživu vrstev nejchudších. Některé prostřednictvím mezi radnicí a pruským velitelstvím konal c. k. okresní úřad, zvláště po stránce policejní. Koncem měsíce začal působiti pravidelně i c. k. okresní soud⁶⁾ v Pardubském zámku, pokud tento nebyl zabrán vojenskou nemocnicí. Známký návratu klidných časů jeví se zrušením stavby prozatímního mostu. Dne 3. září počal se bořiti, maje ustoupiti dílu trvalému. Místní inženýr Antonín Wendel sdělal po přání obce návrh na nový dřevěný most v adjustované sumě 8170 zl. 60 kr.⁷⁾ V soukromých domácnostech byl za války patrný nedostatek; většina obchodů byla delší čas zavřena, řemeslo se nedělalo a obilí s polí nesváželo se pro nedostatek lidí a potahu.⁸⁾ Proto s trpkostí přijímala se zpráva, že na veliká rekvisiční vydání⁹⁾ poslalo místodržitelství obci dne 4. září císařským rozhodnutím jako prvou splátku jen 30.000 zlatých.¹⁰⁾ Z těchto peněz hradily se nejprve zadržené platy učitelům. Zbytku užilo se po přání

¹⁾ Solař I. c. 220.

²⁾ Prot. ob. zastupitelstva z 4. VIII. 1866. — Do deputace vybráni byli: starosta V. Bubeník, H. Reizenzahn a J. Arnold.

³⁾ Protokol radní.

⁴⁾ Tamtéž.

⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁾ Tamtéž.

⁷⁾ Rozpočet z 23. září v arch. měst.

⁸⁾ Pamět. kniha radní I. 662 násl.

⁹⁾ Celkem 387.822 zl.

¹⁰⁾ Prot. radní.

zastupitelstva na splacení nejmenších poukázek rekvisičních.¹⁾ Nepatrný peněz, který sousedům hradila pruská „komandatura“, byl bez vlivu.

Pro velikou tíseň města poukázal stát ještě v listopadu dalších 30.000 zl. zálohy; obecní zastupitelstvo rozhodlo se však zatím k částečné svépomoci půjčkou 18.000 zl. u hypoteční banky.²⁾ Konečně, ale velmi neúplně odškodněním sousedům a obci provedlo se teprv dle výkazu „likvidační komise válečných škod ve Vídni“, stvrzeného dne 13. dubna 1867. Dle toho šetření vyplatil stát poškozencům v květnu r. 1868 42.262 zl. 23 kr.³⁾

Obecné starosti odsunuly se tehdy na čas přípravami k vítání rakouského císaře.

Oznámiv 13. října 1866 vlastnoručním listem z Schönbrunna uznání národům, zvláště pak Českému lidu za vzorné chování v době války, vydal se na cestu kraji, válkou zvlášť stíženými. Odpočinuv na své jízdě z Opavy do Čech 24. října na nádraží pardubském, pozdraven byl místním zastupitelstvem a zpěváckými spolky.⁴⁾ Odpoledne téhož dne přijel do Prahy. Navštívil severovýchodní kraje České a dne 4. listopadu bojiště u Sádové a Hradce Králové, přijel do našeho města, slavnostně zdobeného.

Po krátkém odpočinku v Krausově domě (čp. 113) na Wilsonově třídě ubíral se pěšky s ministrem Belcredim, místodržitelem hr. Rothkirchem a v bohatém průvodu občanských i státních hodnostářů podél řad studentsva do budovy městské reálky, jsa pozdraven sborem zpěvným, starostou a profesory. — Po bedlivé prohlídce místností, prací školských a po záznamu mocnářova jména v knihu pamětní pozdravily panovníka spolky Ludmila a Pernštýn v síni exhortní. Závěrný zpěv „Bývali Čechové“ sboru studentského končil slavnost při odchodu císařově.⁵⁾

Vedle hmotných škod⁶⁾ způsobily již přípravy válečné a potom vojna pruskorakouská v pardubském životě obecnou zmalátnělost. Právem asi české veřejnosti žaloval tehdejší domácí patriota, kterak v Pardubicích hynou časem všechny veřejné ústavy. Nedostatkem účasti ochromil se zde Živnostensko-čtenářský spolek a společnost Divadelních ochotníků, prve slibně se rozvíjející; živořila také Měšťanská Beseda, zanikla škola průmyslová a vyšší dívčí škola žila jen dle

¹⁾ Poukazy na 20 zl. platily se cele; na vyšší sumy dávaly se procentuální zálohy.

²⁾ Prot. radní z 8. XI.

³⁾ Z toho čítalo se za stravování pruského vojska a důstojníků 7000 zl. 50 kr. (Protokoly likvidační v arch. měst. bez sign.)

⁴⁾ Prot. zastup. v arch. měst.

⁵⁾ Pamětní kniha st. reálky.

⁶⁾ Vyplácení rekvisic válečných oznamovalo se zájemníkům teprve 21. března 1867; vydávati se měl však jen čtvrtý díl náhrady, od okresní komise upravené. Z toho však měly se předem ještě zaplatiti dluhované daně do obecního důchodu. (Prot. rad.)

jména. Zdržel se také slibný vývoj mladého pěveckého spolku „Ludmily“, jež právě v tom roce po prvé s úspěchem působila po boku staršího „Pernštýna“.1) Spíše však zotavovala se opět dávno zaslá záliba v sportu střeleckém.2)

Zažehnání společenské hniloby čekalo se od nových voleb obecních, k nimž přípravy konaly se hned v půli srpna 1867 po skončeném období činnosti dosavadního zastupitelstva.3)

S domácími zájmy úzce splývala obecnější tužba po spravedlivém uplatnění se zemí Svatováclavských v rámci říše Rakouské.

K úpravě nové správy říšské rozhodl se hr. Belcredi přizvatí také mimořádnou říšskou radu a také vypsals volby do zemských sněmů, předtím rozpuštěných. V Pardubicích vyplnily se přípravou k volbě zemského poslance prvé tři měsíce roku 1867. Kandidátem poslaneckví byl zase Dr. Žák. Státní úpravy však hr. Belcredi dle svého rozvrhu neprovedl. Ustoupil již v únoru ministru Beustovi. Pardubské zastupitelstvo, vzpomínajíc dobré vůle odstupujícího hraběte Belcrediho, 20. března zdůraznilo předchozí jmenování hraběte (z 14. II. 1866) čestným měšťanem4) a dne 9. dubna poslalo mu čestný diplom.

V létě skýtala se Pardubčanům mimořádná příležitost k veřejnému uctění nepromlčitelných práv Českého národa, když došlo města sdělení, že dne 28. srpna poveze čestná deputace zemského výboru královské korunovační insignie Pardubicemi z Vídně do Prahy.

Pardubské zastupitelstvo zvolilo si dne 24. srpna zvláštní šestičlennou deputaci, která měla přichystati na nádraží přiměřené uvítání.5) Zároveň dožádána byla sousední města, aby účastnila se deputacemi na zdejším nádraží vítání České koruny. Pěvecký spolek „Pernštýn“, zesílen jsa okolními sbory, připravoval oslavný zpěv střídavě s místní hudbou. Město vyzdobené prapory, dva krásné transparenty na domě radním a jiné na domech soukromých kromě ostatních příprav k večernímu osvětlení lákaly již v časných hodinách pozornost lidu, jenž ulicemi proudil v zástupech. Patrný byl také příliv čelných venkovanů a deputací okolních, k nimž přidružili se i zástupci z Jaroměře a Josefova. O čtvrté hodině odpolední šířila se však městem poplašná zpráva, že okresní přednosta Spulák slavnost zakázal a prostřednictvím slavnostního výboru příkře odmítl. V pravdě týkal se zákaz sice jen vítání korunovačních klenotů na nádraží; ale i to jítřilo lid, když tento byrokratický projev byl právě v Pardubicích ojedinelý. Bolest ze zmařené nádražní ovace sdělil ještě týž den starosta Bubeník široké veřejnosti telegramem, zaslaným pražskému tisku.

1) Dne 8. dubna 1866 (Národ. L.). Avšak ještě 3. dubna vracel c. k. okresní úřad stanovy spolku k opravě. (Prot. rad.)

2) R. 1868 právovárečný výbor stavěl střeleckému spolku na Vinici střelnici. (Prot. rad.)

3) Národ. Listy z 24. srpna 1867.

4) Prot. ob. zastup. v arch. rad. (Dle návrhu Jos. Krause.)

5) Prot. ob. zastup. 24. VIII. 1867 v arch. radním.

Zato tím větším nadšením prožil zdejší lid slavnost v městě. V osm hodin večer, kdy koruna svatováclavská ve Vídni ukládala se do železničního vozu, zastkvěly se Pardubice mořem světél. Do hláholu zástupů zaléhaly národní písně výborné mateřovské kapely, ulicemi procházející, a hřmotné rány hmoždírů, jež neúnavně vypaloval kovář Bělohubý. Veliké a radostné bylo překvapení lidu, na náměstí shromážděného, když po osmé hodině z kláštera náhle vycházela s kahánci kapela zdejšího hulánského pluku, pobavivši před radnicí přítomné obecenstvo lahodným čepobitím.1) Na „Veselce“ hráli členové Kramuelovy společnosti slavnostní představení „Sklenice vody“ s vytištěným slovem úvodním a po divadle hrnul se mohutný průvod pochodňový na Vinici, kde při vlasteneckých písních vypálil se nádherný ohňostroj. Na Kunětické Hoře a na výraznějších místech roviny Pardubské plály v noci oslavné ohně, pozdravující z dále památný vlak, jenž při hláholu pardubských zvonů, střelby hmoždírů a zpěvu vjel na zdejší nádraží před půl šestou hodinou ranní. Úředního vítání klenotů a čestných průvodců se strany města sice nebylo, ale obrovský zástup lidu, nedbaje zákazu, naplnil tuze prostranství před nádražím a prodral se i k vlaku. „Také nikdo neptal se pana okresního Spuláka, smí-li zahřimat Koruně České nekonečné Sláva“. Někteří, spravedlivým hněvem zvlášť přeplnění, „projevili hluboce cítěného výrazu obecného rozzechvění“ i před příchozími hosty. Ztřísila je však vydatně řeč Dra Riegra, jenž vychýliv se z vozu, „konejšil mysl občanstva, uraženého ve svých nejsvětějších citech“. Také mile působila těšivá slova kn. A. Auersperga, zemského maršálka, jenž sestoupil s vozu mezi lid.2) Potom hnul se vlak k Přelouči, kde okázalému vítání na nádraží nebylo již bráněno. Posledním článkem místních oslav 29. srpna byla v děkanském kostele slavná mše.

Někteří občané s bývalým poslancem Půlpánem, vydrážděni odpořem proti úřednímu maření vlasteneckých projevů, způsobili téhož dne okresnímu přednostovi Spulákovi pouliční demonstraci.3) Nastalo potom trapné a obsírné vyšetřování, jež podnikl okresní přednosta Spulák v řadě občanů, chtěje zároveň dokázati, že prý „pronesená od něho slova při zákazu odbývání nějaké slavnosti v zdejším nádraží nepravdiva jsou a že městská rada tím způsobem lež uveřejnití dala“.4) Městský úřad snažil se mírniti pobouřené obyvatelstvo veřejnými vyhláškami, napomínaje k pokoji; ale zároveň připravoval rázný protest. Dne 1. září smluvilo obecní zastupitelstvo v mimořádné schůzi vpraviti již příštího dne tříčlennou deputaci k místodržiteli, aby vysvětlila a mařila žaloby Spulákovy a zároveň žádala za odstranění

1) Dokonalejší hudbu domácí pokusil se zříditi teprv r. 1869 Fr. Štěpánek a r. 1871 Max Chotaš. Městský sbor hudební ustavil se r. 1885 pod správou řed. kůru J. Procházky, který již roku 1880 opatřil si vlastní hudební sbor. (Prot. jedn. rad. a zastup., Nechvíle I. c. 305.)

2) Národ. L. z 24.—30. VIII. 1867.

3) Prot. jedn. v měst. arch.

4) Prot. ob. zastupitelstva z 1. září 1867.

téhož z pardubské správy zeměpanské. Vážnějších důsledků tyto vzájemné žaloby se nedočkaly.

Odluka veřejného mínění od vládního směru patrně se prohloubila, když baron Beust reskriptem císařským a ústavou prosincovou (1867) snížil dosavadní význam českého státního práva a připravil dualismem v mocnárství Rakousko-uherském nadvládu Němcům a národu Maďarskému.¹⁾ Stupňovala se však i za Beustova nástupce kn. Karla Auersperga (1868) a jeho ministerských kolegů, sdružených v „Bürgerministerium“, když chtěli český odpor ničit potlačováním práva shromažďovacího, spolkového a tiskového. České vědomí, probuzené vládním tlakem, s chutí čerpalo nové síly odporu a národní citu v obnově starých a v zakládání nových vzdělávacích ústavů, spolků a zvláště na hlučných táborech.

V Pardubicích přizpůsobovali se zdvižené myšlence o německém prvenství v Rakousku jen místní Židé. Představenstvo židovské náboženské obce obrátilo se v létě roku 1868 na c. k. okresní úřad o souhlas k zřízení německohebrejské školy v Pardubicích. Obecní zastupitelstvo jednalo k popudu okr. úřadu o této žádosti 7. září. Dle dobrozdání ustavené komise žádost se zamítla. Pardubští Židé upravili si potom z prostředků svých a z cizí podpory německou školu soukromou.²⁾ Ostatní Pardubčané stáli v tuhém boji o českou výchovu, státní právo a ostatní duchovní statky národní těsně po boku vlasteneckých poslanců a hlavního vůdce Fr. Palackého, jehož sedmdesáté narozeniny (14. června 1868) uctili důstojnou slavností. Prvým ovocem tohoto probuzení byla zdravá obnova živořící Jednoty Sokolské. Na mimořádné valné hromadě 20. října 1867 péčí některých mladších členů Měšťanské Besedy postavil se v čelo omlazené Jednoty Václav Bubeník. Nový cvičitel Fr. Čermák, od Dra Tyrše z Prahy do Pardubic poslaný, a čilý jednatel místní kaplan Ad. Schlögl křísili úspěšně chuť k práci sokolské nejen mezi dospělou generací, nýbrž i mezi studenty reálných škol.³⁾ Pěstování ušlechtilého sebevědomí mělo tím větší význam v čas rostoucí persekuce, kterou u nás začínala vláda, snažíc se vyšetřit i smýšlení jednohlavců; politická správa, opírajíc se o městskou policii, opatřovala si také přehled abonentů tiskovin.⁴⁾ Zvýšený zájem o rozvoj ideálů všenárodních nedal se však zatlačit ani nevyprchal ani tehdy, když pozornost širších vrstev sousedstva po některý čas zaměstnávala se přípravou k volbám obecního zastupitelstva a volbou vlastní, která skončila se koncem října a počátkem listopadu proti tužbám některé části voličů, u c. k. okr. hejtmánství si stěžujících.⁵⁾ V tom sporu vzdal se zvolený starosta

¹⁾ Ze správních reforem ústavy prosincové významná byla obnova okresních soudů a okr. hejtmánství.

²⁾ Prot. ob. zastup. ze 7. IX. 1868 v arch. rad., Paměti I. v rad.

³⁾ Pernštýn VII. Nechvíle, l. c. 299 násl.

⁴⁾ Rozkaz c. k. okr. úřadu obcí z 24. X. 1867. (Prot. jedn. rad.)

⁵⁾ Hlavní příčinu k námitkám vzali nespokojení voliči z nevyúčtování obecní bilance za předešlá léta. (Prot. ob. zastup. z 26. X. 1867.)

Josef Kraus, c. k. pošt mistr, nové hodnosti; nástupcem jeho stal se Jan Arnold, obchodník. Po skončení dočasných třenic o úpravu městské reprezentace brala se péče o prohloubení našich českých potřeb zase zrychleným proudem, majíc své východisko nejen v domě radním, nýbrž i v lůně místních vlasteneckých spolků. Dělnické hnutí, v tom čase již také v Čechách klíčící, nalezlo v Pardubicích přívětivé ochrany v sdružení „Obce Švihovské“ při Měšťanské Besedě; ta pokusila se již 22. března 1868 o základ „Spolku pro blahobyt dělníků“.¹⁾

Oblíbené bývaly v Měšťanské Besedě literární „dýchánky“. Když je okres. hejtmánství před r. 1880 zmařilo, oživily brzy v místnostech besedních znova, ale pod správou „Spolku literárního“, jenž přinesl do jemných zábav nový článek výchovný — slosování dobrých českých knih.²⁾

Patrnější pozorností obecnstva dočasně však unikala snaha starosty V. Bubeníka o vybudování místního musea od r. 1865 živěná a ochota některých Pardubčanů sdružit se již r. 1868 ve sbor hasičský.³⁾

V jarních měsících l. 1868 značný kruh místních pracovníků strhly na se přípravy k položení základního kamene Národnímu divadlu. Valná část občanstva chtěla památný okamžik uctít nejen doma, nýbrž také na vlastním staveništi v Praze. Členky pěveckého sboru „Ludmily“ smlouvaly program v bytu své horlivé starostky Boženy Jahnové již 2. dubna; den potom rozhodl se kroužek „Obce Švihova“ účastnit se místních oslav rodícího se Národního divadla podle ostatních činitelů v úloze jakékoli. Dva členové „Švihovští“ odjeli do Prahy objednat partituru „Orfea v Podsvětí“ a kostýmů pro domácí představení.⁴⁾ Hlavní program vzaly na se posléze spolky pěvecké a Ochoťníci, upravivše na společné schůzi 15. dubna obsah akademie a divadelních kusů na den 24. května.

Jiné starosti působila příprava účastníků, přihlášených k slavnostem pražským. Časně ráno dne 15. května odjelo do Prahy pardubské banderium jako předvoj výpravy. Po poledni řadili se na náměstí ostatní spolkové účastníci: Členky „Ludmily“ se starostkou Boženou Jahnovou a ředitelem spolku, katechetou Tom. Sřebským, počtem 10; pod praporem „Pernštýna“ stálo 26 pěvců, „Sokol“ účastnil se 15 členy a praporem. K průvodu přidali se zástupcové města, okresu a mnohých spolků. Hudba dovedla je na nádraží a po příjezdu do Prahy odpočinul „Pernštýn“ v připraveném bytu ve škole „Na Hrádku“.

¹⁾ Z toho důvodu navázal se styk s Drem Chleborádem, zakladatelem a předsedou pražského dělnického spolku „Oul“ o zřízení pardubské filiálky. (Prot. Měšť. Besedy pardubské v arch. m. m. bez sign.)

²⁾ Na valné schůzi Lit. sp. 29. II. 1886 zvolen byl prvním předsedou JUDr. Vilibald Lexa, zem. advokát.

³⁾ Městské museum dočkalo se svého zřízení r. 1879. Spolek dobrovolných hasičů ustavil se trvale v l. 1877—1879.

⁴⁾ Prot. Měšť. Besedy.

Pražská národní slavnost svatojanská působila na naše hosty hluboce. Nelíčeně a upřímně poznamenala o tom zprávu jednatelka¹⁾ „Ludmily“: „Každý účastník nevidané dosud slavnosti zachová zajisté u věčné paměti obraz velepamátného dne v dějinách Českého národa v uchvacujícím přesvědčení, jak velebná a mocná jest sjednocenost snahy lidu, nadšeného pro dobro a krásu.“ V den sv. Jana o 10. hodině odebraly se naše „Ludmilky“ v bílých šatech s červenými pásy a s lyrou, připiatou na ramenou, na Žofínský ostrov, majíce se připojiti k smíšenému sboru „Umělecké Besedy“. Odtud odebrali se účastníci k obeliskům u voršilského kostela, přehlížejíce tam průvod, zahájený hanáckým banderiem, jež jelo za hudbou pražských Ostrostřelců. Za ním následovalo hned banderium chrudimské a pardubské. „Pernštýn“ s ostatními pěveckými spolky šel za Sokolstvem a řemeslnictvem. „Ludmila“ odešla na vhodné místo — na tribunu na staveništi. Ukázaly se naše Pardubčanky také na odpolední národní slavnosti na Letné a dne 18. května na koncertu „Umělecké Besedy“, jsouce vítány všude od pražského pořadatelstva zvláštní pozorností a to hlavně vlivem sl. Augusty Opizové,²⁾ zakladatelky pardubské „Ludmily“. Z opojného ovzduší pražských slavností vraceli se naši hosté teprv čtvrtý den.

Doma pojily se spolky naše živě k významné pražské slavnosti. Projevily to předem zvláštními telegramy, zaslanými 16. května do Prahy. V neděli dne 24. května uctil se základ Národního divadla pěveckou akademií, obou našich pěveckých spolků a proslovem J. V. Jahna. Doplněkem sehrán byl pardubskými Ochotníky dramatický výjev „Babička“ a Thibostova veselohra „Sklenice čaje“.³⁾

Krásné vzpomínky na utěšené dny svatojanských slavností zastínily se záhy obavou o budoucí rozvoj národní, ohrožený praktikami vídeňského „Bürgerministeria“. Vedle krutých pokusů podlomiti nezdolnost Čechů, živě projevovanou na táborech, vládou přísně stíhaných, odvážilo se ministerstvo v lůně Českého království utvořiti německou nadvládu úpravou umělé většiny Němců a šlechty ústavověrné na zemském sněmu pražském. Důsledně souhlasili Pardubčané vedle ostatních měst s památnou deklarací, Drem Riegrem sepsanou. Sbor poslanců-deklarantů odevzdal ji dne 22. srpna 1868 nejvyššímu maršálkovi.⁴⁾ V deklaraci hájil státoprávního stanoviska, zamítal ústavu prosincovou a oznamoval svou neúčast na sněmu, toho dne

¹⁾ Sl. Marie Hrubá v zápisech jednacího protokolu „Ludmily“.

²⁾ Dcera Fil. M. Opize, znamenitého botanika, bytem v zámku v Pardubicích. Její péčí rozhojnyly se také v Pardubicích snahy o podniky lidumilné (založení opatrovny) a vzdělávací. † 23. IX. 1875 v Pardubicích. Pochována jest na Olšanech v Praze.

³⁾ Viz jednatelskou knihu „Měšť. Besedy“. Národ. L. z r. 1868, Dějiny spolku „Pernštýn“ od ing. Josefa Havlína (v jub. almanachu spol.) a feuilleton v květnovém čís. „Východ“ (r. 1918).

⁴⁾ N. maršálkem byl kn. Adolf Auersperg; počet deklarantů 81.

opět zahájeném. Pardubský „Sokol“ zaslal rázným poslancům souhlas nadšenými slovy telegramu již dne 25. srpna.¹⁾ Městská rada s purkmistrem Arnoldem odvděčila se předem místnímu tlumočnicku státoprávních ideí, poslanci JUDru J. Zákovi. Počátkem září požádala c. k. okresní hejtmanský o svolení, aby směla připravit oslavenci přiměřenou ovaci s pochodňovým průvodem.²⁾ Obecní zastupitelstvo prokázalo účast s jednáním vlasteneckých poslanců zvláštním telegramem. Tím dalo však příležitost místnímu hejtmanství k novému šetření;³⁾ pátralo se zvláště po údech obecního zastupitelstva, při úpravě telegramu přítomných. Ještě vytrvaleji stíhali se účastníci, podepsaní na telegramu sokolském. Hejtmanství potrestalo Jednotu Sokolskou zákazem užívání trubky spolkové a dne 25. listopadu oznámilo, že bude Jednota rozpuštěna. K tomuto trestu místodržitelství sice neshálo, ale všichni členové strestání jsou pokutou 10 a 30 zl.⁴⁾ Vládní malichernost v stíhání jednotlivých spolků pro „nástroje k dávání znamení“ byla důsledna i v dalším létě.⁵⁾

Zklamané tužby a odpor proti vnucené ústavě prosincové hledaly příležitosti k mohutnějším projevům nevole také r. 1869. Vrcholil čas hlučných „táborů lidu“ a politických demonstrací; se strany politických úřadů zase stíhání všeho vlasteneckého hnutí a zesílená persekuce. Ve Východních Čechách překázelo pardubské hejtmanství⁶⁾ obeslání tábora „na Podhradí“ u Chocně;⁷⁾ nedovedlo však překaziti účastenství zdejšího Sokola na táboře omladiny na Zvěčíně. Na rozkaz hejtmanství zmařil se výlet na Kunětickou Horu, ke dni 18. června chystaný a stejně přísně zakazovalo se na témž památném místě shromáždění lidu, připravené na svátek Nanebevzeří P. Marie (15. srpna). Důvodem byla okr. komisaři Brechlerovi oznámená úvaha na táborové heslo: „V jakém poměru jest státní právo království k ostatní říši“ a „Je-li oposice v ústavním státě dovolena“? Důvěrníci z rozsáhlého kraje — nevážíce hejtmanských zákazů — ustrojili v neděli 29. srpna pod troskami Kunětické Hory proslavený tábor přece a okolní lid obeslal jej počtem znamenitým. Na tábor zvala výzva pořadatelstva v Národních Listech, uveřejněná dne 26. srpna.⁸⁾ Podrobnosti programu vypracovaly se na zvláštní schůzi, již řídil JUC. Jan Lorenc z Hradce Krá-

¹⁾ Telegram zněl: „Tužme se v zápase k dalšímu boji pro nehynoucí práva koruny Svatováclavské. Na zdar!“ (Pernštýn VII.)

²⁾ Prot. radní.

³⁾ Prot. radní.

⁴⁾ Celkem vybral okres. soud pokuty 105 zl. a odevzdal k dobru obce. (Prot. radní, Pernštýn VII.)

⁵⁾ Protokoly radní.

⁶⁾ Od r. 1868 zase ustavené místo „okresního úřadu“. Současně usemestěnil se také okresní soud.

⁷⁾ Prot. radní.

⁸⁾ Národ. L. z r. 1869; Pernštýn VII.; F. Potěšila článek ve „Východě“ z 27. VIII. 1919. „Zasláno“ N. L. podepsali členové okresu přeloučského, hradceckého, chrudimského, holického, pardubského, nasavrckého a chlumeckého.

lové. Řečníci vybrali si tenkrát úvahy nepolitické.¹⁾ Čilý zájem o významný sjezd jevil se již v sobotu, 28. srpna, nejen v Pardubicích, nýbrž také v městech sousedních. Večer téhož dne zažehli Bohdanečtí slavnostní oheň při hudbě a zpěvu na kopci Svatojirském a v hluboké noci plápolaly mohutné ohně i v podhůří Železných hor, živeny jsouce od občanů nasavroukých, chrudimských a z Heřmanova Městce. V zářivém plameni zvláště vynikala silhueta trosek Hory Kunětické. Pardubice vítaly hosty pilnou a vkusnou výzdobou svých domů a brány Zelené, nešetříce značného nákladu na prapory, chvojné věnce a na četná, pohnutá době zvláště přílehlavá hesla.²⁾ Jen zámek, cizáckou rukou ovládaný, stál uprostřed národního vzruchu omšely a zanedbaný.

Pochod na vytoužený tábor huul se od pardubského hřtelu „Veselky“ o 1. hodině po polední dne 29. srpna. V čele průvodu jelo 400 jezdců banderia. Chrudimské vedl Štěpánek, přeloučské a ždanické K. Lux, opatovické Pavliš, pardubské V. Půlpán, často námi připomínaný poslanec z r. 1848. Sokolové chrudimští se starostou A. Gallatem a náčelníkem JUC. Sýkorou (50), pardubští s náčelníkem Červenkou (50) a studentstvo (asi 150) vykračovali si za mateřskou hudbou. Za nimi šli s praporem občané choltičtí, pěvecká družina pardubské „Ludmily“ s pí. A. Bubeníkovou, „Pernštýn“, občané přeloučští s praporem, dělníci, Čtenářská Běseda z Úřetic a četní jiní. Bohdanečtí seděli na vozích, vyzdobených věnci a nápisy. Obec Bělá a Živanice vyslaly do průvodu kromě vozů zvláštní skupinu banderia. Účastníci tábora shromáždili se potom v lomu pod Hůrou při dřevěném řečništi, na které vystoupil o 3. hodině okresní starosta V. Bubeník, zahájiv vlastní tábor. Dráždivě při tom působili přítomní četníci. Program řídil zvolený předseda JUC. Jan Lorenc z Hradce Králové vedle místopředsedy V. Bubeníka. O vzdělání rolnictva, potřebě národních škol a o spolčování mluvil potom k lidu prof. hospodářské školy chrudimské J. Uhlíř, dotknuv se cizích vlivů na naši zemi — německo-židovských. Druhý řečník, dražkovický rolník J. Jírek, úvahou o poměru království Českého k Uhrám tuze podráždil zástupce pardubského hejtmanství ryt. Brechlera, jenž posléze řečníka umlčel.³⁾ „O postavení průmyslu a živnostnictva i potřebě odborného vzdělání“ jednal poslanec Dr.

¹⁾ Řešily se otázky: „Čeho jest rolníku a průmyslníku nynější dobu vůbec potřeba, aby se ubránil před úpadkem?“ — „Jak působí občanské záložny v Čechách?“

²⁾ Pro pamět uvádíme aspoň hesla některá: Na Zelené bráně byl umístěn nápis: „Pernštýnův sídlo staré vítá táborjity jaré“. Okresního výboru dům měl znak český se státoprávním heslem: „Sláva České koruně!“ „Šťastný bude národ jen ve vlastní svobodně.“ Purkmistr J. Arnold dal na svůj dům čp. 12 v ulici Pernštýnské nápis: „Osvěta a vytrvalost národa našeho budoucnost“. Na mlýně mezi mosty (Kocourkově): „Mlč a plať“; na domě Žampachově: „My hrajeme jenom do F“; na domě kováře Lorence: „Kovadlinou, či kladivem?“, na domě A. Těšíka: „Národe pozor, roztahují sítě!“; na domě Zahradníkově: „Skála kunětická snad povolí, Čech ale nikdy nepovolí“. (Jiná hesla kromě těchto připomíná Potěšilův článek I. c.)

³⁾ „Ryt. Brechler z Troskowitz“ byl později kolínským okr. hejtmánem. Byl exponentem Kollerových dragonád.

Roth z Chrudimě. „O potřebě úlevy daňové a zdržlivosti ve zbytečných válkách“ vtípně promluvil rolník Josef Krejčí ze Mžan (okr. nechaničský). Závěrem prvního tematu byla úvaha V. F. Červeného z Hradce Králové o potřebě národních a průmyslových škol i průmyslového musea, obchodních komor a slevy daní. „Význam založen“ osvětlil JUC. Lorenc. Přiměřenou resolucí a zapěním národní hymny „Kde domov můj“ i „Hej, Slované“, byl hlavní úkol zdařilého tábora skončen a ustoupil nadšenému a srdečnosti prodchnutému veselí přítomných hostů, po kunětickém návrší si hovicích. Přijatá resoluce minula se však při Herbstově vládě s účinkem právě jako protest místopředsedy „Sokola“ JUC. Hamatra proti četníkům, meškajícím na táboře v plné zbroji.¹⁾

Jadným projevem českého smýšlení — po vzniku rakousko-uherského dualismu — byly doplňovací „deklarantské volby“ do zemského sněmu.²⁾ Konaly se v druhé půli září a to zase v kanceláři zámecké,³⁾ kde volil se říšský poslanec již r. 1848. Zvláštní lampionová oslava, kterou potom Pardubčané ustrojili opět zvolenému poslanci Dr. J. Žákovi, pokládala se u politických úřadů za neschvalovaný projev, zralý pro nové šetření. Současně stíhán byl opět pardubský „Sokol“ pro ustrojení pochodňového průvodu v předvečer sv. Václava k domu předsedy Jednoty, Václava Bubeníka. Hejtmanství hrozilo zase „rozpuštěním“ a výbor střetán byl důtkou a pokoutou. Někteří členové výboru sokolského raději však zvolili si vazbu místo skládání peněz pokutních.⁴⁾

Projevem proti německé nadvládě bylo také demonstrační vítání francouzských vojáků-uprchlíků, kteří v čas války francouzsko-německé ušli ze zajetí z Hlohova a čestně hoštěni byli v Měšťanské Besedě 23. října 1870.⁵⁾

Obecné uvědomění mělo tehdy spolehlivé opory na pardubské radnici, jejíž vrchní správu od konce roku 1869 svěřili členové zastupitelstva po resignaci starosty Arnolda energickému občanu a obchodníku Karlu Černíkovi.⁶⁾

Směrnici pro hlediska politická upravoval zemský poslanec a místní advokát Dr. Žák, jsa ve vlídném styku s předními vůdci národa. Jeho

¹⁾ Orig. resoluce v pamětní knize ve Ždanicích. Srov. Pernštýn, časop., VII. Dodatkem kunětického tábora bylo soudní síhání pražských redaktorů J. Arbesa a A. Poláka „stát. žalobníkem“ Rappem pro otištění táborových zpráv. Obžalování hájili se sami a byli osvobozeni.

²⁾ Deklaranti byli zbaveni svých mandátů 26. září 1868. Když po volbách 22. a 24. září 1869 nepřišli do sněmovny, byl jim mandát zrušen znova.

³⁾ Panská kancelář v 1. patře zámku, změněná dnes v síň musejní (národopis.). (Pernštýn z 25. VI. 1881.)

⁴⁾ Pernštýn VII. Časové vtípy působili Sokolové různými úbory na šibřinkách (r. 1870), ač hejtmanství hrozilo každý politický projev při plesu trestati rozpuštěním Jednoty.

⁵⁾ Památní kniha Měšť. B. v P. z r. 1862.

⁶⁾ Prot. radní.

dům stal se zvláště památným jakožto místo jednání o fundamentálních člancích z r. 1871. Po přání císařově pověřen byl hr. Hohenwartem prof. Dr. K. Habietínek k důvěrnému dotazu u České strany na přání, jež by Čechům měla se splnit ve prospěch ústavního smíru. Prof. Habietínek smluvil s hr. Jindřichem Clam-Martinicem, Drem F. L. Riegrem a Drem Al. Pražákem tajnou poradou, která měla býti ušetřena pozorností pražské i vídeňské. Pro schůzku zvolil Pardubice, které svým velikým průvozem cizinců skýtaly nenápadného ústraní a kde vhodně užití mohl pohostinství v domě poslance Dra Záka, s nímž byl dobře znám. Při tom si vyžádal, aby poradě byli přítomni dva nestranní důvěrníci: Dr. Jos. Al. svob. pán z Helfertů a správce dvorní tiskárny, dvorní rada Dr. Ant. Beck.

Vídeňští účastníci přijeli do Pardubic v předvečer ustanoveného dne; čeští nazíří (10. února) o 11. hodině dopolední. Na nádraží čekal je prof. Habietínek, ale z opatrnosti nešel odtamtud přímo s nimi, nýbrž před nimi do bytu Dra Záka, kde teprve všichni se pozdravili. Když Čechové projevíli své názory, nabídl se hr. Clam-Martinic, že je sepiše, k čemuž si vyžádal doby dvou hodin. Ostatní zatím rozešli se porůznu k obědu (prof. Habietínek s Drem Pražákem), načež v určenou chvíli sešli se opět všichni u Dra Záka. Jasnost a přesnost, s jakou hr. Clam-Martinic formuloval české požadavky, naplnila prof. Habietínka obdivem. K večeru se všichni rozloučili a a rozjeli do svých domovů.¹⁾

Na paměť toho jednání třeba na konec neplodného, udělilo pardubské zastupitelstvo ve zvláštní schůzi 7. listopadu 1871 čestné měšfanství všem tehdejšími příznivcům České věci: Hr. Hohenwartovi, Dr. K. Habietínkovi, Dr. Schäfleovi, J. Jirečkovi, kníž. Jiřímu z Lobkovic, hr. Clam-Martinicovi a Dr. Al. Pražákovi.²⁾

Rozhodnutí zastupitelstva sdělilo se významným mužům nejprve telegraficky; později zaslalo jim město čestné diplomy. Dru Riegrovi projevena byla adresa důvěry. Stráž „Vinice“ u Pardubičiek nazvána jest „Vinicí Hohenwartovou“.³⁾

Nevlídnost politických poměrů nebyla sice bez škodlivého vlivu na život společenský, ale vzrůstající podnikavosti sousedské a spolkové tuze nerušila.

Právě tehdy vypjala se činnost pěveckých spolků zdejších do značné výše, když získaly do svého středu několik zdatných žáků mistra Bedřicha Smetany.⁴⁾ Dne 29. dubna 1873 přijel mistr Smetana do Pardubic, aby příštího nedělního dne ukázal při koncertě „Na

1) Ph. Dr. H. Trauba Vzpomínky na Dra K. Habietínka v „Union“ a N. Politice r. 1916. Srovnej také Dra J. V. Fraška úvodník Národ. Listů (Večerník) z 14. září 1921.

2) Protokoly radní z r. 1871.

3) Prot. ob. zastupitelstva v arch. měst.

4) Byl to JUDr. Leopold Hruš, profesor Jan Řehák a sl. Antonina Goldsteinová (provdaná Štěpánková).

Veselce“ pardubské veřejnosti kouzelnou hrou na pianu sílu Svého genia.¹⁾

Bylo již obecné přesvědčení, že vyspělé plody snaživých spolků zdejších ztrácejí na své působnosti v zastaralém a nevlídném bytu. Srdečná pospolitost svedla předáky spolkové²⁾ na jaře roku 1872 k vážné úvaze, aby na místě opuštěného městského pivovaru vybudován byl „Národní dům“ pro další rozvoj činnosti Ochoťníků, Besedy, a Sokola.³⁾ Tento zvláště cítil potřebu vhodné místnosti, když opustiti měl dosavadní tělocvičnu v městské reálce.⁴⁾ Po čilém jednání s městským úřadem ustavil se ze zástupců jmenovaných korporací „zařizovací výbor“. Dne 7. března 1873 světilo obecní zastupitelstvo hradeckému inženýru Vebroví úkol vypracovati plány pro stavbu dvoupatrového domu, který, stoje na městišti bývalého pivovaru, hostil by v prvním patře Sokolovnu a veliký sál Besedy.⁵⁾ Nedostatek peněz naladil však posléze obecní representaci pro lacinou budovu,⁶⁾ které od 31. prosince 1873 nejvydatněji zužitkovala M. Beseda.

Spíše než pružností městské správy měnily se Pardubice odvahou jednotlivců ve významné středisko obchodní a průmyslové. Toto přehodnocení úspěšně zrychlil zdokonalený styk města s dalekým okolím. V únoru 1868 požádalo konsorcium „Salm-Habr-Taxis“ v ministerstvu obchodu o koncesi k stavbě dráhy z Pardubic do Německého Brodu. K žádosti přidalo se i pardubské zastupitelstvo; dne 22. února zvolilo si ze svého středu deputaci, jež odebrala se podepřít prosby konsorcia do Vídně.⁷⁾ Ještě téhož roku počaly se práce přípravné a v létě 1870 stavěla se tato zdejší trať jako odbočka „severozápadní“ dráhy.⁸⁾ Prvý vlak jel 16. května 1871.

Východní obce okresu spojovala s Pardubicemi od r. 1869 jízdní pošta holická.

V sousedství zdejšího nádraží s rozvojem tratí začal současně ruch na staveništích velikých závodů průmyslových.

Již r. 1860 vybírala si tam místo francouzská společnost pro továrnu na impregnaci telegrafních tyčí. Hluboce pronikla hospodářskými

1) Článek Fr. Potěšila „Bedřich Smetana v Pardubicích“ v „Ročence musejního spolku“ roku 1917.

2) V. Bubenika, př. Besedy, M. Hamatra, st. Sokola, Dr. Jonáka, řed. Ochoťníků a j.

3) Prot. M. Besedy z 14. a 30. V. 1872 v m. m. bez sign.

4) Do 15. IX. 1873.

5) Prot. ob. zastup. v m. arch. Pracovaly se tři alternativy.

6) Plány na dům, do 10.000 zl. ceněný, navrhl K. Brož. (Prot. zastup.) Ochoťníci chtěli řešiti otázku divadla stavbou arény u reálky. Ob. zastup. žádost zamítlo. (Prot. z 17. V. 1873.) Také nesouhlasilo s žádostí některých občanů zřídití na Olšinkách za Chrudimkou sad. (Prot. 7. V. 1873.)

7) Prot. radní a obecního zastupitelstva v arch. měst. (Viz také Adámkovu stať „Hlinsko“ v Korbrově Kr. Č., sešit 91., str. 58).

8) Stavbou nové tratí zanikl význam nejen dostavníků, vyjíždějících z Pardubic do krajů jižních, nýbrž i provoz do Čáslavě, k němuž získal koncese Vilém Löwy r. 1867.

zájmy stavba zdejšího družstevního cukrovaru, již podnikl za vydatné účasti obce roku 1869 poštmistr Josef Kraus a společníci,¹⁾ počínajíce v září téhož léta již také prvou kampaň. Zato nezdařila se této společnosti snaha o zdvižení městské plynárny. Stejného nezdaru dočkal se také druhý podnikatel, Vojtěch Fuchs. Získav roku 1869 úředního souhlasu pro zřízení plynárny, smluvil se s obecní radou o vedení plynu do města.²⁾ Konečná práce odkládala se potom na léta a zanikla po mnohých úvahách.

Zatím roku 1870 vedle cukrovaru vyrůstala tovární čtvrť stavbou Wertheimerovy továrny na sčisťování líhu a Prokopovy slévárny a mechanické dílny blíž hospody „Mexika“.³⁾ Prostranství mezi oběma jmenovanými továrnami zabral (po zrušení propinace) akciový pivovar, dostavěný r. 1872.⁴⁾ Byl dědicem starodávného pivovaru měšťanského, jenž po dlouhém živoření přenesl svá práva na mladého nástupce. V témž roce začala práce v nové továrně Julia Hübnera a K. Opitzky na francouzské kameny mlýnské v ulici Palackého⁵⁾ a tiskárna Fr. Hoblíka ve spolku s knihtiskařem Bayerem ve třídě Masarykově.⁶⁾ Na Bílém předměstí stavěl r. 1872 Václav Morávek „prvou parní pilu“. R. 1874 získal M. Oesterreicher zeměpanský souhlas k základu továrny na čokoládu.⁷⁾

O zvelebení zemědělstva svědectví vydal zdejší hospodářský spolek krajinskou výstavou dne 29. října 1871.⁸⁾ Výborný chov koní na pardubském venkově urychlil obnovu starodávných trhů koňských.⁹⁾ Účinného ochránce měli rolníci v příznivém složení okresního výboru, jenž zhodnotiti hleděl půdu v kraji regulací Chrudimky.¹⁰⁾ Jeho námět, roku 1867 pardubské obci sdělený, byl však na radnici odsunut jako návrh též korporace a vojenského eráru na stavbu nových kasáren pro jízdecký pluk.¹¹⁾ Neochota k příznivé odpovědi tkvěla, tuším, hlavně ve finanční tísni, vlekoucí se z předešlých dob.

Z různosti úsudků o tehdejších městském hospodářství plynul asi také nesoulad mezi členy obecního zastupitelstva, jež zvoleno jsouc

1) Prot. jedn. Prot. ob. zastup. z 1. II. 1869.

2) Prot. jedn.

3) Protokol jednací v arch. měst. z roku 1870. Základ k továrně položil čelný účastník zdejšího společenského ruchu Jos. Prokop, změniv původní svůj hodinářský závod r. 1864 ve výrobu razítek a slévárnu v Úzké ulici na městšti dnešního divadla. Po smrti zakladatelově († 1880) zvětšen jest závod (roku 1890) o výrobu francouzských mlýnských kamenů a elektrotechnického díla.

4) Prot. radní.

5) Od r. 1875 pracuje se v nové továrně za nádražím v třídě Chrudimské.

6) Čp. 14.

7) Prot. radní. Původní Oesterreichrova dílna na cukrovinky byla v domě č. 70 na náměstí; později zřídil M. a E. Oesterreicher čokoládovnu v č. 30 n. v Masarykově tř. Po několika letech podnik zašel.

8) Prot. rad. Zvláštní zásluhy o výstavu měl prof. J. Klika a učitel Fr. Suchánek.

9) R. 1876.

10) Prot. radní.

11) Dotaz c. k. hul. pluku (1. III. 1869 a okr. výb. z 25. února 1869 a z r. 1871 v prot. rad.).

koncem roku 1870, oznámilo již dne 16. března 1871 okresnímu hejtmanství svou hromadnou resignaci. Hejtmanství vzdání se funkcí veřejných však zakázalo, a obecní representace setrvala ve svém úřadě, když zamítnuto bylo také její odvolání.¹⁾

Hlavní břímě obci ukládala nejen péče o městskou reálku, nýbrž i proměna obecního školství, když stát začal dle novějších zákonů, od r. 1867 doplňovaných, spravovati centralisticky národní školství prostředkem c. k. okresních a zemských školních rad. Na místě staré hlavní školy a nedávno zaniklé „vyšší dívčí školy“ zřídila obec roku 1871 dívčí školu měšťanskou a ještě téhož roku provedlo se oddělení osamostatnělé školy dívčí od obecné školy chlapecké. Učitelstvo pardubského okresu sdružilo se hned na počátku této nové úpravy — roku 1870 — ve stavovském spolku „Budči“.²⁾ Z tohoto ústředí plynul potom trvalý proud snah o zušlechťení práce učitelské i zlepšení stránky hmoíné. Městský výbor snažil se zbaviti se ponenáhlu jha, jež působilo vydržování škol reálních. Prosebné listy zamítal však jak zemský sněm (1871), tak i ministerstvo (1872) právě v čas pardubskému okolí velmi nepříznivý pro veliké škody, způsobené červnovou povodní.³⁾ Teprve audience u císaře, o niž požádala obec 25. března 1873 a při níž dne 6. června vylčíla městská deputace mocnáři své dosavadní oběti, umožnila na školní rok 1873/74 prvou státní subvenci,⁴⁾ v dalších letech vlivem obnovovaných audiencí značně zvyšovanou. Jednání s vídeňskými úřady usnadniti měl místní předák a dosavadní zemský poslanec Dr. Jan Zák, v říjnové volbě r. 1874 povoláný i za poslance říšského.⁵⁾

Místními zájmy vítán byl toho roku příjezd císařských manželů k podzimním honům parforsním. Již 3. září toho léta sepsána byla na pardubské radnici uvítací adresa k příchodu císařovu do Prahy a zaslána tam bytující kanceláři kabinetní. Od 26. října připravovaly se Pardubice na příchod královské rodiny a starosta V. Bubeník, právě tehdy zvolený na místě tragicky zesnulého předchůdce K. Černíka, vyžádal si zvláštního slyšení.⁶⁾ Císař s císařovnou vyjeli si ve společnosti parforsní dne 10. listopadu z Pardubic k Časům a, zahájivše tu jelení hon,⁷⁾ skončili „halali“ u Vysoké nad Labem. Na paměť císařské návštěvy nazval městský úřad se souhlasem císařovniným hlavní ulici k nádraží „říídou Alžbětinou“.⁸⁾

1) Prot. radní.

2) Oslava „Jubilea padesátiletého trvání učitelské jednoty „Budče“ v Pardubicích“ slavila se 8.—12. prosince 1920 slavnostní valnou schůzí členstva, přehlednou zprávou uč. Fr. Balady, výstavou školskou a přílehou přednáškou „O dětské čelbě“ okr. šk. insp. O. Svobody ve škole u sv. Jana.

3) Prot. radní.

4) Tamtéž.

5) Prot. rad.

6) Tamtéž.

7) Místo honebního srazu značeno jest pamětným sloupem u Časů.

8) Prot. z r. 1875. Z ovzduší přechodné loyality vzal svůj počátek r. 1876 i místní spolek vojenských vysloužilců. Při vzkříšení Československého státu zanikl. (Prot. rad.)

Po odjezdu královských manželů upravovala městská rada pro císaře a ministra vyučování obšírný list, jímž žádalo se o převzetí reálky do správy státní. Ve Vídni kladla jej do rukou osob svrchu jmenovaných dne 24. ledna 1875 zvláštní pardubská deputace a to hned s částečným úspěchem.¹⁾ Ještě téhož roku povolil císař obci na udržování jmenované školy 7000 zl. roční subvence²⁾ a na opětovanou prosbu r. 1878 způsobil postátnění tohoto ústavu k roku 1880. Potřeba cizí pomoci v letech 1878—1880 byla tím citelnější, ježto město stavělo v čele Alžbětiny třídy poblíž nové synagogy³⁾ nákladný palác pro obecnou školu novoměstskou, r. 1880 slavnostně otevřený.⁴⁾ Odborné školství pardubské získalo zřízením školy obchodní pro učně (1882), odbornou třídou dívčí při škole měšťanské (1882) a třídami průmyslových škol pokračovacích (1883).⁵⁾

Pokus o získání státní školy průmyslové nepřinesl ještě ovoce:⁶⁾ také touha hospodářského spolku a obce po základu rolnické školy⁷⁾ nenalezla účinné podpory v širším okolí. Na místě tohoto učiliště sloužila zemědělskému vzdělání „pokusná hospodářská stanice“, již zřídil r. 1878 v Malolánech Em. Meliš, redaktor několika hospodářských a hudebních listů.⁸⁾ Tehdy právě odumíral roku 1874 mladovožickým okres. výborem vyvolaný návrh stavby dráhy z bavorského Brodu nad Lesy přes Tábor a Mladou Vožici do Pardubic.⁹⁾ Stejně bezvýslednými zůstávaly počátečné práce o zlepšení komunikace s východními obcemi okresu železniční trati z Pardubic přes Sezemice a Holice do Borohrádku.¹⁰⁾ Částečného úspěchu získal okres holický vybudováním trati z Rosic (Vladykových) přes Hrochův Týnec na Holice a do Týniště, když (roku 1881) zdařilo se Společnosti státních drah opatřit si souhlasu k předběžným pracím stavebním.¹¹⁾

1) Prot. radní z 23. I.

2) Prot. z 18. srpna.

3) Z r. 1879.

4) Prot. rad. 1878—80. Roku 1887 péčí katechety A. Pittra a uč. Fr. Potěšila ustavil se při Novoměstské škole „Krejcarový spolek“ k podpoře chudého žactva. Protektorát přijal kn. Rud. Liechtenstein. (Pam. m. I. 630.)

5) Více o tom v díle III. Podle českých škol udržovala se však ještě přízní některých obyvatel škola německožidovská a pro drobnou mládež německá „Opavtirova“. Na pardubském venkově přibyla r. 1882 k starší německé škole ve Vesce německá škola v Moravansku. (Pernštýn z r. 1883.)

6) Prot. rad.

7) Prot. jedn. z r. 27. I. 1880 násl.

8) Narozen 13. X. 1831 ve Zmíném, † 27. VI. 1916 ve Vršovcích, zakladatel a emerit. redaktor „Dalibora“, „Cibulářství“, „Zelařství“, „Zemědělského Rozhledu“ a j. Pochován jest na hřbitově vinohradském. (Samostatné Směry roku 1916.)

9) Prot. radní.

10) Pernštýn z r. 1881.

11) Původně dotýkati se měla dráha také Dašic. (Pernštýn z r. 1882.)

Neposlední příčina mnohého nezdaru tkvěla v nepřízni zemského a říšského sněmu, kterou tyto rozhodující korporace projevovaly k věcem českým při neúčasti českých poslanců v jednání sněmovním. Kandidáti poslanectví nepředstavovali se voličům a právo voličské omezovalo se na odevzdávání hlasů do volebního osudí, z něhož vycházely sice osoby poslanecké, ale při své zdržlivosti k sněmování beze vší moci výkonné.

K ztrnulosti politické družil se roku 1878 i značný odliv říšských peněz na nastávající okupaci bosensko-hercegovskou. Ohlasem jejím bylo 6. září toho roku shromažďování zdejších náhradních záložníků v Jičíně,¹⁾ založení místní dámské odbočky Červeného kříže a pouliční sbírky, ženami podnikané ve prospěch raněných vojáků a rodin záložníků. Město nabídlo se živiti 10 chorých vojáků obecním nákladem; za to vzkázalo generální velitelství prostředkem okr. hejtmantství dík.²⁾ Z jiných vnějších podnětů, jež působily chvilkové úchytky od běžného života, byl sňatek korunního prince Rudolfa, počátkem května r. 1881 slavnostním programem uctěný³⁾ a příchod králevicův i jeho choť Štěpánky do Pardubic dne 3. prosince ještě téhož roku. Přijeli k jednodenní zábavě zdejšího parforsního klubu. Po uvítání místodržitelem Krausem a starostou Wernerem na nádraží ubírali se hosté podél spolků, dítek školních a zástupu občanstva do Krausova domu.⁴⁾ Po snídani vyjeli na závodistiště, kde bylo toho dne „Rendez vous“ — počátek štvanice. Arcikníže Rudolf sledoval hon na jelena koňmo, princezna Štěpánka v povoze. Večer odjeli hosté do Kladrub.⁵⁾ Historické komnaty památného zámku Pardubského byly již toho času pro ladnější pobyt nepřípustné, jsouce od r. 1881 i s ostatním panstvím majetkem svobodného pána Dra Richarda Drasche z Wartembergu za cenu 2 milionů zlatých.⁶⁾ Dokonalou zkázu vzaly pernšteinské pokoje r. 1887, když nastěhovala se do zámku obuvnická továrna Mischkönigů. Nevhodné opravy dovršily potom i zkázu zámku na venek.⁷⁾

Chvilé, prosycené zvýšenější srdečností, než bývalo při návštěvách císařských, zažili Pardubčané roku 1883 při sjezdu venkovanů o slavnosti odhalení pomníku bratrancům Veverkům na pamět jejich vynálezu — ruchadla.

Společnou prací místního hospodářského spolku a venkovských komitétů připravovala se současně od roku 1880 do léta 1883 oslava zemědělské práce velikolepou výstavou, ačkoli právě dvě poslední

1) „Paměti m.“ 652 l. c.

2) Prot. radní.

3) Prot. j. z 15. IV. 1881 násl.

4) Čp. 113 na Wilsonově tř. Místodržitel A. Kraus * r. 1824 v Pardubicích.

5) Pernštýn, 1889.

6) Časem rozšířilo se zase panství nákupem některých částí, před tím zcizených.

7) Prot. jedn. v arch. měst.

léta byla polním pracím velmi nepřízniva.¹⁾ Přívál hostů podporovala i dráha státní a také Ferdinandova jízdným značně sníženým. Pardubice vyzdobily se slavobranami a opatřily pro nádražní třídu i elektrické lampy obloukové — pro tehdejší venkov naprostou novinku. — Slavnost položení základního kamene k pomníku, J. Strachovským vytvořenému, vykonala se tiše již dne 31. srpna v přítomnosti starosty a zástupců některých spolků. Předseda hospodářského spolku, ředitel Eckert a říšský poslanec Dr. Žák odjeli do Vídně pozvat ministerského předsedu Taaffe a hraběte Falkenhaima, tehdejšího ministra orby. Občanstvo upozorňovalo se na slavnostní dny 7., 8. a 9. září českými listy a zvláště místní časopis Pernštýn přinesl dne 7. září v červeném rámu „Proslov k slavnosti odhalení pomníku vynálezců ruchadla.“²⁾ Kromě toho vydán byl zvláštní „Slavnostní spis“.³⁾ Pardubice byly v lesku již dne 7. září. Slavnost začala otevřením výstavy po druhé hodině odpolední v budově kryté jízdní u reálky, dílem na prostranství jízdní letní (nekryté). Starosta Werner uvítal hosty a ředitel Eckert vysvětloval význam odborné výstavy, jakéž nebylo dosud nikdy v Čechách, ba snad ani v Rakousku.⁴⁾ Příjezd hostů byl ohromný. Každý vlak odpoledne přivázel jich několik set, večerní vlaky byly přeplněny. Chrudimským vlakem přijel Rieger. Po uvítání reprezentací města a spolky byl hostem Dra Žáka. V sedm hodin večer přijeli Moravané s poslancem Skopalíkem. K nim družili se někteří hospodáři z Opavska. Mezi četnými poslanci byl i hrabě Chotek. Na pardubských ulicích i v domech šenkovních nastával obrovský ruch. Nádražní třída byla natlačena zvědavci a čarovné rozžehnutí nevidaných svítidel (elektrických) vyvolalo nadšený jásot tisícových hrdel. Avšak také

¹⁾ Po veliké zátopě, způsobené v březnu 1881 táním sněhu valně škodilo vlhké počasí roku 1882. Bylo vystřídáno na jaře léta 1883 počasím bezdeštím, jímž plodiny uschly již na polích. A po velikém suchu přišel dne 13. června tichý, vytrvalý déšť (slunovratný). Jím způsobena byla zase v širém kraji povodeň taková, jakou připomínají zápisy z počátečních let téhož věku. Labská voda zdvihla se 396 cm n. n. Po týdenním dešti dral se přívál vln Chrudimky již přes lávku za reálkou a zaplaviv sousední sad, pokryl cestu ke Kostelíčku. Voda zaplavila také Kostelní a Arnoštovu ulici a vylévala se skoro po celé ulici Pernštýnské, tryskajíc zde dlažbou nad klenutím strouhy mlýnské. Když spousta povodně vřcholíly, zatopila se i kasárna, vojskem kvapně opuštěná. Také skryl se pod hladinou vodní s vojenkými strážemi sousedící most při ulici Karlově a řečiště mlýnské stoky u Bubenče vyplnilo se na úroveň Valchovního mostu. Po 12. hod. noční na středu (20. června) proválil se tento proud protřhanou hrází děkanskou na příkop zámecký, vyvrátiv několik mohutných stromů kaštanových. Na jiných stranách města smetla neb z valné části pobořila povodeň několik domů sousedských. (Paměti městské 659 násl., č. Pernštýn a j.)

²⁾ Od Jiljí V. Jahna.

³⁾ Od jednatele hospodář. spol., prof. Fr. Sovy.

⁴⁾ V prvním dílu výstavním (v kryté jízdní) srovnáno bylo v řadách asi 200 pluhů (originálů a modelů) dle historického postupu od pravěku až po vzory nejnovější. Bylo tu také hojně obrazů instruktivních. V letní jízdní byly seskupeny hospodářské stroje. Předním vystavovatelem bylo ministerstvo orby, kabinet prof. Dra Lambly z české polytechniky, fa Fr. Wiesner z Chrudimě, pardubská továrna J. Prokopa, Fr. Eckert z Berlína a j.

v ostatních částech města bylo nádherné osvětlení, nescházejíc ani v domech chudých. Veliké davy bavila podvečer na náměstí hudba kolínského „Sokola“. Užší kruh hostů poutala akademie v „Odeonu“ Veselky a tancechtivé přivábila zábava v „Besedě“ při Kmochově hudbě. Den Narození Panny Marie (8. září) byl velikým svátkem agrárním. Kolik českých sedláků zřela pardubská „Alžbětina třída“¹⁾ tolik dojista nebylo jich pohromadě nikdy před tím, ani potom. Po slavnostní mši, kterou sloužil královéhradecký biskup Heis u Mariánské sochy na náměstí, podporován jsa sborovým zpěvem jednoho sta pěvců, rozvinul se průvod banderia, alegorických skupin, spolků a jiných hostů, neprve u „Kostelíčka“ shromážděný, počtem 30.000 hlav k zahalenému pomníku při zvucích 15 kapel.²⁾ Když podle pomníku projížděli ofáboření banderisté na koních, tvořící špicí průvodu, objevila se na řečništi mohutná, imposantní postava řečnickova. — „Rieger! Rieger! Sláva mu!“ hřmělo množstvím. S úsměvem ukláněl se Rieger, vlídným pokynem děkuje za nadšenou zdravici davu. Průvod tisícíhlavý defiloval mimo. Když stanul na vykázaných místech a když skončil se také sbor pěvecký, zaznělo do nastalého ticha z Riegrových úst: „Drazí krajané!“ Potom vzácný řečník hřímá, hrozil, utěšoval, káral, ale dovedl i zažertovati. V oslavnou řeč pardubskou zaklínil odstavec, v němž si politicky zapolemisoval.³⁾ Celá řeč přerývána byla výbuchy souhlasu a skončila živelným projevem nadšení. Dvě hodiny mluvil řečník; kdyby však byl mluvil ještě dvě, nebyl by snad dosytil lačnou účast množství.⁴⁾ Po závěrných řečech a zpěvu vracel se průvod podél nádraží před radní dům, kde se rozešel. Při banketě v „Besedě“ sešlo se 200 hostů. Večer bavila tam účastníky místní hudba;⁵⁾ jiní shromáždili se k tanci na Veselce. „Sokol“ měl své stanovisko toho odpoledne při Kmochově hudbě na Olšinkách, chrudimští Sítelci v Bubenči; naplnily se však hlučným veselím hostinské místnosti i na obvodu města.⁶⁾

Dne 9. září oslavilo se při značné účasti odhalení zvláštního pomníku bratrancům Veverkům v Rybítvech,⁷⁾ právě když v Pardubicích ztlumil se veselý závěr slavných dnů zhoubnými požáry v samém městě. Nejprve sežehl oheň 9. září starodávný mlýn „Valchovní“⁸⁾

¹⁾ Dnes Masarykova třída.

²⁾ Pernštýn z 13. září 1883. K. Šípek: „Slavnostní řeč“ v Národní Politice z roku 1915.

³⁾ Nedávno před tím promluvil Eduard Grégr řeč, kde politické své stoupence přirovnával k lososům, kteří plující proti proudu, běrou překážky skokem, nepodlézajíce. Rieger chopil se rybí paralely a po svém dále ji rozvedl: „Berou překážky skokem, pravda; ale kolik jich při tom zahyne, kolik se jich na jezech utluče, umláci, kolik jich uvázne v osídlech a nástrahách, musil pan doktor arci zamlčeti, když lososi taktiku tak velebil.“ Tento passus byl náruživě aklamován.

⁴⁾ Šípek, l. c.

⁵⁾ Procházkova. (Viz str. 237.)

⁶⁾ Pernštýn z 13. září 1883.

⁷⁾ Program v museu pardubském.

⁸⁾ Protokoly radní.

a dne 21. téhož měsíce zkazily nové plameny v okolí jmenovaného spáleniště opět dva statky.¹⁾ O dva dny později (23. září) v hlubokém večeru hořel dům čp. 9. na Bílém předměstí.

Mysl občanstva obrátila se však od těchto smutných zjevů záhy zase k podnikům, schopným zájmu obecnějšího. Zvláštní působivostí vábila k sobě tehdy pražská slavnost „Otevření Národního divadla“, k jehož rychlé obnově přispěly také Pardubice penízem znamenitým. Nejprve uctil se tento památný okamžik 18. listopadu 1883 divadelním kusem „Chudý kejklíč“, jež sehnali členové meškající zde divadelní společnosti Ludvíkovy. Úvodem ke hře byla recitace Jahnova proslovu. Literární spolek s Měšťanskou Besedou věnovaly tomuto účelu zvláštní večer 27. téhož měsíce a posléze dne 14. prosince odvážel zvláštní vlak asi 700 účastníků z pardubského okolí do Prahy k návštěvě Národního divadla a Bendlovy opery „Karel Škréta“.²⁾ Pro rozkvět dramatického umění doma pracoval v tom čase „Spolek pro zřízení divadelního domu v Pardubicích“ na své valné hromadě dne 21. května 1882 pevně ztmelený. Přátelé místních starozitností shromažďovali pilně památky do nového „městského musea“. Zřídilo se roku 1879 péčí přípravného komitét. Od 30. ledna 1881 převzal je ve správu ustavený spolek musejní a obecní zastupitelstvo dle svého slibu³⁾ dopřálo sbírkám stálého útulku v druhém patře radnice i pomoci peněžité ve schůzi 2. dubna 1881 — většinou hlasů.⁴⁾ Obec sama pojistila si nový příjem, připravujíc k podnětu spolku obchodníků⁵⁾ základ městské spořitelny již roku 1882.⁶⁾ Týž ústav po čtyřech letech skutečně vypravený, stal se vedle Občanské záložny dobrým pomocníkem zvláště živnostníkům, kteří od podzimku léta 1883 zaměstnávali se volbou do nově zřízených společenstev živnostenských.⁷⁾

Praktický život lépe podepřít se snažil také „Stenografický klub“, jehož členové od roku 1884 ochotně a nezištně pracovali v jednáních různých spolků, i v realce, názorně dokazující cenu svého umění.⁸⁾

V době obecného sdružování sešla se také pardubská mládež akademická již roku 1883 v novém spolku „Arnošt“.⁹⁾ Ten zasahoval

1) Čp. 3. a 5.

2) Časopis Pernštýn z roku 1883.

3) Dne 5. června 1880.

4) Protokol obecního zastupitelstva z roku 1880 a 1881. První zpráva m. m. v P. z roku 1882 v m. m. Memorandum z 8. března 1881 v archivu m. m.

5) Spolek obchodníků založen jest roku 1881. Svě členy zavazoval k české korespondenci obchodní.

6) Dne 16. ledna 1882 žádal výbor „Obchodnického spolku“ městskou radu o zřízení městské spořitelny. O schválení stanov městské spořitelny žádala obec 9. května 1883 a r. 1884. Spořitelna byla otevřena 15. VII. 1886. (Protokoly radní a obecního zastupitelstva v radnici.)

7) Protokol jednací v radnici z 25. září a 29. XI. 1883.

8) Klub stenografický ustavil se 23. května 1884 péčí profesora Ibla, soudního adj. Schnabla a JUDra. Hruše.

9) Ustavující schůze 11. prosince 1883.

potom velmi patrně do zdejšího života společenského jak po stránce zábavní, tak také vzdělávací.¹⁾

Jedna z nejhynnějších složek veřejného života — pěstování politiky — zapustila v Pardubicích hluboké kořeny do smýšlení občanstva proto v ten čas, ježto česká politika obracela se zase po letech k aktivní práci. Způsobila to rozmrzelost vídeňského dvoru na neochotu německé strany ústavní k bosenské okupaci (1878) a přítluk nové vlády Taaffeovy (1879)²⁾ k Čechům, zvláště když odpor český patrně slábl a poslanci zemští seděli v pražském sněmu již od roku 1878. V říjnu roku 1879 vstoupili čeští poslanci na radu říšskou se státoprávním ohrazením a s předním požadavkem rovného práva jazykového v úřadech a na školách. Boj za státní právo zdál se býti na ten čas beznadějným.

Tužby Pardubicka na sněmu zemském hájil dlouholetý poslanec Dr. J. Žák, člen klubu konservativního. Od r. 1874 po zavedení přímých voleb pro sněm vídeňský byl také poslancem na radě říšské.³⁾ Od září 1885 do roku 1891 působil tam na místě Žákově říšský poslanec Jiljí V. Jahn, ředitel pardubské reálky a člen téhož klubu.⁴⁾ Při nastávajících volbách roku 1891 mysl občanstva valně již se štěpila. Způsobil to odpor proti smlouvání konservativních poslanců s Němci — punktacemi, — jimiž byla opuštěna dosavadní zásada o povinné dvojjazyčnosti úředníků v Českém království. Strana mladočeská, roku 1889 na zemském sněmu valně již zesílená, vypověděla provedení punktací prudký boj a nalezla přívětivého souhlasu i na

1) Zatím co však někteří starší rodáci těžce nesli současný přerod města, který zrychloval se stupňovaným přílivem nových usedlíků, starodávnému svérázu Pardubic méně příznivých, žalovali cítilé společenského ruchu nejen na nepřízeň veřejnosti k lepším snahám, nýbrž i na mělkou práci ve spolcích. Stěžoval si tehdy místní kritik poměrů společenských, „kterak v Pardubicích občas pojednou vytryskne náhlý proud jisker, však jen na okamžik, oheň všechn jen zvolna uvnitř doutná, nedávaje žádných známek o svém životě, leda čpavý, dusivý dým, jenž spíše prozrazuje činnost uvnitř neblahou, usínající.“ — „Abychom mohli u nás mluvit o stálé, trvalé, rázné a zároveň i věle upřímné činnosti, — toho jsme u nás příliš dalecí“ — žaloval milovník rychlých činů a dokazoval: „Literární spolek sice jest v našem městě, leč arci jen dle jména. Viska každá honosí se Ochofnickým spolkem. V Pardubicích spolek řádně založený musel zahynouti; pro „lepší domy“ v Pardubicích jest ochotník komediantem. O jaké rozsáhlejší činnosti můžeme mluvit v naší Měšťanské Besedě? Spíše o žádné, než o nějaké. Spolek musejní tichým jest již po delší dobu, spolek pro vystavení divadelního domu stejně bleduje na nedostatek podpory. — Akademická zábava „Arnošta“ byla navštívena jen několika lidmi; jen „Pernštýn“ projevuje ještě svěžest. V městském zastupitelstvu jsou někteří členové pravými perlami, hovoříce k věci vždy zcela objektivně — toliko věc na zřeteli majíce. — Za to však zajímá tam přemnohý místo člena — ač neslyšelo jej shromáždění ústa otevřít po celou dobu jeho „působení“. (Časopis „Pernštýn“ z roku 1884.) — Žaloba, částečně, tuším, jednosměrná, zachytila obraz doby společensky přechodně zemdléle.

2) V srpnu.

3) Podrobnější data ze života Dra Žáka v II. díle.

4) Pernštýn VI. a j. K volebnímu okresu náležela města: Pardubice, Choceň, V. Mýto, Žamberk, Kostelec n. O., Rychnov n. K., Holice a Přelouč.

Pardubsku.¹⁾ Důsledkem toho byl roku 1891 došavadní říšský mandát Jahnův svěřen mladočeskému poslanci Josefu Sokolovi, učiteli z Prahy. Straně konservativní (staročeské) zbyl zatím aspoň mandát na sněmu zemském. Poslanec Dr. Žák oznámil v únoru 1889 městské radě, že příště již kandidovatí nehodlá.²⁾ Brzy však svůj úmysl změnil a zvítězil při volbě 5. července 1889 znova, ač tentokrát již po tuhém boji se svým sokem se strany mladočeské.³⁾ Avšak r. 1896 vzal na

¹⁾ Zřízení pardubského klubu národní strany svobodomyšlné (mladočeské) bylo sice r. 1888 nejprve místopředsedstvím zakázáno, ale ještě koncem téhož roku schváleno. K založení klubu dala podnět hlavně všeobecná nespokojenost s politikou České delegace, uchýlenou v některých bodech od původního programu. Při ustavující schůzi, v neděli dne 26. května 1889 četně navštívené, slovo úvodní měl pražský řečník Dr. Herold. Politickým stranám sloužil vydátně místní tisk. Od roku 1878 vydávala Hoblíkova tiskárna „Stráž na Východě“, čtrnáctidenník, později týdeník. Zanikl však r. 1882 v soutěži s „Pernštýnem“, týdeníkem nejprve nepolitickým, r. 1881 pracujícím však již pro stranu svobodomyšlnou. R. 1888 „Pernštýn“ zesílil přílohou „Hlas od Loučného“ zvanou, která věnovala se zájmům měst východočeských. Redaktor Ant. Jukliček podíral mladočeský směr od r. 1885 svými „Pardubskými Listy“. Příkladal k nim satirickou přílohu „Perník“. Svůj list tiskl původně v Hradci Králové, od r. 1887 (bez přílohy) s názvem „Polaban“ v Kolíně. V říjnu 1888 postoupil Jukliček „Polaban“ zvláštnímu konsorciu a redaktoru K. Šlapákoví. Týž však časem vydával na K. Vinohradech pro Pardubice vlastní list „Obranu Lidu“ a A. Jukliček redigoval obnovené „Pardubické Listy“ až do 1. října 1890. Vedle těchto vycházel od 15. ledna 1889 nový mladočeský list „Ohlas Pardubic“ redakcí K. Jelínka, mlynáře na „Haldě“. Zašel však již po několika měsících a nové družstvo sešlo se pro vypravení „Pardubských Novin“. Noviny a jejich měsíční přílohu „Pardubický Perník“ řídil Ant. Stengl, oekonom a tiskl Fr. Hoblík. Jukličkovy „Pardubické Listy“ vycházely nákladem Em. Jindřicha, kupce, střídající se ve čtrnácti dnech s „Pardubickými Novinami“. Časopis „Pernštýn“ přešel roku 1889 v majetek red. J. Jandy a zanikl r. 1891.

Strana staročeská vydávala od 13. dubna 1890 politický a národohospodář. čas. „Pardubický Obzor“ redakcí Fr. L. Safařka a tiskem bratří Peřinů. Dne 24. září r. 1892 ustoupil P. O. oživenému „Pernštýnu“, jenž stál potom ve službách staročeských. Řídil jej nejprve V. Cidlinský a po něm Jar. Oma, za něhož střídal se ve čtrnácti dnech „Pernštýn“ s obnoveným „Pardubickým Obzorem“.

R. 1889 vyšlo v tiskárně Hoblíkové prvé číslo časopisu „Kuř dvůr“. Řídil jej uč. Fr. Suchánek. (Sbírka časopisů v m. m.; Kn. m. pam. I. 683 násl.)

Z významnějších prací mladočeského klubu byla příprava k sjezdu důvěrníků celé strany „Na Veselce“ dne 8. října 1893. Sjeli se do Pardubic téměř všichni poslanci zemští a říšští kromě značného počtu důvěrníků a jednali po 3 hodiny o taktice dalšího postupu České delegace. Smlouvání toto známo jest jménem „Úsnesení Pardubická“. — Bylo to v čas veliké vládní persekuce, jež — po zmaření punkta mladočeskou opozici — způsobila výmíneční stav, načala proces „Omladiny“ a stihala i po venkově osoby politicky provinilé. V Pardubicích bylo přípravné vyhledávání pro zločin urážky císaře s Drem Hlubůčkem, předsedou důvěrné schůze, svolané 8. září v sále „Odeonu“ na oslavu královského reskriptu, s jednatelům klubu L. Štěpánkem a M. Hamatrem. — Předsedou klubu byl A. Chlad, sládek v zámku. Proto nazván byl klub mladočeský od politických protivníků „stranou zámeckou“. (Paměti m, I. 743, Pardub. N. z r. 1893.)

²⁾ Dopis Dr. Žáka vzat byl městskou radou 13. února na vědomí.

³⁾ Zvolen bý 774 hlasy zvláště přízní Holic a Chlumce. V Pardubicích obdržel 327 hlasů proti 381 hlasu, jež padly na svobodomyšlného kandidáta Fr. Hoblíka. Tento opíral se zvláště o živnostnictvo a Živnostensko-řemesl. Besedu. (Prot. jedn. v radnici, Pernštýn z r. 1889 a j.)

se i tento mandát říšský poslanec J. Sokol. O vzdělání obecné zasloužil se místní „Klub národní strany svobodomyšlné“ ve spolku s poslancem JUDr. V. Horákem svou plodnou snahou o vybudování mužského gymnasia.¹⁾

Venkov na Českém sněmu od r. 1889 zastupoval po předešlém poslanci Fr. Morávkovi JUDr. Koldinský, advokát na Smíchově, ač rolnictvo na Pardubsku mělo již tehdy své domácí politiky značně školené. Ukazovalo se to předem hlavně s hlediska stavovského zájmu při stělesnění „Myšlenky svépomoci“ v čas stanovení „úpravy rolníka k cukrovarům“. Proto svolán byl v neděli dne 12. října 1890 veliký sjezd rolníků z Chrudimska a Hradecka do Měšťanské Besedy v Pardubicích. Předními řečníky byli: Fr. Udržal ml.²⁾ z D. Rovně a řed. Eckert z Chrudimě.³⁾ Dne 28. dubna 1895 konal se „sjezd veškerého rolnictva východočeského“ v týchž místnostech a z příčin podobných.⁴⁾ Avšak ještě téhož roku napodzim sjížděli se rolníci zájmeníci na různých místech okresu zase; tentokrát před nastávajícími volbami do zemského sněmu. Na těchto schůzích po prvé ustálilo se heslo, aby venkov volil za poslance jen hospodáře.⁵⁾ Na schůzi 10. listopadu do Pardubic k témuž účelu svolané ujal se návrh Fr. Udržala založití „velkou selskou jednotu pro východní Čechy“. Tato, hodlající pracovat v rámci strany mladočeské, ustavila se 24. května 1896.⁷⁾ Spolkovou pohyblivost ukázala „Selská politická jednotu“ brzy po svém vzniku, pořádajíc velikolepý tábor na Hoře Kunětické ve středu dne 8. září 1897. Zahájen byl obrovským průvodem z Pardubic, jež tvořilo selské banderium, Sokolové, četné spolky s prapory a lid, jehož počet vzrostl na táboře do 50.000 hlav. Z poslanců říšských a zemských účastnil se této zdařilé schůze Adámek, Dostal, Špindler, Udržal, Sokol, Kryf, Formánek, Hovorka, Dr. Pippich, Kudrnka, Komárek, Horák a moravský Dr. Záček. Ti mluvili „O politické situaci v Českém národě“ a o některých otázkách národohospodářských. Hlučně byla přijata břítká resoluce, prosycená státoprávním programem, kterou sdělil Dr. O. Koutský. Jadrný zájem o řešení politických otázek osvědčilo rolnictvo našeho kraje i v letech dalších, zvláště

¹⁾ Žádost svob. klubu dle návrhu prof. E. Hlavatého (29. IX. 1906) m. radě podanou, účast na této akci Pardubského klubu, Občan. pokrok. klubu a Klubu c. k. stát. úředníků obsahují prot. jednací v m. arch., Prof. Em. Hlavatého brožura „Nástin úsilí obce pardub. o získání mužského gym.“ a J. Sakaře Dějiny pardub. škol I. c.

²⁾ Od r. 1897 poslanec říšský za pardubský venkov, jež zastupuje dosavad.

³⁾ Přijal se návrh, aby cukrovary přijímaly cukrovku na základě nejliberálnějších zásad. (Pardub. Nov. z r. 1890.)

⁴⁾ Hlavní úvaha týkala se „Krise cukrovarnické a s ní spojené krise zemědělské“. (Pernštýn z r. 1895.)

⁵⁾ Myslílo se na okr. starostu Přeloučska, J. Komárka ze Svinčan.

⁶⁾ Pardub. Obzor.

⁷⁾ Vyyolala však odpor u tehdejšího předního průkopníka agrárního hnutí, Alfonse Šťastného, jenž ve svých „Selských Novinách“ nesouhlasil s politickým nádechem Jednoty. (Pern., Pardub. Ob. a j.)

na slavnostním sjezdu 12. června 1898 v Měšťanské Besedě¹⁾ a 5. března 1899 v hotelu „Na Veselce“.²⁾ Ten den však v popředí již stála snaha o samostatnou, stavovskou organizaci zdejšího rolnictva.³⁾

Strana radikálně pokroková řešila svůj program na občasných schůzích veřejných. Z těch zvláště obsažna byla dne 11. února 1900. Po řeči JUDra Ant. Kusého sdělovala resoluce, JUDrem Ot. Koutským oznámená, předmět politického zápasu: Všeobecné, rovné, přímé a tajné právo hlasovací, program státoprávní, poctivé sčítání lidu dle národnosti a dvojjazyčnost úředníků.⁴⁾

Členové strany realistické pracovali v Pardubicích dle směrnic prof. T. G. Masaryka zvláště v oboru kulturním. Vliv jejich uplatnil se na počátku století dvacátého prostředkem přednášek hlavně ve „Vzdělávacím“ a „Pokrokovém“ klubu a při budování dívčího reálného gymnasia. Otevřelo se r. 1910 — současně se státním gymnasiem mužským a náklad vedl spolek „Božena Němcová“.⁵⁾ Horlivým tlumočnickem tohoto směru byla „Osvěta Lidu“, pokrokové noviny pro český východ majitele a zručného redaktora Al. Hajna.

Poslední léta století devatenáctého hlásilo se o účast ve správě veřejné také dělnictvo. Móhnutně sebevědomím po vydání ústavy prosincové (1867) z udělené svobody duševní a hospodářské a rostlo počtem rovnoměrně s vývojem pardubské industrie, sdružujíc se ve spolcích politicko-zábavních a užitkových.⁶⁾ Z idyllických počátků dělnického hnutí, jež roku 1868 k životu volal u nás kroužek „Obce Svihovské“ a poučoval časopis „Dělník“, vyrůstala časem massa tříděně uvědomělá. Jejím požadavkům dobře prospívala od 1. srpna 1889 okr. nemocenská pokladna.

Organisace šířila se nejprve u dělnictva sociálně demokratického, jsouc v Rakousku pevně ustavena již roku 1888. Stupňované tužby organizovaných dělníků nalézaly průchodu na venek hlavně o dělnickém svátku 1. května. U vládních kruhů vyvolávaly tyto dny však nelibost a tuhá opatření před očekávanými demonstracemi. Pod tlakem vlády jednala podobně i správa města. Jejím rozkazem opa-

¹⁾ Jednalo vedle úvah o „Rakousko-uherském vyrovnání“, také o „federalním přetvoření monarchie Rakouské“ v přítomnosti říšských poslanců V. Teklého a Fr. Udržala, zemských poslanců Jaroše, Komárka a Kudrny, zástupce zemědělské rady a hospodářských spolků. (Pardubské Noviny z roku 1898.)

²⁾ Časopis Pernštýn z roku 1899.

³⁾ Zocelení strany agrární po některých drobných schůzích důvěrných způsobila četně navštívená schůze důvěrníků 28. června 1901 na Veselce v přítomnosti řečníků a poslanců E. Hrubého a K. Práška. (Osvěta Lidu 21. února 1901, časopis Pernštýn r. 1899.)

⁴⁾ Pernštýn, 15. II. 1900.

⁵⁾ Zřízení dívčího gymnasia na místě chystaného lycea vzal na se „Pokrokový klub“ r. 1910 k návrhu prof. J. Roubala, pozdějšího ředitele téhož ústavu.

⁶⁾ Takový byl ku př. sp. Rovnost, Barák, Havlíček, Dělnická Jednota potravní, Unie železničních zřízenců (odbočka pražského spolku), odbočka spolku knihtiskařů a písmoljiců, odbor č. slov. obch. besedy a j.

řoval se klid 1. května 1890 omezením prodeje lihovin a zrušením zábav. O bezpečí staralo se hasičstvo a vojenské hlídky vedle městských strážníků.¹⁾ Avšak čas vyléčil úřady i měšťanské vrstvy z nepřívětivě k májovým slavnostem a roku 1894 minul již první květen zcela klidně. Důvěrná schůze dělnická²⁾ omezila se na řeči o obecném hlasovacím právu, osmihodinné době pracovní a ženské otázce.³⁾ Soustavnou agitaci pro rozmach strany a vniřní organisace šířil pilně krajský tisk a časté schůze sociálně demokratických spolků Východních Čech. Dne 1. března 1892 vyšlo v Pardubicích z tiskárny Hohlíkovy první číslo „Věstníku královéhradeckého“.⁴⁾ Časopis zašel však již devátým číslem.⁵⁾ Mezitím co „neodvislí socialisté“ pracovali na založení listu „Proletáře“, sešla se 5. března 1893 v Pardubicích konference východočeských soc. dem. spolků a organisací v místnostech spolku „Rovnost“ v hotelu K. Schiffmanna u nádraží. V přítomnosti zástupce výkonného výboru (vídeňského), soudruha Radimského z Prahy a soudr. Vondřicha, t. č. pražského redaktora čas. „Soc. Demokrata“, smluvilo se na pardubské schůzi připravit k 1. květnu první číslo „Práva Lidu“. Vzrůst nového časopisu byl zdržován sice častou konfiskací, ale udržel se a v prosinci 1893 sjezd českobudějovický prohlásil „Právo Lidu“ za list strany. Dle usnesení konference 8. července 1894 v Kuklenách přesídlil redaktor „P. L.“ Ladislav Pavel s listem z Králové Hradce do Humpolce. Měl spolupracovníkem V. Šturce, ale časopis nevhodným prostředím značně trpěl a živořil. Proto v nové, chrudimské konferenci 8.—9. prosince 1894 smluvilo se s organisací středočeskou přeložiti „Právo Lidu“ do Prahy. Tam z něho vyvinul se dnešní hlavní deník strany.⁶⁾

Do zápasu volebního vstoupili východočeští dělníci po první samostatně r. 1897 v čas připojení Badeniovy páté kurie k dosavadním čtyřem kuriím říšské rady. Kandidátem sociálních stran byl Ladislav Štěpánek z Mateřova, advokátní úředník v Pardubicích.⁷⁾ Při březnové volbě (1897) zvítězil však kandidát stran měšťanských, V. Formánek, měšťan z Hradce Králové.⁸⁾ Po tomto neúspěchu pracovala pardubská organisace sociálních demokratů na svém zesílení měrou zvýšenou. Dne 19. června téhož roku založili si „Dělnickou jednotu po-

¹⁾ Prot. radní.

²⁾ V hostinci „U Veverků“ v Jindřišské ulici.

³⁾ Pardub. Nov. z r. 1894.

⁴⁾ Byl to časopis politický, věnovaný zájmům dělnictva, maloživnostnictva a rolnictva v kraji královéhradeckém. „Věstník“ vydával nákladem „Družstva“ Frant. Slavík, knihař, později anarchista a potom národní dělník.

⁵⁾ Záhy zanikl i jeho druhý nakladatel „Polit. klub pro kraj královéhradecký“.

⁶⁾ Ladislav Pavel: Z utrpení soc. demokracie ve Východních Čechách. (Východoč. Obzor I. roč. z r. 1905.)

⁷⁾ Pozdější redaktor „Samostatných směrů“. Ty přestaly vycházeti r. 1919.

⁸⁾ Volební okres V. kurie tvořila města: Hradec Král., N. Město n. M., Opočno, Náchod, Česká Skalice, Úpice, Police, Jaroměř, Nechanice, Pardubice, Holice, Chrudim.

travní a společenstvo pro zaopatřování bytů¹⁾ Spolkovou ideu měl podepřítí veliký tábor na Olšinkách, chystaný ke dni 26. září 1897. Byl okr. hejmanstvím zakázán,²⁾ ale rozšíření sociálně demokratického programu vzal na se potom vlastní místní tisk. O jeho založení současně se stavbou „Dělnického domu“ snažili se zdejší sociální demokraté již roku 1898. Východočeské organizace uvedly přání ve skutek roku 1905. Ve čtvrtek dne 7. září t. r. vyšlo prvé číslo „Východočeského Obzoru“. Vydával je v Pardubicích Fr. Vácha redakcí E. Borka a tiskl v chrudimské tiskárně M. E. Holakovského. Od 26. ledna 1906 redigoval tento týdeník A. V. Kobera.³⁾

Národní socialisté pracovali na vybudování svého svazu od července r. 1897. Združivše se ve spolku „Barák“, měli svou ustavující schůzi dne 5. prosince t. r. v Měšťanské Besedě právě v době kruté vládní persekuce. Pardubské veřejnosti představil se svaz národních socialistů 1. května 1898 při své manifestační schůzi a zvláště 11. září na velikém táboru východočeského dělnictva, pořádaném na Olšinkách. Jádrem tábora byla řeč redaktora Klofáče „O sociálních povinnostech obcí“. Vedle něho mluvil J. Svěcený. Br. Vokolek oznámil přiměřenou resoluci.⁴⁾ S ostatními městskými stranami stáli Národní socialisté na půdě státního práva.⁵⁾ Pevný byt měli záhy v svém spolkovém domě v ulici Svatojanské.

Křesťanští sociálové, sdružení v „Katolické jednotě“, oslavili své počáteční práce spolkovou slavností svěcení praporu dne 15. září 1901. Obřad vykonal biskup E. Brynych.

„Veřejných zájmů obce“ pilně všimal si od r. 1885 „Občanský klub“, jsa v stálém styku s městskou správou prostředkem četných interpelací.⁶⁾

Pěstování náboženského ducha vyžádalo si péče o vzhledné domy Bohoslužební. Novým požadavkům přiměřenou úpravu starobylého kostela děkanského hodlala podniknouti „Jednota pro rozšíření děkanského Chrámu Páně“, založená r. 1893.

Evangelické náboženství, zakotvivši zde pevněji péčí vlivných činitelů, mělo vedle církve luteránské od roku 1892 i zvlášť ustavený reformovaný sbor.⁷⁾ Od r. 1897 slavili pardubští evangelíci Bohoslužby v ulici Sladkovského v úpravě modlitebně.⁸⁾

1) Ustavující valnou hromadu měla „Dělnická jednota potravní“ v „Staré besedě“, prodejnu v rožním domku ulice Jindřišské a Smilovy. R. 1898 měl svaz již 2 filiálky. Dnešní název družstva jest „Budoucnost“.

2) Prot. jedn. v radnici.

3) Východoč. O. z r. 1905.

4) Městská rada pardubská rozhodla účastiní se tábora korporativně, do debaty však nezasahovati. (Prot. rad. z r. 1898.)

5) Pernštýn, Pardub. Noviny (1897—98).

6) Prot. rad. od r. 1895. — Stanovy „O. klubu“ schváleny jsou 5. dubna 1885. R. 1891 „O. k.“ se rozešel.

7) Prot. jedn. v rad. z r. 1892. K evangel. vyznání hlásilo se r. 1881 136 občanů.

8) Prot. rad. z r. 1896. Pernštýn.

Židé udržovali svou svéráznou výchovu ve vlastní škole německo-židovské, k jejímuž zřízení svolilo okresní hejmanství v říjnu 1868. Trvala v l. 1872—1899.¹⁾ Pro svá náboženská shromáždění vystavěli Židé dle návrhu arch. Fr. Schmoranze nákladnou synagogu v Masarykově třídě r. 1879.²⁾

Některí občané spokojili se bezvěřím.³⁾

Zvýšenou pozornost čas od času připoutaly k sobě slavnostním rouchem bohaté slavnosti spolkové. Dne 27. července r. 1890 slavila hlučně rozvinutí praporu spolkového „Řemeslnická jednota“⁴⁾ a téhož léta dne 14.—16. srpna oživly Pardubice krásným národním svátkem — jubilejní valnou hromadou Ústřední Matice Školské.⁵⁾ Po srdečném úvodu na přátelském večeru v Měšťanské Besedě byla středem sjezdu valná schůze v zimní tělocvičně reálky dne 15. srpna o desáté hodině. Zahájil ji Fr. L. Rieger před delegáty 27 odborů.⁶⁾ Stránku zábavnou opatřil banket („Na Veselce“), bazar v reálce a večerní akademie. Druhého dne skončila valná hromada skvělým průvodem spolků z 33 měst k národní slavnosti na Olšinkách.⁷⁾

K zesílení péče o severočeské menšiny dobře posloužil „representační sjezd východočeských odborů Severočeské Národní Jednoty“ v Měšťanské Besedě a na Veselce dne 19. ledna 1896 v přítomnosti řečníků: redaktora Klecandy, říšského a zemského poslance Sokola a spisovatele Jgn. Hořicy.⁸⁾ Dobrý příklad dala potom obec, starajíc se o stavbu „Národního domu“ v Trutnově.⁹⁾ Obětavost fato proudila také z lítosti nad násilnostmi Němců k českým menšinám, způsobeným roku 1897 po pádu ministerstva Badeniho, zvláště v Liberci a Žatci.¹⁰⁾

Veliké shluky lidu vábily do Pardubic slety sokolské. Při oslavě 20letého trvání místní jednoty a župním sletu 14. až 16. srpna 1885

1) Více o tom v díle III. Židů čítalo se v P. r. 1881 337.

2) Prot. jedn. z r. 1876 a násl.

3) R. 1881 byl v P. mezi 10.292 občany bezvěrec 1. Roku 1911 čítalo se jich v Pardubicích 66.

4) Prot. jedn. v rad.

5) Prot. rad. Pamět. kn. I. 686 v arch. měst. Oslavovalo se desítileté trvání Ú. M. Š.

6) Mluvíli zde také: Dr. Tuček z Brna, Dr. J. Herold, Dr. J. Žáček z Olomouce, ř. Prasek z Opavy, Dr. Pippich, Fr. Schwarz a j.

7) Ú. M. Š. v Praze odvděčila se městu za výtěžek 4000 zl. lichotivým listem a obrazem Palackého, jenž dosud umístěn jest v městské radnici.

8) Pernštýn z r. 1896.

9) Prot. radní z r. 1899.

10) Obecní zastup. odsoudilo tento skutek v mimořádné schůzi 4. prosince t. r. a jmenovalo lvovského univer. prof. Dra O. Balzera čestným měšťanem za hájení Čechů proti berlínskému prof. Momsenovi. (Prot. obec. zastup. v arch. radnice.) Tehdy také na popud klubu mladočeského postarala se obec o zrušení německo-židovské školy.

s úspěchem cvičili 284 Sokolové. Stejně slavně odbyl se ve dnech 15. a 16. srpna 1896 slet župy Východočeské a Orlické.¹⁾

Poznání památek města a přírodních krás okolí organisovanými vycházkami pěstil od roku 1897 „Odbor klubu Českých Turistů“, staraje se současně o cizinecký ruch, zvláště studentstva. Brzy však v původní horlivosti ustal a zanikl; v slibné svěžesti obnoven byl v našich letech.²⁾

Výpravy do vzdálenějších krajů horlivě podnikal „Klub velocipedistů“, zřízený roku 1886.³⁾

Pozornost občanstva obracela se však na konci 19. věku nejživěji k městskému hospodářství zvláště od té doby, kdy je prudce ovanul dech politiky, někdy také i konfesně zabarvené. Prvé obecní volby ve znamení politických hesel byly roku 1886. Po tuhém boji zvolen jest starostou města opět L. Werner ze skupiny konservativní, ale straně svobodomyšlné náleželo ve sboru radním místo 1. náměstka, jež získal Fr. Hoblík, knihhřkář;⁴⁾ týž po Wernerově smrti zvolen byl 13. června 1888 také starostou na zbytek zákonného období.⁵⁾ Při dalších volbách vítězily strany v zápase o městské presidium se štěstím střídavým.⁶⁾

Břemena obecního důchodu zmenšila se patrně sestátněním městské reálky r. 1880, jak bylo již svrchu pověděno. Avšak nové potřeby zmohutnělého města rostly nad finanční sílu poplatnictva tou měrou, že od roku 1888 pomáhala si obec značnými půjčkami. Představenstvo městské, hovic obsahu svých místně-politických programů i tužbám lidu, pracovalo obyčejně dle stanoveného rozvrhu pracovního, „který čas od času smluvilo na společné schůzi s odborem finančním“.⁷⁾ Krásným květem lásky k bližnímu bylo zřízení lidové kuchyně, upravené péčí spolku Ludmily a obce roku 1886.⁸⁾ Valnou část vydání městského tvořily však rostoucí potřeby administrační, stavby městské

¹⁾ Sokolstvo pořádalo zpravidla červencové oslavy Husovy a oblíbené šibřinky, soutěžic v tomto posledním podniku s „Řemeslnickou jednotou“. — Cvičení sokolská konala se v škole reální, od r. 1873 v Měšf. Besedě, od r. 1887 v tělocvičně reální. Vlastní stánek — nákladem 2.775.000 Kč a prací členstva bohatě vypravenou Sokolovnu — otevřel pardubský Sokol za správy svého rázného starosty Dra St. Lipčika při hluchých slavnostech sletu Východočeské župy (23. VI.—1. VII.) r. 1923.

²⁾ Studentskou noclehárnu upravil zde KČT r. 1897. (Pernštýn.)

³⁾ Od r. 1888 byl pod záštitou knížete Rudolfa z Liechtensteinu. Spolkové závodě bylo při západní straně vojenského cvičiště blíž mateřovské cesty.

⁴⁾ Prot. jedn. v rad.

⁵⁾ Prot. jedn.

⁶⁾ Starostou byl Dr. Jan Žák (1889—1893), Fr. Hoblík (od února 1893 do října 1899), JUDr. A. Formánek (konserv. od října 1899—1906), Fr. Kuchyňka (mladoč. 1906—1910), Ing. Jos. Prokop (mladoč. 1910—1915), Jos. Sochor (mladoč. 1915—1918), Ed. Kitzinger náměst. starostův (mladoč. 1918—1919), Fr. Vácha (soc. dem. 1919—). (Prot. rad. a ob. zastup.)

⁷⁾ Z takové společné schůze 11. května 1891 vyšel návrh na stavbu kasáren, chudobince, nových školních budov, nemocnice, dlažby, vodovodu a osvětlení města.

⁸⁾ Prot. jedn. v arch. rad.

chudinství a školství. Méně šetrnosti věnovalo se někdy cennému svérázu města a jeho starobylým památkám,¹⁾ jež v překotném stavebním ruchu a z nedostatku dobrého regulačního plánu²⁾ buď zcela mizely neb valně byly ohroženy pod heslem lichého modernismu, lepšího využitkování neb účelů komunikačních. Právem žalovalo se tehdy na porušování malebné tváře pardubského náměstí a městských ulic bouráním starožitných a umělou plastikou oživených štítů.³⁾ Lítost činitelů Pernšteinských Pardubic stupňovala se, když v zájmu komunikace jednalo se o bytí a nebytí brány a věže Zelené. V čas nutnější opravy tohoto obecního klenotu (roku 1882), chystané dle návrhu slatiňanského stavitele Fr. Schmoranze, chýlila se chuť rozhodujících činitelů „vlivem některých znalců“ k radikální proměně Zelené brány i jejího okolí. Práce svěřila se zvláštní pardubskou deputací pražskému architektu Mokroví. Plány Mokrem vypracované článkovaly štíhlý trup Zelené věže a střechu doplňovaly čtyřmi věžkami. Předbrání mělo obdržeti nové fasádní dekorace nebo mělo se vůbec odstraniti pro uvolnění provozu. Místní tisk byl cele pro navrženou úpravu, jsa přesvědčen, „že restaurování brány jest vždy důstojné a že jméno slavného Mokra bude se památkou touto vždy u nás skvíti“. „Při rozhodování vediž nás klidná mysl“, napomínal své čtenáře pisatel v pardubském „Pernštýnu“: „Jméno našeho Mokra nám ručí, že nechybíme ani, zvolíme-li projekt druhý.“⁴⁾ Veřejné mínění bylo však „všecko pro zachování předhradí“ a zvítězilo. Oprava roku 1886 předsevzatá šetřila celkem dosavadního rázu jak věže, tak i brány.⁵⁾ Zato krátce potom mizel na jihovýchodní straně náměstí historický koutek klášterního městského, když v letech 1890 až 1893 ustoupili musel stavbě Občanské záložny, novým budovám měšťanských škol chlapeckých⁶⁾ a přestavbě měšťanské školy dívčí.⁷⁾

Snaha „udržeti úřady a školy na Starém městě“ bývala mnohým vlivným pracovníkům v radnici hlavním heslem a „obce životní otázkou“.

¹⁾ Pernštýn z 23. VIII. 1884.

²⁾ Stavby řídily se teprve od roku 1882 novým regulačním plánem dle návrhu prof. Barborky. (Schválen 2. V. 1882 v zastup. ob.)

³⁾ Prot. jedn. z r. 1882.

⁴⁾ Pernštýn VI. 10. I. 1885.

⁵⁾ Nově ohrozil se starobylý obraz Zelené brány a jejího okolí, když od roku 1897 hledalo se v těch stranách vhodné vyústění komunikace z města. Šlo zvláště dle přání některých zájemníků o východ do ulice Karlovy ve skupině domů čp. 69—73 při věži. Dle žádosti některých měl se přestavěti z důvodů komunikačních celý blok na západní straně náměstí. Mezi 144 žadatelů bylo 19 členů obec. zastupitelstva a 4 členové m. rady. Úmysl zmařila nerozhodnost ob. zastupitelstva a nedostatek finanční. Současně uvažovalo se o rozvezení zámeckých valů a o parcelaci zámeckého příkopu. (Prot. jedn., rad., ob. zastup.; Pardub. Nov. z r. 1898, Pernštýn z r. 1897.)

⁶⁾ Poněkud opožděna, ale do budoucna působiva byla r. 1898 žádost Mus. spolku o doplnění staveb, regulativu a šetření historických památek. (Prot. jedn. a rad.)

⁷⁾ R. 1890—1891.

⁸⁾ R. 1892.

kou“. Hájili této podpory „Starému městu“, aby mohlo držeti stejný krok se šťastnějším „městem novým“. ¹⁾ Všem těmto úkolům posloužit měla nová „budova úřední“ na místě sličné skupiny obecních domů, jež na severní straně náměstí skýtaly bohatstvím barokních a empírových fasád tomuto středu města architektonického významu a ceny historické. Zničení těchto kamenných skvostů omlouvalo se ve schůzích obecního zastupitelstva nejen potřebou příštího „úředního domu“, nýbrž i malou výnosností oněch tří starobylých domů a žalobou, že „města tak rozkvetajícího, jako Pardubice, bylo nedůstojno, když nemělo ani kde konati schůzi svého zastupitelstva“. ²⁾ Mezi členy zastupitelstva a v širší veřejnosti pardubské nemluvilo se celkem proti boření staré radnice a přilehlých domů; spíše však proti vysokému nákladu, jež bylo sháněti vysokou půjčkou, v občanstvu nevídanou. ³⁾

Pro snazší převod státních úřadů ze zámku do budoucí radnice snažila se městská reprezentace získati přízně u pražského místodržitele a pardubského rodáka barona Krause. Dne 11. července 1888 odevzdala pardubská deputace nejvyššímu správci obširnou žádost, připomínající mimo jiné, že stavba obecního domu podniká se „na památku čtyřicetiletého panování císaře“. ⁴⁾ Avšak již 14. srpna sdělovalo c. k. okr. hejtmánství starostovi, že ministerstvo nesvolilo, aby státní úřady stěhovaly se ze zámku. Zamítavé ministerské rozhodnutí chystané stavby nezdrželo. Dne 17. října schválen byl v zastupitelstvu návrh starostův, aby v čelné straně budoucího jednotného domu obecního umístily se úřady městské, spořitelna, již roku 1883 schválená, ⁵⁾ krámy obchodní a byty nájemné. Zadní díl při nábreží odevzdán býti měl nové škole, tehdy velmi již potřebné. ⁶⁾ O konečné úpravě nového obecního domu rozhodla odborná komise dne 20. dubna 1892, ⁷⁾ doporučivši návrh pražského architekta Vejřicha. Práce stavební začala 4. října 1892 bouráním památného domu radního a tří sousedních. V získaném městišti položen jest na jaře 1893 základ k stavbě prostranné radnice ve slohu renaissančním, s umělou plastikou prof. Poppa a symbolickými obrazy mistrů Aleše a Klusáčka. Dne 29. července 1893 dospěla stavba rovnosti a v sobotu dne 23. března 1895 konala se již prvá schůze obecního zastupitelstva v zasedací síni nové radnice. ⁸⁾ Tato zabrala valnou část severní strany náměstí,

¹⁾ Prot. zastup. z 17. října 1888 a 13. února 1895.

²⁾ Tamtéž. Pernštýn z 24. III. 1888.

³⁾ Prot. ob. zast. z 24. III. 1888. Viz také současnou zprávu v „Pernštýnu“. Ztráta památných budov oceňovala se na schůzích Mus. spolku, jež sdělili obci i marný protest.

⁴⁾ Prot. m. r. 29. II. 1888 násl., Pernštýn z r. 1888.

⁵⁾ Prot. rad. Intimat c. k. okr. hejtmánství z 13. prosince 1885.

⁶⁾ Prot. ob. zastup. ze dne 17. X. 1888 (v arch. radním).

⁷⁾ „Protokol stavební poroty“, jejíž členové byli: Okr. ing. Rittershein z Chrudimě, stavitel J. Blecha a stavitel Fr. Cervenka z Prahy.

⁸⁾ Prot. jednací, prot. radní, Pernštýn z r. 1895 a j.

ale s drobným článkováním sousedních domů a jejich starší výzdobou nesplynula, sedíc ve zbylém shluku slohově zladěných staveb jako cizí novotvar.

V témž čase oživilo také Bílé předměstí stavbou královské zemské donucovací pracovny. Podnět k založení tohoto ústavu dal Politický klub odčanský, spojiv se s Hospodářským spolkem a Živnostnicko-řemeslnickou Besedou k zužitkování říšského zákona ¹⁾ o zakládání donucovacích pracoven. Pilným úsilím jmenovaných spolků i obecního a okresního úřadu projevem byl dne 5. ledna 1888 na českém sněmu souhlas se zřízením pardubské robotárny pro 400 káránců a do zemského rozpočtu na rok 1889 vložen byl potřebný peníz 380.000 zlatých. ²⁾ Městské zastupitelstvo nabídlo novému podniku bezplatné staveniště „U Zidova“, komplex asi 200 korců obecních pozemků pro ústavní hospodářskou správu a peněžitý příspěvek 1% obecní přírážky po tři léta. ³⁾ — Stavba rozsáhlých budov prováděla se v letech 1889—1891. Obrovská spotřeba kunětického čediče uspíšila však bezděky rozklad památného hradu, nad vyhlodaným lomem zdviženého.

Průmysl Bílého předměstí úspěšně rozpjal se na konci 19. věku zřízením soustružnických dílen Maxe Picka (r. 1880), J. Novotného výrobou zboží perleťového (1886) a barvírnou Frant. Cervenky (1887). V době nejnovější zřídila se tu Mautnerova továrna na holi (1908), k starodávnému mlýnu na Haldě přibyl mlýn bratří Winternitzů a hydroelektrárna (1911), Kuchyňkova barvírna (1910), Fr. Štěpánka výroba keramiky a Jos. Černoouse továrna na zboží kartáčnícké. „Za Kostelíčkem“ na místě zrušené Švarcovy střelnice vzrostla továrna na železné konstrukce Em. Krause (1893) a při „Zastávce“ továrna na barvy Fr. Kosteleckého (1904). Na konci Karlovy ulice blíž kaple sv. Anny, r. 1828 Ign. Nefkou založené a r. 1908 obnovené, zakotvila r. 1904 elektrárna Fr. Křižíka, ⁴⁾ r. 1909 přenesl sem do nové rozlehlé „mostárny“ svou starší dílnu Alois Rainberg a brzy potom parní pilu V. Polák. Bohatým vrzům chlubilo se současně předměstí Zelené. Rovnoběžně s Královskou (Wilsonovou) třídou tvořila se v letech 1880—1890 nová ulice Smilova, prolínajíc polní lány jako nová spojka

¹⁾ Z 24. května 1885. Prot. ob. zast. 1885 a 1886.

²⁾ „Pernštýn“ z 11. ledna 1888.

³⁾ Prot. radní a ob. zastupitelstva z r. 1888.

⁴⁾ Osvětovala město od 26. I. 1905 do r. 1911. Od 1. VII. r. 1911 jest elektrárna v majetku obce. Výstavbou hydroelektrárny na Chrudimce (1911) a občasným rozšiřováním elektrárny parní zvýšila se výroba elektřiny od roku 1905 do roku 1921 ze 109.280 Kw na 4.428.740 Kw, užitých k osvětlení a pohonu v městě i v kraji na síti 125 km dlouhé. R. 1923 provedeno jest spojení elektrárny pardubské a královéhradecké o napětí 30000 Volt v zájmu hospodárnějšího provozu. Od r. 1924 bude rozvod elektřiny ze státní přeloučské hydroelektrárny a elektrárny pardubské ve správě Východočeského elektrárenského svazu a obce Pardubské. Výrobní stroje měly r. 1921 4100 HP. Roku 1921 najala se také hydroelektrárna v Platěnicích o 200 HP.

na „Novém městě“ do třídy Alžbětiny. Na konci této ulice při nádraží šířily se od r. 1888 závody zasilatelské firmy Kerhart a Tachecí¹⁾ a v nedalekém sousedství továrny na prádlo J. Trauba (1881) a M. Lamba (1894). Ve třídě Alžbětině (Masarykově) vedle staršího lithografického ústavu Hoblíkova počala pracovat r. 1900 Vodičkova továrna nábytku, prací stavebních a na parkety, r. 1909 továrna na obuv Otty Zeisela a bratra. V Palackého třídě vedle velikých závodů starších usadila se r. 1892 továrna na obuv bratří Weissů, r. 1898 sušárny na čekanku a r. 1905 B. Součka továrna na etherické oleje a tresli. Za nádražím hodlala stavět vídeňská firma Fanto David a spol. čistiřnu petroleje, opatřivši si v říjnu 1888 staveniště na Virtově pozemku při nádraží.²⁾ Odpor některých zájemníků se stanoviska zdravotního a nepatrná vzdálenost od místa, vyhrazeného stavbě kasáren, způsobily, že byla Fantova žádost za zřízení rafinerie zamítnuta nejen okr. hejtmanstvím, nýbrž i pražským místodržitelstvím.³⁾ Úspěšnější byl obnovený pokus Fantův prostřednictvím místního advokáta, Dra Záka, jemuž zdařilo se koupiti od obce kus Zelenobranské dubiny.⁴⁾ Na tom místě a na pozemku Gráslově stavěla se od 1. června 1889 nová továrna tak spěšně, že již 18. ledna 1890 umožnila si úřední kollaudace.⁵⁾ O rok později (l. 1891) počala pracovat na předměstí Zeleném „Družstevní tiskárna (společenská)“, a roku 1897 otevřel tam továrnu na obuv M. Löwita syn. Téhož léta přibyla na Zeleném předměstí tiskárna a lithografie Chmelaře a Otty (dnes Otty a Růžičky) a roku 1904 V. Vokolka knihtiskárna a továrna papírových sáčků.

Těžce zápolil pokus továrníka Č. Blechy z Předměřic založiti v Pardubicích továrnu na kávové náhražky. Roku 1895 užiti chtěl ke svým pracím sušárny Wiesnerovy.⁶⁾ V následujícím roce vystavěl však na pozemcích Lefnarovských,⁷⁾ blíž sv. Anny čp. 350 (499) „První českou pardubskou továrnu na čekankovou a fíkovou kávu“, ale záhy pocítil vážné soutěže. Ještě v čas stavby Blechova závodu koupila linecká firma „Jindřicha Francka a synů“ soubor pozemků při počátku silnice Chrudimské v těsném sousedství nádraží a bývalé „Spravedlnosti“. Dne 29. června 1896 žádala o povolení k stavbě

továrny na kávové náhražky s počátečním nákladem 300.000 zlatých.¹⁾ V Pardubicích vítalo veřejné mínění Franckův podnik pocitem nejednotným. Mnozí hledali v něm pokus německé firmy omeziti rozmach českých továren v Kolíně a v Pardubicích.²⁾ Hlásila se však k slovu ve prospěch nové továrny také veřejná obrana, ukazujíc na patrný rozvoj pěstění čekanky v Polabí, Franckovou továrnou značně podepřený.³⁾ Kromě pardubské sušárny Lefnarovy na pardubském venkově, po továrensku sušila se čekanka zvláště v Osicích, Dolanech, Řečanech a Chotči.

V ostatní oblasti „Na Skřivánku“ vyhledala si své místo r. 1898 strojní továrna Fr. Dvořáka a r. 1908 slévárna Jos. Kunce; na nejkrainějším západu Hnákova olejna (1887), vápenná pec A. Kusého, sýpky Hospodářského družstva, Poláčkova strojřna, slévárna A. Bareše a J. Vocáska. Od r. 1910 sloužila tato část města i za letiště Aviatického spolku, jehož duší byl prvý český významný aviatik ing. Jan Kašpar, Pardubčan.

Valný díl na tehdejší rozkvětu Zeleného předměstí plynul přímo z podnikání obecního. Největší a nejdražší stavbou tamnější byla jízdecká kasárna. Přáním občanstva, zmnožiti v Pardubicích dosavadní počet vojska, omezený v jízbach starých přístavků podél hradebního příkopu na jednu eskadronu, povzbudila se městská reprezentace již roku 1850 k přípravným pracím pro stavbu nových kasáren. Jednání ztěžovalo se od počátku nedostatkem peněz, požadavky eráru, kolísáním ve volbě druhu příští posádky a hledáním způsobilého místa, ježto každá část města toužila z nové, zvětšené garnisony po nejbližším zisku.⁴⁾ Posléze ustálila se tužba pouze po kasárnách jízdeckých a na Zeleném předměstí vykávalo se jim městiště při Pražské silnici za hotelem „Veselkou“. Stavbu uspíšila, tuším, mimo jiné dravá povodeň r. 1883 a z let dalších, jež vypudila na čas vojsko ze starých kasáren⁵⁾ a oheň, jenž 21. února 1886 sežehl vojenské stáje.⁶⁾ Pokusy obce o vydatnější subvenci zemskou selhaly. Proto podniklo město stavbu (roku 1894—1895) nákladem vlasním a shánělo současně půjčku 600.000 zl. na stavbu kasáren a nové školy, ježto

¹⁾ Prot. jedn. v archivu městském. Stavba dokončena byla v září 1897.

²⁾ Pardubský Obzor z roku 1896.

³⁾ Pardubské Noviny z roku 1898.

⁴⁾ Volilo se staveniště u nádraží (1854), v Žižkově náměstí (1862), Na kamenci a Benediktího poli (1871). Prot. rad. z 18. VIII. 1850, z 11. IX. 1854. Prot. ob. zastup. z 25. V. 1862, z 22. V. 1871 a j.

⁵⁾ Roku 1888 vystoupilo Labe při jarní oblevě 7. dubna 386 cm n. n. (Pamětní kniha městská, I. c. 659.)

⁶⁾ Prot. jedn. v registru městském. Z jiných významnějších požárů v městě uvéstí jest oheň ve mlýně „Valše“ (9. září 1883) a požár pivovarské varny v zámku (7. října 1885). Roku 1886 spáleno jest stavení A. Šimka, koželuha v Štrossově ulici, dvě stodoly „U Židova“ a dvě v ulici Karlově. O Bartolomějském posvícení (28. srpna 1887) zkazil požár starobylé štíty a sítěchy domů čp. 14., 15., 16., 17., 18. a 19. v ulici Pernštýnské a Zámecké. (Paměti města I., 659.)

¹⁾ Podél trati zřídila si firma Kerhart & Tachecí parní pilu a výrobu zboží cementového.

²⁾ Číslo parcely 2130 v rozloze 10 korců. Stavební plány vypracoval pardubský stavitel a městský radní Brož. (Prot. jedn. z 15. prosince 1888 v archivu radním. Viz také „Pernštýn“ z roku 1888.)

³⁾ Prot. jedn. 9. dubna a 15. května 1889. Feuilleton ve „Východu“ z roku 1920 číslo 45. Předním odpůrcem Davida Fanto byl cukrovar a lihovar, hlavní oporou téhož byl ministr financí hr. Dunajewski.

⁴⁾ Číslo katastru 2032/I. v rozsahu šesti jiter 1200 sáhů po 500 zl. (Prot. jedn. z r. 1888.)

⁵⁾ Prot. jedn. v archivu radním. „Východ“ I. c. Práce v továrně, vyzbrojené stroji fy Märky, Bromovský, Schulz v Hradci Králové začala již koncem října 1889.

⁶⁾ Prot. jedn. z r. 1895.

⁷⁾ Souhlas k zřízení továrny od c. k. hejtmanství 2. února 1896.

budova novoměstských škol v Masarykově třídě pojata byla do souboru místností vojenských.¹⁾

Do nových bytů nastěhoval se v následujícím roce zvětšený stav jízdy a kadr dragonského pluku č. 8.²⁾ V náhradu za starší dům školní, přidělený do oblasti kasáren, stavělo město roku 1895 novou budovu „školy novoměstské“ na prostranném městišti, vyhrazeném budoucímu náměstí.³⁾ Na jižní straně téhož vyrostl v letech 1898—1899 obecním nákladem palác státní průmyslové školy. Byl to plod dlouholeté práce, jež od roku 1882 snažila se prohloubiti vzdělání živnostenské, šťastně již před tím podporované večerní školou řemeslnickou.⁴⁾ Po mnohých úvahách a jednání, směřujících k zřízení školy košíkářské,⁵⁾ všeobecné školy řemeslnické,⁶⁾ školy obuvnické,⁷⁾ školy mistrovské a hospodářské⁸⁾ vytěžil se již r. 1896 zásadní souhlas ministerstva kultury se zřízením státní průmyslové školy⁹⁾ a v říjnu 1899 počalo již vyučování v prvním ročníku dvouřídni „mistrovské a pokračovací školy“ s oddělením stavitelským a strojním.¹⁰⁾

Bylo tu také hojně jiných pokusů, theoreticky i názorným způsobem zvelebiti pardubské hospodářství a živnosti, rozšířené koncem devatenáctého století o kvetoucí velkopřůmysl chemický, strojnický, obuvnický, perleťářský, kočárnický, uzenářský a tiskařský.¹¹⁾

Značný podíl v živnostním vzdělávání měly opět výstavy, hospodářským spolkem pravidelně pořádané; zvláštním zdarem vynikla hospodářská výstava, upravená ve dnech 25.—28. září 1887. Velmi zajímavá byla „První výstava a trh na len v Pardubicích“ dne 7. a 8. září 1888 jakožto první podnik toho druhu v Rakousku, pokoušející se zmařití cizozemskou soutěž.¹²⁾ Pořádala se zde zároveň se sjezdem českého

¹⁾ Stavbu provedl pražský stavitel K. Nekvasil a pardub. st. Krudenc. Stará kasárna převzalo město dne 1. října 1895.

²⁾ Prot. jedn. z 17. prosince 1896.

³⁾ Název jeho měnil se postupně dle politických hledisk. Nejprve zvalo se toto prostranství „náměstím Riegrovým“, počátkem století 19. „Krále Jiřího z Poděbrad“, po roce 1913 „Trnkovým“, od roku 1918 lidově „náměstím Legionářů“.

⁴⁾ Viz úvodní článek „Pernštýna“ z 28. června 1882.

⁵⁾ Působením „Občanského Klubu“ souhlasilo obecní zastupitelstvo se zřízením košíkářské školy ve schůzi dne 25. května 1886.

⁶⁾ Protokol radní z 5. února 1889 v archivu městském.

⁷⁾ Protokol radní z 9. října 1893 a z 29. prosince 1897 a j.

⁸⁾ Protokol radní z 10. října 1897.

⁹⁾ Okr. hejtmanský sděluje obci min. nařízení o zřízení st. prům. školy 9. XII. 1896.

¹⁰⁾ Viz Josefa Sakaře: Dějiny pardubských škol z roku 1913. Str. 91. a násled.

¹¹⁾ Vedle fy Novotného zdatně přispěla k rozvoji perleťářství továrna Josefa Kuchynky. Továrna na výrobu laků a mazadel roku 1887 založila fa Hnátek a Hora, výrobu velocipedů J. Vorbach, kočárů J. Krpata, nástrojů hudebních J. Farský a j. Vývoz uzenin po roce 1870 dal se Jos. a K. Ferdinandovi, po roce 1884 ovládl jej Fr. Kuchynka. — Na venkově vynikly vedle četných velkozávodů cihlářských továrny na obuv v Holicích a v Sezemicích, továrna na remeny a cukrovar v Dašicích, cukrovar a perleťářské dílny v Přelouči, v Rosicích rafinerie cukru a továrna impregnovaného dřeva, cukrovary v Opatovicích, Týnci L. a Moravanech. Mladší jest opatovická továrna na umělá hnojiva.

¹²⁾ V restauračních místnostech V. Čížka v Sadové ulici. (Pernštýn z roku 1888). Spolek pro chov drobného zvířectva uplatňoval se výstavami zvláště od roku 1896.

řemeslnictva.¹⁾ Výchovný význam a značnou cenu vnitřní měla „národopisná sběrací výstava“, upravená „krajinským odborem“ od 26. srpna do 2. září 1894. Byla vhodnou přípravou pro pražskou výstavu národopisnou, o níž projevil se v Pardubicích vřelý zájem všeho občanstva, účastného jak hromadnými návštěvami tak installací jako při památné „Jubilejní výstavě“ roku 1891.²⁾

Přátele výtvarného umění uchvacovala bohatě vypravená „Východočeská výstava“ nejpřednějších českých malířů a sochařů od 27. srpna do 12. září 1899 v místnostech staroměstských škol chlapeckých. Přílí výstavního komitétu shromáždila se tu sbírka 541 práce, „kteréž co do rozsahu i co do vnitřní ceny do té doby na českém venkově rovnou nebylo.“³⁾

Obecné vzdělání úspěšně doplnila „Lidová knihovna“, založená městem k prosbě „Spolku paní a dívek“ a veřejná čítárna, r. 1900 zřízená místním „Sokolem“. Oba podniky převzala obec a po několikaleté změně bytu trvale umístila v městském průmyslovém museu.⁴⁾

Peněžní obrát v živnostech nové půdy nabyt zřízením pardubské filiálky Rakousko-uherské banky (roku 1886)⁵⁾ a Živnostenské banky roku 1893.⁶⁾ Prospědky dopravní zesílily roku 1891 proměnou místního poštovního úřadu v ústav státní⁷⁾ a zřízením spojení telefonního r. 1895.⁸⁾ Značného úspěchu odborně-výchovného sliboval si výbor pardubského musea vlastivědného od úpravy musea průmyslového, jež utvořiti hodlal již v roce 1894.⁹⁾ Městská rada rozhodla podporovati nový podnik 8000 zl.; avšak neochota zemského výboru¹⁰⁾

¹⁾ V slavnostní schůzi „Na Veselce“ dne 9. září schválena byla resoluce o zřízení Ústřední jednoty českých řemeslníků, jež by pečovala o rozkvět duševní i hmotný, o urychlené zřízení společenstev, řádné zastoupení v zastupitelstvech, o opravu berní, o úpravu odborného školství a podnikání výstav průmyslových.

²⁾ Národopisná výstava pardubská vyložena byla v přízemí a v prvním poschodí (staré) Novoměstské školy (za Veselkou) v 6 odděleních: Vystaven byl nábytek a nádoby, vyšivky a kroje, fotografické pohledy a modely, starozitnosti a mince, rukopisy, tiskopisy. Počátek výstavy oslaven byl mohutným průvodem všech místních spolků; závěr spojen byl se zdařilou všespolkovou slavností na Olšinkách dne 2. září ve prospěch vlasteneckých účelů. (Pardub. Listy roku 1894, Archiv výstavní v m. mus.)

³⁾ Proslov JUDra J. Štolby, předsedy komitétu. Jednatelství měli: O. Hruška, J. Chmelík, Fr. Růžička, A. Sláva a Dr. K. Žák. (Katalog výstavní, čas. Pernštýn z r. 1899.)

⁴⁾ Žádost Sp. paní a dívek z 19. června 1895 v prot. radním. Později přispěly k uskutečnění podniku také jiné místní spolky. (Prot. rad. z r. 1895—1898, Čas. Stráž, Pernštýn.)

⁵⁾ Pernštýn z r. 1886.

⁶⁾ Pard. Listy z r. 1893.

⁷⁾ Aktivování stalo se 15. října 1891. Nová pošta přenesla se do domu Občanské záložny.

⁸⁾ Pro místní službu otevřel se telefon 5. VIII. 1895; dne 1. března 1896 povolilo řed. pošt. v Praze spojení Pardubic s meziměstskou telefonní sítí. (Prot. jedn. v arch. m. z r. 1896.)

⁹⁾ Žádost Spolku musejního obecnímu úřadu ze dne 7. února 1894. (Prot. jedn.)

¹⁰⁾ Sdělení okr. výb. z 11. dubna 1896.

a soutěž okolních měst odsunuly skutečný základ tohoto díla až k r. 1913. Tato nevlídnost okolností pobořila také přípravné práce k stavbě zvláštní budovy musejní.¹⁾ Nepřízeň času stejně oddalovala vybudování „Divadelního domu“ na prostranství dnešní „tržnice“, ač již v půli března 1885 ukazoval spolek pro stavbu téhož čtrnáct plánů, pracovaných buď výhradně pro divadlo neb také ve spojení s hostinskou místností a tanečním sálem.²⁾

Obecní zastupitelstvo nehodlalo se zatím odvážiti k vydatné podpoře těchto spolkových budov, zaměřeno jsouc nákladem na stavby škol, kasáren a vojenské nemocnice.³⁾ Připravovalo se také na zlepšení celkové úpravy města, úsilně žádajícího ve svých novějších částech doplnění dlažby a kanalisace.⁴⁾ Při tom bylo třeba současně řešiti pro všechny městské části zřízení vodárenské a skončiti vleklou otázku vhodného osvětlování města.⁵⁾ Pro zdárnější zdokonalení programu pracovního zvolena byla 9. června 1897 „komise pro předběžné práce kanalisace,⁶⁾ vodovodu,⁷⁾ osvětlení a dlažby města“. Zároveň byl také v zásadě povolen i náklad.

O květennou výzdobu města zasloužila se „Občanská záložna“, upravivši r. 1881 na paměť věhlasného starosty Bubeníka († 1879) na Malých Olšinkách „Sady Bubeníkovy“. Od r. 1887 tímto směrem pracoval Spolek Okrašlovací,⁸⁾ ač právě v tomto roce trpěly Pardubice nepřízní přírody, zakusivše trojí povodně. Svou platební silou

¹⁾ Jednání o budovu musea vlastivědného a průmyslového začal výbor musejní již 18. března 1895. (Prot. jedn. v arch. měst.)

²⁾ Pernštýn z r. 1885.

³⁾ Konkurs na stavbu nemocnice vypsán byl r. 1898. (Prot. jedn. v arch. m.)

⁴⁾ Rozsáhlou dlažební akci začala obec od r. 1887. (Prot. jedn.)

⁵⁾ „Vereinigte Gaswerke in Augsburg“ nabídly městu zřízení plynárny r. 1885. Ve schůzi zastupitelstva 17. listopadu 1885 doporučil ref. m. r. Fr. Hoblík přijmouti smlouvu po informaci purkm. úřadu v Králové Dvoře, kde se plynárna právě zřídila. Zastupitelstvo s výstavbou plynárny souhlasilo, ale dne 26. února r. 1887 rozhodlo se upravití plány na plynárnu ve vlastní režii. Později opustilo se i toto rozhodnutí a dne 7. prosince 1896 psala obec některým firmám o rozpočet na opatření elektrického světla. Praktické zkoušky žárovkami nabídla a provedla r. 1901 pardubská firma Josefa Prokopa v ulici Smilově a vídeňský závod Manoschegův v ulici Sladkovského. (Srov. str. 263. Prot. ob. zastup., jednací v arch. měst.)

⁶⁾ Dne 12. prosince 1894 schválila městská rada návrh, aby byla požádána zemědělská rada o vypracování plánu kanalisačního. Prozkoumání projektu svěřilo se 5. července inženýru Pažoutovi v Praze. (Prot. jedn. z r. 1894—95.)

⁷⁾ Prvá jednání o stavbu vodovodu zahájila m. rada s pražským inž. K. Kressem v r. 1897—98, zkoušejíc mocnost pramenů budoucího vodovodu. (Prot. jedn.)

⁸⁾ Prot. jedn. na radnici.

⁹⁾ Z prvních mohutnějších stromořadí, Okrašlovacím spolkem zakládaných, bylo kaštanové stromořadí na Olšinkách a lipová alej v býv. Alžbětině, dnes Masarykově třídě, vysázená r. 1888 na oslavu čtyřicetiletého panování císařova. (Pernštýn z r. 1888.) S touto spojená byla také úprava okolí pomníku bratřanců Veverkových. Sad před „Veselkou“ O. sp. r. 1888 vysazený brzy zašel a vzkříšen byl teprv v r. 1910. Alej Benedetětiho vysázel spolek r. 1892 na darovaném pozemku od dědiců Jos. Benedetětiho, profesora v Bílkově šlechtickém pensionátu, velkého dobrodince zdejších ústavů. († v Pardubicích 1892). Nadace zval J. B. po svém bratru Janovi, emerit. berním inspektorovi, jehož stal se dědicem.

valně přispěly Pardubice na stavbu okresní nemocnice, pro niž rozhodlo se okresní zastupitelstvo l. 1898 „k oslavě padesátého výročí císařovy vlády“ se základním kapitálem 200.000 K, později na 425.000 K doplněným. Nový humánní ústav umístěn byl v Pardubičkách a správa jeho svěřila se (roku 1903) osvědčenému chirurgovi MUDru Frant. Mesany-mu, jakožto primáři a dvěma lékařům-sekundářům.¹⁾

Na městišti siaré vojenské a veřejné nemocnice „U Kostelíčka“ upraven jest r. 1903 okresní sirotčinec „arcikněžny Elišky“ a r. 1908 nákladně zdvižený dům „městského chorobince“.²⁾

Nevděčnou a marnou prací ukázaly se býti pilné snahy, obětované v posledním desetiletí devatenáctého věku na úpravu celního úřadu,³⁾ jednání o novou — východočeskou — obchodní komoru v Pardubicích,⁴⁾ pokusy o zřízení krajského soudu⁵⁾ a o dopravní ředitelství státních drah.⁶⁾

Do posledních let minulého století spadají také veliké programy zhuštění sítě železniční po pardubském okolí a regulace řek. V roce 1892 načalo se obšírné jednání o stavbu železniční trati z Pardubic do Týniště přes Sezemice a Holice.⁷⁾ Technickým důvěrníkem a projektantem byl pražský inženýr Viktor Noback. Získanou koncesi k stavbě sdělil za náhradu také s Pardubskou obcí.⁸⁾ Pro zrychlení stavby zvolilo se užší a širší komitě zájemníků. V. Noback zřídil si v Pardubicích technickou kancelář pro trasování příští dráhy a zároveň shledával se peněžítý fond. K tomuto hodlala městská rada přispěti 20.000 K na nákup základních akcií.⁹⁾ Dne 20. března 1894 zasílal městský úřad plány budoucí železnice místodržitelství do Prahy. Dokonání díla zbourtilo se však pro zeslabenou podporu rozhodujících činitelů a nedůvěru v spolehlivost rozvrhu projektantova. Roku 1895 zdálo se, že dosavadní práce zhodnotí se aspoň stavbou železnice z Pardubic do Sezemic.¹⁰⁾ Nedůvěra v konečný úspěch zmařila však i tento podnik, právě když na jihu a na východě okresu obnovené úsilí o vývoj komunikační dospělo již k pevným základům. V srpnu 1895 začala technická kancelář Reiter a Štěpán v Praze pracovati podrobný plán na celou trať dráhy Heřmanův Městec—

¹⁾ Rozhodnutí okr. zastup. z 3. X. 1898 a 6. VIII. 1900. Léčiti se začalo v nové nemocnici 22. III. r. 1903.

²⁾ Návrh městské rady z 16. XI. 1898. (Prot. rad.) Starý „Pernšteinský špitál“ převeden byl r. 1892 od kostela sv. Jana do nového domu u „Kostelíčka“.

³⁾ Prot. jedn. měst. úř. od r. 1889—98.

⁴⁾ Prot. jedn. m. úř. z r. 1890; prot. rad. z r. 1897.

⁵⁾ Prot. jedn. m. úř. z r. 1894—1896.

⁶⁾ Prot. jedn. z r. 1894—1896.

⁷⁾ Prot. jedn. v arch. měst. z 24. září 1892 násl.

⁸⁾ Sdělení ob. úřadu ministerstvu obchodu z 19. června 1893. (Prot. jedn.)

⁹⁾ Prot. radní z 14. března 1894.

¹⁰⁾ Na celkový náklad 245.000 zl. opatřilo se 30% úhrady. Přispěly na ni Sezemice 37.000 zl., Pardubský okres 15.000 zl., Obč. záložna v Pardub. 500 zl. a obec Pardubská 10.000 zl. (Prot. ob. zastup. z r. 1895.)

Chrudim—Hrochův Týnec (Rosice) do Holic.¹⁾ Táž firma pracovala současně i projekt dráhy z Holic do Králové Hradce, již roku 1886 dašickým velkostatkářem, markrabím Alexandrem Pallavicinim, u vlády žádané.²⁾ Zcela bez úspěchu byly však počátečné pokusy o rozvětvení provozu na západě Pardubska. Tam hodlalo stavěti místní dráhu z Králové Hradce do Přelouče přes Bohdaneč družstvo,³⁾ opatřené ministerskou koncesí r. 1893. Téhož léta také uvažovalo se o dráze z Pardubic přes Rosice, Bohdaneč, Chlumeck nad Cidlinou do Králova Městce.⁴⁾ Zbylo však později — dočasně a málo slibné jednání jen o železniční spojení Bohdaneč s Rosicemi, k němuž získal bohdanečský purkmistr J. Čech s některými zájemníky ministerského souhlasu roku 1895.⁵⁾

Živý a trvalý zájem způsobily náměty o spoutání vodních toků, probíhajících Pardubským okresem. Blížší okolí čekalo od těchto podniků zažehnutí dravých povodní a zhodnocení půdy rolní. Na proud labský, v budoucnosti upravený, pohlíželo sa jako na světovou dráhu obchodní.

Péči „Vodního družstva řeky Loučné“ počal inženýr zemědělské rady, Rudolf ryt. Brechler, přípravné práce regulační roku 1885.⁶⁾ Veliké rozvodnění Chrudimky v druhé půli června 1886 a zátopa města, z toho vzešlá, zrychlily úvahy o úpravě této řeky. Odborná šelšení nastala ještě téhož roku. Popud k nim vycházel z pardubského Spolku hospodářského a zvláštního „Družstva pro úpravu Chrudimky“, jež oživovaly přiměřenými řečmi na schůzích v četných obcích chut ke konečnému řešení.⁷⁾ Časem však nadšení pro tyto práce na Pardubsku ochladlo „pro čistě věcné a bohužel do jisté míry oprávněné důvody, které (prý) v zúčastněném našem rolnictvu proti regulaci vzbudily obavy“. Ukazovalo se na to, „že inundační plocha Chrudimky jest v Pardubském okrese poměrně nepatrná, tak že by na zúčastněné pozemky uvalilo se břímě poměrně přílišné“. Zdrželivost omlouvala se také tím, „že zúčastněné pozemky jsou největšíne louky, kteréž by při nemožnosti řádného zavlažování regulací spíše v ceně trpěly, než získaly“.⁸⁾ Veliká jarní povodeň roku 1895⁹⁾

¹⁾ Pardub. Obzor z r. 1895. Dráha do Holic stavěla se v l. 1898—99.

²⁾ Pernštýn z 27. dubna 1886.

³⁾ Do konsorcia patřil purkmistr J. Čech z Bohdaneč, Dr. Ulrich, advokát a m. rada v Hradci Králové a J. Černík, purkmistr v Přelouči. (Pardub. Listy z 28. října 1893.)

⁴⁾ Prot. radní z 24. května 1893.

⁵⁾ Pard. Obzor z r. 1895. Počátkem dvacátého století obnovila se práce o zřízení místní dráhy Pardubice—Bohdaneč—Chlumeck velmi slibně. Světová válka však stavbu zkazila. (Prof. E. Hlavatý: Akce za zřízení m. d. Pardubice—Bohdaneč—Chlumeck n. C. spolu s protokolem politické pochozí komise. Pardubice 1915.)

⁶⁾ Od 19. června do 6. října 1885. (Pernštýn z r. 1885.) Dne 22. listopadu 1886 oznamovalo c. k. okres. hejtmánství nález o regulování řeky Loučné a Lodranky. (Prot. jedn. měst. úř.) Regulace provedla se v r. 1892—93.

⁷⁾ Prot. jedn. měst. úř. ze 7. listopadu 1886; ze 7. prosince 1892 násl.

⁸⁾ Pardub. Obzor z r. 1895.

⁹⁾ Koncem března, v dubnu a počátkem května. (Jedn. prot. měst.)

a škodlivý nával vodní v květnu, v červenci a v srpnu léta 1897 povzbudil opět obecní správu k houževnatějšímu boji proti ničivým vlivům „městské řeky“. Obecní deputace dovolávala se pomoci v Praze u zemědělské rady; místní zastupitelstvo odhodlalo se k patrným hmotným obětím a pražský inženýr Trojan ještě v posledních dnech září 1897 načal přípravné práce pro zregulování dravé Chrudimky.¹⁾

Současně jednalo se o úpravu Labe. Regulaci řečiště tohoto veletoku v mezích Pardubska předcházelo šetření zemského inženýra Fialy v srpnu 1885.²⁾ Probuzení užitečného zájmu o tuto akci vzal na se zvláště zemský poslanec Dr. Koldinský. Již v listopadu roku 1889 předkládal českému sněmu žádost zdejších venkovských obcí o provedení labské regulace³⁾ a v říjnu roku 1890 obšírnou řečí v plenu sněmovním dotkl se nejen dosavadního zápasu českého sněmu s vídeňskou vládou o právomoc a o spravedlivý vliv na rozhodování o úpravě vodních toků zemských, nýbrž také usiloval o konečné splavnění Vltavy a Labe od Mělníka až po Hradec Králové. Jednání na zemském sněmu pobídlo také městskou radu pardubskou dne 6. září 1891 k rozhodnutí, aby se požádala říšská rada o spojení Labe s Dunajem.⁴⁾ Po přání pražského komitétu poslala městská rada stejnou prosbu dne 27. února 1893 také zemskému výboru, zesilivši ji kromě toho ústním rozkladem prostředkem zvláštní deputace.⁵⁾ Opravdová důvěra v konečný zdar projevila se zvláště na zdařilé schůzi 240 delegátů pro regulaci „Středního Labe“, svolané místním politickým klubem (svobodomyšlným) dne 13. května do sálu „Na Veselce“. Návodem posl. ing. Kaftana⁶⁾ obrátilo se shromáždění znova k zemskému výboru o brzké početí soustavné úpravy a splavnění středního Labe. Píli agitačního komitétu a ostatních zájemníků zrychlila se práce tou měrou, že ještě roku 1895 ohlašoval na říšské radě zástupce vlády dokonání projektu úpravy „Malého Labe“ — od Jaroměře až po Mělník.⁷⁾ K uskutečnění téhož přispěly valně veliké škody, jež podél svých břehů způsobilo Labe roku 1897. Proto ještě v září t. l. podnikla studijní komise, ustavená ze zástupců ministerstva, místo-

¹⁾ Prot. jedn. m. úř. z r. 1897 násl.

²⁾ Pernštýn VI., Pardub. Noviny v r. 1890. Sněm rozhodl již 16. října 1884 přistoupiti k regulaci a schválil také potřebný peníz na vypracování podrobných plánů. Ze starších, neupotřebených projektů, zasluhuje zmínky vládní návrh z roku 1841, dvorní kanceláři roku 1842 schválený a vládní program na regulaci Labe z r. 1872. Tehdy velmi padalo na váhu upravití právomoc nad českými řekami, jež dle ř. zák. vod. z r. 1869 byly v rukou státu.

³⁾ Pernštýn z r. 1889.

⁴⁾ Prot. m. r.

⁵⁾ Prot. jedn. z 27. II. a 4. X. 1893.

⁶⁾ Vedle posl. Kaftana účastnili se schůze zem. posl. Dr. Koldinský a říš. i zem. posl. Dr. Šil. (Pardub. L. 1894.)

⁷⁾ Pernštýn 1895. Viz také „Pamětní spis o Dunaj-Vlt.-Labském průplavu“ péči „Komité pro stavbu průplavu“ r. 1899; JUDra V. Wagnera spis „Výnosnost splavnění „Malého Labe“. Praha 1899.

držitelství a zemského výboru, cestu na Labi a jeho přítocích.¹⁾ V srpnu 1899 jednala již městská rada k výzvě zemského výboru o výkup pozemků k vytouženým pracím regulačním na Labi.²⁾ Skutečná úprava obou městských řek podnikla se částečně již se zřetelem na chystanou stavbu pardubsko-děvinského průplavu v prvním desetiletí dvacátého věku.³⁾ Ten načal se u nás široce rozvětvenou přípravou na vybudování krajinské výstavy v Pardubicích.⁴⁾

Myšlenka, vyšlá z místního gremia obchodního již léta 1897, prohloubila se, když městská rada i obecní výbor nabídly v prosinci téhož roku částečnou podporu prozatímnímu výboru, který chystal výstavu na rok 1899. Protože však obecní representace v čelo podniku cele postaviti se nehodlala a také ne vzala na se plnou záruku po stránce peněžní,⁵⁾ oddálilo se pořádání výstavy až do roku 1903, kdy vyrostl na Olšínkách pod záštitou městské rady tento krásný plod práce všech místních spolků a mnohých vynikajících živnostníků, kteří chopili se usínající věci s novou chutí v červenci roku 1901.⁶⁾ Výstava východočeská, k níž pojilo se tolik nadějí, byla otevřena po velikolepých přípravách v sobotu dne 25. července slavnostním způsobem za účasti nejširších kruhů celé české veřejnosti. Večer před slavností zaplavilo se město skvělým elektrickým osvětlením, jež bylo jedním z nejlepších důsledků oblíbené výstavy. Ranním svitem oživilý ruch na ulici rozvinul se mohutným proudem, když sešli se četní hosté, skýtající zahájení výstavy zvýšeného lesku. Úřední vítání, chystané dříve v prostorné zasedací síni radní, konalo se pro veliký nával příchozích na náměstí před radnicí. V čele hostů byl slavný mistr české poesie Jaroslav Vrchlický vedle zástupců a předáků měst a obcí Českého východu. Iménem města pozdravil shromážděné na náměstí starosta Dr. A. Formánek; v městském pavilonu na výstavišti přivítal průvod předseda výkonného výboru Dr. Josef Stolba,

¹⁾ Pardub. Noviny, 1898.

²⁾ Prot. radní 9. VIII. 1899. R. 1901 změnilo se „Komité pro úpravu a splavnění „Středního Labe“ v „Komité středolabský“. Pečoval o to, aby zákonem z 11. VI. 1901 nařízená úprava Labe od Mělníka do Jaroměře záhy byla provedena. (Viz také Dra O. Koutského, advokáta v Pardubicích, úvahu: Vodní dráhy a naše zemědělství.)

³⁾ Průplav „Pardubsko-děvinský“ (labsko-dunajský) zajištěn byl zákonem z 11. června 1901. O vypracování projektu podal interpelaci ř. p. Dr. Šílený v listopadu 1903. Pol. klub n. str. svobodomyšlné zřídil v zájmu této akce místní komité. (Neodvislé L.) Revisi po převratu ustálil se projekt průplavu v délce 325 km s vrcholovou trať na kotě 370 m. Od Pardubic překonává na svém vývoji výšku do 153 m, potom padá k Dunaji na 234 m 44 komorami po 3—10 m spádu. Tok projde čtyřmi tunely v celkové délce 4 km. Zesílení jeho podeprout údolní přehradou Orlice a Chrudimky. Od Přerova vybuduje se spojka k Odě 225 km dlouhá na spád 72 m.

⁴⁾ Dne 15. září t. r. oběhlo gremium zájemníků ke schůzi (19. IX.) „pro úvahu o pořádání hospodářské výstavy zde“. V přípravném výboru byli také zástupci podniků německých. (Prot. jedn. v radnici.)

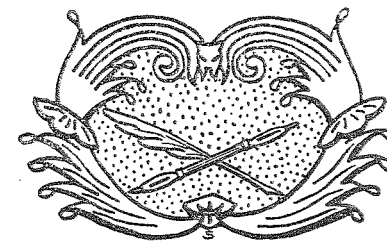
⁵⁾ Prot. ob. zastup. z 13. IV. 1898. Pardub. Nov. 1898.

⁶⁾ Neodvislé Listy z 13. VII. 1901. Zajištění výstavy stalo se v prvé schůzi ustavujícího komitétu „Na Kopečku“ dne 10. června 1902. Širší veřejnost upozorňoval na východočeskou výstavu vkusný plakát a. m. Županského.

spisovatel a místní notář. Doslovem protektora, Dra Formánka, a chorálem, zazpívaným spolkem „Pernštýn“ v paláci průmyslovém, byla výstava odevzdána veřejnosti. Slavnostní banket „na Veselce“ a večerní akademie doplnily bohatý program prvního dne výstavního.¹⁾

Prvou nedělí byla pestrá slavnost Pernštejnská. Vstupné zaplatilo ten den 23.000 osob. Potom střídaly se na výstavišti přechytlé sjezdy a hromadné návštěvy. Dne 24. srpna navštívil výstavu český místodržitel hr. Coudenhove, 15. září arcikníže Karel Ferdinand. Zvláštním kouzlem vynikala výstava za teplého večera. Vlahý dech večera, proudy elektrického světla, rozlévajících se po květinových koberecích i v siluetách měkkých forem četných pavilonů a touha po zábavě i poučení sváděly pravidelně na procházky výstavištěm massy hostů.²⁾ Z restauračních pavilonů sálaly ztlumené tóny různých hudeb a do těch vln hudebních zapadaly jásavé tóny vlastní hudby výstavní.³⁾ Pojednou setmělo se na celém výstavišti. Za to však náhle prosvítne průčelí budovy průmyslové stem bílých a červených žárovek a nad znakem Českého království zazářila třpytná koruna. A v sadech na břehu Chrudimky světélkují nesčíslné barevné lampičky jako svatojanské mušky. O tyto světelné efekty postarala se pardubská firma Josefa Prokopa, která opatřila i ostatní elektrické světlo výstavě a městu. Dne 15. srpna dočkala se výstava stotisícového návštěvníka. Do dne skonu tohoto krásného přeludu — o sv. Václavě — přišlo na výstaviště hostů nad 200.000.⁴⁾

Krajinská výstava byla nestranným svědkem pardubské práce minulosti a bohatou studnicí směrnic pro život v městě v začínajícím se věku dvacátém.

¹⁾ Neodvislé Listy z 25. VII. 1903, Osvěta Lidu a j.

²⁾ Bývalo na výstavě přes 10.000 lidí.

³⁾ Řídil ji kapelník V. Lautner.

⁴⁾ Osvěta Lidu z r. 1903, Neodvislé Listy a j.

DOSLOV.

Cas rozvinul drobné městečko v největší, župní sídlo Českého východu.¹⁾ Šťastná poloha věnovala Pardubicům středisko hlavních železnic a poštovníctví,²⁾ budoucnost hodlá doplnit je vodním průplavem pardubskopřerovským. Pardubice staly se sídlem elektrisace veliké oblasti, domovem rozkvetlého průmyslu, obchodu a peněžnictví.³⁾ Chloubou města jest vyspělé školství,⁴⁾ rozsáhlé a cenné vlastivědné museum, práce musea umělecko-průmyslového, spolků vzdělavacích, odborných a sportovních. Pečlivě řeší se otázka místního i okresního zdravotnictví, chudinství, divadelní a sadovní.

Hrdá sídla bývalé zdejší vrchnosti — nádherný Pardubský zámek a Hora Kunětická, vypatá nad požehnanými luhy našeho vyspělého venkova, přešla do rukou lidu.⁵⁾

Válka světová zdržela Pardubsko v slibném rozpětí, ale nezmařila. Součinnost všeho občanstva — ve svobodné vlasti — upraví si je zajisté tak, aby svorná práce na zvelebení společného sídla byla čestným článkem budoucích dějin Pardubic.

¹⁾ Čítá 25.100 obyvatel.

²⁾ Ředitelství pošt a telegrafů pro východní Čechy úřaduje v Pardubicích od r. 1919.

³⁾ K starším ústavům, Občanské záložně, Městské spořitelně, RU, bance a Živnostenské bance přibyla v posledních letech Všeobecná česká bankovní jednota, Anglo-československá, Pozemková, Česká průmyslová, Č. komerční a Čs. agrární banka, Záložna hostinských, Okresní hospodářská záložna a lidová Reifeisenka.

⁴⁾ Pardubice mají 16 národních škol v 6 školních budovách. Školství střední čítá kromě reálky mužské a dívčí gymnasium; v odborném školství vyšší státní průmyslové škole přibyla „Východočeská Vesna“ (průmyslová dívčí) roku 1906, dvouřídni šk. obchodní (1916), strojní obuvnická škola z r. 1919, Hudební škola (1919). Pravidelné živnostenské kursy řídí umělecko-průmyslové museum.

⁵⁾ Koupil je Musejní spolek r. 1920.

Rejstřík osobní a věcný.

- Abelini J. P., Theatrum Europaeum 110, 121.
abolice 174, 186.
Absolon Mikuláš z Redcké 84.
Actiengesellschaft d. Gutsinhabung Pardubic 225.
Adámek Dr. K. 189, 204, 205, 208, 209, 245, Dr. posl. 255.
administrace panská VI. 147, (zánik) 225.
agrární strana 255, 256.
Alberta sas.-těšínského pluk 176, 179.
Albrecht, kněz 37, A. I., král 17, A. II. 34.
Albrechtice (Albrechtsdorf), ves 14, 134, z A. Jiří Chmel a Jan syn 102.
aleje 190, 191, 192, 268.
Aleš, Mistr 262.
Aleš z Risenburka na Vřestově (Vřešтовský) 24, 25.
Alexander I., cíř 188.
almanach čes. lékařů 197, a. m. vlastiv. musea IX.
Alžběta králová 17, A. třída 247, 248, 251, 264, 268.
Ambrož, kněz 24, A. hymnus 148.
Amerling K. 197.
Anděl z Ronovce 38, 40, 58, A. Burjan 92, A. Jan 39, 44, A. Štěpán z R. a na Štěpánově 38, 39.
Andrian Fr. 3.
Anglie 162, A. král 155.
Anglo-českosl. banka 274.
Anhalt-Dessavský Leopold 153, 165.
Anny sv. kaple 263, 264.
Anna Ivanovna, carevna 152.
Antonie Marketa, arcikněžna 144.
Antonín, kupec 25.
appellace 64, 75, 174.
Appian Matouš, farář 95.
Arberg (Arnberg), pluk 164.
Arbes, redaktor 243.
aréna 245.
archa husitská 29.
archiv II., III., a děkanský VI. arch. magistrát. II., X.—XII., a zámecký III., X.—XII.
Arnim, maršálek 104, 105.
Arnold Jan 232, 233, 234, 239, 241, 242, 423.
Arnošt z Pardubic 18, 19, 20, 21, 47, A—a ulice 220, 250.
Arnošt, spol. akadem. 252, 253.
Asie 194.
asyl důstojnický 178.
Auersperk 41, z A. (viz z Medova a Pernšteina), z A. kn. Ad. 237, 240, K. 238.
Augsburg 77—79, 84.
August, král polský a kur. sas. 157.
Augustianek klášter 41.
Augustowicz, kapelník 198.
Augwic Kryštof 98.
Avaři 11.
Aviatický spolek 265.
Avignon 19.
Baaden(ský) pluk 158, B. B. 164, B. Durlach (pl.) 164.
Babice 13.
Babička, divad. kus 240.
Badení hr., min. 257, 259.
Baderský Jan a J. z Oujezda 59.
Bach Alexander 210, 218, 226, B. absolutismus 210—221, 223.
Bachmann, historik 27.
Bachtle Jiřík z Pantenona 76.
Bailloux, továrník 168.
bakalářova výživa 89.
Balada Fr., uč. 247.
Balbín B. S. J. VII., 139.
Balzer Dr. O., prof. 259.
banky 267, 274.
Bannér Jan, vůdce šv. 105, 107, 109, 120, 145.
Barák, spolek 256, 258.
sv. Barbory kaple na Kunětické Hoře 146.
Bareš A. 265.
Barchov (Rajchov) 37, 38, 44, 87, 134, 139, z B. Anna 48, z B. Čeněk 50, 52, (Dašický) 57, Mikuláš z B. 23, B. Nový 175.
Barkas, posel 170.
Barrande, archeolog 3.

sv. Bartoloměje kostel (děkanský) 16, 56, 64, 66, 69, 98, 144, 153, B. pout 149, B. trh (jarmark) 63, B. ulice 53, 64, 137, 173, 194.

Bartoš, historik 35.

Barvíř J. Dr. 3, 11.

Basilej 32.

bašta u brány Pražské 66, bašta u valchy 53.

Bathyani hr. 154, 159, B. pluk 163, 164.

Bavory 156, b. kurfirst 154, b. vévoda Arnošt 86, b. pluk 164.

Bayer, knihtiskař 246.

Bayreuthský pluk 153, 154, 161, 164.

Bažant Fr. 207, 212.

bažantnice (komory bažanti) 137, 139, 176.

Beck Dr. A. 244.

Beckovský, historik V., 37, 80.

Bedřich (Friedrich), král pruský 154, 165, 167.

Behaim (Cron) 82.

Běchovice 205.

Bechyňsko 24.

Bělá, ves 14, 59, 87, 134, 242.

Belcredi, hr. 227, 228, 235, 236.

Běleč (Bělče) 48, 134, 139, 234, z B. Tkadlýk Jan a Alžběta, žena, B. Dolní (Wellic infer.) 15, B. Horní (W. superius) 15, B. Malé (Bělečko) 87, 134, 139.

Bělehrad 179, B. Stolní 47, B. Uherský 30.

Bělídla 156.

Bělohrad 205.

Bělohuby, občan 209, 237.

Bělošovice 134, 175.

Bělozelená kniha 157.

Bělušice, ves 33.

Benátky, ves 35, 37, 43, 48, 75.

Bendaka K., konšel 153, 170.

Bendl, skladatel 252.

Beneda, vladka 14, 30.

Benedek, gen. 228, 231.

Benedetti Jan a Jos. 268.

Beneš z Krchleb 14, B. z Mokrovous 24.

Benešov 159.

Benešovice 31, 39.

Benešovský (Beneschowsky) Fr., VII., 196, 205—207, B. Karel 202.

Beránek V., rychtář 189.

z Berbesdorfu Berbisdorf Ehrenfrid, ryt. 95—97, Marketa, roz. Zeidlicová, manž. 97.

z Bergova Otta na Troskách 21, 22, 28.

Berka 38, B., hr., direktor komor. 109, B. z Dubé Mikuláš 35, 48.

Berlín 154, 181.

Bernard Výmarský 105.

berně (daň, kontribuce) 132, 144, 152, 166, 170, 179, 184, 186.

Beroun 85, B. koláče, div. hra 198.

Beseda 223, 225, 226, 228, B. Měšťanská (Bürger Ressource) 220, 223, 225, 235, 238, 239, 240, 243, 245, 251, 252, 253, 255, 256, 258, 260, B. Stará 220, 258, B. Uměl. 240.

Běškovec Bohuslav 55.

Běstovský Matěj 70.

Behlem 141, B. kaple V., 21, 22, 65, 66, 96.

Bethlen Gabor 96, B. pluk 164, 167.

Bethmann sv. p. 220.

Beust, ministr 236, 238.

Bezděkov 37, 38, 44, 49, 87, 134.

Bezdrůžický Vilém Jindřich z Kolovrat 108.

Bezchleba z Chrudimě 39, 40.

bezvěrci 259.

Bibus V., kanovník 214.

Bidlo J., Dr., prof. 11, 189.

Bienenberg, historik VIII.

Bílá brána II., 51, 93, 119, 123, 149, 156, 157, 158, 163, 183, 195, 220, 226, Bělobranské (Malé) předm. 116, 118, 120, 121, 123, 133, 134, 157—160, 169, 183, 187, 194, 195, 201, 224, 246, 252.

Bílá hora 95, 104.

B. růže (dám) 202.

Bílé — červené knihy 147.

Bílek T. V. 95—97, B. šl. pensionát 268.

Binaga Ant. 113.

Birkenfeld (pluk) 161, 163.

Bismark 232.

z Bítovan Aleš 23.

bitva u Chotusic 155, 156, bitva u Kolína 163, b. u Lipska 187, b. u Lovosic 163, b. u Ostrachu 182, b. u Slavkova 185, b. u Solferina 221, b. u Stockachu 182, bitva u Waterloo 187, 188.

Blansko 40.

Blatník, tvrz a ves 14, 30, 39.

Blato (Blata, Blatno), ves, statek deskový, z části dočasně (v XVI. st.) k zboží Pardub. příslušný 5, 6, 9, 20, 47, 48, 87, 134.

Blecha C. 264, Blecha J., stavitel 262.

Blížňovice, ves 39, 40, 42.

Blücher, šl. 233.

Boček z Poděbrad 21, 26.

Bog(o), rytmistr 98.

Bohdaneč V., 5, 7, 12, 30, 35, 39, 40, 43, 49, 87, 134, 152, 153, 166, 175, 177, 179, 190, 191, 194, 204, 208, 210, 211, 222, 225, 230, 270, fara 190, farář 153, B. kostel 186, oheň 190, pivovar 190, radnice 166, B. rybník 49, tvrz 30, B. úval 5, 7, B. zboží 30, B. věž 190, Bohdanečsko 49, 170, Bohdanečtí 242.

Bohdanský Jindřich 81.

Bohomilce (Bohumileč) 5, 8, 31, 87, 134. (Také Bohomilice).

Bohuněk Chotělec z Vinařic 14.

Bohunka, dcera Vil. z Pernšteina 59.

Bohuslav, vladka 14.

Bochovec z Bochova (Buchova) Mikuláš 38, 44, Štěpán 38, 44, Zbyněk 37, 44.

Bojanovice 59.

Bojové 10, 11, B—á země 10.

Bolehradec 48, Bolehradský Jaroslav z Borohrádku 17.

Boleslav II., kníže 11, 12.

Boleslav Mladá 25, 153, Boleslavsko 24, 71, 130, b. kostel 35, kraj 137.

bombardéři 158.

Bonaparte 188.

Bonifác VIII., papež 16.

Bor (les) 38, 44, B. Veliký 7, Borek 47.

Borek E., red. 258.

Borek ves 8, 31, 35, 87, 134, z B. Provazník Jan, Anna, žena, syn 102.

Borgo(ský) (Baccarmerský) pluk 116.

Borový K. 8, 18, 20.

Boruhrádek 17, 192, 247.

Bořek Diviš z Miletínka 6, 28, 29, 30—32, B. Čeněk 84.

Bořické zboží 28.

Bořický Em., Dr 3, B. Jindřich 133.

Bořita Jaroslav z Martinic (na Smečně) 92.

Bosi, vůdce 109.

de Bossi Václ., hejtman zám. 149.

Botha (pluk) 164.

Boukal J. 201.

Bouře svatodušní 203, 204, b. (vichřice) 153.

Boušková Johanna 101.

Božího Těla, svátek 144, 156.

Bračice 196.

brána 97, 121, 122, 154, 156, 171, b. Bílá, v. Bílá b., B. Mejtská 123, b. Pražská (Zelená) 93, 123, 261, b. při špitále 121, b. při ul. Karlově 107, 123, b. Sedlářská 123, b. (věž) u sv. Jana 107.

Brandýs 150, B. n. L. 26, 90, 92, 110, 139, 143, 158, B—ý zámek 143, B. n. O. 49, 56, Brandýský Bartoloměj primas 104.

Braniborská Anna 69, B. kurfirst Christian Wilhelm 128, B. markrabí Jan Jirí 97, B. pluk 153, 154.

Bratislava 71, 128.

Bratří Čeští 35, 53, 62, 69—71, 74, 79, 90, 91, Br. strana (Jednota) 63, 74, B. zbor 53, 69, 79, 90.

Brauner Dr. 200, 204, 205, 207, B. důvěrník Valdštejnův 105.

Braunův pluk 161, 164.

Břeň (Břeh, Březi, mylně Březi) 7, 9, 30, 31, 39, 40, 87, 134, B. Ssuté u Štěpánovska 175, B—ý rybník 176.

Brechler, ryt. z Troskovic, hejt. 241, 242, B. ryt. R., ing. 270.

Breitenfeld 110.

Břetislav II., kníže 12.

Bretlach (pluk) 164.

Březhrad 6, 35, 81, z. B. Hašek 38.

Břež viz Břeh.

Březina Jirík 101, B—á, sousedka 127.

brigádní ekvitate 234.

Bříza, ves v Hradecku 75.

Brkov Matěj 39.

Brno 30, 36, 54, 57, 76, 92, 155, 189, 229, 259.

Brod 75, B. Český 26, 85, 204, B. Bavorský 248, B. Německý 28, 145, 154, 155, 157, 162, 185, 194, 213, 245, B. pluk (charvatský) 163, b. vodní 10.

Broge, hr., pol. maršál 113, B—é rejtharstvo 117.

Brömsebro 118.

Broumov 115, kostel 94, B. kraj 130, B—é panství 171, Broumovští 94, 95.

Brozany ves 8, 10, 16, 31, 40, 88, 134, 139.

Brož K. 245, 264.

z Brukšteina Bruknar Jan 175, Bryknar Arnošt 75.

Brunnerus Jakub, primas 97—99.

Brynych E., biskup 258.

Bubeneč, hospoda 158, 250, 251.

- Bubeník Josef, VIII., 201, 203, 208, 209, 222, Václav VIII., 206, 224, 227, 228, 231, 233, 234, 236, 238, 239, 242, 243, 245, 247, 268, B. A., žena 242, B. sady 268.
z Bubna, pan 105.
Buddenbroch, generál 156, 158.
Budeč, spolek 247.
Budějovice C. 85, 145, 184, 185, B—ý V., primas 101, 106, 127, 128.
Budín 48, 52, 62, 63.
Budinská J. 232.
Budovec Václav z Budova 93, 94.
Budoucnost, spol. 258.
Buchtela K., archeolog 11.
Buchtele Josef 209.
z Bukova, šl., rak. vůdce 163, 165, 166.
Bukovina (Bukovině), ves 8, 10, 16, 18, 20, 31, 38, 40, 47, 51, 63, 64, 76, 87, 134, B—á strana 114.
Bukovka (Bukůvka), tvrz a ves 7, 14, 59, 87, 134, 166, 172, na B. Bavor z Hustířan 49, z B. Ctibor a na Růdnici 50; Racek Jakub 102
Bukovský rybník 47, 48.
Bürgerministerium 238, 240, B. Res-source 220.
Burjan Anděl 92, B. písař I., 53, 55, 61, B. úředník 77.
Bydžov 59, B. Nový 3, 58, 163, 211, 229, B. Starý 58, B. zboží 75.
Bylany 33.
Bylina Jan, st., impressor 136.
Bystřec, ves 30, 39, 49.
Bystrice 41.
Býště, ves 5, 15, 58, 59, 87, 134, 170, 175, 189.
Bzdinka Jan 27.
Bzová, ves 75.
Caccia Benedikt 113, 126, 128.
Calnuky (pluk) 164.
Cambotte, továrník 168.
Cankovice, ves 39, 40, 42.
de Cara Maximilian z Rosenetu 137.
Carnuntum, město 10.
Cassino 193, 216.
cedulky zpovědní 152.
cechovní věci 55, 56, 69, 151, cechů zrušení 221.
Celler Kašnar z Rozentalu a na Hrochově Týnci 96, 97, 99.
ceny potravin 184, 185, 187.
Cerekev 75.
Cernštejn, soused VI., 195.
cesty starodávne 10, 170, cesty k Hradci 123, k Chrudimí 52, 123, c. Mateřovská 260, Mýtská 52, Sezemská 52, Třebovická 191, cest oprava 64, 68, 141, 187.
Cibulářství, čas. 248.
Cidlina, řeka 5, 6.
Cidlinský V., red. 254.
Cihelna 175.
z Cimburka Albrecht 30.
Ciply, ves 59.
Cisterciáci 13.
Clam-Martinič, hr., Jind. 244.
šl. Clanner 211, C. Jan, direktor V., VI., 189, 192.
clo 52, 54, 87, 122, 130, 136, 137, c. z lesa plaveného 19, 20.
Coburg (Koburg), gen. 180, Bedřich K. 232, C., pluk. 196.
collegium měst. výborů 207, 212.
Colloredo, maršál 112, 114, 115, 119, 125, C. guarnison 109, C. pluk 164.
Coranda Hons Paul 110.
Creitzer 164.
Crh (Crha) z Dubé (Pardubic) 18, 19.
Crkaň, ves 37, 38, 44, 49, C. rybník 49.
Cron Jan 140.
de Crucelli sv. p. 130.
Crugerius Jiří, historik 62.
Ctíbor 62, C. Zámorský 17.
cukrovar 213, 246, 255, 266.
Culikovský dvůr 104.
cvičiště vojenské 191.
Cvikava 72.
Cvrčkov, rybník 220.
Cyklisté (Velocipedisté) 259.
Cyriakové 8, 16, 18, 25, 27, 51, 54.
Czasta, vladyka 14.
Czoble Jan Fil. (Zobl) 113—115, 117.
čabelický, pan 45, 46, 143, č. ro-dina 40.
čacká Marie 197, 202.
čáry a kouzelnictví 103.
čas, čas. 227.
Čáslav 3, 21, 33, 85, 90, 96, 107, 127, 155, 160, 169, 185, 192, 219, 245, Čáslavsko 109, 118, Č—ý Jan, pri-mas pardub. 118, č. kraj 12, 13, 28, 71, 73, 74, 127, 130, 210, č. sněm 175.
časopisy (místní) 201, 202.
Častolovice 164, z Č. Daniel Še-bastyán 135, Půta 33, 43.
Časy, ves 87, 134, 247.

- Čech (Čechové) 17, 27, 31, 62, 156, 178, 201, 203, 240, 253, 255, 259, Čechy (Böhmen) 1, 3, 10—12, 21, 22, 24, 26, 36, 41, 60, 62, 66, 71, 82, 83, 91, 94—96, 105, 108, 124, 130, 135, 140, 143, 154, 155—157, 160—163, 165—167, 172, 174, 184, 187, 191, 200, 201, 210, 236, 244, 255, č. jih 153, 159, 185, č. jv. 158, č. katastry 168, č. král 33, 37, 42, 80, 154, králová 157, č. království II., IV., 4, 42, 53, 71, 77, 122, 144, 147, 155, 163, 191, 196, 208, 217, 225, 240, 242, 253, 277, č. komora 125, 134, 139, 140, 142, 143, 145, 150, č. koruna 83, 86, 94, 200, 202, 213, č. místopředseda 142, č. národ 11, 240, č. prům. banka 274, č. Stráž, čas. 267, č.-morav. vysoc-hina 21, 220, č. sever 213, 220, č. s.-východ 167, 219, 342, č. vý-chod 58, 184, 213, 219, 257, 272, č. západ 140, č. Včela, čas. 196, 197—199, 202, č. země 204, 235, 239, 250.
Čech J., starosta, 270.
Čejkovice, ves 76
Čelakovský J., Dr. 13, 80.
Čep (Č—y, Č—ě) 9, 175.
Čepl Jan 70, 71.
Čeperka 6, 8, 175, 177, 189, 225.
Čeradice 58, 87, 134, z č. Peška, Kateřina, žena, Eva, dcera 103, rybník 58.
Čermák Dr., okr. hejtman 212, 213, 216, č. Fr. 238, č. L. 201, 207, č. K. 223, č. dům 169.
Černá u Bohdanče 7, 31, 39, 88, 134, č. za Bory 3, 5, 8, 16, 18, 20, 47, 119, 134, 136, 195, z č. Balýk Martin 103, Černá pod Šeperkou 49.
černá nemoc 194.
Černík K. 232, 243, 247, č. J., purk-mistr přelouč. 270.
Černín Jiřík z Černína 75.
Černo-horský Pertold 34.
Černo-hos Jos. 263.
Černý, děkan VI., Černý A. B. 95.
Černý Orel (hospoda) 182.
Čert, služebník 10, č. Jan ze Ska-ličky 48, č.—a z Hradce 39,
Čertorije 59, z č. Čertorejský a na Strakově Bernard Hertvik 129.
Červená lázeň 19.
Červenka, náčel. Sokola 242.
Červenka (Červinka) Antonín IV., Čeněk V., XII., č. Fr., důchodní III., Fr., inženýr IV., Fr., pol. ko-misař V., Fr., rada II.—IX., XII., 63, 65, 110, 137, 141, 142, 148, 149, 153, 156, 162, 169, 171, 182, 183, 184—186, 188, 189, 193, 208, č. Ladislav, zem. insp. XII., Le-opold VIII., Václav, prof. IV., XII., č.—á Božena II., XII., č.—á Frant. III., Marie Anna III., č. Fr., stav. 262, Červenky Fr., barvírna 263.
Červenohorský Hynek z Náchoda 25,
Červený V. 243.
Červený kříž 249.
Československý stát 247.
čestní měšťané 23, 236, 243, 244, 259.
Čibuz 163.
číslování domů 169.
čítárna 207.
Čívce (Čijevice, Čijovice) 14, 134, 139, 175, 225, č. Nové 175, z č. Dubánek Vilém 175, z č. Jan 14, Petr 14.
Čížek V. 266.
člověčenství 88.
čokoládovna 246.
Dalimil 17.
Dačický z Heslova V.
Dalibor, čas. 248.
daň, V., (viz kontribuce) 86, 184, 189, d. ze jmění 152, daň kněžská 181, d. výběrčí 179, d. výměra 179.
Daniel Žid 140.
Dašice V., IX., 5, 6, 9, 52, 57, 59, 87, 89, 102, 127, 134, 136, 165, 168, 177, 179, 191, 225, 248, 266. D. pán 33, 46, z D. Budiš 23, Čeněk z Barchova v D. 52, 57, exul. Černý Václav, Anna, žena (z Da-šic) 103, d. náměstí 165.
Daun 163—166, D. pluk 158, 160, 163, D. J. pluk 164, D. L. pl. 164.
David, prezident 210.
Debischtz, major 158.
Dědek, ves 175, 177.
Dědina V., Dr. 3.
defenestrace 95.
Deffine, generálmajor 154.
Deisté 172.
děkan VI., 103, 112, 138, 148, 149, 181, 190, d. chrudimský 144, dě-kanství pardub. VI., 103, 136, d. v Kolíně III.

deklarace 239—241, d. volby 243.
 dělnické hnutí 239, 256, násl., D.
 jednota potravní 256—258, Děln.
 dům 258, d. svátek 256, 257.
 Dělník, čas. 256.
 desátek 133, 135, farní 152, kněžský
 148, 152, d. výkup 214.
 desky votivní I., 54, 56, 65.
 Deutschmeistři (pluk) 163, 164.
 Děvčice, ves 41.
 Devoty Jos. Fr., kanovník 194.
 diligence (dostavníky) 169, 219, 220.
 dícecese (hradec, a pražská) 173.
 diplom říjnový 222, 223.
 direktor školy VI.
 Diserèd J., kapitán 188.
 disenterie 188.
 divadlo 193, 198, 246.
 Divadelní ochotníci 215, 216, 225,
 226, 235, 239, d. (kusy) 193, 198,
 199, 212, 220, 222, 239, d. dům 268.
 Diviš Jan X., D. Václav, archeolog,
 X., 9, 11, 138.
 Divok V. Fr. 193, 194.
 Divušek Mikeš 26.
 Dlabáč J. IV.
 Dlažení 51, 91, 101, 121, 123, 141.
 Dlouhé dvory 3, D. předměstí (Pard.)
 19, 51, 53, 54, 64, 69, 90, 101,
 120—122, 134, 158.
 Dlúhoveský Jindřich Veliký 40.
 Dobeš, kanovník 184.
 Dobřanský Jan 43.
 Dobřenice 12, 31, 88, 134, 166, z D.
 Bohuslav 105, z D. Jan Petr Dob-
 řenský na Tuněchodech a H.
 Teplicích 105.
 Dobruška 127.
 Dolány 7, 9, 31, 39, 40, 47, 88, 134,
 265, z D. Březina Václ., Dorota,
 žena 103, z D. (u Městce?) Mařík
 23.
 Doležal, obch. 231.
 Domácí spiknutí (div. kus) 197.
 Domanovský (vůdce) 96.
 Domašov 165.
 Domažlice 85.
 Domečka L., řed. 11.
 Dominikánky 27.
 dominium directum 174.
 donucovací pracovna 263.
 Doskočil Jos. 216, 219, 220, 228, D.
 hostinec »Na Bále« (U lva) 216, 219.
 Dostal, posl. 255.
 dostavníky (diligence) 169, 219, 220,
 245.
 dostihy 193, 219, 220.
 Douai 147.
 Doubravice (Dúbravice) 31, 39, 88,
 134, 225.
 Doubravník na Moravě 41, 54, 69,
 76, klášter (kostel) 41, 60, 76.
 drábové 70, 71.
 dráha závodní 220.
 dráha železná (státní) 195—197, 218,
 220, 248, 269, 270, d. do Boro-
 hrádku 247, 248, Pardub.-Libe-
 recká 219, 220, d. k Něm. Brodu
 245.
 Drahobylnka, řeka 58.
 Drahoš 175.
 dražba 169, 170, 171, 183, 187.
 Drahotúšské zboží 57.
 Drahuně (les) 8.
 drancování 120, 126, 127.
 Drasche Dr. R. z Martinbergu 249.
 Dráteník, opera 194.
 Drážďany 73, 162, 187.
 Dražkov 31, 87, 134.
 Dražkovic 9, 20, 47, 134.
 z Dřevence Havel 35, 43, Anna 35.
 Drexler J. 203, 209, 214, 215, D—a
 paní 214.
 Dreydorf (Platěnický [ves]) 175.
 Dřítěč (Dřítče) X., 14, 31, 38—40,
 87, 134.
 Drozdice 8, 48, 87, 134.
 Drusus, vůdce 10.
 Družstevní tiskárna 264.
 Družstvo spol. soc. 257.
 Držislav, vládyka 13.
 Dubany 166, z D. Dubánek Jan 14,
 Vilém D. z Čivíc 175.
 Dubé, hrad 18, z D. Hynek Crh
 (Crha) 18.
 Dubečno 35.
 z Dubnice Andreáš 77.
 Dúbravice (viz Doubravice).
 Dúbravník (viz Doubravník).
 Dudík B. 10.
 Dudková Anna 101.
 důchod z kotlá vinopalných 141.
 duchovenstvo 138, 145, 148, 164, d.
 chrudimské 144.
 dům radní 145, 146, 148.
 Dumond, úředník 222.
 Dunaj 148, 271, 272, D.-Vlt.-Lab.
 průplav 271, 272.
 Dunajewski, ministr 264.
 Dunajovice, ves 41.
 duplháky 88.
 Duprée K. 162.
 Dürer Albrecht 51.
 Dušek, archeol. 11.
 z Dvékačovic [Dvakačovic] ště-
 pán 23, D. stráž 2, D. struha 49.

Dvořák B., arch. IX., D. Fr. 265, D.
 R., historik 53, 189.
 Dvořiště 35.
 Dvorský Fr., archivář XI., 62.
 dvory II., III., V., d. Culikovský 104,
 d. klášterský 182, d. obecný 139,
 141, 178, zrušen 178, d. panský
 139, 168, 175, 195, d. na Vysirkově
 20, 45, 136.
 Dvůr Králové 75, 76, 85, 90, 162,
 163, 229, 230, 268, D. Nové 191,
 192.
 dýchánky 239.
 Dyje, řeka 10.
 Eckert, řed. 250, 255, Eckert Fr.
 250.
 z Ehrenbergu slečna (zpěvačka) 227.
 z Ehrenfeldu Lysander J. I.—III.,
 139.
 Eisner J., Dr., prof. IX., 11.
 Eklínivilla (Holice) 15.
 Elba 188.
 elektrárna 263.
 elektrické osvětlení 250, 263, 268.
 Eleonora, císař. 134, 144.
 Elišky arcikněžny sirotčinec 269.
 Elsanané 17.
 d'Elvert, historik 94.
 Emerich J., dv. vychovatel 149.
 Emler Dr. 13, 16, 19, 44, 45, 48, 49.
 emphyteusis V., 174—179, 217.
 z Enkefurtu Adrian, maršál III., E.
 pluk 111, 112.
 Erben K. 8.
 Ernestova kompaňie 116.
 Eques Ad. z Vršovic 101.
 Esterházy Mik. (pluk) 164.
 evangelici 172, 258, e. kazatelé 138,
 e. modlitebny 172, 258.
 Evanovice (Ivanovice, Janovice,
 Vejvanovice) 20, 34.
 Evik D., kněz 101.
 Evropa 143.
 exulantí 96, 97, 101.
 Fabián, vládyka 14.
 Fabricius, sekretář 95.
 fabrika na sukna kladubská 168,
 f. linecká (pardub. filiál.) 177.
 Falkenheim, hr. 250.
 familanti 174.
 Familie 174, 175, 178, 232.
 Fanto David 264.
 fary II., V., VI. 53, 55, 64, 94, 95,
 135, 183, f. bohđanečská 190, mi-
 kulovická 194, přeloučská 190.
 farář 145, 146, 158, 179, f. bohđa-
 nečský 153, 154, f. žďanský 100,
 101.
 Farský J. 266.
 fasáda 190.
 Feldhofer (Veldthofer), plukovník
 116, 118, 119, 125, F. jízda 116,
 F. vojáci 117.
 Don Felix, gen. 128, (pluk) 128.
 Fencel z Popovce 14.
 Ferdinand, král (císař) 63—65, 66,
 68, 72—77, 79—81, 89, 90, II., 94,
 96, 103, 111, III., 106, 114, 129,
 130, 138, 139, V., 189, 197, 198,
 250, F., arcikněže 72, 77, 80—84,
 86, 86, 90, 125, 190, F., uzenář
 266.
 Fiala, ing. 271, F. P., konšel 118.
 Fiedler V. Fr. J., primas 149—151,
 158.
 Filopon Mik., konšel 118.
 Fischer E. 225, F. P., rada 189.
 Flajšman D. 125.
 Flaška z Pardubic 21, Arnošt F. 21,
 25—9, 33, Jan 21, 33, 34, Smil
 20, 21, dc. Barbora 34, Vilém 18,
 20, 21.
 Flayšhans V. 23.
 Flayšhobr, markytán 125.
 fond vyvazovací 217.
 Forgach, hr. 222, F. pluk 164.
 Formánek, posl. 255, 257, F. Dr.
 A. 260, 272.
 fortifikace 133, 141.
 z Fouquetu pan 165.
 Francie 188.
 Francini, lieutenant 158.
 Francouzové 98, 147, 153, 156, 182,
 185, 187, 221, 243, F. republ. 181.
 Franck Jindř. 264, 265.
 Frank Jindř. 5.
 frankfurtský sněm 201—203.
 Frankstein, hrad 37.
 František I., 164, 167, III., 181—183,
 189, 191, Fr. J. J., arc. 96, 197, císař
 VIII., 235, nadace 217, Fr. K.,
 arcikn. 189, 196, 197.
 Freising (pluk) 164.
 Frič A., Dr., prof. 3, 4, Fryc K. 98.
 Fridrich Falcký, Č. král 95, 96, F.
 II., prus. k. 153—164, 166, 172.
 Friedrich G., Dr., prof. 9, 13, 14.
 z Frydlantu Hajman 19, Puota 18,
 Valdštejn, vév. 104, 105.
 Fryštát 88, 89.
 Fugher (Fugor), bankér 79, 87.
 Fuchs E. 246.

fundamentál. články 243, 244.
 Fuxa K. 207.
 fysiokratismus 174.

Gablentz, gen. 231.
 Gabriel M. 118.
 Gallas M., hr. 105, 109—111, 117, 118.
 Gallat A., chrud. Sokol 242.
 garda měst. 185, 203, 214, g. národ. 204—207, 212 (v. N. stráž.)
 Gaysruk pluk 163.
 Geco, kníž. kaplan 10.
 geologický vývoj Pardubská 1—6.
 Genua 79.
 Germania 10.
 germanisace 179, 193.
 z Gerstorfu G. Jan 94, Lidmila 76.
 Getz, gen. 118, G. dragoni 157.
 Getzkirchovský pluk 157.
 Gloss Balthasar 112.
 Goldsteinová (Štěpánková) Ant. 244.
 z Goltzu Fr. Raimund 154.
 Gonzaga C., kníže 109, 110.
 Gotthelf Havel z Freydenbergu 135.
 granátníci 181.
 Grás, soused 264.
 Grégr E. 251.
 Gretzl z Gränzensteinu 171.
 grošů kopa = 60 kusů; 1 groš = 7 až 14 denárům; v XV. st. 24—29 gr. = 1 zl. uher.; 18—22 gr. = 1 zl. rýn. V XVI. st. čes. groš = třikrejaru. (Nerazil se již.)
 Grünberg 174.
 Grunicota pluk 161.
 grunty domin. a rustik. 174.
 z Gryspeku Flor. 80.
 guardian Minoritů 135.
 Guisrugg pluk 164.
 Guntzdorf (Staročensko) 175.
 Gütwayn, hejtman 127.
 Gustav Ad., král 104, 105.
 gymnasium 69, 151, 169, 173, 190, 255, g. dívčí 255, 256.

Haase, pl. strážmistr 176.
 Habětinek, Dr., prof. 244, Habětinek J., rychtář 189.
 Habr 245.
 Habřina 39, 75, H. Vlčí 7, 30, 87, 134.
 Habřinky (H. Malá) 35, 37, 43, 48, 88, H. ryb. 176.
 Habrov 175.
 Harbovec Jiřík 44.

Habry 155.
 Habsburský rod 17, 138, H. žezlo 156.
 haerese 145.
 Haidler M. 85.
 Háj (na H.) 38, 44.
 Hájek z Libočan V., 27, 37.
 Hajman (Hejman, Hynek) z Dubé (z Pardubic) 19.
 Hajn Al. 256.
 hákovnice 88.
 Halda Václ. z Žižina 14.
 Halda, struha 49, 183, 195, H. mlýn IV., 263, Halda, ulice 254.
 Haller pluk 163, 164.
 haltýře sousedské 68.
 Hamatr M., JUC. 233, 243, 245, 254.
 Hamburk 140.
 hamru zkáza 195.
 Hamza P. Bořek ze Zabědovic 76, 78.
 Hankova slavnost 223.
 Harrach Arnošt, arcib. 142, H. pluk 161, 164.
 Hars pluk 164.
 hasičský sbor 239, 257.
 Hausmann Fr. 216.
 Havele A., katech. a direktor VI., H. radní 150.
 Havette, adjutant 188.
 Havlíček K. 194, 199, 200, 206, 211, 219, H. Julie 199, H. spol. 256.
 Havlín J., ing. 240.
 Heber, historik VII., 31, 38, 129, 178.
 Hedčany 57, 87.
 Heidrich Arn. 231.
 Heis, biskup 251.
 hejtmanství okr. 211, 212, 234.
 Heldt Sigm. 85, 88, Vojt. 88, Vrat. 88.
 Helfenštejn, hrad 57, H. kníže 99 (viz Pernštejn).
 Helfert, Dr., sv. p. 244.
 Heník Jan z Tuněchod 14.
 Herain J. 95.
 Herbstova vláda 243.
 herci kočovní 216.
 Hercynský les 10.
 Hereš z Čivic 14.
 Hermann J., malíř IV., 180, H—i villa (Ředice) 14, 15.
 Heřman z Mrdic 14, H. ze Semína 14.
 Heřmanice 75.
 Heřmanův Městec 1, 3, 9, 269.
 Herold J., Dr. 254, 259.
 Hertvík Jan z Rušinova 24.

Hesperus VII.
 Hilarius Jak. 140.
 Hilburgshausen pluk 164.
 Hinterlechner K., Dr. 3.
 hlad 170, 171, 183, 217.
 Hlas, čas. 227, H. od Loučné, čas. 254.
 hláska H. Kunět. 190.
 hlásný 80.
 Hlaváč 32, H. z Komárova 14, H. Jan z Ronova a Mitrova 28, 31.
 Hlavatý Em., prof., řed. IX., 255, 270.
 Hlavní ulice (Pernštýnská) 53, 182.
 hlídka městská 80.
 Hlinské (Hlinsko) 21, 70, 205, 223, Hlínecko 204, 209.
 Hlohov V. 69, 243, H. knížectví 85.
 Hluboká 57, 59.
 Hlubáček, Dr., IX., 254.
 Hlušce Malé a Veliké 58, 75.
 Hnátek, továr. 265, 266.
 z Höberku Kašpar 85.
 Hoblík Fr. 246, 254, 260, H. tiskárna 254, 257, 264, 268.
 z Hodic hr., 176, Zdeněk 108.
 Hoděšovice 15, 134.
 z Hodkova J. Bušek 50.
 Hodonín, hospoda 157.
 Hožen Jan z Švarcpachu a na Černo-dubu 140, 141.
 Hohenfriedberg 161.
 Hohenmer Fr. III.
 Hohenwart, hr. 244.
 Hochstul Ign., jorgeltník 125, 127.
 Holakovský M. 258.
 Holcové, vlad. 14.
 holdýři 148.
 z Holfeldu, rada 178.
 Holice IV., V., IX., 15, 57, 59, 87, 110, 130, 134, 162, 165, 170, 177, 179, 189, 191, 192, 197, 211, 215, 223, 224, 231, 248, 253, 254, 257, 269, 270, H. pán 46, H. panství 23, Holicko X., 4, 8, 110, 165, 231, na H. Smil ze Šternberka 34, Zdeněk 33, 34, Holický Jonáš (Nucella), farář, Anna, manž. 100, 101, Na kosteličku 165, H. okres 241, rychtář IV., Stará pošta 165, tvrz 15, U krále Jiřího, hospoda 231.
 Hollad, důstojník 201.
 Holohlavy 18, z H. Jan st. Otomar 59, H—ý Mik. 39.
 Holšteini (vojáci) 99.
 Holubka Anna 101.

Homole, hrad 37, z H. Kaffunk 39, 40.
 z Honvic (Honbic) Václ. 23, Jan Makovský z Poštejna na H. 48.
 Honziček J. 219.
 Hora, továr. 266.
 Hora Kunětická (Hůra) IV., 2, 3, 5, 6, 8, 10, 11, 31, 58, 63, 66, 68, 79, 82, 86, 87, 96, 112, 121, 136, 139, 146, 154, 167, 190, 197, 225, 226, 255, K. h. 7, 12.
 H. Kutná 155, 185 191, 194, 210, sv. Barbory chr. 193.
 Horák, JUDr. V., 255.

Hořánky 9.
 Hořica Ign., posl. 259.
 Horka 39, Horky (Falkendorf) 228.
 Horský V. 201, 209, 215.
 Hosman Andreáš, nejv. strážmistr 111, 113.
 Hospodářské družstvo 265, Hospod. Jednota 223—225, H. společnost 214, H. spolek 213, 246, 248—250, 263, h. stanice 247.
 hospodářství městské 179, rybníční 38, 49, střídavé, trojstranné 192.
 hospody (pardubské): Hodonín 193, Hvězda Modrá 200, 202, Libuše 196, 216, Na Bále 193, Na Kopečku 123, 216, 220, 224, 226, 272, Mexiko 246, Práter 193, U Bílého beránka 166, U B. konička 193, U B. lva 193, U Orla 193, U Veverků 257, U Vostřebalů 193, 216, U Zlatého anděla 193, U Zubrů 220, V Bubenči 193, Veselka 156, 158, 193, 195, 216, 220, 223, 227, 228, 232, 237, 242, 245, 251, 256, 259, 265, 267, 268, 271, Zavadiilka 161, 172.
 Hostovice 14, 39, 40, 42, 45, 87, 134, 165, 210, z H. Hynek ze Sudomíře. (a z H.) 45, Jan 23, Jiřík Miloš 44, 45, Václav 23, H. dvůr 44, 45, H. podací 45.
 Hostyň (Hostinná), tvrz a ves 18, z H. Adlička 18, Arnošt 18, A., arcibiskup 18, 28, Bohuše 18, Jetrich 18, 28, Smil 18, Vilém (Flaška) 18, H. ulice 178, H. zboží 18.
 Hovorka K. 205, 208, H., posl. 255.
 hrad Pražský 84, 143.
 hradby (valy) 160, 161, 166.
 Hradčany 88, 143, 144.

- Hradec 81, H. Jindřichův 145, z H. J. Eliška, m. Arnošta Flašky z Rychmburka 21, z H. Joachim 80, 85.
- Hradec Králové n. L. II., 3, 5, 6, 10—12, 17, 19, 22, 24, 27—29, 31, 32, 37, 48, 75, 76, 85, 90, 104, 108, 110, 116, 118, 120, 121, 123, 140, 143, 144, 153, 155, 157, 159, 160, 161, 162, 164—167, 169, 170—172, 178, 185, 188, 189, 191, 194, 196, 202, 211, 215, 216, 229—231, 233, 235, 241, 242, 243, 254, 257, 270, 271, H. biskup 173, H. cesta 51, h. klášter minorit. 22, h. okres 241, H. pevnost 170, 181, H. Chlumeč. silnice 191, H. Přelouč. Kutnoh. s. 192, H. Mýtská s. 197, h. špitál sv. Anny 19, 76, Hradecko 157, 171, 255, H. kraj 11, 12, 13, 35, 37, 71, 73, 74, 95, 136, 155, trh 170.
- Hrádek 31, 39, 88, 134, 195, z H. Boček (Bořek) a Martin Radíkovský 35, 58, z H. Jan Hrádka 58, z H. Kateřina 58.
- Hradiště, dvůr 87, 139, H., ves 16, 31, 40, 58, 88, 134, 139, 166, 175, 231, H. České 175, H. na písku 175, H. Nēm. 175, H. n. Metují 75.
- Hradistko 33.
- Hrachoviště 175.
- hráz děkanská (zámecká) 183, 250.
- hřbitov 53, h. bohdaneč. 153, 194, h. pardub. svatojanský 91, 227, vojenský 213, 232, 233, h. ředický 165.
- Hrdlička Vít, malíř IV.
- hřebčinec VI., h. kladrubský 148, 168, 189, 218, h. zemský 175, 176, 178.
- Hrnčíře 75.
- Hrobčický V. Krist. z Hrobčic 109.
- Hrobice, ves 31, 88, 134.
- hrobka panská (Pernšteinská) 56, 60, 64, 69.
- Hromádka z Jistebnice, hejtman 26.
- Hromádko, ranlékař 231.
- hromnický jarmark 64, 147.
- Hronovici 18, H. ulice 178.
- Hrubá M. 240.
- Hrubý E., posl. 256.
- Hruš, Dr., L. 244. 252.
- Hruška M., prof. IX., H. Ot., duchovní IX., 257.
- Hrušovany 76.
- Hrvaté (Charvátí) 98, 108, 159, 163, H. pluk (Varaždinský) 164, 166.
- Hubáček Ferd. 203, 207.
- Hubenice, ves, příslušná do r. 1414 Prokopovi z Prav, potom Václavovi z Čečevsi (viz Pravy) 86, 134.
- Hübner, spisovatel VII., H. Jul. 246.
- hudba městská 237.
- hudební zábavy 193, 198, 199, 220.
- hulání 237.
- Hulata J. 156, V. 207.
- Humburky 58, 75.
- Humpolec 257, z H. Arnošt 31, H. Jan z Rybenska 92.
- Hůra (viz H. Kunětická).
- Hůrka (viz Horka), H—y 3, 195.
- Hus J. M. V., 21, 23, 24, 41, H. slavností 260.
- Husité 24, 26.
- z Husitiřan Aleš Rodovský 76, Bavor—a na Bukovce 49, z H. Jan Chvalkovský 76, z H. Marketa 38, 48, Václav 112, z H. Zdeněk Záruba 75, 84.
- huť na děla 52, h. městecká 124.
- Hüttlův obchod 232.
- Hvozdnice 35.
- Hyberk Gottfried 98.
- hydroelektrárna 263.
- hymna národní 193.
- Hyndford lord 155.
- Hyndrák 40.
- Hynek (Hajman) 18, H. Crh 18, H. Hlaváč 18.
- hypoteční banka 235.
- Hyrkus Valentýn 101, Tomáš 101.
- Charbusice 75.
- Charvát A., rychtář 189.
- Charvátí (viz Hrvati).
- Cheb 72, 85, Ch—o 17.
- chirurg 164.
- Chlad A. 254.
- Chleborád, Dr. 239.
- Chlum 5, 15, 165, 231, z Ch. Anežka 47, Eliška 76, Jindřich (Lacembok) 22, 38, Michal Slavata z Ch. a z Košmberku 48.
- Chlumeč 21, Ch. n. C. 5, 27, 105, 140, 160, 166, 171, 189, 191, 198, 219, 223, 270, ch. okres 241, 254, ch. panství 75, 76, Ch—o 3, 5.
- Chmelař, tiskař 264.
- Chmelíček J., kaplan 164.
- Chmelík Jos., odb. uč. X., 267.
- Chmelnice, louka 50.
- chmelnice kunětická 50, 87, 177.

- Choceň 253.
- Choceňský Vil. 216.
- choceňský tunel 196.
- Chocholoušek P. 212.
- cholera 193—195, 213, 217, 218, 233, 234.
- Choltice IX., 3, 205, z Ch. Václav 23, Ch. panství 150, 211, Ch—o 199, 205.
- Chomutice (Chomutovice) 59, 76.
- chorobinec městský 269, panský 173.
- Chotaš Max, řed. 237.
- Chotěboř 26, 113, 155.
- Choteč 9, 39, 40, 87, 134, 265.
- Chotek, hr. 250, Ch. Jindřich 214, Ch., hr. K. z Chotkova a na Vojnině 191, 225.
- Chotusice 155, 156.
- chov koní 139, 148, 168, 176, 178, 246, ch. ovcí 139, ch. skotu 139, ch. zvěře 139.
- chrámy (kostely) 138, 146, 193, ch. děkan 144, 153, ch. chrudim. 144, 152.
- Chrast 40, 116, 123, 130, z Ch. Jan Mandelík 38, Jan Otec 39, 47, Mikuláš 39, 40, 47, viz Otec.
- Chrastnice 35, 81.
- Chřčice 13, 33, 49, 88, 134.
- Chřepice 57, 59.
- Chroustov 35, 43, Ch. zboží 175.
- Chrudim (město, obec) V., 4, 7, 10, 12, 17, 25, 26, 28, 29, 36, 42, 52, 53, 65, 75, 76, 85, 97, 99, 104, 109, 110, 112, 113, 116, 126, 128, 130, 136, 144, 145, 155, 158, 162, 167, 172, 181, 185, 188, 189, 191, 196, 197, 204, 205, 208, 210, 211, 217, 218, 219, 222, 223, 229, 250, 255, 257, 262, 270, brána Dolní 144, ch. děkan 189, ch. gardisté 214, hōtel Bída 219, klášter kapuc. 144, kostel 144, k. sv. Jana 144, Ch. kraj 3, 7, 10, 12, 13, 62, 63, 73, 74, 78, 95, 102, 108, 109, 116, 127, 129, 130, 136, 158, 161, 170, 171, 174, 185, 202, 205, 208, 210, 224, 233, 243, ch. náměstí 205, ch. okres 241, ch. Ostrostřelci 189, Sokol 242, ch. sousedé 205, 206, ch. tiskárna 258, 242, Ch. třída 246, ch. vikariát 204.
- Chrudimka (Městská řeka) 2, 5, 6, 8, 10, 16, 19, 51, 52, 54, 60, 121, 123, 149, 150, 156, 183, 190, 195, 217, 222, 245, 246, 250, 263, 270 až 273.
- Chrudimsko 4, 11, 14, 155, 176, 255.
- chudinství II., VI., VII., 213.
- chudobinec měst. 173, 199, 260.
- Chudonice 59.
- Chudý kejklíř, hra 252.
- Chvaletice 2, 13.
- Chvalkovice 38, z Ch. Jíříček 24, Mojmir 49.
- Chvojenec, ves 9, 15, 57, 58, 134, 172, 175, Ch. Nizké 87.
- Chvojka, sedlák 171.
- Chvojno (Veliké, Vysoké), 9, 15, 57, 87, 134, 138, 191, 192, Ch., rychtář 189, Ch. zboží 15.
- Israelité 172.
- Itálie 18, 19, 79, 84, 146, 148, 157.
- Jägerhaus (pod Hůrou) 167.
- Jägerpartey 139.
- Jahn A., hejtman 191, Egid (Jiljí), důchodní VI., 225, řed. 3, 227, 228, 240, 250, 253, 254, Božena, manž. 239, J. Jaroslav, Dr., prof. 3.
- Jáchymov 85.
- Jakubov 41, z J. (viz Pernštejn) Filip 41.
- Jan, arcikníže 180, J. II., biskup Olomúc. 14, J. Filipec, biskup Varadinský, 42, 44, 62, J., král 13, 15, 18, 19, J. markrabí 41, Jan XXIII., papež 22, J. sv. z Pomuka 151, J., opat z Opatovic 22, Jan Středa 20, sv. J. Kř. hřbitov 164, 174, kostel 53, 54, 90, 98, 182, 191, 195, 269, škola 247, zvonice 120, zvony 121.
- Janda J., prof. 226.
- Jankov 118, 128.
- Jankovice 37—39, 87, 134.
- Janovice 20, 31, 58.
- jarmark bartolomějský 63, hromnicový 64, křižový 107.
- Jaroměř 17, 24, 25, 25, 75, 76, 85, 121, 127, 162, 167, 181, 219, 229, 236, 257, 271, 272.
- Jaroměřský Jan, pisar 65.
- Jaroš, posl. 256.
- Javornický T. 95.
- Jednota hospodářská 223, panská 30, J. pro rozšíř. děk. chrámu P. 258, J. sokolská 226, strakonická 33.
- Jelen Jos., skladatel 199.
- Jelínek J. 4.
- Jennemann Vít Jíří S. J. 149, 150.

Jeníkovice (Jenišovice) 9, 134, 136, 139, 175, J. Nové 175, z J. Ctibor 23.
 jeptišky sezemské 27.
 Jesenčanky (Malé) 5, 47, 175, 178, 233.
 Jesenčany, ves 9, 16, 20, 47, 87, 134, z J. Flekáč Mathouš, J. bor 8, J. rybník 175, J. rychtář 189.
 Jesle (ústav) 218.
 Jestbořice (Jesutboricih) 9, 39, 44, 87, 134, J. planina 2, klášter (?) 37, tvrz 37, J. zboží 14, 37, 38, 44.
 Ješek V.
 z Jezera Jindřich 39, 40.
 Ježek, ob. starší 149.
 z Ježkovic Hestera 47.
 Ježovský Břeněk z Lub 95, 96.
 Jičín 121, 249.
 Jihlava 93, 110, 127—129, 220.
 sv. Jiljí, kaple v Pardubičkách 16.
 Jindřich z Korutan 17, J., kupec 254.
 Jindřicha sv. kostel pražský 151.
 Jindřišská ulice 178, 257, 258.
 Jirásek Jan, geometr III.
 Jireček H. 19, 21, J. J., ministr 244.
 Jírek J. 242.
 Jiří, král 14, 28, 62, J. náměstí 266.
 Jiříčky, ves 175.
 jízárna vojenská 250.
 Joachym Krystián z Chotěšova O. Pr. 140.
 Johanité 20.
 Jonák, Dr. 245.
 jorgeltník 127.
 Josef I. 147, 150, 167, III. 153—180, 181, J. palatin 196, Josefov 181, 219, 228, 229, 231, 236, J. dělostřelci 196, J. strana 229.
 Jubilate, neděle 140.
 Juklíček, red. 254.
 Jungmann J. 198, 199.
 Jungr R., v. z. rada XIII. justiciár 167.
 Kablík Fr. 181, K. Vinc. VII.—IX., X., 27, 65, 97—99, 105, 107, 110, 148, 157, 167, 168, 171, 174, 182, 188, 193—195, 197, 199, 205, 210, 212, 214, 215, 218, K—ův dvůr 219.
 Kadaň 71, 72, 85.
 Kadaňský Matyáš 101.
 Kadov, ves 59.
 Kaffunk (viz Homole).

Kaftan, Ing. 271.
 Kajetán (Köhler), »U Kajetánů« 220, 226.
 Kalenice, ves 96.
 Kalkstein, gen. 153—156, K. pluk 156.
 kanalisace 268.
 Kalousek Jan, Dr. 22, 23, 25, 174.
 Kamaret (Gamareth) Purkhart z Žirovnice 38, 43.
 Kamenec 147.
 Kameníček Fr. 98.
 Kamenný ryb. 176.
 kancionály 90.
 kapitula pražská 184.
 kaple 173, k. sv. Josefa 146, 153, 178, k. sv. Marka 64, 191, 220, k. sv. Trojice 191, k. zámecká 149, k. (hradní kunětická) sv. Kateřiny 146, 190, (viz sv. Anny k.).
 Kapoun Ctibor ze Svojkova 92, Jan 81, K. rejtharstvo 118.
 Kapp, Ing. 196.
 Kapras z Chrudimě 39, 40.
 Kardarar K. 219.
 Karel IV., 8, 18, 19, 60, K. VI. 148 až 150, 152, K. ulice (pardub.) 51, 101, 123, 156, 172, 173, 183, 195, 250, 261, 263, 265, Karel Albert, kurfirst Bavor. 153, 155.
 Karla arcikn. pluk 164.
 Karol Fr., kanovník 184.
 Karolina Augusta, cis. 189.
 kasa chudých, ohnivá, sirotčí 192.
 Kasalice V. 134, K. M. 134.
 Kasalický (K. Malé) 30, 88.
 kasárna 177, 178, 218, 246, 260, 264, 265, 268.
 Kasino (viz Cassino).
 Kassel, pluk 161.
 Kasurgis, osada 10.
 Kašpar J. 201, 216, 219, 220, 226, K. J., Ing. 265.
 katastr 167, 168 179, k. Josefský IV.
 Katol. jednota 258.
 z Kaunic Jan.
 Kautský, děkan II., 187.
 kavárenská a billardní místnost 193.
 Kavčiny 7, 31, K. Malé a Velké 31, 39, 49.
 Kazimír 69.
 Kde domov můj?, hymna 194.
 Kdulinec Petr z Ostroměře 35, 37, 62, Mikuláš—a na Smrkovicích 48.
 Kerhart a Tachecí 264.
 Kerl, pluk 164.

Kezewich, pluk 163.
 Kheith, maršál 165.
 Khellermann Jan, hejtman 96.
 Khevenhüller, gen. 219.
 Khyrbík V., hejtm. 106.
 Kindl, soused 201.
 Kislínger, soused 226.
 Kitzinger Ed. 260.
 Kladina, ves 87, 134.
 Kladná, ves 21.
 Kladno 197.
 Kladruby 5, 87, 138, 148, 168, 249, K. hřebčinec 189, stáje 148, továrna 167, 168, zámeček 148, 168.
 Kladsko 18, 37, 43, 65, 130 137, 163, 165, 175.
 Klarka, ryb. 176.
 klášter IV., 56, 69, 94, 95, 97, 120, 121, 123, 124, 136, 151, 154, 158, 162, 173, 220, k—ů působení 12 až 13.
 Klaus, hejtm. 167, K—a, pianistka 193.
 Klebsatle Jan z Milhousu 140.
 Klecanda, Dr. 205, K., red. 259.
 Klecanský 205, 214.
 Kleindorf (Malolánský) 175.
 Kleinové bratři 196, 219.
 Klementina, princ. 189.
 Klika Jos., prof. IX., 3, 226, 227, 232, 246.
 Klofáč V., red. 258.
 Klos, kaplan 149.
 Klouček 224.
 Klub čsl. turistů 259, K. nár. strany svobodomysl. 255, 259* K. pokrokový 256, K. stát. úřed. 255, K. velociped. 260, K. vzdělavací 256.
 Kluge Jan Sam. 135.
 Klusáček a malíř 262.
 Kmochova hudba 251.
 knihovna lidová 267.
 knihy úřední I.—VI., 138.
 knihkupectví 169.
 Kobera A. V., red. 258.
 Kobylce 58.
 Kocian, ref. komory dv. 174.
 Kocliřov 76.
 Kocourkův mlýn 242.
 Kočí, ves 185.
 Kočíci hrádek 123.
 Köhler, intendant 232, 233.
 Kochanovice 76.
 Kojata, syn Hrabíšův 13, 31, 143.
 Kojetín 57.
 Kojice 13, 33, 88, 134, z K. Hofmajstr Mat. 103.
 Koldinský, Dr. 255, 271.

Kolej Karlova 73, školní 69, 79.
 Kolín (Nový) III., 17, 26, 29, 85, 95—97, 99, 110, 116, 118, 130, 158, 160, 163, 184, 195, 204, 211, 213, 225, 226, 254, 265, K. panství 63, 134, K. Sokol 251, K. sousedé 118, K. zámek 63, K—o 99.
 Kollerovy dragonády 242.
 kolo sladové 64.
 Koloděje (Veliké, Větší) 39, 89, 134, z K. Jan 23, Mikuláš 22, Strážek 21, K. M. 87.
 kolonisace 192, k. němec. 14, 15.
 Kolowrat Em. (pluk) 163, K. Kajet. (pluk) 163, 164, K. Norbert, hr. 147.
 Komárek, posl. 255, 256.
 Komárno 92.
 Komárov, ves 9, 39, 40, 42, 57, 87, 134, 165, tvrz 14, z K. Hlaváč 23.
 komisař epidemický 218.
 komise vyvazovací 214, 217.
 Komité pro úpravu a splav. Střed. Labe 272, K—t středolabský 272.
 Konarovský Jar. z Libánic 135.
 Konečný J. VIII.
 konfirmace měst. vysad 92, 103, 104, 150.
 Konopistě 147, K—ý Zdeněk 36.
 Konrád, arcib. 22.
 Königsmark, vůdce švéd. 121, 124, 130.
 Königseck pluk 164, 166.
 konskripce (r. 1650, 1770, 1801, 1846), 169, 197.
 konšelství zrušeno 173.
 kontribuce 106, 123, 147, 166, 170, 183, (viz daně).
 kopa gr. čes. = 60 gr. Po r. 1550 kopa míšeňská (½ kopy české) = 1 tolaru po 70 kr. V 17. st. 1 k. míš. : 1 zl. rýn. = 70 kr. : 60 kr. (1 kopa míšeň. 14 korun předválečných.) Viz groš.
 Kopecký Ant., farář X., 146, 162 až 164, 176, 190.
 Kopeček (viz hospody).
 Kopista J. 9.
 Kořan J., historik 105.
 Korbřovo Č. Král. (sborník) 165, 167, 168, 172, 190, 199, 202, 231, 245.
 Kordule Jan, Purkhart ze Sloupna 108, 111, 112, 114, 125, 126.
 Kofenský Josue 111.
 kortyny 81.
 Koruna, čas. 227.

korunovace Ferdinanda V. 189, čís.
 Leopolda I. 138, II. 181, Marie
 Terezie 157, Karla VI. 149, 150.
 Korybutovič S. 28, 29.
 Koser R., historik 154, 155, 161, 165.
 Kosmice, ves 204.
 Kosoř 197.
 kostel (viz chrám), K. ulice 101, 149,
 166, 173.
 Kostelec 156, K. n. O. IV. 253, z K.
 Kostelák Hynek 81.
 Kostelecký Fr. 263.
 Kostelíček viz Pardubice.
 Kostěnice (Kostěnice) 52, 57, 87,
 134, 165.
 Kostka z Postupic Bohuše 44, Jan
 49, Vilém z Postup. na Hrádku 32.
 Kostka Jan z Sachsenthalu, kapit.
 děkan 184.
 Kostnice 21.
 Košin Vavřinec z Freydenfeldu 135,
 136.
 z Košín Václ., sv. p. biskup 149.
 Košumberk (Košmberk) 90, z K.
 Slavata 48.
 Kotík Fr. 227, J. 173.
 na Kotli (tvrziště) 31.
 kantor 177, k. výživa 89.
 Kottowitz Jos. 201, 206, 210, 225.
 Koudelka Fr. C. 208, 209, Pavel 101.
 Kounice 105.
 Kouřim 85, K. kraj 13, 73, 137, K—o
 109.
 Kouřimský Adam V. z Vieczina,
 pisar 112, 119.
 Kousek V. 219.
 Koutský O., Dr. 255, 256, 272.
 Kovář M., prof. 225, 226.
 Kozasice, ves 31, 37, 38, 39, 87, 134.
 Kozi tvrz 20.
 Kozojedky 59.
 koželužna 139, 161, 177.
 Kožíšková Anna 143.
 Krabčice 75.
 kraje Pardub. zřízení 210.
 z Krajíř Volf 71.
 z Krajků Johanka 62.
 Krakov 54.
 Krakovany 33, 88 134, 172, 177, 225.
 Krakovský Vilém Albert z Kolovrat,
 c. rada 135.
 Králice 76.
 Královská třída 263.
 Kr. Vinohrady 12, 254, v. hřbitov
 248.
 Království, les 8, 48, 56, 63.
 Králův Městec 270.
 Kramuelova spol. divadel. 237.
 krámy masné II., V., 64, 66, 69, 124,
 177, 178.
 Krásno (Krasno), ves 13.
 Kraus, umělec 199, K. Em. 216, 263,
 K. Jos. 207, 219, 229, 232, 235, 236,
 239, 246, 249, K., sv. p., místodrž.
 249, 262.
 Krčín, městečko 75, z K. Martin,
 kněz 35.
 krémy 64, 65, 68, 77, 91, 92, 140,
 141, 177.
 Krejcarový spolek 248.
 Krejčí J., Dr., archeol. 4, K. J., rol.
 243.
 Kresse K., Ing. 268.
 Kressl Zachar z Kwartenburku
 (Kwaltenburku) 142.
 Křesťan. sociálové 258.
 Kreybich Fr. J. 197.
 Křehleby, tvrz 14, 76, 87, 134, z K.
 Pánek V., Maryana, vdova po
 Janovi Hronovi 103.
 Křičeň V. 5, 30, 40, 47, 88, 134, 183,
 Kř. rukopis 185, 187.
 Křičovský Bohuněk z Radče 59.
 Kristián IV., Dánský 118.
 Křišťan M. 32.
 Křištof, opat Plasský 136.
 Křivec (Skřivec) les 35, 50.
 Křivoklát, hrad 70.
 Kříž, kramář 21.
 Křížanov 41, 76.
 Křížik Fr., Ing. 263.
 Krkonoše 2, 4, 5, 171,
 Kroměříž 209, sněm 209, 210.
 Kroměšín Jakub z Březovic a Hr.
 Týnce 24.
 kronikáři I.—IX.
 Kropáček, děkan 101.
 Krpata J. 266.
 Krudenc, stavitel 266.
 Krumlovský, herec 199.
 krupobití 176.
 Krušina Hynek z Kumburku 24, 26,
 z Lichtenburka 34.
 Kryf, posl. 255.
 Kučera, uč. 226, K. dům 224.
 Kudrna K. 4.
 Kudrnka, posl. 255, 256.
 Kuffner H. 95.
 kuchyně lidová 260.
 Kuchynka Fr. 260, K. Fr., řezník a
 starosta, K—a barvírna 263, K. J.,
 továrník 266, K. J., děkan osický
 194.
 Kukleny 257.
 Kule, purkm. 142.

Kulhavý Jan 170, K. Peregrin, purk-
 mistr VIII., 201, 203, 207, 209, 212,
 213, 215, 217, 221, 222.
 Kunat (Konrád) 8.
 Kunc Jos. 265.
 Kunčí Jan z Zaječic 48.
 Kuneš (z Bělovce) 27.
 Kunětice, hrad 33, 34, 63, 83, pan-
 ství 32—34, 37, 50, 52, 63, K—e
 spolek 227, K., ves 8, 9, 16, 31, 39,
 40, 88, 134.
 Kunětická Hora (viz H. K.) 28—35,
 37—39, 41—45, 47—52, 56, 139,
 176, 237, 241, 242, 263, 274, K.
 hora 2, 3, 24, 28, K. pán 28, 32.
 Kuník, syn Viléma z Pardubic 20,
 28.
 kunstablové 146.
 Kunstat 59, z K. Boček 21, 26, Bo-
 řek 34, Jan Boček z K. a Polné
 43, Jiřík 34, Viktorin 25, 27, 28,
 (viz z Poděbrad a Boček).
 Kupffer Hons 98.
 Kupka J., děkan 228, 233.
 Kurbach Sig. z Vítkova 37, 43.
 Kuří svět, čas. 254.
 Kúrka Fr. 204.
 Kustoš Jindřich ze Zubřího a Lipky
 134, 135.
 Kusý, Dr. 256, K. A. 265.
 kutlof (jatky) 124.
 Kutná Hora 4, 13, 17, 21, 24—26, 29,
 36, 42, 57, 59, 85, 93, 107, 110, 127,
 129, 160, 232, K. kraj 10, okres 14.
 Kutnohorský Václav 125.
 Kuttner, bohdaň. purkm. 166.
 Kvasejovice 147.
 Květoň Jan 111, 112, K. z Rosen-
 waldů hejtm. 147.
 kyseliny sirové výroba 177.
 u Kyselů (pod Hárrou) 58.
 Kytka Fr.
 Kytile Jindřich 77, 78.
 Labe (Albee) 1, 3, 5—13, 16, 19, 20,
 28, 33, 37, 38, 44, 46, 51, 60, 87,
 105, 110, 139, 140, 153—155, 159,
 160, 162, 163, 165—167, 172, 184,
 195, 217, 219, 222, 230—232, 265,
 271, 272, Malé Labe 271, Střední
 Labe 271, Lab. ulice 172, 192, 224.
 Labětín 13, 37—39.
 laborator chemická 177.
 Lacembok Jindřich z Chlumu 38.
 Lacur Petr, opat 22.
 Ladislav, král 92.
 Lagronský pluk 115, 116, 128.
 Laichter J. 11, 12.
 Lamberg pluk 164.
 Lambl, Dr. 230, Lambl M. 264.
 Lámel L., ryt. 225.
 Lamir, n. strážm. 128.
 lán (mansus), původně 36 jiter. Od
 času Přem. Ot. II. lán (královský)
 = 60 honům (jitřům) = 12.000
 loktům = 64 korcům výsevu. Lán
 panský (zemanský) = 53 korcům
 v. L. selský (podúroční) = 43 kor-
 cům v.
 Landau 146.
 Langer Jos. Jar. 144, L. Vil. 196.
 Langero, hr. 188.
 Lanna V. 219.
 Lanškroun (Lantskron) 56, 65, 76,
 80—82, 223, L. panství 84.
 Lantšperk 56, 65, 76, 80—82.
 Lány 38, 40, 44, 134, z L. Balcar
 Pavel 103, L. na Důlku 37, 87, 134,
 230, L. u. Dašic 14, 31, 87, 134.
 Laub Ferd. 199.
 Laudon, gen. 165, 180.
 Lauterner poručík 185.
 Lautner V. 273.
 lávka 190 250.
 lázeň 52, 90, 190, I. Svatováclavská
 200.
 Lažanky (Lažánky) 5, 8, 11, 51, 101,
 139, 159, 194, 195, 199.
 Lažanský, hr. 144.
 Ledeč 111, 127.
 Lefnar 264, 265.
 Legionářské náměstí 266.
 lékař 164, 194.
 lékárna polní 164, U černého orla
 (stará) 169, 195.
 lékárník 164.
 sv. Lenart (m. v Korutanech) 174.
 Leneček Jakub, syndikus II., IV.,
 153, 154, L. zápisy 156—159.
 Leopold 148, L., čís. I., str. IV., 138,
 141, 143—145, 149, L. Salvator,
 arc. VIII., L. pluk 163.
 les V., 7—8, 58, 124, 136, 139, 142,
 147, 148, 177, 192, 195, I. Bor 38,
 44, Království 48, Tůně 47.
 z Leskovce Arnošt, Chval, Kryštof,
 Mikuláš 58.
 Letonice 59.
 Letovice 10.
 Leuthen 163.
 Leux Gerhard 139, 140.
 Levoč 51.
 Lexa Vil., Dr. 239.
 Lhota, umělec 199.

Lhota 43, 58, 76, 87. L. Malá 31, 37—39, L. pod Libčany 88, 134, 191, L. Rybářská (Lhotka) 16, 18—20, L. (Lhotka) u Blatníka 30, 88, 134, L. u Nechanic 58, L. u Přelouče, 134, 177, L. u Přívozu (Lhotka) 10, 20, L. Uhlířská 88, 134, L. Uhřetická (Uhřetická) 39, 87, 134, L. Velká 31, 37—39, L. Vlčkova 35, L. Vohnišťská 59, z L. Ůř. Bartoňová Anna Havla, Jakub, syn 103, Novák, jinak Čížek J. 103, L. mlýn 45, 47.
 Lhotecký (Lhotský) Heřman ze Zámusuk 76, 77.
 Lhotka (viz Lhota) 8, 31, 33, 35, 47, 64, 134, z L. (u Pardub.?) Jiří 23.
 Libák Matyáš z Radovesic 58.
 Libáň 20.
 z Libanic Brikcí 39, 40.
 Libava 127.
 Libeň 58, 93.
 Liberec 219, 220, 225, 259.
 Libice 6.
 Libišany 6—9, 32, 35, 38, 43, 44, 48, 88, 134, 166.
 z Liblic Johanka 56, 62.
 Libotov 76.
 Líbuše, hotel 196, 216.
 Lidhěr Jan 22, 92.
 Lidová knihovna 267.
 Liebig Jan X., J. velkopřemyslník 219, 225.
 Lichnice, hrad 26.
 z Lichtenburka Jindřich 15.
 z Lichtenšteina (Lichtenšteina) Fr. 193, 214, L. R. 248, 260, Julie 214, Karel 94, 97, L. pluk 230.
 likvidační komise váleč. škod. 235.
 Linec 113, 126, 145, 177, 184, linec. fabrika 177.
 Linker, velitel 233.
 Lípa 231.
 Lipany 30.
 Lipčák St., Dr. 260.
 z Lipé Jan, Jindřich 15.
 Lipina 76.
 Lipnice 118, 125.
 Lipník 57.
 Lipsko 62, 187.
 z Lípy Berthold 81, 82, Burjan 35.
 Lisovčiči, vojáci 96.
 Liška z Vysoké 39, 140, Prokop L. z V. na Běrunicích 46, 47.
 Literární spolek 253.
 Litětiny 58, 59, 87, 134, 177, v Lit. Štěpán z Koloděj 58.
 Litice 27, 56.
 Litná 41.
 Litoměřice 26, 72—75, 121, 153, L. kraj 29.
 Litomyšl VII., 29, 32, 36, 44, 77, 80, 81, 82, 90, 94, 105, 110, 119, 164, 165, 183, 213, 223, 224, I. biskup 22, Jan, b. 21, I. klášter 14, panství 81.
 Litovel 185.
 z Löben, n. lieutenant 154.
 z Lobkovic Bohuslav 62, z L. J. 201, Jan 85, Jiří 244, Josef 203, Polyxena XI., z L. kn., maršál 154.
 localie V.
 Locateli, plukovník 129.
 Lodranka 5, 270.
 Lohenice (Lohynice) 31, 40, 87, 134.
 lom u Kuň. H. 58, vápenný 138.
 z Lomnice Bohunka 41.
 Lorenc Jan, A., farář 146, L. Jan 223, 225, 226, L. J., JUC. 241, 242, 243, L., kovář 242.
 lososnice 139.
 Losrios, pluk 164.
 Lotrinský Karel, arcikn. 155, 159, 160, 162, pluk. 164.
 Loučná, řeka 5, 6, 8, 10, 27, 51, 60, 270.
 Louka, zámek 57.
 Louňovské zboží 75.
 Louny 85.
 Loutka Pešek 21.
 lov rybní 187.
 Lovosice 163.
 Lovit M. 264.
 Lövy V. 245.
 Ložan pluk 164.
 Luboměřský pluk 157.
 Ludmila, zpěv. spol. 229, 235, 236, 239, 240, 242, 260.
 Ludvík, král 52, 63, L—a společnost divad. 252.
 Lukáš, hejt. hradecký 25, 26.
 z Lukavice Lukavský Heřman 84, Ladislav 108, I. pila 233.
 Lukeš F. B. 202.
 Lukovna 8, 87, 134, z L. Hřmot Jan 103.
 Lux K. 242.
 Luže 204.
 Lužice 11, 162, L. hory 1.
 Lypecký Martin 101, Lukáš jeho pastorek 101.
 Lysander (Lisander) Jakub B. z Ehrenfeldu, hejt. pardub. I.—III., V. 139, 145, 170.

Macas J., důchodní 233.
 Mack, gen. 184.
 Maďaři 238.
 magistrátu zánik 209—211.
 Mahler, plukovník 164.
 Machkův dům 198.
 majestáty III., V., VI., 19, 51—53, 63, 65, 77, 79, 89—92, 107, 151, 173, 207—209, 211.
 Majnuš z Chvalkovic 35.
 Makovský Jan z Potšteina 48.
 Malé předměstí (Bilé) III., 19, 51, 61, 118, 119, 121, 133, 134.
 Malest Felix, pisár 102.
 Malešice 93.
 z Mallendaynu Jan Petr 142.
 Malolánský (ryb. ves) 175.
 Malolány 248.
 z Malovice 18, Arnošt V.
 Malšovice 162.
 Manoschegův závod 268.
 mapy katastr. 174, 186.
 Mareš Fr., archivář 210, M. Desátek z Hlušic 14.
 de Margir pluk 164
 Mariánský sloup (statue) 146, 164, 183, 214, 232, 251, klášter 120, 121,
 Marie P. kostel 19, 53—55, 146, k. český 64.
 Marie Terezie 153—180.
 Marka sv. kaple 178, 191, 220.
 Markl Fr., Dr. 209.
 Markomané 10, 11.
 Markvart Šebestian z Hrádku 85.
 Märky, Bromovský, Schulz, fa. 264.
 de Marradas Don Baltazar 95.
 Martin V., papež 24.
 Masaryk T. G. 256, M. třída 246, 251, 259, 266, 268.
 Maslojedy 35, 37, 43, 48, 75.
 Mateřov 3, 9, 14, 87, 134, 257, M. Nový 175.
 Matiegka J., prof. 11.
 Matoušek 156.
 Matyáš (arcikn.), cisář 92—94, M. Korvín, král 35, 36, 41, 42, 53, 60, 62, 140.
 Mautnerova továrna 263.
 Max Hessenkassel pluk 157.
 Maximilián, cis. 79, 83, 85—91, 141, 175, Marie, manžel. 91, M., arcikníže 79—81, 84, 197.
 May, biskup 173.
 Maydorf (Drahoš, ves) 175.
 Mayter, gen. strážm. 129, 130.
 Mazánek V., prof. IX.
 z Mečkova (a na Uherště) Bohuslav 36, Hynek (Bradecký) 57, Vilém 36, Vilém Jeník 36, Zdeslav Jeník 36, 40, 45, 46.
 Mediolan (Milán) V.
 Medlešice (Mezilesice) III., 23, z M. Mikuláš 49.
 Medov 41, 59, z M. (Medlova) Bohuslav, Filip, Jimram, Štěpán (de Zubri), Vojtěch (de Lapide z Kamena) 41, (viz Pernštejn).
 Mehrweldtův pluk 182.
 Mejská brána, cesta, řeka (Trsternice, Loučná) 10, 183.
 Mělce (Mělče, Mělice), ves 9, 31, 87, 134.
 Meliš Em. 248.
 Mělník 85, 271,, 172, M—o 110.
 memorabilie I., IV.—IX.
 Mensdorff, hr. 204, 205.
 Menšík V. 203, 207, 212.
 Mercery, bar. 217.
 Merci pluk 164.
 Měřinské probostství 57, zboží 59.
 Merkl Jan, Dr. II., Merklův dům 163.
 Mesany Fr., MUDr. 269.
 Městec Heřmanův 36, 110, 192, 211, 219, 223, 232, 242, M. hutě 124, M. zboží 175.
 Městecký Jan z Opočna 22, 25, 26, 30.
 Městská řeka (viz Chrudimka) 52.
 měšťané čestní 223, 227, 259.
 Metličany 58.
 Metternich, kn. 189, 200.
 Metuje 11.
 Metzmerovští husaři 157, 158.
 Mezi branami 51, 52, M. mosty 121, 123.
 Mezilesice (viz Medlešice), z M. Buzek 23, Mikuláš 50.
 Mezimostí (pardub.) 159.
 Meziříčí 29, 72, 73, 76.
 mezníků kladení 135.
 Mikulčice 57.
 Mikulec, vladyka 12, 14.
 Mikulov 233.
 Mikulovice 5, 9, 20, 22, 47, 92, 130, 134, 194, z M. Mařík 23, m. fara 194, m. kostel 92, 186, M. návrší 2, M. Nové 175.
 Milbauer, prof. 4.
 z Miletínka Baltazar, Mrzák 36, 37, 45, Diviš Bořek (Divíšek) 24, 26, 28—32, D., syn Vaňkův 34, Jan 33, 34, Jetřich 28, 29, 33, Jiřík (Pardubský) 33, 34, 36, 39, 40,

Lhota 43, 58, 76, 87. L. Malá 31, 37—39, L. pod Libčany 88, 134, 191, L. Rybářská (Lhotka) 16, 18—20, L. (Lhotka) u Blatníka 30, 88, 134, L. u Nechanic 58, L. u Přelouče, 134, 177, L. u Přívozu (Lhotka) 10, 20, L. Uhlířská 88, 134, L. Uhřetická (Uhřetická) 39, 87, 134, L. Velká 31, 37—39, L. Vlčková 35, L. Vohništská 59, z L. Ůř. Bartoňová Anna Havla, Jakub, syn 103, Novák, jinak Čížek J. 103, L. mlýn 45, 47.

Lhotecký (Lhotský) Heřman ze Zámuk 76, 77.

Lhotka (viz Lhota) 8, 31, 33, 35, 47, 64, 134, z L. (u Pardub.?) Jiří 23.

Libák Matyáš z Radovesic 58.

Libáň 20.

z Libanic Brikcí 39, 40.

Libava 127.

Libeň 58, 93.

Liberec 219, 220, 225, 259.

Libice 6.

Libišany 6—9, 32, 35, 38, 43, 44, 48, 88, 134, 166.

z Liblic Johanka 56, 62.

Libotov 76.

Libuše, hotel 196, 216.

Lidhěr Jan 22, 92.

Lidová knihovna 267.

Liebig Jan X., J. velkopřemýslík 219, 225.

Lichnice, hrad 26.

z Lichtenburka Jindřich 15.

z Lichtenšteina (Liechtenšteina) Fr. 193, 214, L. R. 248, 260, Julie 214, Karel 94, 97, L. pluk 230.

likvidační komise váleč. škod. 235.

Linec 113, 126, 145, 177, 184, linec. fabrika 177.

Linker, velitel 233.

Lípa 231.

Lipany 30.

Lipčák St., Dr. 260.

z Lipé Jan, Jindřich 15.

Lipina 76.

Lipnice 118, 125.

Lipník 57.

Lipsko 62, 187.

z Lípy Berthold 81, 82, Burjan 35.

Lisovčáci, vojáci 96.

Liška z Vysoké 39, 140, Prokop L. z V. na Běrunicích 46, 47.

Literární spolek 253.

Litětiny 58, 59, 87, 134, 177, v Lit. Štěpán z Koloděj 58.

Litice 27, 56.

Litná 41.

Litoměřice 26, 72—75, 121, 153, L. kraj 29.

Litomyšl VII., 29, 32, 36, 44, 77, 80, 81, 82, 90, 94, 105, 110, 119, 164, 165, 183, 213, 223, 224, I. biskup 22, Jan, b. 21, I. klášter 14, panství 81.

Litovel 185.

z Löben, n. lieutenant 154.

z Lobkovic Bohuslav 62, z L. J. 201, Jan 85, Jiří 244, Josef 203, Polyxena XI., z L. kn., maršál 154.

localie V.

Locatelí, plukovník 129.

Lodranka 5, 270.

Lohenice (Lohynice) 31, 40, 87, 134.

lom u Kuň. H. 58, vápenný 138.

z Lomnice Bohunka 41.

Lorenc Jan, A., farář 146, L. Jan 223, 225, 226, L. J., JUC. 241, 242, 243, L., kovář 242.

lososnice 139.

Losrios, pluk 164.

Lotrinský Karel, arcikn. 155, 159, 160, 162, pluk. 164.

Loučná, řeka 5, 6, 8, 10, 27, 51, 60, 270.

Louka, zámek 57.

Louňovské zboží 75.

Louny 85.

Loutka Pešek 21.

lov rybní 187.

Lovosice 163.

Lövit M. 264.

Lövy V. 245.

Ložan pluk 164.

Luboměřský pluk 157.

Ludmila, zpěv. spol. 229, 235, 236, 239, 240, 242, 260.

Ludvík, král 52, 63, L—a společnost divad. 252.

Lukáš, hejt. hradecký 25, 26.

z Lukavice Lukavský Heřman 84, Ladislav 108, I. pila 233.

Lukeš F. B. 202.

Lukovna 8, 87, 134, z L. Hřmot Jan 103.

Lux K. 242.

Luže 204.

Lužice 11, 162, L. hory 1.

Lypecký Martin 101, Lukáš jeho pastorek 101.

Lysander (Lisander) Jakub B. z Ehrenfeldu, hejt. pardub. I.—III., V. 139, 145, 170.

Macas J., důchodní 233.

Mack, gen. 184.

Maďaři 238.

magistrátu zánik 209—211.

Mahler, plukovník 164.

Machkátv dům 198.

majestáty III., V., VI., 19, 51—53, 63, 65, 77, 79, 89—92, 107, 151, 173, 207—209, 211.

Majnuš z Chvalkovic 35.

Makovský Jan z Potšteina 48.

Malé předměstí (Bilé) III., 19, 51, 61, 118, 119, 121, 133, 134.

Malest Felix, pisář 102.

Malešice 93.

z Mallendaynu Jan Petr 142.

Malolánský (ryb. ves) 175.

Malolány 248.

z Malovic 18, Arnošt V.

Malšovice 162.

Manoschegův závod 268.

mapy katastr. 174, 186.

Mareš Fr., archivář 210, M. Desátek z Hlušic 14.

de Margir pluk 164

Marianský sloup (statue) 146, 164, 183, 214, 232, 251, klášter 120, 121, Marie P. kostel 19, 53—55, 146, k. český 64.

Marie Terezie 153—180.

Marka sv. kaple 178, 191, 220.

Markl Fr., Dr. 209.

Markomané 10, 11.

Markvart Šebestian z Hrádku 85.

Märky, Bromovský, Schulz, fa. 264.

de Marradas Don Baltazar 95.

Martin V., papež 24.

Masaryk T. G. 256, M. třída 246, 251, 259, 266, 268.

Maslojedy 35, 37, 43, 48, 75.

Mateřov 3, 9, 14, 87, 134, 257, M. Nový 175.

Matiegka J., prof. 11.

Matoušek 156.

Matyáš (arcikn.), cisař 92—94, M. Korvín, král 35, 36, 41, 42, 53, 60, 62, 140.

Mautnerova továrna 263.

Max Hessenkassel pluk 157.

Maximilián, cis. 79, 83, 85—91, 141, 175, Marie, manžel. 91, M., arcikníže 79—81, 84, 197.

May, biskup 173.

Maydorf (Drahoš, ves) 175.

Mayter, gen. strážm. 129, 130.

Mazánek V., prof. IX.

z Mečkova (a na Uherště) Bohuslav 36, Hynek (Bradecký) 57, Vilém 36, Vilém Jeník 36, Zdeslav Jeník 36, 40, 45, 46.

Mediolan (Milán) V.

Medlešice (Mezilesice) III., 23, z M. Mikuláš 49.

Medov 41, 59, z M. (Medlova) Bohuslav, Filip, Jimram, Štěpán (de Zubří), Vojtěch (de Lapide z Kamena) 41, (viz Pernštejn).

Mehrweltdův pluk 182.

Mejtská brána, cesta, řeka (Trstevnice, Loučná) 10, 183.

Mělce (Mělče, Mělice), ves 9, 31, 87, 134.

Meliš Em. 248.

Mělník 85, 271,, 172, M—o 110.

memorabilie L. IV.—IX.

Mensdorff, hr. 204, 205.

Mensík V. 203, 207, 212.

Mercery, bar. 217.

Merci pluk 164.

Měřinské proboštství 57, zboží 59.

Merkl Jan, Dr. II., Merklův dům 163.

Mesany Fr., MUDr. 269.

Městec Heřmanův 36, 110, 192, 211, 219, 223, 232, 242, M. hutě 124, M. zboží 175.

Městecký Jan z Opočna 22, 25, 26, 30.

Městská řeka (viz Chrudimka) 52.

měšťané čestní 223, 227, 259.

Metličany 58.

Metternich, kn. 189, 200.

Metuje 11.

Metzmerovští husaři 157, 158.

Mezi branami 51, 52, M. mosty 121, 123.

Mezilesice (viz Medlešice), z M. Buzek 23, Mikuláš 50.

Mezimostí (pardub.) 159.

Meziříčí 29, 72, 73, 76.

mezníků kladení 135.

Mikulčice 57.

Mikulc, vladka 12, 14.

Mikulov 233.

Mikulovice 5, 9, 20, 22, 47, 92, 130, 134, 194, z M. Mařík 23, m. fara 194, m. kostel 92, 186, M. návrší 2, M. Nové 175.

Milbauer, prof. 4.

z Miletínka Baltazar, Mrzák 36, 37, 45, Diviš Bořek (Divíšek) 24, 26, 28—32, D., syn Vaňkáv 34, Jan 33, 34, Jetřich 28, 29, 33, Jiřík (Pardubský) 33, 34, 36, 39, 40,

- 45—47, Petr 33, Soběslav 33, 34, 35, 37, 40, Vaněk 32—34, 38, z M. rod 33.
z Milhaimu (Milheim, Mühlheim) Hanuš XII., 21, 22.
milice zemská 157, 161.
Milovanice 75.
Miltenberger Fr. 209.
minéři 158.
Minorité 54, 56, 59, 64, 69, 94, 95, 97, 124, 134, 151, 173, 193, klášter 123, 124, 190, kostel 124.
Mínsterberský kníže (vévoda) 37, 38, 39, 41, 42, 45, Boček z Poděbrad a na Pardub. 37, Hynek 34, 38, 43, Jindřich 30, 34—39, 42, 43, 44, 45, 48, Viktorin 34, M. knížectví 37.
mír pařížský 188, pražský 234, přešpurský 185, vestfalský 130.
Mířetín, ves 21.
Miroslav, šlechtic 13.
Mischkönigů továrna 249.
misionáři 138, (jesuitští) 151.
Mislíbor, vladka 14.
Míseň 70.
Mítmánek V., Dr. 70.
Mítov 41.
mládenci školní 120.
Mladoboleslavský kraj 171.
mlýny 51, 69, 87, 90, 121, 122, 138, 242, m. bělobranské 182, 183, císařský 208, dominikál. 168, 174, 177, m. Halda IV., obecní 64, 120, 121, 124, 126, panský 64, 136, sezemský 136, Valchovní IV., 120, 121, m. čeradický 58, m. stoka 182, 250.
Morávek V. 246.
Mnata 9.
Mnětice, ves 9, 14, 23, 76, 87, 119, 134, 176, z M. Hertvik 33, Vavřinec 23, m. filiálka hřebčince 176, M. ryb. 176.
Mnišský les 8.
Modena 37.
modlitby proti Turkům 141, 142, 145.
modlitebny evangel. 172, 258.
Modrá hvězda (viz hospody).
Mohač 63.
Mohelnice 185.
Mohučský pluk 164.
z Mochova Jan 34.
Mokošín, ves 9, 31, 37—39, 45, 87, 134, 177.
Mokr, architekt 261.
Moltke-ův pluk 163, 164.
Momsen, prof. 259.
Mongelasův pluk 176.
Montecucoli Raim. 133.
mor 80, 91, 143, 145, 146, 148, 164, 166, 169, 170, 171, 194, 195, mor dobytčí 171.
Morašice 75, 78, 99, 175, M. panství 78.
Morava 1, 10, 27, 36, 41, 59, 69, 77, 108, 110, 128, 155, 229, M. markrabství 53, 54, 57, 60, 70, 102, M. řeka 10, Moravan 62, 160, Moravec 76, 250.
Moravansko, ves 248.
Moravany, ves 14, 57, 87, 134, z M. Havráněk V. 103, cukrovar 266.
Morávek Fr. 255.
Most 85.
most 51, 52, 88, 122, 123, 130, 141, 143, 146, 153—156, 160, 166, 172, 183, 190, 192, 219, 291, 233, 234, m. lodní 230, 232, m. železniční 232.
Mozartovo rekviem 199.
Mrnávek, prof. IX.
Mühlberk 73.
Müller Filip 144.
Multany 271.
Murat, král 188.
museum měst. 239, 243, 251, 252, 267, 268, m. průmyslové 267, 268, 274, M. spolek 252, 253, 261, 274.
Musil J., ředitel XIII.
mustrplac 97.
mustrunky 71, 92, 120.
Mystopol Jan 70.
Myška Jan Jiří z Žlunic 109, 126.
Mýto Vysoké 17, 20, 29, 35, 46, 119, 123, 170, 185, 189, 191, 192, 204, 209—211, 223, 231, 233, 253, M. brána (pardub.) 52, 123, M. cesta (pardub.) 51, 52.
mýto 51, 52.
Mžany, ves 243.
Nabočany, ves 48, z N. Petr 23.
nádraží 196, 197, 200, 205, 206, 220, 229, 230, 235—237, 239, 244, 245, 251, 263, N. třída 250.
Nadslav, ves 20.
Naertz 207.
Na Hrádku 239, Na Podhradí choceň. 241.
náhrobník pernštejn. 64.
Náchod 18, 34, 37, 129, 153, 159, 163, 219, 257, z N. Jindřich 42.
nákladníci pivovarští IV., 138, 140.

- náměstí 166, 182, 183, 232, 261, 262, 266, 272, n. úprava domu 146.
Nankův dům 182.
Napoleon 185, 187, 188.
Naředský ryb. 176.
Národní bank 225, N. divadlo 217, 239, 251, 252, N. dům 245, N. Listy 222, 223, 228, 236, 237, 241, 244, N. Noviny 206—208, 211, 219, N. Pokrok 227, N. Politika 206, 223, 230, 244, 251, N. socialisté 238, N. stráž 201—206, 207, 209, 214, 215, N. st. parporu svěcení 213, 214, N. výbor 203, 204.
Nasavrcko 4, 41, n. okres 241.
Nasavský Leopold, princ. 155.
násep děkanský (hráz) 158, 250.
Na Skřivánku 265.
návštěvy císařské 167, 171, 172, 189, 196, 197.
Neděliště 76.
Nedvědice pod P. 64, 88.
Nefka Jan, rada 181, 263.
z Negrotu, hr. 98.
Nechanice 257.
Nechvíle Jos., farář VIII.—X., 145, 152, 166, 173, 226, 227, 237, 238, N. dům 224.
Nejedlý Jindřich 88.
Nekolský Jan, kaprál 96.
Nekvasil K. 266.
Němci 17, 54, 175, 178, 238, 240, 253, 259.
Němčice 31, 57—59, 134.
Němcová B., spol. 256.
Německá říše (Německo) 51, 71, 86, 105, 119, 124, 156, 157, 200, 213, n. král 17.
nemoci nervové 188.
nemocnice krajská 224, městská 216, 229, 260, 269, okresní 269, vojenská 213, 229, 230, 232, 234, 268, 269.
Nemošice (tvrz a ves) 9, 14, 20, 27, 47, 48, 103, 134, 156, 176, z N. Jan Holec 23, 76, Jindř. z Potšteina 33, Matěj H. 23, 84, Vilém 14, N. les 8, N. ryb. 176.
Neodvislé listy 8, 272, 273.
neodvislí socialisté 257.
Neplach 12.
Neptalim z Frimburka IV.
Nerad, ryb. a ves 175.
Neratov, ves 30, 35, 49, 88, 134, z N. Jan Nebozizek 103.
z Nestajova a ze Žehušic Václav 38, 39, 40, 44.
neštovice 194.
Netorin Mistr 69.
Neuperk pluk 163, 164.
neuroda 187.
nevoldnictví zrušeno 175.
Neratovice, ves 59.
Nezamyslický Šimon 128.
Niederle L., Dr., prof. 10, 11.
Nikolčice 59.
Nivčice, ves 30, 49.
Nižbor, vladka 14.
Noback V., inž. 269.
Nollert, dv. kaplan 149.
Nosislav 57, 59.
notářství 211.
Novák Arne, Dr. 21, 199, N. Fr., kaplan 214, N. J. F., Dr. 19, N. Jan, Dr. 21, 199.
Novinský ryb. a ves 175, 177.
Nové Město n. M. 75, 76, 130, 257; N. m. (Pardubské) 19, 219, 264, škola 248.
Novobydžovský Václav 115.
Novošice 57, 59.
Novotný J. 227, N. V., Dr., prof. 12, N., mušketýr 111, N. J., továr. 263, 266.
Novoutrakvisté 69, 70, 93, n. strana 71.
Nový ryb. 51, 77.
noziřské řemeslo 122.
Nuselské údolí 25.
Nymburk 85, 105, 107, 158, N. pánev 6.
Nýřany 197.
Nywelt J., děkan VI., VII., 49, 81, 149, 167, 171, 172, 176, 189, 189, 192, 193, 199.
Obč. klub 258, 263, 266.
Obč. pokrok. klub 255.
Obč. záložna 252, 253, 261, 267—269, 274.
Obecní list, čas. 197.
z Obentrautu Max. 210, 214.
obchod rybní 139.
Obchodnický spol. 252.
obilnice vojen. 161.
Obora (Kladrubská) 74, 81, 87, 278, obora dančí (Kunětická) 87, 139, 176, o. kančí 139, o. vlčí 139.
Obrana Lidu, čas. 254.
obrana zemská 185.
obraz sv. Salvatora (chrudim.) 144.
Odbočka spol. knihtiskařů 256.
odboj český 71—71, o. Tökelyho 144.
Odbor čl. obchod. besedy 256, o. č. turistů 260.

Odeon 221, 226, 251, 254.
 Oděradský Jiřík z Hrušova 48.
 odpustky pro kostel P. M. (pardub.) 19.
 Odra, řeka 272.
 odúmrtí 54, 64.
 Oesterreicher E. 246, M. 203, 246.
 Ogilří pluk 158.
 ohařů cvik 139.
 oheň IV., VI., 53, 65, 69, 120, 121, 125, 126, 137, 142, 146, 162, 182, 183, 195, 265, o. strážní 232, o. v Bohdanči 190, o. na H. Kunět. 79, 136, o. v Chrudími V., 65, o. v Kladrubech 168, o. v Přelouči 190, o. v Sezemicích 190, o. na Vystřkově (dvoře) 119.
 Ohlas od Přelouče, časop. 202, O. Pardubic, čas. 254.
 Ohništany (Vohnišťany) 59, 176.
 Ohrazenice, ves 31, 39, 88, 134.
 Ochotníci (divadelní) 220, 225, 226, 245, 253.
 z Okoře Eliška 35, 48.
 Okrašlovací spol. 9, 267, 268.
 Okr. úřadů vznik 217.
 okupace bosenská 249, 253.
 Oldřich, kníže 12.
 Oleksa, vladýka 14.
 Olomouc 52, 62, 154, 155, 164, 166, 196, 259, O. biskup 37, 85, b. Jan II., 14, J. XIII., 38, Marek Khuen 85, Pavel 38, Stanislav 44, O. biskupství 13, 14, 23, z O. Jiřík (stavitel) 66—68.
 Olšany 155, O. hřbitov 240.
 Olšina (Volšina) 8.
 Olšinky (Volšinky) IV. 51, 123, 163, 182, 209, 215, 228, 245, 251, 258, 259, 267, 268, 272, O. Malé 190.
 oltář svatojanský 184.
 Oma J., red. 254.
 Omladina 254.
 Opatovice 6, 7, 10, 12, 14, 17, 31, 35, 88, 134, 177, 191, 234, 266, O. klášter 6, 9, 12, 14, 16, 22, 25, 26, 28, 30, 31, 37, 43, 48, 58, O. opat 33, O. splav 58, 139, O. struha 49, O. zboží 23, 28, 30, 31, 52, 63, z O. Hlavatěj Matěj jinak Jirmánek 103 Opatovšti 26.
 Opatovice, ves u Mokošina 9.
 opatrovna 240, 248.
 Opava 85, 235, 259, O. knížectví 94, C—o 250.
 opevnění města a zámku 51.
 Opitz K. 246.

Opiz F. M., botanik, Augusta, dcera 240.
 Opl ryt, z Fictum 63.
 Oplatil ryb. 49, 225.
 Opočen (Opočno), ves 14, 17, 37, 38, 44, 87, 134, O. Malý (Opočnec, Opočinec, Opočnick) 37, 38, 44, 49, 87, 134, 204.
 Opočno (město) 165, 257, z O. Jan (Městecký) 22.
 z Oppersdorfu Jan 85.
 Oreb, hora 24, Orebští 26, 28.
 Orfeus v podsv., div. kus 239.
 z Orle Jan, opat 30.
 Orlice, řeka 15, 76, 120, 162, 272.
 Orlické hory 1, 2, 4.
 orloj 120, 145.
 Osek 35.
 Osice (Vosice), ves 7—9, 30, 31, 39, 43, 47, 88, 134, 194, 265, o. děkan 194, o. kostel 186.
 Osičky ves 9, 31, 47, 88, 134
 Oslavanský klášter 57.
 Ostrach 182.
 Osřešany 9, 16, 18, 20, 26, 47, 48, 87, 134.
 Ostřetín (Tyczmanivilla?) 15, 57, 87, 134, 165, 170, 177, 189, 191, u O. chmelnice 165, kostel 165.
 Ostřihom 92.
 z Ostromíře Beneš 35, 37, 48, Mikuláš Kdulinec 48, Petr K. 35, 48.
 ostrostřelci 215, 216, 236, 240, v. Chrudím.
 Ostrowski, šl. 233.
 Osvěta, čas. 231.
 Osvěta Lidu 256, 273.
 osvětlení města 145, 260, 263, 268, 272, 273.
 Otec 33, O. Jan 31, O. Mikuláš z Chrastu 31.
 Otta II., kn. Olom. 14.
 Otto, nakladatel 130, O. N. Sl. 174, 197, 227; Otto a Růžička, knih-tiskaři.
 Oujezd, ves 134, 163.
 Oul, spol. 239.
 Ouvaly 170.
 Ožuchof 31.
 Padua 84.
 Pajačević Mik., hr. 230.
 Palacký Fr., IX., XI., 12, 14, 17, 22, 52, 60, 62, 223, 227, 237, 238, 259, P. ulice 246, 264.
 Palfy pluk 161, 164.
 paliči 142.
 Palír Jan pluk 164.

Pallavicini Alex., markr. 225, 270, P. pluk 164.
 Panig Saus, rytm. 117.
 papírna 139, 143, 148, 150, 152, 168, 177.
 Paprocký B. III., V., 60, 76.
 parcelace P. panství 225.
 Pardub, šlechtic 10, 16.
 Pardubčan (Pardubský) VI., X., 52 až 56, 60, 63, 66, 68, 70, 71, 77, 78, 90, 92, 95, 96, 97, 98, 106, 109, 110, 112, 113, 115, 118, 119, 122, 124, 128, 129, 140—142, 145, 146, 151, 153—156, 159, 162, 166, 169, 181, 182, 190, 193, 200, 203, 205, 207 až 209, 212, 220, 230, 236, 238—240, 243, 249, 265, P—ý Jiřík, viz z Miletinka.
 Pardubice (Pordoby, Pordubicz) I. až XIII., 3—6, 8—11, 16—22, 24, 26—28, 30—41, 43, 45—49, 51—56, 58—60, 63—74, 76, 77, 80, 81, 84, 86—130, 133, 136, 137—140, 142, 143—146, 147—149, 151—173, 176 až 179, 181—189, 191, 194—198, 200, 202, 204, 206, 208, 210, 213, 214, 216, 218—220, 222—274, z P. Arnošt 18—21, 47, 214, 215, 217, Hýnek (Hayman), Hlaváč 18, Jiřík 33, Puota 18, Smil Flaška 20, Vilém 20, 21, P. brána (viz brána), P. děkanství 194, 195, P. Hlasatel, čas. 197, 202, kostel IV., V., 16, 19, 60, 97, 120, 122, 136, 147, 149, 151, 154, 156, 178, 179, 181, 183, 185—187, 193, 211, 216, k. český 53, 54, 69, 93, 94, k. děkanský (farní) 66, 90, 97, 120, 147—149, 151, 154, 156, 159, 178, 179, 181, 183, 185, 187, 211, 216, k. sv. Jana Kř. 55, 98, 104, 173, k. klášterní 99, 124, 178, 190, 229, 233, 237, k. n. 54, Kosteliček (U Kostelíčka) 147, 173, 178, 181—183, 187, 190, 195, 215, 216, 250, 251, 269, K. ul. 250, P. Jednota pro zach. veř. bezpečnosti 205—207, P. klub 255, P. kraj, 10, 25, 28, 49, 155, 209, 210, 217, P. křížovnici 23, P. Listy, čas. 267, 270, 271, P. Nové město 19, 20, 217, 227, 262, P. lesové 8, P. Noviny 254, 258, 261, 265, 272, P. obzor, čas. 230, 254, 255, 265, 270, P. okres X., 1, 3, 4, 12, 14, 241, 269, 270, P. panství (zboží) II., III., V., VII.—IX., XI., 4, 10, 16, 18—22, 24, 26, 28, 30—34, 36—38, 40, 45, 46, 49, 50, 53, 57, 58, 77,

79, 81—83, 86, 88—130, 133—154, 165, 172, 174, 175, 179—198, 210, 211, 217, 218, 225, P. patronát 186, P. pevnost 105, 107, 111, 115, 122 až 124, 127, 129, 140, 155, 160, 162, 163, 172, 178, předhradí 183, 185, 211, P. předměstí 126, 156, p. Bílé (Malé) 134, 136, 162, 163, 233, 263, 265, př. Dlouhé (Zelené) IV., 98, 108, 134, 136, 145, 156, 158, 160, 162, 182, 194, 195, 201, 213, 220, 225, 229, 232, 233, 263, 264, radnice 53, 55, 56, 120—123, 124, 125, 126, 136, 138, 145, 151—153, 166, 169, 173, 179—182, 200, 207, 208, 213, 215, 217, 222, 234, 237, 239, 243, 261—262, 272, P. Listy 254, rovina 237, P. Staré město 108, p. špitál 53, 79, 195, 261, 262, P. tvrz 10, 16—40, 51, věž (brána) II., 64, 66, 80, 98, 111, 122, 137, 141, 155, 156, 166, 183, 191, 195, 208, 215, 216, 242, 261, vikariát 173, 179, 211, zámek III., XI., 45, 46, 50, 51, 54, 56, 60, 63, 65, 68, 78, 79, 83, 85, 89, 90, 93—98, 104, 105, 108, 113, 120, 121, 123, 134, 136, 138, 139, 140, 141, 144, 145, 148, 150, 154, 158, 162, 167, 171, 172, 174, 175, 177—179, 180, 183, 185, 189, 190, 192, 210, 213, 214, 218, 223, 224, 229, 234, 241, 242, 243, 249, 262, 265, zámecká hláška 200, Z. ulice 198, znak města IV., VI., 214, Pardubičky (Pardubice Mnichové) VIII., 2, 5, 8, 10, 16, 18, 20, 25—27, 34, 47, 55, 63, 87, 119, 134, 156, 164, 189, 196, 197, 213, 233, 269, kaple sv. Jiljí 16, Pard. rychta 55, 189, Pardubsko III., V., VI., 1, 2, 4—8, 10—12, 14, 17, 20, 23, 32, 34, 36, 38, 47, 49, 60, 96, 105, 106, 116, 130, 133, 138—140, 154, 166, 182, 189, 190, 191, 194, 195, 234, 253—255, 270, 271, P.-liberecká dráha 219, P.-němčická silnice 58.
 Pardubičky, ves (viz Pardubice).
 Pardubsko-děvinský (P.-přerovský) průplav 272, 274.
 Pardus Jan z Horky a z Vratkova 32, 34, 92, Vilém 34.
 parfors 193, 220, 230, p. společnost 193, 223, 247, 249.
 Paříž 188, 200.
 parkán 178, 215.
 parlament frankfurtský 202.
 pasování na rytíře 52.

pastviny II., 175, 220.
 patent robotní 171, 174, p. toleranční 171, 172.
 patrimonía zánik 209, 210.
 Paul K. 4, P. Mistr 52, 53.
 Paulus V. 116, 123, 130.
 Pavel L., řed. 257.
 Pavliš, opatov. 242.
 Pavlovský Fr., 204.
 pážata 143.
 Pažout, Ing. 268.
 pece vojenské 159, 161,
 pečť červeného vosku (městská) 33, 65, pečť (nemoc) 148, 188.
 Peikertova kavárna 193.
 Pekař Jos., Dr., prof. 104, 105, 168, 171, 172, 174, 186, 199, 200, 202.
 pekárna vojen. 166, 172, 187, 228.
 Pelhřimov 110.
 Pelzl IV., 17, 27
 Perarec 21.
 Peřina Ed., zám. úředník 201, 206, 207, P—é bratři 254.
 Perner J., Dr., archeol. 4, P. inženýr 196.
 Perník, čas. 254.
 Pernštejn (hrad, zámek) 41, 52, 57, 71, 76, Pernštejnové 41, 42, 44, 46—50, 52, 59, 88, z P. [Auersperku, Jakubova, Kamena (de Lapide), Medova, de Zubri], Bavor 41, Hotart (Gotthardus 41), z P. Jan 41, 44, 47, 49, 52, 56, 57, 59, 62, 65, 66, 68—76, 78, 79, 84, Jaroslav 77—89, Marie 68, 69, Polyxena XI., Sigmund 41, Štěpán 41, Vilém I., 9, 37, 40—66, 68, 175, Vojtěch 44—49, 52, 56, 57, 59, 62—65, 76—78, Vratislav 41, 44, 45—48, 76, 84, Vznata (Znata) 41, P. pán 44, 45, 47, 50, 54, 57—59, 73, 89, 139, P. rodina (rod, dům) III., V., 41—88, Pernštejn, časopis 8, 9, 15, 115, 152, 166, 196, 208, 210, 215, 225, 227, 228, 230, 238, 241, 243, 248, 249, 250, 251, 252, 253—256, 262—264, 266, 267, 268, 270, 271, P—n, zpěv. spol. 225, 226—228, 235, 236, 239—240, 242, 248, 253, P., dům v Praze 88, kanál (struha) 51, 123, regent 78, 79, špitál 53, 195, 269, P. ulice 55, 101, 121, 124, 149, 154, 170, 182, 183, 242, 250, 265, P. zboží (panství) 52, 58, 76, 78, 84, 86, znak 41.
 Pertolt, probošt 15.
 Pešina z Čechorodu 144.
 Pešf 230.
 Pětlet z Hradce 25.
 Petr III., cář 167.
 Petříkov 38.
 Petrovaradin 148.
 Petrovice 147.
 pěvecké slavnosti 226.
 Peytr P., konšel 112.
 Pežice (Pešice) 43, 44, 49, P. ryb. 49.
 z Piccolomini, gen. 163.
 Pick Max 263.
 Pickův obchod 232.
 Pič J., Dr., archeol. 11.
 Pičina 75.
 Pieroni (Vlach) 140.
 Pichl J. B., Dr. 196—198, 200, 202.
 píla II., 168, 174, p. parní 246, 264.
 Píllberg pluk 161.
 Pillersdorf, bar. 202, 203.
 Pippich, Dr. 255, 259.
 Pírka J., fotograf XIII.
 z Pirkšteina Hynce Ptáček 41.
 Písek 85, P. u Pardub. 192.
 Pišolec 41.
 Pitttr, katecheta 248.
 pivovarství 139.
 pivovary II., 88, p. akciový 246, p. měst. IV., V., 52, 64, 91, 104, 120, 121, 122, 124, 136, 140, 182, 183, 245, 246, p. panský 139, 140, 168, 177, p. dašický 92, 139, 168, 177, p. seminský 139, 168.
 Plačice 31, 32, 35, 81.
 Platěnice 6, 9, 14, 57, 87, 134, 177, P. hydroelektrárna 263, z Platěn.
 Václ. Frcucher 21, Kučera Blažej 103.
 platněřství 122.
 platy (dávky různé) 22, 54, 57, 64, 65, 82, 141, 145.
 Pleskot Matěj II., IV., 159—162.
 Plch 175.
 Plocek 207, 231.
 pluk archangelskgorodský 152, he-nemonovský 122, čís. 9, 75, p. hulánský 246, lagronský 125, švýcarský 182, trevirský 182.
 Plumlov 41, 56, 57, 59, 76.
 plynárna 246.
 Plzeň 85, 129, 227, P. Listy 227.
 Poběžovice 87, 134.
 Počaply (Podčaply) 31, 39, 51, 87, 134, z P. Bohuněk 23, Uhlíř V., Kateřina, žena 103.
 Počta Fr., Dr., archeol. 4.
 podací kostelní 93, v Pardubicích 55, Bělé 59, Dašicích 51, Holicích

57, Chomutovicích 59, Chvojné 57, Metličanech 58, Moravanečn 57, Ostřetině 57, Pardubičkách 55, Platěnicích 57, Přelouči 38, Rosicích 55, St. Bydžově 58, Stěti 76, Velinách 57, Vysočanech 58.
 Podbořany 155.
 poddanství zrušeno 200, 210.
 Poděbrady III., 25, 44, 80, 99, 93, 107, 110, 139, 140, 143, 171, 185, 198, z P. Hynek 25, z P. Jířik, král 25, 33—38, 41, 43, 48, (viz Kunštat) P. panství 63, 130, 135.
 Podewils, hr. 155.
 Podhářský dvůr (Kun. H.) 176.
 Podlažický klášter 24, 34, P. zboží 32.
 podnikatelstvo priv. js. něm. spoj. dráhy 219.
 Podol Vápenný 1, 2, 5.
 Podolíby 58, 59.
 Podolka, řeka 44.
 Podolšany (Podvolšany, Podůlšany) 6, 7, 9, 13, 26, 31, 88, 134.
 podreálka 217, 218, 220.
 Podroužek, úřed. 226.
 podruží, měst. 54, 150.
 Pod sklípky (ulice) 68, 101.
 Pohledy, ves 76.
 Pohřebačka 7, 12, 31, 88, 134.
 pohřebiště X.
 Pohořelice 59.
 pohromy živelní 79, 104, 195.
 Pohranov (Poyhranov, Pohránov) 31, 39, 88.
 pojištění živelní 195.
 pojišťující ústavy 192.
 Pojizeří 163.
 poklady svatovítské 183.
 Pokorný Jan 118.
 Pokříkov 21.
 Pokrok, čas. 227.
 Polaban, čas. 254.
 Polabí 8, 11, 12, 118, 130, 148, 160, 170, 265.
 Polabský Slovan, čas. 202.
 Poláček, tovar. 265.
 Polák 97, P. V. 263, P—i 98, P. královna 87, P., redaktor 243.
 Police 257.
 Polička 17, 85, 119, 165, 181, 223.
 Polit. klub národ. strany svobodomyslné 272.
 Politický klub pro kraj královéhrad. 257.
 Politika, čas. 227.
 Polizy, ves 9, 12, 31, 40, 88, 134.
 z Polné Jan Zbislavovic 14.
 polomy lesní 153.
 pomník bratraců Veverků 250, 251.
 pontis kaprál 98.
 Poohří 4.
 Popkovic 88, 134, 175, z P. Bohuněk 175.
 popluží 174.
 Popovský Přech z Bezejovic a na Popovicích 75.
 Popp, prof. 262.
 populace 174, 177, 178.
 Portugal. pluk 163.
 Poryni 160.
 posádka vojen. 133, 136, 169, 176, 178, 179, 193, 204, 223, 234, 265, 266.
 Poseidonios Apamejský 10.
 Pospíšil, tiskař 202, 210, P. J. Hostivít 216, 219.
 z Postupic Anna 56, Margeta 56, 64.
 pošta 128, 140, 170, 197, 219, 245, 267, 274, p. diligence 169, p. linie 169, 170, p. pošní 239, 230, pošta Slezská 140, p. sběrna 170, p. a komerč. silnice 170, p. výpravčí (expeditor) 170 (viz dostavníky), ředitelství pošt a telegrafů 274.
 potaše výroba 177.
 Potěšil Fr., ř. učitel IX., X., 241, 242, 245, 248, P. Průvodce Pardub. 196, 224, 230, 233.
 Potocká, hr., Julie 193.
 Potštejn hrad 21, 56, z P. Jindřich 33.
 Pötting, hr. 224.
 Pour V. 204, 205, 223.
 pout chrudimská 144, kunětická 146.
 povarné (posudné) 112, 119, 122, 125, 126, 127—129, 138.
 pověst o Veňavovi 40.
 Povítaví 159.
 povodeň (záplava) 171, 176, 182, 183, 184, 195, 217, 222, 250, 265, 268, 270.
 povstání selské 143.
 Pozemková banka 274.
 požár 199, 224, 251, 252 (viz oheň).
 Požarevac 148.
 Požeračka 52, 121, 123.
 Praher J. XIII.
 Praha VII., XI., XII., 4, 6, 8, 11—13, 18, 20, 21, 23—25, 32, 33, 46, 49, 56, 63, 64, 66, 69—74, 77, 78, 80, 82, 84, 86, 89—96, 99, 104—110, 112, 113, 119, 126, 128—130, 133, 137—140, 142, 143, 147, 149, 150, 151, 153—155, 157—161, 163, 166, 170, 171, 173, 187, 189, 194, 196,

- 197, 198, 200, 202—207, 211, 218, 225, 227, 228, 229, 230, 236, 238, 239, 240, 247, 252, 254, 257, 259, 262, 267—269, 271, P. arcibiskup 30, 92, 196, P. arcibiskupství 145, 155, 173, P. arcidieceze 138, P. cesta 51, P. dvůr 69, P. hrad 12, 25, 30, 32, 49, 52, 63, 65, 66, 70, 71, 74, 84, 90—92, 95, 106, 143, 151, P. chorobinec 197, P. kníže 11, 12, konvent 20, P. kostel P. M. před Týnem 64, 105, kostel (sv. Víta) 18, 96, 144, voršílský 240, P. město 28, 74, 75, 85, 109, 112, 127, 128, 151, 170, 181, P. m. St. 30, 75, 76, 136, P. Noviny 199, P. obec 29, P. Pardubská obch. komora 211, P. radnice 76, rynek 105, P. strana 29, P. věž Míhulka 70, P. zboření 206 P. (Zelená) brána (v Pardubicích) 54, 66, 93, 123.
- Prachatická Kateřina 91.
Prácheňsko 18.
Prachovice 2, 57, 87, 134.
prachovně panská 69.
praporu svěcení 214.
Prasek, řed. 259.
Prasek, ves 58.
Praskačka 35, 81.
Prásek, Dr., J. V., 244, P. K. posl. 256.
Prašingrův obchod 232.
Prater, lázně pardub. 190.
Pravětice 75.
Právo Lidu, čas. 257.
právo rybářské, varné 100, 104, útrpné 167, zákupné 176 (viz emphyteusis).
Pravy tvrz, již v XVI. st. snad zaniklá, r. 1402 Prokopova, potom Příbíkova, r. 1414 pustil Příbík Václavovi z Čechovsi platy v Radovesicích a Hubenicích. Při r. 1451 seděl na P. Martin a Jan z Jednoty Strakonické. Po r. 1459 byl tam Jan Střela a Výklek i Apolo z Krívna, r. 1500 Mikuláš Rohovlád z Belé, r. 1503 Burjan Kanický z Plotišť. Jeho dcera Mandalena a Kateřina postoupily statek r. 1521 v dluhu 750 k. m. Vojtěchovi z Pernšteina 87, 134.
Pražák Al., Dr. 244.
Pražané 25—30, 71, 74, 80, 104.
Předbořice 75.
Předměrice 264.
- Přebořovský Fr. Karel, hr. 147, P. Kryštof K. 136.
přechody vodní II., 160.
Přelouč (Přelúči) V., 4, 7, 9, 13, 26, 33, 37—39, 43, 58, 69, 87, 93, 134, 136, 152, 170, 171, 175, 177, 179, 191, 192, 195, 202, 204, 208, 211, 223, 230, 232, 237, 253, 266, 270, p. dvůr 39, gardisté 214, kostel 186, 190, okres 241, radnice 190.
Přeloučsko X., 4, 11, 31, 160, 255.
Přelovice, ves 30, 39, 87, 134.
Přemyslovci 7, 8, 10, 12, 14, Přemysl Otakar I., 12, II., 13.
Přepyský Jindřich z Rychmburka 77.
Přerov (u Pardubic), ves 9, 11, 16, 20, 22, 47, 65, P. bor 8, P. strana 114, P. zámek a město 57, 272.
Přestavilky 112.
Prešpurk 42, 63.
převozy vodní 10.
Příbek z Ottoslavic a Čankovic 135, P. ze Skvořetina 20, 21.
Příbislav (Příbyslav), vladyka 14, P. město 27.
Příbyšov 35.
příkop měst. a zámecký 51, 143, 149, 150, 152, 172, 250, 261, 265.
Přín Nížký 76, P. Vysoký 76.
Přítoky (Pretoci), ves 14.
Priv. rak. národ. bank. 218, 225.
Priv. úvěr. ústav 225.
privilegia II., V., VI., 100, 103, 111, 127, 141, 142, 144, 147, 169, 172, 181, 229.
příznání k berni 136.
příznávací listy 136, p. tabella 168.
Probluz 76.
Profousová, služebnice VI., 183.
Procházka J., řed. 237, 251.
Prokop Jos., tovar. 246, 250, 260, 268, 273, P., kněz 29.
Proletář, čas. 257.
Proruby 75.
Prostějov 41, 57, 59, 77.
z Prostiboře Oldřich 78.
Protiva Jan z N. Vsi, kněz 21.
Protivín 210.
provazec (polní míra) 45, 139. P—c ustanovil Přem. Ot. II. r. 1268 na 42 lokte. Pět prov. bylo jitra. (60 jiter = 1 lán, před tím 1 lán = 36 jitrům.) Od r. 1541 1 p—c = 52 čes. loktům, 1 loket = 59.389 cm. Provazec viniční měl 8 prutů po 8 loktech (64 lokte). Viz lán.

- Proudka Anna, Pavel, syn 101.
průjmy smrtelné 194.
Prullí pluk 161.
průplav pardubicko-přerovský 274.
Prusko 172, 181, 213.
Prusové II., 153—162, 165, 166, 230, 231—234, P. král 166, 232, 233, P. k. Vilém 232, 233, k. princ Bedřich 232.
na Psinci 37, 38.
Psínice 20.
pták indiánský 129.
Ptáček ryb. 49.
Ptolomaios 10.
Pubitschka, historik VII.
Puebla pluk 164.
Púhoný J., rycht. 189.
z Puchheimu, hr. 109, 129.
Půlpán Jos. 204, Václav 208, 223, 224, 225, 233, 237, 242.
Puota (viz Pardubice).
Purkhart (viz Kordule).
purkmistra zkouš. volba 181, nezkouš. 207.
purkrecht 53.
Purpuratí pluk 163.
puška velká 32.
Putov, gen. 166.
Pyšely 160.
- Raab Fr. Ant. VI., 174, R. systém VI., 173, 174, 177, 178, 192, R., ves 8, 175, 176, 225.
rabování města 120, 159, 232.
Rabšteinec, úředník 137, R. zámek 76.
Rabšteinský Daniel Ferd. z Gutentalu 119, 120, 126.
Racek Jakub 102.
Račice 35, 37, 43, 48, 75.
radikálně pokroková strana 256.
Radimský, soudr. 257.
Radiš 44, 45,
radní dům (radnice) 246, 247, 251, 252.
Radvanovský K. 154, 182, R. louka 190.
Rainberg Al. 263.
Rajchov (viz Barchov).
rána morová 133.
ranhojič 164.
Rakousko (Rakousy) 203, 213, 250, 256, 266, R. Dolní 110, R. H. 153, R. císař 183, 184, R.-u. banka 267, 274, R. císařství 202, 234, 235, 236, 238, R. dům 146, R.-uh. vyrovnání 256.
Rakovník 85, R. Šimon 127, 128.
Rakušané 156, 157, 159, 160, 165, 231.
Rambousek Jan 125.
Ramillies 146.
Ranná, ves 21.
Rapp, st. návladní 243.
Rašín Jar. Sezima 104, 105.
Ratiboř 85.
Ratibořice 97.
realistická strana 256.
reálka 227, 229, 230, 232, 235, 238, 245, 247, 248, 252, 259, 260, 274, r. tělocvična 260.
regesta III.—V., panství 50, rybníčná 50.
registratury XI., 193, 211.
regulace říční 246, 269, 270, 271, 272.
regulační plán 261.
Reiter a Štěpán, firma 269.
Rejšvický Šebestián z Freifeidu 95.
Reifeisenka lidová 274.
Reichenbach Jul. 205.
Reisenzahn Ign. 231, 233, 234.
rektor školní 69, 91.
rekvisice 233—235.
Remeš 220.
z Rengersdorfu Hanuš Panvice 44.
renovace koňel I., 55, 94, 118, 137, 147.
representanti obec. 173.
ressource 219, 220.
Retzov, major 154, 156, 165.
z Reussu princ 232.
revoluce únorová 200, pražská 203 až 205, vídeňská 208.
Rezek A., Dr. 105, 108, 110, 119, 130, 137, 140.
Riedl Ad. 219.
Rieger Fr., Dr. 198, 223, 227, 237, 240, 244, 250, 251, 259, R. náměstí 266.
Richter, historik 14.
Rittershein, Ing. 262.
roboty 54, 136, 144, 150, 173, 175, 176, 179, r. dni 168, r. patenty 168, 192, r. výkup 214, r. závazky 168.
Roček Fr., rycht. 189, R. Matěj 214.
Rodinná kronika 227.
Rodovský Aleš z Hustiřan 76.
z Rohovládův Beneš, Bohuněk, Jan, Mikuláš, Rohovlád 14.
Rohoznice, ves 7, 30, 31, 40, 47, 88, 134.
Rocha sv. kaple (V Rochu) 216.
Rokycana Mistr 32.
Rokycany 85.
Rokyta Ad., prof. IX., 81, 86, 88.
Rokytno 5, 12, 31, 35, 40, 87, 134.

rollární extrakt 168.
 rondel 123.
 Ronov n. D. 155, 203.
 z Ronovce, viz Anděl.
 z Rosenberka (Rožmberka) páni 61,
 Petr 92, Vilém 84, 85.
 Rosenmiler Michael 113.
 Rosice 7, 9, 10, 16, 31, 39, 40, 44, 55,
 88, 134, 164, 183, 184, 232, 266,
 270, R. hrbitov 164, R. rybník 38,
 176, R. tůně 7, tvrz 14, R. u
 Chrásti 270.
 Rosůlek Fr., řed. X., 174, 231.
 Roth, Dr. 243.
 Rothkirch, místodržitel 235.
 Rottenberger justic. 201.
 Rotterdam 194.
 Roubal J., řed. IX., 256.
 Roubíček Jos., řed. IX.
 Roudnice (Rúdnice), ves 56, 58, 59,
 134, 191, 192.
 Roudnička (Rúdnicka) 35, 81.
 Roveň (Valterivilla), ves 8, 14, 15,
 57, 58, 87, 134, 136, 139, z R. Ji-
 rout Tomáš, Kateřina, žena 103,
 kostel 165, r. rybník 58, r. rychtář
 189, R. D. a H. 177, 189, 255, R.
 Horní 177.
 Roveňsko (Rovensko), ves 175.
 Rovnost, spol. 256, 257.
 Rozběžice, ves 75.
 Rozenwald Ant. 147.
 Rozhovice 14, 75.
 Rozkoš ryb. 49.
 Roztoky, ves zaniklá 9.
 z Rožmitálu Zdeněk Lev 63.
 ručnice mosazné 88.
 Rudohoří 1.
 Rudolf I., cis. 17, II. 91, 94, 141, R.,
 král 17, R., kor. princ 217, 249.
 ruchadlo 192, 249.
 Rulíkovský A., kvardian 135.
 Rus 194.
 Rusko, ves 75.
 Rusové 152, 166, 188.
 Rut Beneš Bohuchval z Dírného 92.
 Růžička Fr., řed. 267, Růžičká dům
 224.
 Rybáře Rafael, syn 71.
 rybář, artikule 150.
 Rybitvy (Rybitví) 30, 39, 88, 134,
 230, 251, z R. Duchoň 39, 42.
 Rybníček 54, 123.
 rybníční užitek 82.
 rybníkářství 38, 50, 136, 139, 225,
 r. správa 176.
 rybníků zánik 175, 176, 225.
 rybolov 54.

Rychemburk (Rychmburk) XII., 21,
 23, 34, 205, z R. Anežka 47, Jindřich
 77, R. pánství 20, 47.
 Rychnov n. K. 56, 253, z R. Hynek
 76.
 rychta II. IV., rychtář 55, 135, 179,
 185, 189, 192.
 z Rysenburku (Rismburk) Aleš 24,
 25, Mikuláš 48.
 řád cechovní 169, ř. hasičský 66, ř.
 panský a selský 174, řezníků 69.
 Řečany 265.
 Řečice Červ. 20.
 Ředice 57, 87, 134, 165, z Ř. Hra-
 dičský Jiří, Kateřina, žena 103,
 Ř. Dol. 9.
 Řehák J., prof. 244.
 řeka městská 73.
 Řemesl. Jednota 259, 260.
 Řím 62, 148, 188.
 řízení staropolitické 210.
 Quis L. 194, 219.
 sabatale 106.
 sad 191, S. ulice 266.
 Sádka (Sádek) 57, 59.
 Sádová 75, 230, 235, v. S. Sádovský
 Adam ze Sloupna 75.
 sadovnictví 190.
 Saiman, plukovník 190.
 Sakař J. 218, 227, 255, 266.
 sál rytířský 190.
 z Salburgu, hr. 147.
 Salm, hr. 196, 245.
 Samostatné Směry, čas. 248, 257.
 Samuel, pan 43.
 sv. Salvatora obraz 144, 171.
 Sanktuarenský biskup Augustin L.
 37.
 Sardinie 221.
 sarkofag Vojtěcha z Pern. 64.
 Sasko 72, 196, Jan Fridrich 72,
 Mauric 72, S. dvůr 104, kníže 63,
 S. gothaj, pluk 157, S. Hildbonegl
 pl. 164, S. laenburg. Julius Jindř.
 97, 98.
 Sasové 98, 99, 104, 105, 153, 154,
 159, 162, 231, S. král Jan 229.
 Sáva 148.
 Savojský Eugen 146, 148, S. pluk
 163.
 Sázava 159.
 sbírka turecká 133, s. masitá 148,
 s. na kaple 148.
 Sborník měst. průmysl. musea IX.
 Seč 154.

Sedláček Aug., prof. X., 11, 15, 17,
 18, 21—23, 28, 30, 31—36, 38, 51,
 78—80, 87, 88, 92, 171, 175.
 Sedlářská brána 123.
 Sedlice, ves 35, 81.
 Sedlec 110, S. klášter 13, 31, 194,
 S. opatství 23, S. řehole 194, S.
 zboží 23.
 Sedmihradý 96.
 Sehindorf (Moravanský), ves 175.
 Seidl, obchod. 232.
 Sekeřice 59, z S. Johannes Zde-
 chovský 48, S. Malé a V. 75.
 Sekeřičky Malé 59.
 Selmice (Solnice), ves 13, 33, 34,
 88, 160, 168.
 Selská polit. jednota 255, S. Noviny
 255.
 Semín 5, 7, 10, 48, 87, 134, 139, 168,
 177, 225, S. lesy 39, tvrz 14, S.
 Nový 175.
 Semonský Fr., rycht. 189.
 Semtín 1, 3.
 de Senus Jindřich, sv. p. 157.
 Serbelloni, hr. 163.
 servitie 128, 133.
 Soslávky (Seslauci), ves 14.
 Severoč. Nár. Jednota 259.
 Seydler K., Dr., prof. VIII.
 Sezemice V., IX., 5, 13, 14, 31, 32,
 35, 37, 39, 40, 43, 44, 47, 87, 134,
 136, 146, 162—166, 176, 177, 179,
 190—192, 194, 195, 208, 210, 211,
 248, 269, S. cesta 52, klášter 14,
 27, 37, 39, 58, kostel 27, 186, mlýn
 39, 40, řehole 31, S. struha 49, 51,
 52, S. zboží 16, 23, 31, 35, 47, 48,
 63.
 Schäfle, Dr., prof. 244.
 Schaller, historik V., VII.
 Schiffmanův hotel 257.
 Schlögl Ad., kaplan 238.
 Schmerling A. 223, 224, 227.
 Schmettau, hr. 155.
 Schmiedl, rada 207.
 Schmoranz Fr., arch. 259, 261.
 Schnabel, adj. 252.
 Schönbach N., Dr. 4.
 z Schönberga Jiří 63, Sch. pluk 161.
 Schönbrunn 235.
 Schprenge Sig. 88.
 Schrenk A., arcib. 196.
 Schwarz Fr., posl. 227, 259, Sch. J.
 201.
 Schwerin 158, 163.
 Schywr (Šifer), obrist 110, S. pluk
 112, 115.
 Sieber E. 233.

Siget 90.
 Sigmund (Zikmund), císař 24, 25, 26,
 28, 30—35, 43, 49, III., kr. polský
 96.
 silnice stavba 185, 189, 191, 192, 220.
 Sincok pluk 163.
 Sinzendorf 140.
 síň rytířská 145.
 sirotčí vojska 29, 30.
 sirotčinec 269.
 sjezdy stavovské 73, 74.
 Skalice 39, 40, 42, 164, 229, ze S.
 Hynek Hlaváč 18, S. zboží 37, S.
 Česká 257, S. Veliká 162.
 Skalický Jan, primas 144, 148.
 Skalička 75, ze S. Jan Čert 48.
 Skály 41.
 Skato Hendrych 140.
 skladiště 158, 159, 161, 162, tkaného
 díla 177, s. voj. 160, 165, 166, 168.
 Sklenice vody, div. kus 237, S. čaje,
 d. k. 240.
 Sklípky 153.
 Skopalík, poslanec 250.
 Skrbek B. IX.
 Skrejšov, ves 75.
 Skuhrov 20, ze S. Vznata 20, S.
 Kryštof 75.
 Skuteč 21, 204, 205, 223.
 Sladkovského ul. 258, 268.
 sladovně 121.
 Sláma, Dr. 69.
 Slaný 85.
 Slatina 31.
 Slatiňany 14, 36, 76, Zbyněk ze S.
 14.
 Sláva A. 267.
 Slavík Fr. 257.
 Slavkov 185.
 Slavník 11.
 Slávy květ, pěv. sb. 220.
 Slepotice 134, 175.
 slévárna děl 52.
 Slezsko 11, 94, 130, 152, 155, 161,
 166, S. Dol. 175, S. Hor. 97, S.
 Pruské 163, S. knížata 61, s. pošta
 140, 169.
 sloh 190.
 Slotov 75.
 sloup votivní 146.
 Sloupno, ves 58, 59.
 Slované 11.
 Slovensko 102.
 Sluga A., ř. uč. IX.
 Sluhy statek 97.
 služby H. Kunět. 35, 38, 42, 50, s.
 Padrub. zámku 50.
 Smetana B., skladatel 244, 245.

Smichov 255.
 Smil 18 (viz Flaška), S. ul. 258, 263.
 Smiřice 70.
 Smiřický Albrecht 95.
 Smolik J. IX.
 Smrkovice 58, 59, 76, S. Bernard z Lidkovic 136, 137, S. panství 58.
 Soběslav I., kníže 12.
 Sobětuchy 31, 76.
 Sociál. Demokrat, čas. 257, s. d. organizace 256—258.
 Sofoniáš Jan 118
 Sochor Jos. 260.
 Sokol J. 254, 255.
 Sokol, spol. 225—227, 237, 238, 240, 241—243, 245, 251, 255, 259, 260, 267, s. župa Orlická 260, Východočeská 260.
 Sokolník (y) 57, 59.
 Sokolovna 245, 260.
 Solař, historik 37, 108, 121, 159, 160, 166, 167, 171, 202, 211, 230, 234.
 Solferino 221.
 Soliman, sultán 70, 90.
 solní obchod 125.
 Solnice (viz Selmice).
 Sommer VII., 4.
 Sopřeč (Soprerče), ves 9, 12, 30, 39, 87, 134, 176.
 Souček, purkm. 104, S. B., továrník 264, S. Jakub 118.
 soud kriminální 167, zem. 217, s. úřad 210, 211.
 de Souches, vůdce 128.
 soukennictví 122.
 soupis obec. statku 213.
 Sova Fr., prof. 192, 250.
 Spiess B. 166, 167.
 Spindler, posl. 255.
 spisovatelé Pardubicka 193.
 splav 182.
 splavnění Labe 140.
 Spojil, ves 175, S. ryb. 51, s. žila 3. společnost st. drah 248.
 Spolek č. pěstitelů koní 220, s. literární 239, s. paní a dívek 267, s. pro blahobyt dělníků 239, s. pro podp. nemajet. stud. reál. 227, s. pro zřízení div. domu 252, s. v. vysloužilců 247.
 spořitelna m. 221, 251, 252, 262, 274.
 spouška kohoutů 73.
 Spravedlnost (šibenice) 264.
 Spulák, o. přednosta 236, 237.
 Srdov 76.
 Srch 6, 8, 9, 31, 88, 134.
 Srnojedy 2, 87, 134, 176.

Ssuté břehy u Štěpánovska 175.
 Stalhans, major 105.
 stan vojen. 165, 231, 232.
 Stanovský Jindř. (Mřeně) z Čechtic 76.
 Stará, hrad a město 18, 20, ze S. Arnošt 18, 19, Bohuše, Vilém 18, 20, (viz Flaška, Pardubice), z Starchovic (Starohlivic) Kryštof Návoj 38, 42.
 Staročensko 175.
 statků měst. a církev. zrušení 177.
 stavba města, zámku a Hory Kunětické 51—52.
 Steblová 6, 31, 88, 134.
 Stefan K. 165, 166.
 Stengl A. 254.
 Stěnička Jos., v. správce III., V., 177.
 Stenografický klub 252.
 stezka k Vystrkovu 190.
 Stěžerky 35, 75.
 Stěžery 35.
 Stockach 182.
 stodoly 199.
 Stojice, ves 199.
 Stoklasa J. 4.
 Stolany 31, 88.
 Storyes VII.
 Stradouň 31.
 Strachovský J. 250.
 Strachův dvůr 29.
 Strakatý K., pěvec 199.
 Stránský Burjan z Sojovic a na Chotělicích 75, S. Pavel M. 66, 80.
 Strassoldo, hr. 115, 116, 118—121, 123, 127—129, S. pluk 118.
 Strašpytel Jan 207.
 ze Strausů, rytm. 231.
 stráž 96, 142, 146—148, 156, 163, 171, 185, 201, 231, s. finanční 211 (viz Narod. s.).
 Stráž na Východě, čas. 254.
 strážnice 124, 182.
 Střebský Tom. 239.
 Streitdorf (Hrachoviště) 175.
 Střela Jan 20, 21.
 střelci 251, s. sport 236.
 střelnice 215, 216, 236, 263.
 Stříbro, město 85.
 Stricl (Stryczl), strážm. 118, 126.
 Strojnovský, vůdce 96.
 Strol, registrátor 150.
 struha měst. 49, 51, 52, 60, 182, s. Sezemská 52.
 Studánka 175.
 Stumpach Jan 93.
 Stumpf, ob. starší 149, S. J. 201.

Stupek, hr. Gerard 161.
 Suda z Renec 175.
 z Sudomíře a z Hostovic Hynek 45.
 Suchánek, uč. 246, 254.
 sucho 176.
 sukna španělská 168, s. továrna 168.
 Sulice 147, z S. Heřman 45, 47, 57, 175, Jiří 175, Markvart 58, 175.
 Summariva pluk 190.
 Sušice 85, 96.
 Sušiny, býv. ves, tvrz a dvůr. Při r. 1400 držel je Mareš a Jan z Vyšehnějovic. Od r. 1404 vycházel ze S. plat kostelu Turkovskému. Po r. 1411 měl S. jen Mareš, po něm Jira z Kladrub. R. 1418 prodal S. vybaviv je ze závazku ke kostelu T. Koncem st. XV. žil tu Jan Kozel ze S. s Kunkou z Pochohrad, manželkou. Byl velmi nepokojný. R. 1492 jat byl od Viléma z Pernšt., který mu snad spálil i S. a r. 1493 spáleniště koupil.
 Svátek, historik 140.
 Svatobor 226.
 Svatojanská ul. 258.
 Svatojirský kopec (bohdan.) 241.
 Svatoňovice 219.
 svatořečení Jana z Pom. 151.
 Svatováclavská koruna 237, Sv. poselství, čas. 197, Sv. země 236.
 Svěcený J. 258.
 Světi 76.
 světnice militární 169.
 svíčky rytířské 90.
 Svidnice slez. 24, 164.
 Svinčany 9, 114, 255.
 Sviništany 76.
 Svitava, řeka 10.
 Svitavy 155.
 Svítkov, ves 9, 39, 40, 47, 88, 134, s. rychtář 192.
 Svítkovský Burjan ze Škudl 81.
 Svoboda, prof. 197, S. Jos. 201, Ondřej 101, Ot. 247, Františka 198, Voršila 101, S. ves 175.
 Svojsice, ves 232.
 Svratka, město 21, řeka 10.
 Sýkora, JUC. 242.
 Sýkorová Julie 199.
 synagoga 248, 259.
 ze Synčan Beneš Rúbík, Filip, Jan 23.
 Synecius Adam 149, 151.
 sýpka panská 159, 228.

Šafařík Fr., red. 254, Šafařík P. 203.
 šance 122—124, 128, 146.
 Šapius, primas 114, 118, 126, 128.
 Šaplava 59.
 šatlava 124.
 Šelakovský Martin 118.
 Šembera, prof. 10.
 z Šenaichu, mistokanclér 94.
 Šeperka (Čeperka) ryb. 50.
 Šil, Dr. 271.
 Šilný, Dr. 272.
 Šimák, Dr. prof. 8, 10, 15, 138.
 Šimek A. 265.
 Šimon A. (Jana Marta, žena) 99.
 Šípek K. 251.
 Šír J., ak. malíř XIII.
 Šišatkovský. ostrov 137.
 Škoda Matěj 149.
 škola 64, 152, 262, 265, 266, 267, hl. šk. 213, 229, 233, 247, š. hudební 274, š. košíkářská 266, š. měšťan. 247, 261, š. mistrovská 266, škola němec. 248, š. obchodní 248, 274, š. obuvnická 266, 274, š. průmysl. 235, 248, 265, 266, 274, š. řemesl. 266, š. rolnická 248, 266, V. Vesna 274, vyš. div. š. 227, 235, 247, š. židovská 237, 238, 247, 259, školství 247, 274.
 Škréta K., div. kus 252.
 Škroup Fr. 194.
 Škrovad 76.
 Škudly, ves 31, 37—39, 87, 134.
 Šlang, plukovník 108.
 Šlapák K., red. 254.
 šlejferny nožířské 52.
 Šlik Joach. pluk 217, š. Kašpar z Holiče 34.
 Šmejkal E., prof. 10.
 Španěly 79.
 Špatný Fr., tajemník 210.
 Špilberk 83, 86.
 špitál viz Pardubice, š. brána (věž) 107.
 Šťastný Alf. 255.
 Štěpánek, spis. 198, š., Chrudim. 242, š. Fr., hudebník 237, š. F., výrob. keramiky 263, S. L., red. 254, 257, š. M. 219.
 Štěpánka, princes. 249.
 Štěpánovsko, ves 15, 134.
 z Šternberka Aleš 33, 43, Jan 15, Smil 34, Zdeněk (Holický) 33—34, paní 23, pluk 164, rod 34.
 Štětín, ves 14, 76, z š. Jan 23.
 ze Štítneho Mik. a na Morašicích 75, 78, 92, Johanka 78.
 Štokera 118, 119.

- Štolba J., JUDr. 267, 272.
 Štráberský Lacek z Hustopeče 84.
 Štrossova ul. 101, 265.
 z Štubenberku Volf 75.
 Štunc V., red. 257.
 štvánice VI, 193, 249.
 Štyrské arciknížectví 75.
 Šulnberský pluk 157.
 Šumava 4.
 Šurda V. 70.
 Šust Jan z Chodče 59.
 Šusta Jos., Dr., prof. 189.
 Šváb Zd. z Chvalovic 35.
 Švábové 17.
 ze Svamberka Hendrych 80.
 Švarc A. 215, 216, 220, 263.
 Švédové IV., 104—106, 108, 110, 118
 až 121, 124, 127—130.
 Švenda Fr., jesuita kronikář II., V.,
 80, 91, 148, 167, 170, 172, š. jägr-
 meister 91.
 Švihovská obec 239, 256.
 Taafe, hr. 250.
 Tábor 26, 75, 248, 253, Táboři 26,
 27, 29, 30, 34, tábor vojen. 232,
 t. lidu 24—25, 238, 240—242, 243,
 255, 258, t. vojen. 153—155, 158
 až 161, 164—166, 232.
 tác pивní a vinný 124—126, 128, 129,
 138, 145, 148.
 Tacitus 10.
 Tachov 41.
 Talacko Hynek z Ještětic ml. 108,
 126, st. 109, 112, 113, 115, 133.
 Tataři 41.
 Tautz, farář 153.
 taxa 185.
 Taxis 245.
 Teige Jos., Dr. 21, 22, 33, 95, 96.
 Teichdorf (Velkolánský), ves 175.
 Tejnecký Jiřík 129.
 Teklý, posl. 2.
 Telčice, ves 13, 160.
 telefon 267.
 telegraf. stanice 219, 229.
 Telnice, ves 57, 59.
 Temešvár, ryb. 81.
 Teplý Jak., sochař 169, 190.
 Tesař, berní 212.
 Těšíkův dům 242.
 Těšín 68, z T. Bedřich Kazimír 69,
 V. 68, Těšínsko 88.
 z Tetova Václav 85.
 Thisbot, spis. 240.
 Thun L., hr. 203—205.
 Thürhaimb pluk 164.
 z Thurnu Jindřich M. 95, 105.
 Thurzo Jiří, hr. 93, T. Alžběta 82,
 89.
 Tiefenbach, gen. 104, 105.
 Tichý J., 5, 6, Jan 204, Zuzana 154.
 tiskárna 169, 219, 254, t. dvorní 244,
 t. vojen. 229.
 Tišňovský klášter 57, 83.
 tkalci 177, t. dílo 177, tkalcovna 177.
 Ťobek Fr. 205
 Tochlovice 75.
 Tökely 144.
 Tomek V., V., 12, 25, 27—30, 36, 70,
 71, 73, 77, 80, 90, 92, 94, 160, 171,
 223.
 Tonner E., historik 66.
 Torsch, speditér 232.
 Torstenson L., vůdce šv. 109, 110,
 119—121, 124, 130, 136, 145.
 Tournay 147.
 Toužimský, spis. 200, 205.
 Tovačov 57, 76.
 továrna (velkopřumysl) 245, 246, 249,
 263—266.
 továrna kladrubská 167, 168.
 Traub H., Dr. 244, Traub J. 264.
 Trauerdorf (Roveňsko), ves. 175.
 Traun, hr. 160, T. pluk 163.
 Trauš-Jošť Sig. z Guttentagu 118.
 Trautmansdorf Bedřich, hr., V. 148.
 Trávník (Josefsburg, Eichelburg), ves
 175.
 Trčka 104, 105, Vilém z Lípy 75, T.
 panství 111.
 Třebechovice 163, 192, z T. Hynek
 Hlaváč 18, 24, T. silnice 162.
 Třebeš 76.
 Třebický Jan 96.
 Třebíč 57, 59, 76.
 Třeboň 145.
 Třebošice, ves 88, 134, 164, 175, 176,
 z T. Václav 23, T. cesta 191.
 Třebová č. 2, 4, 195, 200, 223.
 trh 68, 150, 157, 186, t. dobytčí 147,
 t. koňský 169, 245, 246, t. týdenní
 64, 65, 170, výroční 147, t. ceny
 170.
 tříselna 139, 152.
 Trnávka, ves 13, 170.
 Trnkovo náměstí 266.
 Trnová, ves 16, 31, 88, 134, 164.
 Trojan, Ing. 271.
 sv. Trojice kaple 9, 184, 191, 219,
 lázně 9.
 Trojovice, ves 39, 42.
 Trpišnov 76.
 Trstenice, řeka 10, T. stezka 10, 12,
 trubači 143.

- Trutnov 229, 259, T—o 163, Národ.
 dům 259.
 Tuček, Dr. 259.
 Tůně (Rosická) les, 47.
 Tuněchody, tvrz, ves 14, 76, 88, 105,
 134, 211, z T. Malánek Jan, Kate-
 řina, žena 103, T. struha 49, T.
 Nové 175.
 tunel choceňský 196.
 Turci 63, 71, 92, 96, 141, 142, 145,
 148, 152, 179, T—o 181, zvonění
 proti Turku 148, 152.
 turnaj 62.
 Turov, tvrz, ves 17, 23, 58, 59, 87,
 134, 147, 175, z T. Heřman, Ma-
 terna Pešek, Pilunek 175.
 Týn Vltavský 158.
 Týnec Hrochův 24, 36, 78, 158, 165,
 192, 270, T. (Týnice) Labský V.,
 3, 4—6, 10, 13, 33, 49, 58, 59, 65,
 87, 134, 136, 160, 170, 177, 179, 191,
 192, 208, 210, 211, 266, kostel 186,
 T. zboží 63; Keyzlar V., Eva, žena
 103.
 Týniště 14, 192, 248, 269.
 Tyrš, Dr. 238.
 učení normální 173.
 učitelé 152 (viz kantor, rektor).
 Udržal Fr., posl. 255, 256.
 Ugrinovich, rytm. 216.
 Uherce, ves 20.
 Uherčice 20.
 Uhersko, tvrz a ves 17, 36, 46.
 Uhlíř J., prof. 242.
 Uhetice (Ouřetice, Uřetice) 9, 47,
 z U. Václav 45, Čten. Beseda 242,
 oprava 59.
 Uhří V., 93, 94, 242, U. koruna 92,
 král 35, U—y 71, 77, 92, 94, 102,
 158, 160, 170.
 Újezd (Oujezd), ves 5, 31, 87, 134.
 Ulm, pevnost 184.
 Ulrich, Dr. 270.
 umělci kočovní 199.
 Ungelt pražský 97.
 Unie želez. zřízenců 256.
 Union, čas. 244.
 Úpice, město 18, 257.
 úplavice 164.
 úprava města 220.
 Urban J. 4.
 Urbánek R., Dr., prof. 25, 27, 28.
 Urbanice, ves 35, 81.
 Ústava konstituční 202, oktroj 210,
 212, prosincová 237, 238, 241, úno-
 rová 210, 223, 228.
 urbář II., IV., 135, 136, 137, u. úrok
 136, 137, 140, 145, 168, 179.
 úřední dům 262.
 Usnesení pardubská 254.
 Ústí n. L. 27, 29, 41, 85, Ú. n. Orl.
 223.
 Ústřední Jednota č. řemeslníků 267.
 Ústř. Matice Šk. 259,
 U tří bubnů 172.
 Úzká ulice 246.
 Úzké (u Horek) 2, 51.
 Vacek, historik VII.
 Václav sv. str. XIII., 140, V. IV., král
 20—22, 43.
 Vácha Fr. 258, 260.
 val 51, 145, 155, 156, 158, 159, 163,
 178, 180, 191, 204, 205, 223, 233,
 261 (viz šance).
 Valdek pluk 164.
 z Valdštejna Albrecht 104, 105,
 Hašek 34, Jan 86, Jan Hostinský
 75, Maximilian 104, V. pluk 112.
 Valentýn, kněz 26.
 valcha (mlýn) IV., 51, 69, 73, 87, 120,
 121, 141, 141, 195, V., mlýn 250,
 251, 265.
 Valy, ves 204, 205, 223.
 Vambra, Ing., řed. VI., XI., XII., 71,
 97—99, 109, 137, 140, 195, 209.
 Vaněček 224.
 vánoční stromek 213.
 Vápenný Podol viz P.
 varné 87.
 z Vartemberka Čeněk 21, 25, 29,
 Johanka 64, Havel Zvířetický 58.
 Vavruška Josef 233.
 včelařství 176.
 Veber, Ing. 245.
 Vejrich, architekt 262.
 Vejvoda Šimon, Anna, žena 101.
 z Veleslavina D. A. 34, 52, 60.
 Veliká obec (pardub.) 213.
 Veliny, ves 57, 87, 134.
 Velkolánský, viz Teichdorf.
 Velleius Paternulus 10.
 Veňava, uhlíř 41.
 Venclovský J. z Rottu 112, 113, 119,
 125, 126.
 Vereinigte Gaswerke in Augsburg
 268.
 Verner F. 201, 203, 207, 209, 212,
 Leop. 223, 227, 233, 249, 250, 260,
 Vil. 209.
 Ves N. na Království 134, vsi zbo-
 řené 49.
 Veselé, ves 14, V. dvůr 139, V. zboží
 36.

- Veselice, mlýn 38, 44.
 Veselka, viz hospody.
 Veska 175, 248.
 Vestec 47.
 Věstník královéhradecký 257.
 Vetessi pluk 161.
 Veverka Fr. a V. 192, 249, 251, 268.
 věž, viz Pardubice.
 viadukt 196
 z Víčkova Přemek 85.
 Videň IV., VIII., XI., 4, 68, 77, 80,
 81, 89—91, 95, 105, 113, 128, 139,
 141, 149, 167, 170, 173, 181, 191,
 196, 200, 206, 208, 209, 211, 217,
 223, 235, 237, 248, 250, dvůr 155,
 hrad 90, komora 113, kongres 189,
 191, 193, 195, kostel votivní 217.
 vichřice 153, 195.
 Viková Kunětická B. 227.
 Vildštejn 33.
 Vilémov 36.
 Viilleroi 146.
 Vinařice 13, 14, 33, 88, 134, 138.
 Vinary 58.
 Vinice 195, 216, 220, 236, 237, 244.
 vinice 63, 87, 177.
 Vinohrady, viz Kr. V.
 vinopalna 152, 168, 177.
 vinopalové 141.
 Virtovy pozemky 264.
 Visemburk, hrad 18, V. zboží 37.
 visitace 152, v. družina 136.
 Vladislav, král 12, 33, 37, 39, 41—43,
 51—53, 62, V. Uherský 36, kníže
 14.
 vladykové Pardubská 14.
 Vlach 140.
 Vlachs (Itálie) 79.
 Vlastenec, hosp. společnost 192.
 Vlčkovice u Velín 81, 88, 134, srov.
 Vlčková Lhota.
 Vltava 139, 271.
 Vltavský V. 112, 113, 118, 119, 126,
 127.
 Vocásek J., továrník 265.
 Vodičkova továrna 264.
 Vodňany 85.
 vodovod 260, 268.
 Vodrážka O., Dr. prof. XIII.
 Voigtland 72.
 Vojkovice 57, 59.
 Vojtěchov, ves 21.
 Vojtíšek V. 13.
 Vokolek 258, Vokolkova tiskárna
 264.
 Voleč, ves 134.
 Volšina, viz Olšina, Olšínska.
 Vondřich, soudr. 257.
 Vorbach J. 266.
 Vorel Jan 96.
 Vosice, viz Osice.
 Vostřešany, viz Ostřešany.
 Voznický Š., děkan 114.
 Vožice Ml. 248.
 Vraclav, hrad 10, V—o 12.
 Vrangel, vůdce 124.
 Vranovský z Doubravice 75.
 Vratislav I., kníže 12, 156, V. biskup
 85, kostel 18, město 76, 85, 140,
 155.
 Vratislava Kojatova, manžel. 13.
 Vraždovský ryb. 81.
 Vřeštovský, viz Rysenburk.
 Vrchlabí 185.
 Vrchlický Jar. 272.
 Vršovci V.
 Vršovice 248.
 Vrtálna 194.
 Vrtátka, JUC. 196.
 Vříba, hr. 143.
 Všeob. č. bank. jednota 274.
 Vyhnanov, ves 75.
 Východ, časopis 205, 208, 224, 240,
 241, 264.
 Východočeský elektrár. svaz 263.
 Východočeský Obzor 257, 258.
 výměra daní 179, pozemků 175.
 Výrava 32.
 Výrov 176.
 výsady, viz privilegia.
 Vysočany 58, 59.
 Vysoká ves, 8—10, 32, 35, 57, 87,
 134, 139, 234, 247, z V. P. Liška
 38.
 výstava 213, 225, 245, 247, 249, 250,
 265—267, 271—273.
 Vystrkov, dvůr a předm. IV., 16, 19,
 20, 33, 46, 47, 87, 99, 119, 146, 159,
 173, 175, 178, 181, 190, 216, 224,
 228, 233.
 Vyšehnějovice (Vyšehňovice), tvrz,
 koncem st. XIV. bratři Mareše a
 Jana z rodu vladyk Barchov-
 ských(?). Držice současně Sušiny,
 založili r. 1403 kaplanství v Bělé,
 Janův (?) syn Jan byl stranník
 Jednoty Poděbradské. Syn Janův
 Čeněk z V. jinak z Barchova po-
 dědil zboží před r. 1463. R. 1469
 koupil dědiny v Běrunicích, vy-
 prodav se snad z Vyšehnějovic.
 V. drželi potom vladykové ze
 Solče: Věslev (1492) a Sigmund
 (1508—) Ten r. 1534 prodal statek
 V. Jindřichovi Střelovi z Rokyc.
 Tento postoupil jej r. 1538, s dvory

- a mlýnem v Žaravci v 1250 K. gr.
 Janovi z Pernšteina, str. 87, 134,
 rychtář 192.
 Vyšehrad 25, 28.
 Vznata (Znata) 41.
 Wagner J. E. 4, W. sekretář 127,
 W. V., JUDr. 271.
 Waldenrab, gen. 157.
 Waldsass 13.
 Walter kancléř 91, obrist 117, 118,
 pluk 116, 118, 119.
 Wanka, Dr. 205, 207.
 Wardek, n. lieutenant 107.
 Wartenberg, viz Vartemberk.
 Waterloo 187, 188.
 Weber V., kr. president 203, 205,
 206.
 z Wedell J. 160.
 Weger Josef, prof. VIII.
 Weis velitel 167.
 Weisenberg, viz Visemburk.
 z Weisenfelsu, gen. 158, 160.
 Weissové, bratři 264.
 z Weitmile B., purkrabí 42, Michal
 49, Sebestián 72.
 Wendl Ant., stavitel 196, 234.
 Werdau, místo 73.
 Werner, viz Verner.
 Wertheimer 246.
 Wiesner Fr. 250, W—a sušárna 264.
 Wiklefisté 24.
 Wild V., v. správce 177.
 Wilsonova tř. (Královská) 53, 69,
 101, 123, 193, 195, 219, 235, 249,
 263.
 Windischgrätz, kn. 204, 205.
 Winter Z., Dr., prof. VIII., IX., 96.
 Winternitzův mlýn 263.
 Wittenberk, gen. 124, 127, 130.
 Wlichko, vladyka 14.
 Woldřich J., Dr. 4.
 Wolf Bl. 88.
 Wolfenbittel pluk 164, 166.
 Wolny, historik 60.
 Wratislav Aleš z Mitrovic 140.
 Württemberg pluk 164.
 Würtzburg pluk 164.
 Yvanovice (Evanovice, Vejvanovice)
 23, z Y. Jan 23.
 Zabědovice, viz Hamza.
 z Zaběltic Frydřich, gen. 108.
 Zábraží, 51, 54, 58, 159, 160, 161, 166.
 záduší II. 96, 98, 136, 142, 150.
 Zahálka č. 4.
 záhon (mira) 45.
 Záhoří, ves 13.
 zahrada 161, 163, z. cis. 217, 224,
 škol. 217.
 Zahrádka, ves 3, z Z. Václav 38, 40,
 Dorota 48.
 zahradnictví II., 177.
 Zahradníkův dům 242.
 Zachrašťany, ves 59.
 Zajíček E., spis. 227.
 Zálabí 118.
 Zálešany 31.
 záložna hostinských 274, z. obč. 223,
 okr. hosp. z. 274, z. spol. 224.
 Zámecká ul. 216, 265.
 zámek, viz Pardubice a Kladruby.
 Zámostí 121.
 Zámorský 204, Markvart z Sulic a na
 Z. 58, Z. Vánek 46.
 Zárov 162.
 Záruba Zd., viz Hustiřany.
 zásobárna vojen., viz skladiště.
 Zástava ryb. 44, Z. ves 175.
 zástava Pardub. panství 147, 217,
 218.
 Zastávka 263.
 Zástěra A., měřič 174.
 Zavadička, hospoda 161, 172.
 závěť Vil. z Pernšteina 56—57, 59,
 Jana z P. 76.
 závodíště 225, 260.
 zběhlý 101—103, 122.
 zbor, viz Bratří Č.
 zbroj obec. 71.
 zbrojnice 93, panská 88, 90.
 Zbyslav (Zbislav), ves 2, 14.
 Zdechovice 2, 211, Z—ý Johannes
 z Sekyřic 48.
 Zdeslav, syn Zelochův, vladyka 14.
 zdi městské 122.
 Zdislav Mnich z Růdnice 31, 32.
 Zebín, hrad 8, 15,
 zedníci vlašští 66.
 z Zher V. Opršal 49, 175.
 Zechovice 58.
 Zeisel Otto 264.
 Zelařství, čas. 248.
 Zelenka V. 101.
 Zelenobranská dubina 215, 264.
 Zelichov 75.
 Zeman F. 4, Zeman J. 4.
 Zeměděl. Rozhled, čas. 248.
 Ziegler, děkan chrud. 189.
 zima 148, 182.
 Zimmerman, gen. 158, 159.
 Zippe F. X., 4.
 Zlatníky, ves 20.
 Zminné 5, 13, 14, 31, 39, 87, 134,
 248, rychtář 189.

- znak městský 19.
 Znojmo 92, 105, 185, ze Z. Jiřík
 (mylně), lépe z Olomouce 66.
 zpěvácký sbor 220, 226.
 zřízení cechovní, městské, varné 55.
 Zub Vil. z Landšteina 30, 39, 40.
 Zubr Jan a Jos., U Zubrů 220.
 Zubrštejn 41 (viz Pernštejn).
 Zumr Joach. z Herštětíc 109.
 zvěř černá, vysoká 139, 148.
 Zvičina h. 241.
 zvonice 107, 121, 137, 142.
 zvony IV., 90, 121, 137, 142.
- Žabčice 57, 52.
 Žáček, Dr., poslanec 255, 259.
 Žák Jan, Dr. 206, 223, 232, 236, 241,
 243, 244, 246, 250, 253, 254, 260,
 264, Karel, syn spis. 206, 223, 230,
 267.
 žakovstvo 122.
 Žamberk VIII., 253.
 Žaravice 12, 30, 47, 87, 134.
 Žatec 85, 259.
 Žatecký Mel. 98.
 Ždanice, ves, r. 1339 od Vaňka z Ž.
 trhem postoupená klášteru opato-
 vickému XII., 7, 88, 134, 243, z Ž.
 Jan 23, 31, Nucela, farář 100.
 Žďár 43, 155.
 Žehuň 6.
- Žehušice 38, 39, v. Nestajov.
 Železné hory 1—6, 26, 242.
 Železnobrodští občané 229.
 Železný Jan Vorel 95.
 Želízko J. V., archeol. 4.
 Žernovec, ryb. 176.
 z Žerotína Anežka 33, Karel 94,
 Kašpar 93.
 Židé 136—138, 140, 141, 148, 172,
 173, 175, 178, 207, 208, 211, 212,
 238, 259, ž. škola (viz škola).
 Židlochovice 59, 76.
 Židov (Pardub.) IV., 137, 194, 195,
 263, 265.
 Žirovnice (viz Kamareth).
 Živanice, ves 5, 14, 30, 39, 87, 134,
 139, 242, z Ž. Leyhanec Jan, Do-
 rota, ž. 103, ž. les 39.
 živnost krupařská, punčochářská
 169.
 Živnostenská banka 229, 267, 274.
 Živnostensko-čten. spol. (Beseda)
 227, 235, 254.
 živnost. společenstva 252.
 Žiželice 6.
 Žižín, tvrz 14, 49, 87, 134, z Ž. Jan
 23, Matěj 49.
 Žizka 26—29, Ž. náměstí 101, Ž. ru-
 kavice 27.
 Žleby 26.
 Žofínský ostrov 240.
 Županský, ak. malíř 272.

Dotatky a opravy.

Na str. 136. v řádku 25. shora	čti	Plasský místo Ptasský.
" " 153. " " 19. " "	"	Wittelsbach místo Wettelsbach.
" " 158. " " 26. " "	"	V. F. J. Fiedlera místo J. Fiedlera.
" " 168. " " 10. " "	"	v Kladrubech již r. 1751 známé,
" " 168. " " 29. " "	"	XIX.—XX, místo X.—XII.
" " 170. " " 36. " "	"	60 zl. místo 66 zl.
" " 175. " " 22. " "	"	Ssuté břehy u Štěpánovska.
" " 219. " " 5. zdola	"	V. Lanna.
" " 227. " " 25. " "	"	r. 1866 místo 1865.

